

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ
ΛΟΓΟΙ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΙ ΔΥΟ
ΠΕΡΙ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ
ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ
ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ. (σελ. 68)

Πρόλογος

Πάλιν ὁ δεινός καί ἀρχέκακος ὄφης, τήν ἑαυτοῦ κεφαλὴν καθ' ἡμῶν διαιρών, ὑποψιθυρίζει τά τῆς ἀληθείας ἀντίθετα. Μᾶλλον δέ τήν μέν κεφαλὴν τῷ τοῦ Χριστοῦ σταυρῷ συντριβεῖς, τῶν δέ κατὰ γενεάς πειθομένων ταῖς ἀπολουμέναις ὑποθήκαις αὐτοῦ κεφαλὴν ἑαυτοῦ ποιούμενος ἕκαστον καί οὕτω πολλὰς ἀντί μιᾶς κατὰ τήν ὕδραν ἀναδούς κεφαλὰς, δι' αὐτῶν ἀδικίαν εἰς τό ὕψος λαλῶν οὐκ ἀνίησιν. Οὕτως Ἀρείους, οὕτως Ἀπολιναρίους, οὕτως Εὐνομίους καί Μακεδονίους, οὕτω πλείστους ἑτέρους προσαρμοσάμενος τῷ αὐτοῦ προσφύντας ὀλκῷ, διὰ τῆς ἐκείνων γλώττης τόν οἰκεῖον κατὰ τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας ἐπαφῆκεν ἰόν, ἀντ' ὁδόντων ἰδίων τοῖς ἐκείνων λόγοις χρησάμενος καί περιπεύρας τούτους τῇ τῆς εὐσεβείας ἀρχῇ, οἷόν τι νίξῃ νεαρῶς καλόν τεθηλότος φυτοῦ καί καρποῖς ὠραιότατοις βρίθοντος, οὐ μὴν τούτῳ καί λυμήνασθαι ἴσχυσε· καί γάρ ὑπ' αὐτῶν τῶν δηχθέντων αὐθις συνετρίβη τὰς μύλας, ὑπὸ τῶν ὡς ἀληθῶς κεφαλὴν ἑαυτῶν ποιησαμένων Χριστόν.

Οὗτος τοίνυν ὁ νοητός καί διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπάρατος ὄφης, τό πρῶτον καί μέσον καί τελευταῖον κακόν, ὁ πονηρός καί τήν χαμερπῇ καί γηϊνήν πονηρίαν ἀείσιτούμενος, ὁ τῆς πτέρνης, δηλαδή τῆς ἀπάτης, ἐπιτηρητῆς ἀκάματος, ὁ πρὸς πᾶσαν θεοστυγῇ δόξαν ποριμώτατος σοφιστής καί ἀμηχάνως εὐμήχανος, μηδαμῶς ἐπιλεησμένος τῆς οἰκίας κακοτεχνίας, διὰ τῶν αὐτῷ πειθηνίων Λατίνων περὶ Θεοῦ καινὰς εἰσφέρει φωνάς, (σελ. 70) μικράν μέν δοκούσας ἔχειν ὑπαλλαγήν, μεγάλων δέ κακῶν ἀφορμὰς καί πολλὰ καί δεινὰ φερούσας, τῆς εὐσεβείας ἔκφυλά τε καί ἄτοπα, καί τοῖς πᾶσι φανερώς δεικνύσας, ὡς οὐ μικρόν ἐν τοῖς περὶ Θεοῦ τό παραμικρόν. Εἰ γάρ ἐφ' ἑκάστου τῶν καθ' ἡμᾶς ὄντων ἑνός ἀτόπου τήν ἀρχὴν δοθέντος πολλὰ τὰ ἄτοπα γίνεται, πῶς οὐ μᾶλλον ἐπὶ τῆς κοινῆς ἀπάντων ἀρχῆς καί τῶν κατ' αὐτὴν οἷον ἀναποδείκτων ἀρχῶν ἑνός ἀήθους δοθέντος οὐκ εὐσεβῶς πολλὰ γενήσεται παρά τοῦτο τὰ ἀτοπήματα;

Πρὸς ἃ καί φανερώς τό Λατίνων γένος ἐκπεπτώκασιν ἄν, εἰ μὴ παρ' ἡμῶν ἀντιλεγόντων τῇ καινοφωνίᾳ τοῦ δόγματος τῆς κακοδοξίας τό πλεῖστον περιηρεῖτο. Καί γάρ ἐπὶ τοσοῦτον ἔστιν ὅτε συστέλλονται ὡς καί διανοίας ἡμῖν εἶναι τῆς αὐτῆς λέγειν, διαφωνοῦντας τοῖς ρήμασι, σφῶν αὐτῶν ὑπ' ἀπορίας καταψευδόμενοι. Ἡμῶν γάρ οὐχί καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ λεγόντων εἶναι τήν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπαρξίν, ἐκείνων δέ καί ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ, τῶν ἀδυνάτων εἰς μίαν ἀμφοτέρους συνάγεσθαι ἔννοιαν· εἷς γάρ ὁ μονογενὴς καί μία ἡ τοῦ Πνεύματος ὑπαρξίς ἐστιν. Ἡ γοῦν ἀπόφασις τῇ καταφάσει ἀεὶ ἀντίκειται καί ἀεὶ ψευδὴς ἢ ἑτέρα,

εἰ ἀληθής ἡ ἑτέρα· καὶ τό αὐτό περί τοῦ αὐτοῦ καταφῆσαι καὶ ἀποφῆσαι σύν ἀληθείᾳ οὐκ ἔνι.

Ἄλλ' ὥς μέν ἡμῖν οὐ λέγουσι μόνο ἀλλά καί φρονοῦσι τά ἐναντία, οὐδεῖς οἶμαι τῶν εὖ φρονούντων καί μή ὁμοφρονούντων ἐκείνοις ἀντερεῖ. Ὡς δέ οὐχ ἡμῖν μόνον, ἀλλά καί αὐτῷ τῷ τῆς ἀληθείας ἀντιδογματίζουσι λόγῳ, ὅς παρ' ἡμῖν ἀμείωτος καί ἀναυξής καί τό πᾶν ἀμεταποίητος διαπεφύλακται, πάντες μέν ὑμεῖς καί χωρίς ἀποδείξεως ἀκριβῶς ἵστε, τό τῶν εὐσεβούντων λέγω πλήρωμα. Δειχθήσεται δέ ὁμως, (σελ.72) Θεοῦ διδόντος, καί διά τοῦδε τοῦ λόγου, ὡς ἂν καί «πᾶν στόμα» τό ἀντιλέγον «φραγῇ», καί πρός μίαν ὁμολογίαν στηριχθῇ τό ἀμφίροπον.

Ἄλλ' ὦ Θεέ τοῦ παντός, ὁ μόνος δοτήρ καί φύλαξ τῆς ἀληθινῆς θεολογίας καί τῶν κατ' αὐτήν δογμάτων καί ρημάτων, ἡ μόνη μοναρχικωτάτη τριάς, οὐ μόνον ὅτι μόνη τοῦ παντός ἄρχεις, ἀλλ' ὅτι καί μίαν ἐν σεαυτῇ μόνην ἔχεις ὑπεράρχιον ἀρχήν, τήν μόνην ἀναίτιον μονάδα, ἐξ ἧς προάγεσθον καί εἰς ἣν ἀνάγεσθον ἀχρόνως καί ἀναιτίως ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα, Πνεῦμα τό ἅγιον, τό κύριον, τό ἐκ Θεοῦ Πατρός ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξιν ἔχον, καί δι' Υἱοῦ τοῖς ὀρθῶς πιστεύουσιν εἰς σέ καί διδόμενον καί πεμπόμενον καί φαινόμενον· Υἱέ μονογενές, ἐκ Θεοῦ Πατρός γεννητῶς τήν ὑπαρξιν ἔχων καί διά τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταῖς καρδίαις τῶν εἰς σέ πιστευόντων ἐμμορφούμενος καί ἐνοικῶν καί ἀοράτως ὁρώμενος· Πάτερ ἀγέννητε μόνε καί ἀνεκπόρευτε, καί, τό σύμπαν εἰπεῖν, ἀναίτιε, ὁ μόνος πατήρ τῶν ἀνεκφοιτήτων καί ὁμοτίμων σοι φώτων, ἔν κράτος, μία δύναμις, ἡ δημιουργός τῶν ποιητῶν καί ὑπό χειρά σοι φώτων, ἡ πάσης γνώσεως δότεira, ἡ πολυειδεῖς ιδέας παραγαγοῦσα γνωστικῶν τε καί γνωστῶν καί καταλλήλως τοῖς γινώσκουσι καί φυσικῶς ἐνθεῖσα τάς γνώσεις, τοῖς μέν νοεροῖς ἀπλᾶς καί ἀπαθεῖς νοήσεις, τοῖς δέ αἰσθητικοῖς πολυμερεῖς καί παθητάς αἰσθήσεις, τοῖς δέ μικτοῖς ἡμῖν ἀμφοτέρᾳ ἡ καί τήν περί σοῦ κατὰ τό ἐγχωροῦν γνώσιν μόνοις τοῖς λογικοῖς σοι κτίσμασιν ἀφάτῳ χρηστότητι χαριζομένη, δός καί ἡμῖν ἀρτίως εὐαρέστως σοι θεολογῆσαι καί τοῖς ἀπ' αἰῶνος ἔργῳ σοι καί λόγῳ εὐαρεστήσασι συμφώνως· ὡς ἂν καί τούς μή θεαρέστως σε θεολογοῦντας ἀπελέγξωμεν, καί τούς ἐν ἀληθείᾳ σε ζητοῦντας πρός τήν ἀλήθειαν στηρίξωμεν, ἵνα σε γινώσκωμεν πάντες μίαν μόνην πηγαίαν θεότητα, τόν μόνον Πατέρα τε καί προβολέα, (σελ. 74) καί σοῦ Υἱόν ἕνα καί Υἱόν μόνον, ἀλλ' οὐχί καί προβολέα, καί σόν ἐν Πνεῦμα ἅγιον, καί πρόβλημα μόνον, ἀλλ' οὐχί καί ποίημα· καί δοξάζοιμεν ἕνα Θεόν, ἐν μιᾷ μέν καί ἀπλῇ, πλουσίᾳ δ' , ἵν' οὕτως εἴπω, καί ἀστενοχωρήτῳ θεότητι, καί ἀντιδοξαζοίμεθα παρά σοῦ ἐν πλουσίᾳ θεώσει καί τρισσοφαεῖ φωτοχυσίᾳ, νῦν καί εἰς τούς ἀκαταλήπτους αἰῶνας. Ἀμήν.

Κοινή μέν ἦδε ἡ εὐχή πᾶσι τοῖς μίαν σέβουσιν ἀρχήν. Ὑμεῖς δέ τί φατε οἱ τάς δύο λέγοντες ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχάς; Τί γάρ, εἰ μή φανερώς τοῦτο λέγετε, ἀλλ' ἐξ ὧν λέγετε τοῦτο συνάγεται; Τοιαῦτα τά βαθέα τοῦ Σατανᾶ, τά τοῦ πονηροῦ μυστήρια, ἃ τοῖς ὑπέχουσιν αὐτῷ τά ὧτα ψιθυρίζει οὐ χαλῶν καί ὑπεκκλύων τόν τόνον τῆς φωνῆς, ἀλλά τό βλαβερόν ὑποκρύπτων τοῦ νοήματος. Οὕτως καί τῇ Εὐᾷ, ὡς ἐγῶμαι, ἐψιθύρισεν.

Ἄλλ' ἐμεῖς διδαχθέντες ὑπό τῆς θεοσοφίας τῶν Πατέρων αὐτοῦ τά νοήματα μή ἀγνοεῖν, ἀφανῆ τήν ἀρχήν ὡς ἐπίπαν τοῖς πολλοῖς τυγχάνοντα, οὐδέποτ' ἂν ὑμᾶς κοινωνοὺς δεξαίμεθα μέχρις ἂν καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγητε.

Ἄρα γάρ οὕτω λέγοντες οὐ φανερώς διατελεῖτε προστιθέντες πρῶτον μέν τῇ περί τοῦ ἁγίου καί προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐκφαντορικῇ θεολογίᾳ τῆς

αὐτοαληθείας Χριστοῦ, ὃς Θεός ὢν προαιώνιος δι' ἡμᾶς καί θεολόγος ἐγεγόνει, ὃς αὐτόχρημα ὢν ἀλήθεια διὰ φιλανθρωπίαν κήρυξ ἡμῖν ἀναπέφηνε τῆς ἀληθείας, ὃς διὰ τοῦτο εἰς τόν κόσμον ἦλθεν, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ, οὗ καί πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας καί ταύτην ἐν ἀληθείᾳ ζητῶν, ἐπαίει τῆς ἀληθινῆς φωνῆς;

Ἄρ' οὖν οὐ πρῶτῳ μὲν τούτῳ ἀντιπίπτετε τῷ καί πρῶτῳ πάντων οὕτῳ θεολογήσαντι («τό Πνεῦμα γάρ, φησί, τῆς ἀληθείας, ὃ παρά τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται»), ἔπειτα τοῖς αὐτόπταις (σελ.76) καί αὐτηκόοις γεγεννημένοις μαθηταῖς καί ἀποστόλοις αὐτοῦ, μᾶλλον δέ πρό τούτων καί αὐτῷ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὃ καί ἦλθε κατὰ τὴν δεδομένην ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος αὐτοῖς ἐπαγγελίαν, ὃ καί ἐδίδαξεν αὐτοὺς τὰ πάντα, ὃ τοῦτο οὐκ ἐδίδαξεν ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τῶν φώτων, ἀλλὰ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ; Εἰ γάρ οὕτω τούτους ἐδίδαξε, καί ἡμᾶς ἂν οὗτοι ὁμοίως ἐδίδαξαν.

Ἐπεὶ καί διὰ τοῦτο διδαχθέντες τε καί φωτισθέντες ἀπεστάλησαν, ἵνα διδάξωσιν ὡς ἐδιδάχθησαν, ἵνα φωτίσωσιν ὡς ἐφωτίσθησαν, ἵνα κηρύξωσιν ἐν παρρησίᾳ, ὃ εἰς τό οὗς ἀκούσειαν, τουτέστιν οὐκ ἐν ἐπηκώ πάντων, ἵν' εἴπωσιν ἐν τῷ φωτί, δηλονότι φανερώς τοῖς πᾶσιν, ἃ τούτοις εἴρηται ἐν τῇ σκοτίᾳ, ὡς ἔγωγ' ἂν φαίην, δι' ἀποκαλύψεως ἐν ὑπερφῶτῳ γνόφῳ, ἔστω δέ καί παραβολικῶς, καί οἷος ὁ παρά τῷ Σολομῶντι σκοτεινός λόγος ὁ τῷ μετεिल्χότῃ τῆς σοφίας τρανούμενος. Εἰ δέ βούλει, τό κατὰ μόνας ἢ σκοτία δηλούτῳ καί ἀποκρύφως καί μήπω τοῖς πολλοῖς ἐγνωσμένως.

Ἀλλά πρὸς ὃ νῦν ἡμῖν ὁ λόγος, ὃ μή τούτοις εἴρηται τοῖς παρρησιασασμένοις τὴν ἀλήθειαν, ὃ μή ἀνήγγειλε τό Πνεῦμα τό πᾶσαν ἀπαγγεῖλαν τὴν ἀλήθειαν, ὃ μή ἐμαρτύρησεν ἢ ἐγνώρισεν ὁ πάντα ὅσα ἤκουσε παρά τοῦ Πατρὸς τοῖς ἀγαπητοῖς γνωρίσας, καί διὰ τοῦτο ἐλθὼν, ἵνα μαρτυρήσῃ τῇ ἀληθείᾳ, πῶς ὑμεῖς τοῦτο τολμᾶτε λέγειν οὕτως ἔκφυλον εἰσάγοντες προσθήκην ἐν τῷ τῆς πίστεως ὄρῳ, ὃν οἱ πρόκριτοι πατέρες κοινῇ συνειλεγμένοι πνευματοκινήτως, σύμβολον ἀψευδοῦς δόξης τῆς εἰς Πατέρα καί Υἱόν καί ἅγιον Πνεῦμα καί βάσανον εἰλικρινοῦς θεογνωσίας καί ὁμολογίαν ἀσφαλῆ πᾶσι τοῖς ὀρθοτομεῖν προηρημένοις τόν λόγον τῆς ἀληθείας συνεγράψαντό τε καί παραδεδώκασιν;

Ἦν γάρ ὑπολογίζεσθε πρόφασιν, ὡς ἔστιν ὢν λεγόντων οὐκ ἴσον εἶναι τῷ Πατρί τόν Υἱόν, ὅτι μή καί αὐτός (σελ.78) ἔχει τό ἐκπορεύειν, ὑμεῖς ἴσον δεικνύναι σπεύδοντες τὴν προσθήκην εἰσηνέγκατε ταύτην, οὐδαμόθεν ἔχει τό εὐλογον. Εἰ γάρ τινες φαῖεν χρῆν εἶναι καί τό γεννᾶν ἔχειν τοῦτον, ὡς μή τούτου προσόντος τό ἴσον ἀφαιρουμένου, ἀνάγκη προστιθέναι καί τοῦτο πειθομένους τοῖς ἀσυνέτοις· καί ἀπλῶς μή μείζω λέγειν τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ τόν Πατέρα, ἵνα μή τό πρὸς αὐτόν ἴσον τοῦ Υἱοῦ ἀθετήσωμεν.

Ὅπερ ἄρα δοκεῖτε καί ὑποβάλλειν δολίως πρὸς ἀντίθεσιν τῶν εὐαγγελικῶν δογμάτων καί διδαγμάτων· ὁ γάρ καί τόν Υἱόν αἴτιον θεότητος λέγων αὐτόν ἀθετεῖ τόν Υἱόν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ σαφῶς εἰπόντα «ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστίν», οὐχ ὡς ἀνθρώπου μόνον, ἀλλὰ καί ὡς Θεοῦ, τῷ τῆς θεότητος αἰτίῳ. Διό καί οὐχ ὁ Θεός εἶπεν, ἀλλ' ὁ Πατήρ· οὐ γάρ ὡς Θεός μείζων τοῦ Υἱοῦ, ἅπαγε τῆς ἀσεβείας, ἀλλ' ὡς αἷτος θεότητος, καθάπερ καί οἱ θεοφόροι πατέρες ἡμῖν ἡρμήνευσαν. Τούτοις οὖν ὡς ἔοικε τοῖς θεοφόροις καί Χριστῷ τῷ Θεῷ τῶν θεοφόρων ἀντιλέγετε, τῷ Πατρί τόν Υἱόν οὐκ ἴσον κατὰ τό αἷτιον λέγουσιν.

Ἄλλ' ἡμεῖς καί τό ἴσον ἴσμεν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τόν Πατέρα κατὰ τὴν φύσιν καί τό μείζον τοῦ Πατρὸς ὁμολογοῦμεν κατὰ τό αἷτιον, ὅπερ ἅμφω, τό τε γεννᾶν καί

ἐκπορεύειν, συμπεριβάλλει. Καί αὐτοῖς δέ τοῖς συγγραψαμένοις τήν ἀρχήν ὑπέρ τῆς πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ συμφυΐας, ταὐτό δ' εἰπεῖν ὁμοτιμίας, οὐσης τῆς ἀγωνίας, χωρὶς τῆς παρ' ὑμῶν προσθήκης ἀποχρῶν ἐνομίσθη τό τῆς πίστεως σύμβολον.

Οὐκοῦν εὐλόγως οὐδέ εὐσεβῶς ταύτην εἰσάγειν τήν προσθήκην ἐν τῷ τῆς πίστεως ὄρω, ὃν οἱ πρόκριτοι πατέρες κοινῇ συνειλεγμένοι, πνευματικινῆτως συνεγράψαντό τε καὶ παραδεδώκασιν. Ὡ καὶ προσθῆναι ἢ ἀφελεῖν ὅλως οὐκ ἐφεῖται (σελ. 80) μετὰ τὴν τῷ χρόνῳ δευτερεύουσιν ἐκείνης τῶν ἀγίων σύνοδον, δι' ἧς καὶ ὁ τοῦτο τολμήσων ἀραῖς ὑποβάλλεται καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλεται, καὶ ταῦτα προσθήκην οὐκ εἰρημένην ὡς εἴρηται τῷ λόγῳ, οὐκ ἀποκεκαλυμμένην τῷ Πνεύματι, οὐχ εὐρημένην ἐν τοῖς τῶν ἀγίων ἀποστόλων ἀναγράπτοις λογίοις.

Οἷς συμφώνως καὶ οἱ ἐκθέμενοι τὸν τῆς πίστεως τοῦτον θεῖον ὅρον ἐξέθεντο καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς γεγονότες συνέθεντο, εἰ καὶ μὴ συνεξέθεντο. Οὐ γάρ ἔχετε λέγειν, ὡς οὐχὶ οὕτως οἱ μὲν ἐξέθεντο, οἱ δέ τοῖς τήν ἀρχήν ἐκθεμένοις συνέθεντο, ὑπὸ τε τῶν ἀναγραψάντων τὰ καθέκαστα τῶν ἀγίων ἀπασῶν συνόδων ἐξελεγχόμενοι, καὶ αὐτῆς τῆς ἐξ ἐκείνων μέχρι καὶ νῦν, μᾶλλον δέ καὶ ἔσαεῖ συμφωνίας τῶν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων, καὶ αὐτῶν τῶν πολλῶν καὶ διαφόρων καὶ γενῶν καὶ γλωσσῶν ἀδιάφορον φερουσῶν τήν ἐξ ἀρχῆς ἔκθεσιν καὶ ἀμεταποίητον.

Καὶ τοίνυν αἱ μὲν ἐκφαντορικαὶ κοιναὶ φωναὶ τῶν θεοφόρων θεολόγων, εὐαγγελιστῶν, ἀποστόλων, καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν ἐξ αἰῶνος προφητῶν οὕτως ὁμολογουμένως ἔχουσι περὶ τοῦ Πνεύματος καὶ οὕτως ὁμολόγως τῷ Θεανθρώπῳ λόγῳ πρὸς δέ καὶ αἱ κατὰ διαφόρους αἰτίας καὶ καιροὺς ὑπέρ εὐσεβείας συγκροτηθεῖσαι πᾶσαι σύνοδοι, ταὐτό δέ σχεδὸν εἰπεῖν πᾶσα γλῶσσα θεοφόρος ἐν οὐδεμιᾷ γάρ τῶν συνόδων τούτων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τεθεολόγηται τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Ἐδειξα δ' ἂν ἀρτίως τοῦτ' αὐτό καὶ τοὺς θεηγόρους πάντας αὐθις ἕκαστον ἐν μέρει στέργοντας ἀπαραλλάκτως διὰ τῶν ιδίως ἐκάστῳ τούτων ἐξηννηγεμένων λόγων ἐφεξῆς.

Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον ἀνέξεται τό φίλερι τοῦ λατίνου μακροῦς ἡμῶν ἀποτεινόντων λόγους, ἀλλ' ἀπαντήσει λέγον· πῶς οὖν καὶ ὑμεῖς καὶ πόθεν εὐρόντες τήν προσθήκην ταύτην, παρὰ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐννοεῖτε τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, (σελ. 82) διό καὶ ἡμᾶς ἑτεροδόξους οἴεσθε, τοῦ Χριστοῦ τοῦτο μὴ εἰπόντος, ἀλλ' οὐδέ τῶν ἐκείνου μαθητῶν τινος;

Πρὸς ὃ νῦν ἡμεῖς εὐθύς ἀναντήσομεν, οὕτω λέγοντες. Τό τῶν εὐσεβούντων πλήρωμα χεῖλος γεγονότες ἐν ἐπ' ἀγαθῷ, πύργον εὐσεβείας ὠκοδόμησαν, δυσσεβείας νοητοῦ κατακλυσμοῦ παντάπασιν ἀνώτερον. Ἐπεδήμησε γάρ καὶ αὐτοῖς οἰκοδομεῖν ἐπιχειροῦσιν ἢ τελεσιουργός τῶν ἀγαθῶν τριάς οὐ συγχέουσα, ἀλλὰ συνδέουσα καὶ τὰς δόξας καὶ τὰς γλώσσας εἰς εὐσεβεστάτην καὶ ὀρθόδοξον ὁμοφροσύνην. Αὐτοῦ τοίνυν ἡμεῖς ἐπ' ἀσφαλοῦς ὀχυρώματος ἰστάμενοι τοὺς ἀπεναντίας τῶν ὀρθῶν δογμάτων φερομένους πρῶτον μὲν ἐντεῦθεν εὐστοχώτατα καὶ γενναιότατα βαλοῦμεν, ἅμα δέ καὶ λυσιτελῶς αὐτοῖς, εἰ βούλονται. Μετὰ τοῦτο δέ τὰς πολλαχόθεν, μᾶλλον δέ τῶν πανταχόθεν ἀναφαινομένων ἀποδείξεων τῆς ἀληθείας, ἔστιν ἅς προκομίσομεν αὐτοῖς πρὸς πόθον ταύτης καὶ αὐτοὺς ἐπαίροντες, ἵν' εἴπω κατὰ τό γεγραμμένον· «εἰ ἄραγε ψηλαφήσειαν αὐτήν καὶ εὔροιεν, καὶ γε οὐ μακρὰν ὑπάρχουσιν αὐτῶν». Νῦν δέ μᾶλλον τούτους οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' αὐτό τό οἷον λογικόν τῆς εὐσεβείας περιτείχισμα καὶ βαλεῖ καὶ πατάξει καὶ τροπώσεται, εἰ δέ βούλει, καὶ ἰάσεται.

Τοιοῦτος γάρ ὁ τῶν θείων θεῖος ὅρος οὗτος· οὐ περιβάλλει μόνον τούς ἐμμένοντας καί καθίστησιν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀλλά καί προπολεμεῖ καί ἀνυποστάτως ἀντιτάττεται τοῖς ἐπανισταμένοις· τό δ' ὅπως, ἄκουε.

«Πιστεύω εἰς ἓνα Θεόν, πατέρα, παντοκράτορα», «καί εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τόν Υἱόν τοῦ Θεοῦ, τόν μονογενῆ, τόν ἐκ τοῦ Πατρός γεννηθέντα πρό πάντων τῶν αἰώνων». Ἄρ' οὖν οὐ συννοεῖται οὐδέ συνυπακούεται τό μόνου, οὐδ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρός γεγέννηται, εἰ καί μή προστέθεται τό μόνου; Καί πάνυ μέν οὖν συνυπακούεται, καί οὐχ ἥττον προσκείμενον, (σελ. 84) εἰ ὅλως εὐσεβεῖν ἐθέλεις, εἴποις ἄν. Ἐντεῦθεν τοίνυν καί περί τοῦ Πνεύματος διδάσκου. Καί ἡνίκ' ἄν ἀκούοις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συμβόλου, «τό Πνεῦμα τό ἅγιον τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον», εὐθύς ἐξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον νόμιζε τό «μόνου» καί μή προσθήκην ἄλλως νόμιζε ἡμῶν, ὑπέρ ἀληθείας διά τήν σήν ἀθέτησιν ἐν ταῖς πρὸς ὑμᾶς διαλέξεσι προστιθέντων ἀκροώμενος. Εἰ δέ μή, οὐδ' ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρός τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως ἑάσεις συνυπακούεσθαι τό «μόνου»· καί οὕτω σου πολυπλασιάσεις τό δυσσέβημα.

Καί τοῦτο δέ μοι λάβε κατά νοῦν, ὡς ἐπὶ τοῦ τῆς πίστεως συμβόλου τόν Υἱόν ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούοντες γεννηθέντα πρό πάντων τῶν αἰώνων καί τῷ ἐκ τοῦ Πατρός συννοούμενόν τε καί συνυπακουόμενον ἔχοντες τό «μόνου», καθάπερ ἄν καί αὐτός ἡμῖν συμφήσας, ὅμως οὐδεὶς οὐδέποτε τό «μόνου» προσέθηκεν ἐκεῖ, ὥστε καί τήν σήν δόξαν ὅτι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεται, εἰ καί ἀνωμολογημένον ἦν, καί ἡμῖν καί ἀπλῶς πάσῃ τῇ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ συνδοκοῦν, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν ἐν τῷ τῆς πίστεως συμβόλῳ προστεθῆναι παρ' ὑμῶν.

Ἦν οὖν ἄρα τῶν δικαιοτάτων μηδέ λόγου ἀξιοῦν ὑμᾶς, εἰ μή τοῦ προστιθέναι τῷ ἱερῷ συμβόλῳ παύσησθε· τῆς δέ παρ' ἡμῶν προσθήκης παρ' ὑμῶν ἐκβεβλημένης πρότερον, ἔπειτα ζητεῖν, εἰ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καί τό ἀναφανέν τοῖς θεοφόροις συνδοκοῦν κυροῦν· ἀλλ' οὐδ' οὕτω προστιθέναι τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, καθάπερ ἐπὶ τῶν δύο τοῦ ἐνός Χριστοῦ φύσεων καί θελημάτων καί ἐνεργειῶν, τῆς τε καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως καί τοῦ ἐπωνύμου τῆς παρθενομήτορος, οἱ πρό ἡμῶν πεπράχασι καλῶς τε καί φιλευσεβῶς, ὡς μετὰ τῆς εὐσεβείας καί τῆς κοινῆς εἰρήνης ἀντιποιοῦμενοι, καίτοι πολλάκις ἔπειτα κοινῇ συνειλεγμένοι, (σελ.86) συνεκκλησιαζόντων ἢ συνευδοκούντων καί τῶν κατά καιρούς τῆς παλαιᾶς Ρώμης ἀρχιερατικῶς προϋσταμένων. Οὐκ οὖν ἔχει τις ὑπολογίζεσθαι τήν τοῦ περιόντος πάπα περιωπήν· οὐ γάρ διά τοῦτον ἢ τούτους τούς μετ' ἐκείνους ἀποστερκτέον τούς τοσοῦτους καί τηλικούτους καί μακαρίῳ τέλει τήν ἡγιασμένην καί πολυειδῶς παρά Θεοῦ μεμαρτυρημένην κατακλείσαντας ζώην.

Ἀλλά γάρ οὐ μόνον τό τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σύμβολον, δεῖ γάρ τῶν εὐγνωμόνως ἀκουσομένων ἔνεκα λέγειν· μή μόνον οὖν τό τῆς πίστεως σύμβολον, ἀλλά καί πᾶσα σχεδόν γλῶσσα θεολόγος ἐκ Πατρός γεννηθέντα τόν Υἱόν κηρύττουσα καί παρά τοῦ αὐτοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορευόμενον, οὐ προστίθῃσι τό «μόνου»· ὡς κἄν μή προσκείται, ἐξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον, καί τοῦτ' εἴση ἀνελίττων καί διεξιὼν αὐτάς τὰς θεολόγους βίβλους. Σήν δ' ὅμως χάριν, καί ἡμεῖς ὀλίγ' ἄττα προενέγκωμεν καί διά βραχέων γεγραμμένα. Ὁ γοῦν μέγας Ἀθανάσιος, «τί ἐστι», φησί, «Θεός; Ἡ πάντων ἀρχή κατά τόν Ἀπόστολον, λέγοντα, “εἷς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα”, καί γάρ ὁ λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς καί τό Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτῶς». Ὅρᾳς ὁμοίως ἐπ' ἀμφοῖν τό ἐξ αὐτοῦ καί οὐδαμοῦ ρήματι προσκείμενον τό «μόνου»; Καί σύ τοίνυν ὁμοίως ἐπ' ἀμφοῖν ἢ τήν σήν προσθήκην λήψη ἢ τό μόνου ἐξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον νοήσεις.

Τί δέ ὁ μετ' αὐτόν εὐθύς τῷ χρόνῳ καί οὐ μετ' αὐτόν τῇ μεγαλειότητι παρά Θεῷ, τό φερωνύμως βασίλειον ἱεράτευμα, ἃρ' οὐ συμφωνήσῃ τε καί συμφρονήσῃ; Ἄλλ' ἄκουε καί μάθανε· «κυρίως ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε καί τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητῶς, τό δέ ἄρρητῶς ἐκ τοῦ Θεοῦ». Ἴδου πολυπλάσιως ὁμοίως ἐπ' ἀμφοῖν τέθεικε τό ἐκ (σελ. 88) τοῦ Πατρὸς· ἔχεις οὖν ὅλως λέγειν ἔτι, ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὅτι μή πρόσκειται τό «μόνου»;

Βούλει δὴ καί τοῦ μεγάλου θεολόγου ἀκοῦσαι Γρηγορίου, ἐν βραχεῖ τό πᾶν συνάγοντος καί τήν σὴν ὥσπερ τινὶ σμιλίῳ ἀποσμιλεύοντος προσθήκην καί ἀμφοτέροις τό ἐκ μόνου ἐφαρμόζοντος; καί τό θαυμασιώτερον, οὐχ ὅτι προστίθῃσιν, ἀλλ' ὅτι μή προστίθῃσιν. «Ἡμῖν εἷς Θεός», φησὶν, «ὅτι μία θεότης, καί πρὸς ἓν τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφορὰν ἔχει, κἂν τρία πιστεύηται». Ἀκήκοας; Ἐξ αὐτοῦ εἶπεν ἄμφω. Ἄρ' οὖν οὐ νοήσομεν καί προσθήσομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καί ἐξ ἐτέρου τινὸς προέρχεται ἀμφοτέρα, ὅτι μή πρόσκειται τό «μόνου», καί τοῦ μόνου Θεοῦ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος διὰ τοῦτο ἐκπεσούμεθα; Μή σύ γε τοῦτο πάθῃς, μᾶλλον δέ μή διαμείνης ἀνίατος παθῶν· γνωστόν γάρ ἤδη γέγονέ σοι τό ὀρθόν.

Καί μὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς φαμεν εἶναι τόν Υἱόν, ὡς ἐκ τῆς θείας οὐσίας γεννηθέντα, δηλονότι κατὰ τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν· ἡ γάρ οὐσία μία τῶν τριῶν ἐστίν· ὥστε τό γεννᾶν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζεται καί οὐκ ἐστὶν εἶναι τόν Υἱόν ἐκ τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ οὖν καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκ τῆς θείας οὐσίας καί αὐτό κατὰ τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν ἐκπορευόμενόν ἐστίν· ἡ γάρ οὐσία πάντῃ τε καί πάντως μία τῶν τριῶν. Οὐκοῦν τό ἐκπορεύειν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζεται καί οὐκ ἐστὶν εἶναι τό Πνεῦμα καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ γάρ ἐστὶ τὰ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τόν Υἱόν.

Κατὰ γάρ τόν ἱερόν Δαμασκηνόν, «τὴν διαφορὰν τῶν θείων ὑποστάσεων ἐν μόναις τρισὶν ιδιότησιν ἐπιγινώσκομεν, τῇ ἀναιτίῳ καί πατρικῇ, τῇ αἰτιατῇ καί υἱικῇ, καί τῇ (σελ. 90) αἰτιατῇ καί ἐκπορευτῇ». Ὅρας ὡς ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις οὐχὶ καί αἰτία, ἀλλ' αἰτιατὴ μόνον ἐστί; Μόνην γάρ, φησί, ταύτην ἔχει τὴν ιδιότητα, καθάπερ καί ἡ τοῦ Πνεύματος. Συνοραῖς δέ καί τοῦτο, ὡς ἡ πατρικὴ, καθό πατρικὴ ιδιότης, ἄμφω τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν συμπεριβάλλει; Τοιγαροῦν, εἰ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, εἴη ἂν καί ὁ Υἱὸς αἰτίος τε ἅμα καί Πατὴρ ὡς αἴτιος.

Οὐκοῦν ἐνὶ τι τῶν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τόν Υἱόν· εἰ δ' ἔχει, ἡ δύο ἔσσονται τὰ αἴτια, ὡς ἐν δυσὶν ὑποστάσεσι τοῦ ἐκπορεύειν ὄντος (οὕτω γάρ δύο καί τὰ αἰτιατά, ὡς τοῦ αἰτιατοῦ ἐν δυσὶν ὑποστάσεσι θεωρουμένου), ἡ συνδραμοῦνται εἰς μίαν τὴν ὑπόστασιν ὁ Πατὴρ καί ὁ Υἱός. Ἐκ μόνου ἄρα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καί προσεχῶς καί ἀμέσως ἐκ Πατρὸς, ὡς καί ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννᾶται.

Διό καί Γρηγόριος ὁ Νύσσης θεῖος πρόεδρος, «τά τοῦ ἀνθρώπου», φησί, «πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ὡς πολλά καί διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καί τὰ αἴτια. Ἐπὶ δέ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐχ οὕτως· ἐν γάρ πρόσωπον καί τό αὐτό τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱός γεννᾶται καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεται. Διό καί κυρίως τό ἓνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἓνα Θεόν φαμεν τεθαρρηκότως».

Ἄρα νοῦν ἔλαβες πληγεῖς τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ καί μεταμανθάνεις τὴν ἀλήθειαν καί πείθῃ Θεῷ καί τοῖς κατὰ Θεόν πατράσιν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀκούων τό Πνεῦμα συνυπακούειν τό ἐκ μόνου καί μηκέτ' ἐκ διαφορῶν προσώπων τὴν ὑπαρξιν

αὐτῷ παρέχειν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐνός, τοῦ Πατρός, κατὰ τό προσεχές θεολογεῖν, οὐ τόν Υἱόν μόνον, ἀλλά καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἔν πρόσωπον τό αἷτιον τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν εἶναι δοξάζων τόν Θεόν, ἀλλ' οὐχ ἔν αἷτιον ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας τά δύο πρόσωπα λέγων τοῦ ἐνός, οὕτω γάρ (σελ. 92) πολλά γίνεται τά αἷτια, ὡς ἐφ' ἡμῶν συμβαίνει, καί οὐκέτι Θεός εἷς, ὡςπερ οὐδ' ἡμεῖς εἷς οἱ πάντες ἄνθρωπος, εἰ καί τῆς αὐτῆς ἐσμεν οὐσίας;

Ἄρ' οὖν πείθη κατὰ ταῦτα Θεῷ καί τοῖς κατὰ Θεόν θεολογοῦσιν ἡ ζητεῖς ἔτι καί διά βροντῆς ἀκηκοέναι κατὰ τούς μετά τάς πολλάς Ἰησοῦ θεοσημίας σημείον ζητοῦντας ἐκ τοῦ οὐρανῶν ἰδεῖν; Ἄκουε δὴ καί τῆς βροντῆς, Ἰωάννου καί θεολογικωτάτου τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ὅς φησιν· «εἶδομεν τήν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρά τοῦ πατρός». Τί οὖν, οὐκ ἐροῦμεν τόν μονογενῆ παρά μόνου τοῦ Πατρός, ἐπεὶ μή πρόσκειται τοῦ «μόνου»; Ἀλλά καί ὁ Κύριος αὐτός πρός Ἰουδαίους λέγων, «εἰ ὁ Θεός πατήρ ὑμῶν ἦν, ἡγαπάτε ἄν ἐμέ, ἐγὼ γάρ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξηλθον καί ἡκων», καί πάλιν, «οὐχ ὅτι τις ἐώρακε τόν πατέρα, εἰ μή ὁ ὢν παρά τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἐώρακε τόν πατέρα», πῶς οὐ προσέθηκε τό «μόνου» λέγων ἐκ τοῦ Πατρός μόνου ἐξηλθον, ἢ «ὁ ὢν παρά μόνου τοῦ Πατρός», οὐχ ὡς ἐξ ἀνάγκης συννοούμενον;

Τοσαυτάκις οὖν εἰρημένου περί τοῦ Υἱοῦ ὅτι παρά τοῦ Πατρός καί μηδαμοῦ τοῦ «μόνου» προσκειμένου, αὐτός τε πανταχοῦ συνυπακούεις τοῦτο καί τοῖς πανταχοῦ συνυπακούουσιν οὐ δυσχεραίνεις. Μᾶλλον μέν οὖν καί τοῖς μή συννοοῦσι τοῦτο ἐς τά μάλιστα δυσχερανεῖς καί ὡς δυσεβέσιν ἢ καί ἀσεβέσιν ἐγκαλέσεις. Περί δέ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρός ἀκούων, εἶτα τί παθῶν, οὐ συννοεῖς τό ἐξ ἀνάγκης συνυπακουόμενον, ἀλλά καί εἰς τήν ἐναντίαν ἐξετράπης δόξαν, ὃ ἄν ἐνεκάλεσας δικαίως τοῖς περί τοῦ Υἱοῦ κακῶς νοοῦσι, τοῦτ' αὐτός ἀδίκως πεπονθῶς ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ἐκ μηδεμιᾶς ὅλως τό δυσσεβές προεξενούσης ἀφορμῆς;

Οὐ γάρ μόνον ὅτι λέγεται παρά τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα, (σελ. 94) ὡς ὁ Θεός Λόγος πρό αἰώνων παρά τοῦ Πατρός, ἐξ ἀνάγκης παρά μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον νοεῖται, ἀλλ' ἐπεὶ καί κατὰ τόν σοφόν μάρτυρα τῆς ἀληθείας Ἰουστίνον, «ὡς ὁ Υἱός ἐστιν ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως· ὁ μέν γάρ γεννητῶς ἐκ φωτός ἐξέλαμψε, τό δέ, φῶς μέν ἐκ φωτός καί αὐτό, οὐ μήν γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς προήλθεν». Εἰ ὁ Υἱός ἀμέσως ἐκ Πατρός, καί τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός ἀμέσως· καί εἰ ὁ Υἱός οὐχί καί ἐκ τοῦ Πνεύματος, καί τό Πνεῦμα οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καί εἰ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, καί τό Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός. Ἐπεὶ γάρ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορευτόν ἐκ τοῦ Πατρός, ὡς ὁ Υἱός γεννητός ἐκ τοῦ Πατρός, τό δέ ὡς ὁ Υἱός γεννητός ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν, τό Πνεῦμα ἄρα τό ἅγιον ἐκ Θεοῦ Πατρός μόνου ἐκπορευτῶς προερχόμενος.

Ταῦτα ἄρα καί ὁμοίως λέγεται τε καί ἔστιν, ὁμοῦ τε καί χωρίς ἐκάτερον, διά μέν τοῦ ὁμοίως εἶναι τήν ἀπόδειξιν ἡμῖν τῆς ἀληθείας αἰτιώδη παρεχόμενα, διά δέ τοῦ ὁμοίως λέγεσθαι τεκμηριώδη· οὐ γάρ ὅτι ἅμα ἐξ αἰδίου ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα, διά τοῦτο οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τά τοῦ Πνεύματος γνωρίσομεν, ἀλλ' ὅτι γνωριμώτερα ἡμῖν ἐστι τά τοῦ Υἱοῦ, ἐκ τῶν γνωριμωτέρων τούτων καί τό Πνεῦμα ἀποδείξομεν. Ἄλλως τε οὐδέ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐκ τοῦ εἶναι ὡς ὁ Υἱός τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ὑπάρχον ἀποδέδεικται.

Καί μήν κατὰ τόν θεῖον Παῦλον Πνεῦμα καί νοῦς λέγεται Χριστοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καθάπερ ὁ Μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς πρός Εὐνομιανοῦς περί τοῦ Πνεύματός

φησιν γράφων· «τό ἐκ Θεοῦ τό Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἀνεκήρυξεν ὁ ἀπόστολος λέγων, ὅτι “τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν” καί τό δι’ Υἱοῦ (σελ. 96) πεφηνέναι σαφές πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτό καθάπερ Θεοῦ, καί νοῦν Χριστοῦ προσειπών, καθάπερ Θεοῦ Πνεῦμα, ὡς τό τοῦ ἀνθρώπου».

Καθάπερ οὖν τῷ νάνθρωπων ἕκαστος τόν οἰκεῖον ἔχει νοῦν καί αὐτοῦ μέν ἐστίν ἐκάστου τούτων ὁ οἰκεῖος νοῦς, ἀλλ’ οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ’ ἐξ οὗπερ καί αὐτός, οὐκ ἐξ αὐτοῦ τοίνυν ἐκάστου ὁ οἰκεῖος νοῦς, εἰ μή ἄρα κατ’ ἐνέργειαν, οὕτω καί τό θεῖον Πνεῦμα φυσικῶς ἐνυπάρχον ὡς Θεῷ τῷ Χριστῷ, καί Πνεῦμα καί νοῦς ἐστίν αὐτοῦ. Καί κατὰ μέν τήν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐστι καί ἐξ αὐτοῦ, ὡς ἐμφυσώμενον καί πεμπόμενον καί φανερούμενον, κατὰ δέ τήν ὑπαρξιν καί τήν ὑπόστασιν αὐτοῦ μέν ἐστίν, οὐκ ἐξ αὐτοῦ δέ, ἀλλ’ ἐκ τοῦ γεννήσαντος αὐτόν.

Ἰν’ οὖν σοι πανταχόθεν τάς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐκκρούσωμεν λαβάς, ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ, φύσει ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ, φύσει γεννᾶται, ἀλλ’ οὐ χάριτι γίνεται ἐκ τοῦ Πατρός. Ἐπεὶ δέ ὁ γεννῶν πηγαία θεότης καί πηγή θεότητος, πηγάζεται ὁ γεννώμενος. Ἐπεὶ δέ μόνος πηγή θεότητος καί πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὡς Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης καί Ἀθανάσιος ὁ μέγας συνωδᾷ φθέγγονται, ἐκ μόνου ἄρα ὁ φύσει Υἱός ὑπάρχει τοῦ Πατρός· ὁ δέ θέσει οὐκ ἐκ μόνου ἀλλά δι’ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, καίτοι οὐχ Υἱός μόνον, ἀλλά καί Πνεῦμα χάριτι ἐστίν· «ὁ γάρ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεῦμα ἐστι», φησὶν ὁ ἀπόστολος. Τό δέ Πνεῦμα τό ἅγιον οὐ χάριτι, ἀλλά φύσει ἐστίν ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς καί ὁ Υἱός καί Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τό δέ φύσει ὄν Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ φύσει ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· τό δέ φύσει ἐκπορευόμενον πηγάζεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· τό δέ πηγαζόμενον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος πηγάζεται, ἥτις ἐστὶ μόνος ὁ Πατήρ. Τό Πνεῦμα ἄρα τό ἅγιον φύσει Θεός, ἐκ Θεοῦ Πατρός μόνου ἐκπορευτῶς πηγαζόμενον.

(σελ. 98) Εἰ δέ τις τοῦτ’ οὕτως ἔχειν οὐχ ὁμολογεῖ, καί περί τοῦ Υἱοῦ κακῶς δοξάζων ἐξελεγχθήσεται. Τῇ γάρ τῆς ἀληθείας ἀποδείξει ταύτῃ συμμαρτυρῶν καί ὁ θεολογικώτατος Γρηγόριος, «τί», φησὶν, «οὐ προσαγορεύεται τό Πνεῦμα ὢν ὁ Υἱός, πλήν γεννήσεως»; Καί «πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος». Δαμασκηνός δ’ ὁ θεῖος, «διά τόν Πατέρα», φησί, «τουτέστι διά τό εἶναι τόν Πατέρα, ἔχει ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διά τό τόν Πατέρα ἔχειν αὐτά, πλήν τῆς ἀγεννησίας καί τῆς γεννήσεως καί τῆς ἐκπορεύσεως».

Ἐκάτερον ἄρα τούτων οὐκ ἔχει τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν· καί ὡς τό Πνεῦμα κατ’ οὐδένα τρόπον ἔχει τήν γέννησιν, οὕτω ὁ Υἱός κατ’ οὐδένα τρόπον ἔχει τήν ἐκπόρευσιν. Τοιγαροῦν ὁ αὐτός Υἱοῦ καθάπερ ὅρος καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τοῦ γεννητῶς τε καί ἐκπορευτῶς, καθ’ ἃ καί μόνα διενηνόχασιν ἀλλήλων.

Καί τοῦτ’ ἄρα τηρητέον ἐφ’ ἅπασιν τόν μή βλασφημεῖν ἀλλά θεολογεῖν ἐθέλοντα. Ὡς γάρ εἷς καί μόνος γεννητός ὑπάρχει, ὁ Υἱός, διόπερ καί μονογενής, οὕτως ἓν καί μόνον ἐκπορευτόν ὑπάρχει, Πνεῦμα ἅγιον· καί ὡς ὁ Υἱός γεννητός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορευτόν ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· καί ὡς ὁ Υἱός ἀμέσως ἐκ Πατρός γεννητός, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορευτόν ἐκ τοῦ Πατρός ἀμέσως.

Ὅρᾷς ὅτι τό μέν παρ’ ἡμῶν προσκείμενον ἔκφανσις ἐστὶ τῆς ἀληθείας συνεκφωνουμένη διά τήν σὴν πρὸς τήν ἀλήθειαν ἀθέτησιν; Καί γάρ παρόν τε καί ἀπόν τό αὐτό δίδωσι νοεῖν. Τό δέ σόν οὐ προσθήκη λέγοιτ’ ἂν κυρίως, ἀλλά σαφῆς ἐναντιότης καί ἀνατροπή τοῦ εὐσεβοῦς φρονήματος· περιτρέπει γάρ τήν τῶν ἀκούοντων διάνοιαν εἰς τούναντίον καί ἀντί μιᾶς δύο δίδωσι δοξάζειν ἐπὶ τῆς μιᾶς

θεότητος ἀρχάς καί τῇ πολυθέῳ πλάνῃ πάροδον παρέχει. Τίς γάρ τό (σελ. 100) ἔν ἐξ ἀμφοτέρων ἀκούων ἢ λέγων ἢ πιστεύων ἑτέρως ἄν φρονῆσαι;

Ἄλλ' οὐδέν ἄτοπον, φησίν, εἴ τις δύο μέν ἀρχάς λέγει, οὐκ ἀντιθέτους μέντοι, ἀλλά τήν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας, ὡς καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος περί τοῦ Υἱοῦ φησιν, «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή»· οὕτω γάρ πάλιν μία ἔσται ἡ ἀρχή καί τό τῆς μοναρχίας δόγμα περισώζεται. Πρός ὃ λέγομεν ἡμεῖς, ὅτι καί Θεόν ἐκ Θεοῦ φαμεν, ἀλλ' οὐ δύο ποτέ θεούς.

Ἄλλως τε τό δημιουργικόν ταύτης σημαινούσης τῆς ἀρχῆς οὐ δύο μόνον ἄν εἴποι τις, εἰ καί μή καλῶς, ἀλλά καί πλείους. Τρισυπόστατος γάρ αὕτη ἡ ἀρχή· φύσει δέ οὐσα καί κοινή· ἐστὶ κοινήν δέ οὐσαν πῶς οὐκ ἄν ἔχοι καί τό Πνεῦμα ταύτην τήν ἀρχήν; Καί ὁ τῷ Ἰωβ δέ προσδιαλεγόμενος ὑπέρ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης Ἑλιούς, «Πνεῦμα, λέγων, Κυρίου τό ποιῆσάν με» οὐ ποιητικὴν ἀρχήν τό Πνεῦμα λέγει; Καί ὁ θεῖος ὠδικός Δαβίδ, «λόγῳ μέν Κυρίου τούς οὐρανοὺς στερεωθῆναι» ψάλλον, «Πνεύματι δέ τὰς τῶν οὐρανῶν δυνάμεις» οὐχ ὥσπερ τῷ Υἱῷ, οὕτω καί τῷ Πνεύματι, τήν δημιουργικὴν ἀρχήν προσμαρτυρεῖ; Εἰ τοίνυν διὰ τό γεγράφθαι «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» δύο εἰπεῖν ἀρχάς οὐδέν κωλύει κατὰ σέ, οὐκοῦν καί διὰ τό γεγράφθαι καί τό πνεῦμα ποιητήν, δύο ποιητάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει· ἢ διὰ τό «Λόγῳ Θεοῦ καί Πνεύματι τήν κτίσιν στερεοῦσθαι», ταῦτό δ' εἰπεῖν συνίστασθαι, τρεῖς ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν ἄτοπόν ἐστιν.

Ἄλλ' οὐδαμοῦ τῶν θεολόγων εἶπέ τις οὔτε δύο οὔτε τρεῖς. Ὡσπερ γάρ Θεόν ἐκάστην τῶν τριῶν προσκυνητῶν ἐκείνων ὑποστάσεων φαμε καί Θεόν ἐκατέραν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο τρεῖς ἢ δύο ποτέ θεούς, οὕτω καί ἀρχήν ἐξ ἀρχῆς φαμεν, ἀλλ' οὐ δύο ποτέ ἀρχάς· δευτέραν γάρ ἀρχήν οὐδέπω καί τήμερον ὑπό τῶν εὐσεβῶν ἀκηκόαμεν, (σελ. 102) ὥσπερ οὐδέ Θεόν δεύτερον. Ἄλλ' εἰς ἡμῖν Θεός καί μοναρχία τό προσκυνούμενον, οὐκ ἐκ δύο θεῶν, οὐδ' ἐκ δύο ἀρχῶν συνιόντα εἰς ἓν· ἐπεὶ μηδέ κατὰ ταυτά μεριστόν ἡμῖν τό σεβόμενον. Καί μήν οὐδέ κατὰ τό αὐτό μερίζεται τε καί συνάγεται· διαιρεῖται μέν γάρ ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι, ταῖς δέ κατὰ τήν φύσιν ἐνοῦται. Εἰ γοῦν δύο ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει, λοιπὸν αὐταὶ εἰσι, καθ' ἃς μερίζεται· ἐνωθῆναι τοίνυν αὐθις κατ' αὐτάς ἀδύνατον· οὐκ ἄρ' αἱ δύο μία.

Μᾶλλον δέ ἀναλαμβάνοντες καί ἑτέραν ἀρχήν τῷ λόγῳ δόντες τὰ τῆς μοναρχικωτάτης ἀρχῆς εἰς δύναμιν διατρανώσωμεν, ὡς ἄν φερωνύμως ἔχοντά τε δείξωμεν τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον καί ἀπελέγξωμεν τούς τοῦ ἐνός ἁγίου Πνεύματος δύο δογματίζοντας ἀρχάς, ὅτι τε τοῦτο δογματίζουσι καί ὅτι οὐ καλῶς.

Ἡ δημιουργικὴ ἀρχή μία ἐστίν, ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Ὅταν οὖν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐκ τοῦ μή ὄντος προηγμένα λέγωμεν, τήν τε ἀγαθότητα, δι' ἣν τό εἶναι ἔσχον, καί τήν ἐγγεγεννημένην χάριν, ὅθεν ἕκαστον τοῦ εἶναι καταλλήλως μετεσχήκασι, καί τήν ἐπιγεγεννημένην ὕστερον, δι' ἣν πρὸς τό εἶναι τὰ διαπεπωκότα ἐπανῆλθον, ὅταν ταῦτά τε καί περί τούτων ποιῶμεθα τούς λόγους, ἀρχήν καί πηγὴν καί αἴτιον τὸν Υἱόν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι φαμεν, οὐχ ἑτέραν ἄπαγε, ἀλλά τήν αὐτήν ὡς τοῦ Πατρός δι' αὐτοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι καί προάγοντος καί ἐπανάγοντος καί συνέχοντος καλῶς τὰ πάντα. Ὁ δέ Πατήρ πρὸς τῷ πηγῇ τῶν πάντων εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, καί πηγῇ καί ἀρχή ἐστὶ θεότητος μόνος θεογόνος ὢν. Καί τοῦτ' ἐσμέν εἰδότε κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν, διὰ τῶν θεοπνεύστων λογίων τρανῶς ἐκπεφασμένον.

Ὅταν οὖν ἀκούσης ὅτι ὁ Υἱός, «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» (σελ. 104) καί «ὁ καλῶν αὐτόν ἀπὸ γενεῶν ἀρχήν» καί «μετά σοῦ ἡ ἀρχή ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου», τῶν

δημιουργημάτων νόει, καθάπερ καὶ Ἰωάννης ἀριδῆλως ἐν τῇ Ἀποκαλύψει περὶ αὐτοῦ βοᾷ, «ἡ ἀρχὴ τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ», οὐχ ὡς καταρχή, ἅπαγε, Θεός γάρ, ἀλλ' ὡς δημιουργὸς αὐτῶν· κοινωνός γάρ ἐστι τῆς ἐξ ἧς ταῦτα πατρικῆς ἀρχῆς, ἢ καὶ τῆς πάντων δεσποτείας ἐστὶν ἐπώνυμον.

Τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης πῶς ἂν φαίη τις, εἰ μὴ καὶ τό Πνεῦμα δοῦλον καὶ κτιστόν; Ἀλλ' ἐπεὶ Θεός τό Πνεῦμα, οὐκ ἀρχὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦτο ὁ Υἱός, εἰ μὴ ἄρα ὡς θεότητος ἀρχή. Εἰ δέ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεότητος ὁ Υἱός ἐστιν ἀρχή, κοινωνεῖν δέ κατὰ ταύτην τὴν ἀρχὴν τῷ Πατρὶ ἀμήχανον, μόνος γάρ τεθεολόγηται πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ἑτέρας ἄρα διαφόρου τινός θεότητος ὁ Υἱός ἐστιν ἀρχή καὶ διέσπασε τό Πνεῦμα τῆς πηγαζούσης ἐκ τοῦ Πατρὸς θεότητος. Ἡ δύο διαφορὸς θεότητας δώσωμεν τούτῳ τῷ ἐνί, οἱ καὶ τοῖς τρισὶ μίαν ἀνομολογοῦντες θεότητα;

Πῶς δέ καὶ αἱ δύο κατὰ Λατίνους τοῦ Πνεύματος ἀρχαὶ μία ἐστὶν ἀρχή; Οὐ γάρ ἀξιώσουσιν ἡμᾶς πίστει δέχεσθαι τούτων τά προβλήματα, ἀλλὰ μηδὲ σοφιστικῶς ἀποκρινέσθωσαν ἄλλην ἀντ' ἄλλης ποιούμενοι τὴν ἀπόκρισιν. Ἡμῶν γάρ ἐρωτῶντων, πῶς δύο κατ' αὐτοὺς τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί, μίαν ἐκεῖνοι διισχυρίζονται τῶν δύο εἶναι τὴν ἀρχήν. Ἡμεῖς δέ οὐ περὶ τῶν δύο προσώπων ἐρωτῶμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνός· περὶ τούτου γάρ πρὸς αὐτοὺς ποιούμεθα τὸν λόγον. Ὡς ἐπεὶ τῶν δύο μία ἡ ἀρχὴ καλῶς, πῶς τοῦ ἐνός δύο ἔσονται ἀρχαὶ καὶ πῶς αἱ δύο μία κατ' αὐτούς;

Φασὶν οὖν, διότι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας. Τί οὖν ὁ Σήθ, ἐκ μιᾶς ἄρα γεγέννηται ἀρχῆς, ὅτι ἡ Εὐὰ ἦν ἐκ τοῦ Ἀδάμ, (σελ. 106) καὶ οὐ δύο εἰσὶ τούτου τοῦ ἐνός ἀρχαί, ὅτι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας; Τί δέ ἡ Εὐὰ, οὐ δευτέρα ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτῆς, ὅτι καὶ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν ἔσχεν ἐξ Ἀδάμ; Καίτοι ἀμφοῖν τό γόνιμον αὐτοῖς, ἀλλὰ διάφορον καὶ ἐν διαφοροῖς ὑποστάσεσι· διόπερ οὐδὲ μία ἐστὶν αὐταὶ αἱ ἀρχαί, καθάπερ καὶ τὸν Νύσσης θεῖον πρόεδρον ἀνωτέρω προηγέκαμεν εἰπόντα, καίτοι ἡ μία τούτων ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας.

Εἰ γοῦν ἐνταῦθα οὐ εἰ καὶ μὴ ἓν, ὅμως ἐστὶ τό γόνιμον ἀμφοῖν, οὐκ ἔνι τοῦ ἐνός μίαν τὴν ἀρχήν, πῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτου Τριάδος αἱ δύο κατ' αὐτοὺς τοῦ ἐνός ἁγίου Πνεύματος μία εἰσὶν ἀρχαί, ἐν ᾗ μηδαμῶς ἐστὶ κατὰ τό θεογόνον κοινωνία; Μόνος γάρ τεθεολόγηται θεότης θεογόνος ὁ Πατήρ.

Πάλιν ἡ Εὐὰ ἐκ μόνου οὕσα τοῦ Ἀδάμ, ἐκ μιᾶς ἐστὶν ἀρχῆς· ὁ δὲ Ἀδάμ ἐκ γῆς ἐστὶν ἄλλ', οὐ παρὰ τοῦτο ἡ Εὐὰ ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ Ἀδάμ. Ὁ γάρ Ἀδάμ μόνος ἐκ τῆς γῆς. Ἡ τοίνυν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου λεγέτωσαν τό Πνεῦμα καὶ οὕτως αὐτό ἐκ μιᾶς ἀρχῆς λεγέτωσαν, ἑαυτοῖς μὲν ἀκολουθῶς ἀλλ' οὐκ εὐσεβῶς, οὐ γάρ ἐκ τῆς αὐτῆς ἀφ' ἧς καὶ ὁ Υἱός, κἀντεῦθεν πάλιν δύο εἰσὶν ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχαὶ καὶ οὐκέτ' ἐστὶ μείζων ὁ Πατήρ τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ, ἐπίσης γάρ καὶ αὐτός αἴτιος θεότητος, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αὐτό λέγοντες μίαν καὶ τῷ Πνεύματι ὡς καὶ τῷ Υἱῷ εὐσεβῶς διδόντων ἀρχήν. Μέχρι γάρ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἐξ ἀμφοτέρων λέγωσιν, ἀλλ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἔστι μίαν εἶναι τῆς θεότητος καὶ ἐνός Πνεύματος ἀρχήν.

Συνάπτων γάρ τις ἐπὶ τῶν τοιούτων, εἰ καὶ μίαν φαίη τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ὁμονύμως, ὥστ' οὐ μία. Εἰ δέ διαιρῶν κατὰ μίαν ὁρᾷ τὰς ὑποστάσεις, τῆς μιᾶς ἐξ ἀνάγκης δύο φανερῶς γίνονται ἀρχαί. Ἐμοί δ' ἔπεισι θαυμάζειν καὶ τό ὑπερβάλλον τῆς ἀνοίας τῶν τὰς δύο ταύτας, ἅς φασιν (σελ. 108) ἀρχάς, μίαν λεγόντων τε καὶ οἰομένων· εἰ μὲν γάρ κοινωνεῖ τῷ Πατρὶ κατὰ τὸν θεογόνον ὁ Υἱός προβαλλόμενος τό Πνεῦμα καὶ ἓν αὐτοῖς τό θεογόνον καὶ ἢ ἐκ τούτων αὕτη πρόοδος, τῆς φύσεως

ἄρα τοῦτο καί οὐ δύο εἰσὶν ἀρχαί, οὐδ' αἱ δύο μία, ἀλλὰ ἀπλῶς μία, καὶ ἀπεξένωται τῆς θείας φύσεως αὐτό τό Πνεῦμα, μή καί αὐτό κατὰ θεογόνον κοινωνοῦν. Εἰ δέ μή κοινωνεῖ ὁ Υἱός κατὰ τοῦτο τό Πατρί, μηδέ ἔν αὐτοῖς τοῦτο τό προβάλλειν, καθ' ὑπόστασιν τῷ Υἱῷ ἢ πρόοδος τοῦ Πνεύματος· διάφορος ἄρα αὕτη τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦ Πνεύματος προόδου· τὰ γάρ ὑποστατικά διάφορα.

Πῶς οὖν μία αἱ διάφοροι ἀρχαί, καὶ μὴν τοῦ μεγάλου Διονυσίου ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ Περί θείων ὀνομάτων λόγου λέγοντος «ὅσα ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα καὶ τῷ θεαρχικῷ Πνεύματι κοινῶς καὶ ἡνωμένως ἀνατίθεται», καὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τοῖς πρὸς Εὐνομιανούς Ἀντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφοντος, «πάντα τὰ κοινὰ Πατρί τε καὶ Υἱῷ κοινὰ εἶναι καὶ τῷ Πνεύματι»; Εἰ μὲν κοινόν ἐστι Πατρί τε καὶ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, κοινόν ἔσται τοῦτο καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ τετράς ἔσται ἡ Τριάς· καὶ τό Πνεῦμα γάρ ἐκπορεύσει Πνεῦμα ἕτερον. Εἰ δέ μή κοινόν ἔστι κατὰ Λατίνους τῷ Πατρί καὶ τῷ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, ὥς τοῦ μὲν Πατρὸς ἐμμέσως κατ' αὐτούς, τοῦ δέ Υἱοῦ ἀμέσως ἐκπορεύοντος τό Πνεῦμα, οὕτω γάρ καὶ ὑποστατικῶς ἔχειν τόν Υἱόν τό προβλητικόν φασιν, οὐκοῦν κατ' αὐτούς καὶ τό δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν καὶ ἀπλῶς ἅπαντα τὰ φυσικά οὐ κοινὰ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, ἐπειδὴ ὁ μὲν Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει τε καὶ ἀγιάζει, καὶ διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ καὶ ἀγιάζει, ὁ δέ Υἱός οὐ δι' Υἱοῦ. Τοιγαροῦν κατ' αὐτούς ὑποστατικῶς ἔχει τό δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν ὁ Υἱός· ἀμέσως γάρ καὶ οὐχ ὥς ὁ Πατήρ ἐμμέσως· καὶ οὕτω (σελ. 110) κατ' αὐτούς τὰ φυσικά τῶν ὑποστατικῶν διενήνοχεν οὐδέν· οὐκοῦν καὶ ἡ φύσις τῆς ὑποστάσεως, ὥς μή τρισυπόστατον ἢ τριφυᾶ κατ' αὐτούς εἶναι τόν Θεόν.

Εἰ δ' ἄρα φαῖεν διὰ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν οὐ σύνηθες τοῖς θεολόγοις διὰ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν ἢ τόν Πατέρα δημιουργόν εἶναι λέγειν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ἐν ἀγίῳ Πνεύματι. Ἐπειτα πρὸς τῷ μηδ' οὕτω τό ἀνωτέρω δεδεδειγμένον ἄτοπον αὐτούς ἐκφεύγειν, οὐ γάρ δι' Υἱοῦ πάλιν ὁ Υἱός ἀναφαίνεται δημιουργός καθάπερ ὁ Πατήρ συμβήσεται τούτοις μηδέ κοινόν εἶναι λέγειν καὶ τῷ Πνεύματι τό δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὥς μή δι' ἑτέρου, μηδέ ὥς ὁ Πατήρ ἢ καὶ ὁ Υἱός αὐτοῦ ταῦτα ἐνεργοῦντος. Κατ' αὐτούς οὖν ὑποστατικῶς ἔχει τό Πνεῦμα τό δημιουργεῖν καὶ ἀγιάζειν, ὥς οὐκ ἐμμέσως καθάπερ ὁ Πατήρ κτίζειν τε καὶ ἀγιάζον. Ἐντεῦθεν δὴ πάλιν κατ' αὐτούς, ταῦτά τε εἶναι καὶ ἀδιάφορα δείκνυται τοῖς ὑποστατικοῖς τὰ φυσικά. Εἰ δέ τοῦτο, καὶ ἡ φύσις ταῖς ὑποστάσεσι ταυτόν τε καὶ ἀδιάφορον. Ἄρ' οὐ σαφῶς τῆς ἀνωτέρω Τριάδος ἐκπεπτώκασι καὶ τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἱ ταῦθ' οὕτω λέγοντες τε καὶ φρονοῦντες;

Ἀλλὰ γάρ ἐπανέλθωμεν ὅθεν ἐξέβημεν. Τίς γάρ τό Πνεῦμα τό ἅγιον τὴν ὕπαρξιν ἔχειν ἐξ ἀμφοτέρων Υἱοῦ τε καὶ Πατρὸς ἀκούων ἢ λέγων ἢ πιστεύων καὶ παρά μὲν τοῦ Υἱοῦ ἀμέσως, παρά δέ τοῦ Πατρὸς ἐμμέσως καὶ τὰ παρ' αὐτῶν θρυλλούμενά τε καὶ περιχόμενα προσεχῇ τε καὶ ἐφεξῆς καὶ πόρρω, τίς ταῦτ' ἀκούων καὶ πιστεύων οὐ δύο δοξάσει τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχάς; Πῶς δέ οὐκ ἂν εἴη ὁ Υἱός τῷ Πατρί συναίτιος, εἰ μή μάτην λέγεται καὶ ἐξ αὐτοῦ; Πῶς δέ οὐκ ἂν τό Πνεῦμα εἴη κτίσμα; Ἐπὶ γάρ τῶν κτισμάτων τῷ Πατρί συναίτιος, εἰ μή μάτην λέγεται καὶ ἐξ αὐτοῦ; Πῶς δέ οὐκ ἂν τό Πνεῦμα εἴη κτίσμα; Ἐπὶ γάρ τῶν κτισμάτων τῷ Πατρί ὁ Υἱός συναίτιος.

(σελ. 112) Καὶ μὴν ἐπὶ τῆς κτίσεως, ἐφ' ἧς φανερώς αἰτίος ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός καὶ τῷ Πατρί συναίτιος, ὥς ἐκ Πατρὸς δι' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι λαβούσης, ἀσεβές παντάπασι εἰπεῖν ὅτι τὴν κτίσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν καὶ ὅτι τό δημιουργικόν

ιδιότης ἐστὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως. Τοιγαροῦν εἰ καὶ τό ἐκπορευτῶς ὑπάρχον Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι εἶχεν, οὐκ ἂν ἦν ὅλος εὐσεβοῦς εἰπεῖν, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι τό Πνεῦμα οὐ λέγομεν καὶ ὡς ἡ ἐκπορευτικὴ ιδιότης τῷ Πατρὶ μόνῳ πρόσεστιν.

Ἐπεὶ δέ οἱ ταῦτα λέγοντες Δαβίδ ἐστὶν ὁ θεοπάτωρ καὶ Γρηγόριος ὁ Νυσσαέων φανότατος φωστήρ καὶ Δαμασκηνός ὁ θεοφόρος, κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην οἱ συναίτον τῷ Πατρὶ τόν Υἱόν λέγοντες ἐπὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν αὐτῷ διδόντες, τοσοῦτον ἀπέχουσι τῆς εὐσεβείας, ὅσον ἀντέχονται ταύτης οἱ προαπηριθμημένοι τῶν ἁγίων καὶ οἱ τούτοις συνωδὰ θεολογοῦντες.

Καὶ τοῦτο δέ συνορᾷ τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὡς καθάπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τὴν γένεσιν ἔχοντες ἡμεῖς, Πατέρα καὶ ποιητὴν ὁμοῦ τε καὶ χωρὶς ἐκάτερον ἐπικαλούμεθα καὶ ἀνομολογοῦμεν, οὕτω καὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὁμοῦ τε καὶ χωρὶς ἐκάτερος Πατὴρ ἂν ἐλέγετο καὶ προβολεύς, εἴπερ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα εἶχεν. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα πάντα πολυειδῶς συγγέοντα τὰς θείας ὑποστάσεις παρίστησι σαφῶς, ὡς οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Καὶ μὲν δὴ, «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ», κατὰ τόν θεολόγον Γρηγόριον, «ἄνευ τῆς αἰτίας. Ποίας αἰτίας; Τῆς τῶν κτισμάτων; Ἄπαγε! τούτων γάρ ἀρχὴ καὶ αἴτιος καὶ ὁ Υἱός. Τοιγαροῦν ἄνευ τῆς αἰτίας καὶ ἀρχῆς τῆς ἐν Τριάδι νοουμένης θεότητος πάντα οὖν ἔχει ὁ Υἱός τοῦ (σελ. 114) τοῦ Πατρὸς, ἄνευ τοῦ ἀρχῆ καὶ αἴτιος εἶναι καὶ αὐτός τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος. Ἐκ μόνου ἄρα τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καθάπερ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς γεννᾶται, καὶ προσεχῶς καὶ ἀμέσως τοῦ Πατρὸς ἔχεται καθ' ὑπαρξιν, καθὰ καὶ ὁ Υἱός, εἰ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ Πατρὸς εἶναι Πνεῦμα ἔσχεν, ὡς τοῦ ἐκπορευόντος ὄντος καὶ Πατρὸς.

Ἐπεὶ δέ καὶ δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθῆς ἐστὶ κατὰ τόν τοῦ Κυρίου λόγον, «καὶ διὰ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων σταθῆσεται πᾶν ρῆμα», καὶ ἡμεῖς τό νῦν εἶναι τῶν ἄλλων ἀφέμενοι διὰ τό μῆκος τρεῖς παραστήσομέν σοι μάρτυρας, σαφῶς ἀπαγορεύοντάς σου τὴν προσθήκην. Καὶ δὴ παρίτω πρῶτος ὁ καὶ τῷ χρόνῳ πρότερος Βασίλειος ὁ μέγας· ἐν γάρ τοις Κατ' Εὐνομίου κεφαλαίοις, «γεννᾷ», φησὶν, «ὁ Θεός οὐχ ὡς ἄνθρωπος, γεννᾷ δέ ἀληθῶς· καὶ τό γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ ἐκφαίνει λόγον οὐκ ἀνθρώπινον, ἐκφαίνει δέ λόγον ἀληθῆ ἐξ αὐτοῦ· ἐκπέμπει Πνεῦμα διὰ στόματος, οὐχ οἷον τό ἀνθρώπινον, ἐπεὶ μηδὲ στόμα Θεοῦ σωματικῶς ἐξ αὐτοῦ δέ τό Πνεῦμα καὶ οὐχ ἐτέρωθεν». Ὅρᾳς ὅτι οὐχ ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ καὶ τόν Υἱόν γεννῶντος; Ὡστε οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐπεὶ καὶ λόγος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐ στόμα τοῦ Πατρὸς ἐνταῦθα τῷ μεγάλῳ τεθεολόγηται. Ὅς ἀλλαχοῦ δεικνύς καὶ τόν λόγον τοῦτον ἐκ τοῦ αὐτοῦ προϊόντα στόματος, «εἰ γάρ τό Πνεῦμα μή πιστεύεις», φησὶν, ἐκ στόματος Θεοῦ προεληλυθέναι, οὐδ' ἂν τόν λόγον πιστεύσεις». Ὅρᾳς σαφῶς ὅτι Λόγος ὁ Υἱός, ἀλλ' οὐ στόμα τοῦ Πατρὸς ἐξ οὗ στόματος κατὰ τόν μέγαν Βασίλειον πρόεισι καθ' ὑπαρξιν ὡς τό Πνεῦμα τό ἅγιον;

Τόν αὐτόν δέ τρόπον καὶ ὁ ἀδελφός αὐτῷ καὶ ἀδελφά φρονῶν Γρηγόριος ἐν τῷ Περί θεογνωσίας λόγῳ, «Πνεῦμα δέ», φησί, «τό τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως. Τούτου γάρ ἕνεκα καὶ Πνεῦμα στόματος ἀλλ' οὐχὶ καὶ τόν (116) λόγον στόματος ὁ Δαβίδ εἴρηκεν, ἵνα τὴν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα τῷ Πατρὶ μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται».

Μετ' αὐτόν τόν ἀψευδῆ τῆς ἀληθείας μάρτυρα, ὁ ζῶν φωστήρ γεγωνώς Ἀλεξανδρείας Κύριλλος, συμμαρτυρήσων παρελθέτω· φησί γάρ ἐν τῷ Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος· «αἱ προσκυνηταὶ τρεῖς ὑποστάσεις γινώσκονται καὶ πιστεύονται ἐν Πατρὶ ἀνάρχῳ καὶ ἐν Υἱῷ μονογενεῖ καὶ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τῷ ἐκ πορευομένῳ ἐκ τοῦ Πατρός, οὐ γεννητῶς καθάπερ ὁ Υἱός, ἀλλ' ἐκπορευομένῳ καθάπερ εἴρηται ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ὡς ἀπὸ στόματος, πεφηνότι δέ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ λαλήσαντι ἐν τοῖς ἁγίοις πᾶσι προφήταις τε καὶ ἀποστόλοις». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· «οὐχ ὥσπερ ὁ Υἱός καὶ τοῦ Πατρός γεννητῶς οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτῶς, ἅπαγε τῆς βλασφημίας καὶ πολυθεΐας· εἷς γάρ παρ' ἡμῖν ἀμφοῖν τοῖς προσώποις αἴτιος καὶ σύνδεσμος, ὁ Πατήρ».

Ἄρ' ἔστι τρανότερον ἔλεγχον τῆς σῆς δυσσεβείας παρελθεῖν; Ἀνθρώπῳ μὲν οὐκ ἂν ἔδοξεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦθ' ἡμῖν τὸ Πνεῦμα δέδωκε τόν ἐκ Δαμασκοῦ σοφίσαν Ἰωάννην· «τὸ Πνεῦμα γάρ», φησὶν οὗτος, «τοῦ Υἱοῦ μὲν λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν· δι' Υἱοῦ δέ πεφανερῶσθαι καὶ μεταδιδόσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν».

Ἀφείς δέ σοι τοὺς ἄλλους συνείρειν ἐφεξῆς ὅτι πλείστους ὄντας καὶ σχεδόν ὅσοι τῶν πατέρων οὐδέν ἦττον ἢ ζῶντες ἐν τοῖς καθ' ἑαυτοὺς συγγράμμασι λαλοῦσιν, ἐκ τῶν λόγων σου κρινῶ σε· πάντως δέ καὶ ὁ Θεός. Σοῦ γάρ αὐτοῦ λέγοντος ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα καὶ τὸ «μόνων» οὐ προστιθεμένου, ἄρ' οὐδ' ἐκ τούτων μόνων τὸ Πνεῦμα ἐννοεῖς, οὐδέ συνυπακούεις τὸ μόνων, κἂν μὴ συνεκφωνῇς; Ἀλλὰ ζητήσομεν κατὰ τὴν σὴν, ἴν' οὕτως εἴπω, (σελ. 118) φιλοπολυεκπόρευτον διάνοιαν, καὶ ἐκ ἄλλου του ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα διὰ τὴν σὴν περὶ τοῦ μόνου ἄγνοιαν;

Οὐ μὲν, ἀλλ' ἵνα πάλιν ἐκ τῶν αὐτῶν σοι συσκευάσω τῆς ὡς ἀληθῶς πληγῆς τὸ ἴαμα καὶ τῶν δυσσεβῶν ἐκσπάσω καὶ δογμάτων καὶ ρημάτων, εἰπέ μοι, ὦ βέλτιστε, εἴ τις ἔροιτό σε περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὡς ἐπειδήπερ γέγραπται ὅτι, «εἶδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός», καὶ ὅτι «πιστεύω εἰς ἓνα Υἱόν τόν ἐκ τοῦ Πατρός πρό αἰώνων γεννηθέντα, καὶ τ' ἄλλα ὅσα σοι ἀνωτέρω ἀπηρίθμηται, οἷς οὐ πρόσκειται τὸ «μόνου», ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προσθεῖς φαίης ἂν γεγεννησθαι τόν Υἱόν, τοῦτ' αὐτὸ προφασιζόμενος ὅτι μὴ πρόσκειται τὸ «μόνου»; Ἄπαγε δήπου, φαίης ἂν. Καὶ αὐτῆς ἐκπέσοι τῆς ἄνωθεν ἀναγεννήσεως ὁ τοῦτο προστιθείς καὶ μὴ ἐκ μόνου δοξάζων γεγεννησθαι τοῦ Πατρός τόν Λόγον. Οὐδαμοῦ γάρ γεννήτωρ εἴρηται τὸ Πνεῦμα σύν ἡμῖν καλῶς ἐρεῖς, οὐδέ κοινόν ἔχει τι Πατρὶ, ὃ μὴ ἔστι κοινόν καὶ τῷ Υἱῷ· οὐδ' ἐκ τῆς δυάδος προάγεται τὸ ἓν, οὐδ' εἰς τὴν δυάδα ἀναφέρεται· οὐδ' ἡ μονάς εἰς μονάδα κινηθεῖσα καὶ εἰς ἑτέραν αὐθις μονάδα ἢ δυάς, «ἀλλ' ἡ μονάς θεοπρεπῶς εἰς δυάδα κινηθεῖσα, μέχρι τριάδος ἔστη». Καὶ «εἷς ἡμῖν Θεός· οὐ μόνον ὅτι μία θεότης, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἓν ἀμφοτέρω τὰ ἐξ αὐτοῦ τὴν ἀναφοράν ἔχει. Καὶ μία πηγαία θεότης, ὁ Πατήρ καὶ μόνος αἴτιος καὶ μόνος πηγὴ θεότητος». Οὐκοῦν καὶ ταῦτ' ἐστὶν αὐτοῦ τὰ ἰδιάζοντα τῶν γνωρισμάτων· μόνος γάρ· οὐδεμίαν ἄρα τὴν κοινωνίαν ἔξει πρὸς ταῦτα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπεὶ καὶ «τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα», Διονύσιος αὐθις ἂν εἶπεν ὁ οὐρανόφρων.

Ἄλλ' εὐγέ σοι τῆς ἐν τούτοις πρὸς τε τοὺς θεοσόφους τῶν πατέρων καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐξ ἐκείνων σοφισθέντας ἀπαραλλάκτου συμφωνίας. Ἐάλως δ' ὅμως, τὸ τοῦ λόγου, (σελ. 120) τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς καὶ λυσιτελῶς ὄντως ἐπατάχθης τῷ τοῦ ὀρθοῦ προπολεμοῦντι λόγῳ· τὸ γάρ εἰς αὐτόν ἦκον, οὐ μόνον ἐπατάχθης, ἀλλὰ καὶ ἰάθης κατὰ τὸ εἰρημένον ὡς ὑπὸ Θεοῦ, «πατάξω καὶ ἰάσομαι».

‘Α γάρ ἄν εἶπες μεθ’ ἡμῶν τε καί τῆς ἀληθείας πρὸς τοὺς ἐκ Πατρός τε καί ἐκ τοῦ Πνεύματος λέγοντας γεγεννηθῆναι τὸν Υἱόν, ἄλλας τε προφάσεις προφασιζομένους ἐν ἁμαρτίαις, μᾶλλον δὲ δυσσεβείαις, καί ὅτι μὴ προστέθεται τῷ γεγεννηθῆναι ἐκ Πατρός τὸ “μόνου”, ταῦτα καὶ αὐτὸς ἀρτίως ἀφ’ ἡμῶν τε καί τῆς ἀληθείας ἅκουε, ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐτέρωθεν τε τοῦτο πειρώμενος πιστοῦσθαι καὶ τοῦ μὴ προσκεῖσθαι τῷ ἐκ Πατρός ἐκπορεύεσθαι τὸ “μόνου”· καὶ αὐτῆς γάρ ἐκπεσεῖται τῆς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος υἰοθεσίας ὁ καὶ ἐκ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγων·

Ποῦ γάρ τῶν θεοπνεύστων λογίων προβολέα τὸν Υἱόν εὗροι τις ἄν ὠνομασμένον, καίτοι Γρηγορίῳ τῷ μεγάλῳ θεολόγῳ τῶν τοῦ Υἱοῦ προσηγοριῶν πασῶν καὶ πολλάκις ἀπηριθμημένων καὶ οὐκ ἀπηριθμημένων μόνον ἀλλὰ καὶ τεθεωρημένων; Ὅς καὶ τὸ “μονογενής” ἐξηγούμενος, «οὐχ ὅτι», φησί, «μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ μονοτρόπως»· ὁ ἀλλαχοῦ μόνως εἶπε ἰδιοτρόπως, τοῦτ’ αὐτῆς ἐξηγούμενος. Τό δὲ “μόνος” ὡς εἶς· τὸ δ’ “ἐκ μόνου” ὡς ἐν παρθενίᾳ γεννήσαντος, ταῦτό δ’ εἰπεῖν ὡς οὐκ ἀπὸ συζυγίας. Τό δὲ “μόνον” τί ἄν ἄλλο εἴη ἢ ὅτι μόνος Υἱός, ἀλλ’ οὐχὶ καὶ Πατήρ οὐδὲ προβολεύς; Εἰ δὲ καὶ ὁ Πατήρ, Πατήρ μόνον λέγεται, εἰκότως – καὶ γάρ ἐκ Πατρός τὸ Πνεῦμα – καὶ Πατρός λέγεται Πνεῦμα καὶ ὁ Πατήρ καὶ τοῦ Πνεύματος λέγοιτ’ ἄν ὡς αἷτιος· Πατέρα γάρ τῶν φώτων τοῦτον εἶπεν ὁ μέγας Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθεος, τουτέστιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ὡς καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐξηγούμενος λέγει. Εἰ δὲ τοῦτ’ οὕτως (σελ. 122) ἔχει, ὥσπερ οὖν ἔχει, λέγοιτ’ ἄν καὶ ὁ Υἱός Πατήρ φωτός, τουτέστι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰ καὶ ἐξ αὐτοῦ κατὰ σέ τὸ Πνεῦμα.

Εἰ γοῦν ταῦτ’ ἦν ὀνομάσαι, οἷον Πατέρα φωτός ἢ προβολέα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πῶς ἄν οὐχὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ σχεδόν πάντων ὀνομάτων ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος προὔθηκε, καίτοι τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἀγωνιζόμενος δεικνύναι; Διὸ φησιν· «εἰ μέγα τῷ Πατρί τῷ μηδαμόθεν ὠρμηθῆναι, οὐκ ἔλαττον τῷ Υἱῷ τὸ ἐκ τοιούτου Πατρός. Καὶ πρόσσεστιν τῷ Υἱῷ τὸ τῆς γεννήσεως πρᾶγμα τοσοῦτον». Εἰ γοῦν προσῆεν τὸ προβολέα εἶναι, πῶς οὐκ ἄν εἶπε πρᾶγμα τοσοῦτον, δι’ ὃ καὶ μᾶλλον ἄν δεικνύειν ἔδοξεν ἴσον τῷ Πατρί; Ἀλλ’ οὐκ εἶπεν· οὐκοῦν οὐδὲ πρόσσεστιν.

Ὁ γάρ μέγας οὗτος θεολόγος οὐδ’ ἀπλῶς οὕτω τὸ ἐκπορευόμενον ἴδιον τίθησι τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον, προορῶν δήπου καὶ προανατρέπων σου τὴν δυσσεβῆ προσθήκην. Ἀνωτέρω γάρ μικρόν εἰπὼν, τὸν μὲν Πατέρα γεννήτορα καὶ προβολέα, τὸν δὲ Υἱόν προβολέα μὲν οὐ, γέννημα δὲ μόνον, προσῶν, ἡμεῖς δέ, φησίν, «ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἰστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγομεν καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον». Οὐκ εἶπε τὸ ἐκπορευόμενον ἀπλῶς ἴδιον τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν, ἵνα μὴ τις ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι νομίσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ μὲν γάρ γεννητὸν συνεισάγει τῇ διανοίᾳ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ ἐκπορευτὸν οὐχ οὕτω. Διὰ τοῦτο τὸ ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον ἴδιον τέθηκε τοῦ Πνεύματος· «τοῦτο γάρ», φησί καὶ Βασίλειος ὁ μέγας, «γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ιδιότητος σημείου ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ μετὰ τὸν Υἱόν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρός ὑφεστάναι». Ἀλλ’ ὁρᾷς, ὅπως παρ’ ἡμῶν (σελ. 124) δικαίως ἀπελήλασθε τῆς κοινωνίας, οὐκ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων καὶ τῆς εὐσεβείας ἰστάμενοι;

Ἦ γάρ καὶ τὸν Υἱόν Πατέρα προσερεῖς, ὡς καὶ ἀνωτέρω δέδεικται, ἵν’ ἐκπορευόμενον εἴη σοι καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, ἢ τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι οὐκ ἄν ἴδιον εἴη σοι τοῦ Πνεύματος, οὐδέ τὸ ἐκπορεύειν ἴδιον εἶναι νομίσεις τοῦ

Πατρός, καί ἀπ' ἐναντίας θεολογήσεις τοῦ τό θεολογεῖν ἐπωνυμίαν κτησαμένου καί πρὸς τὴν ἐναντίον ὄντως μοῖραν στήση καί παρ' ἡμῶν ἐκκήρυκτος γενήσῃ· τὰς γὰρ αὐτοῦ φωνὰς ἐκφαντορίας οὐσας ἴσμεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ γάρ, ὥσπερ τῆς νοτίδος ἐξ ὑγρῶν σωμάτων ἐκπορευομένης καί τοῦτ' ἴδιον ἐχούσης καί τῶν ὑγρῶν σωμάτων ἴδιόν ἐστι τό νοτίδα ἐκπορεύειν, τόν αὐτόν τρόπον καί τοῦ Πνεύματος ἴδιον ἔχοντος τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι καί τοῦ Πατρὸς ἐξ ἀνάγκης ἐστι τό τό Πνεῦμα ἐκπορεύειν.

Μόνου ἄρα τοῦ Πατρὸς ἢ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις· καί αἰεὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα καθ' ὑπαρκτικὴν ἀλλ' οὐκ ἐκφαντικὴν προέλευσιν. Καί ἐν οἷς γάρ τῷ ἐκπορευτῷ μὴ συνεκφωνεῖται τό ἐκ τοῦ Πατρὸς, συνυπακουόμενον ἐστὶν αἰεὶ τοῖς συνετῶς ἀκούουσιν, ὥσπερ καί ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τῷ γεννητῷ συνυπακούεται. Γεννητός γάρ καί ἡμῶν ἀπάντων ἕκαστος· γεννητός δέ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ταῦτόν δ' εἶπεν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, μόνος ὁ Υἱός, ὥστε τό συνημένον τοῦτ' ἔστιν ἴδιον αὐτοῦ καί αἰεὶ συννοεῖται, κἂν μὴ συνεκφωνεῖται. Τόν αὐτόν οὖν τρόπον ἐκπορευτόν ἂν εἴποις καί τό πνεῦμα τό ἡμέτερον. Οὐκοῦν οὐ τό ἀπλῶς ἐκπορευτόν ἴδιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευτόν· ἐκεῖνος γάρ αἰεὶ Πατήρ. Τῶν ἀδυνάτων ἄρ' ἐστὶν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευτόν ὑπάρχειν, εἰ μὴ καί ὁ Υἱός εἴη σοι Πατήρ. Οὐ μόνον δέ τό ἐκ τοῦ Πατρὸς τῷ ἐκπορευτῷ συνυπακούεται, ἀλλὰ καί τό ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καθάπερ καί τῷ γεννητῷ (σελ. 126) ὡς γάρ οἱ ἔνθεοι θεολόγοι διδάσκουσιν ἡμᾶς, ὃ καί ἀνωτέρω ἔφημεν, χωρὶς τοῦ γεννητῶς τε καί ἐκπορευτῶς, ὡς ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὕτω καί τό Πνεῦμα· τοιγαροῦν παντάπασιν ἀδύνατον εἶναι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Πρὸς δέ, εἰ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα καί δι' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχει κατὰ σέ, αὐτός ἐστὶν ἔνωσις Πατρὸς καί Πνεύματος. Πῶς οὖν ὁ αὐτός μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος φησιν, «ἀναρχον καί ἀρχὴ καί τό μετὰ τῆς ἀρχῆς εἷς Θεός», «φύσις δε τοῖς τρισὶ μία· ἔνωσις δέ ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ καί πρὸς ὃν ἀνάγεται τὰ ἐξῆς, οὐχ ὡς συναλείφεσθαι, ἀλλ' ὡς ἔχεσθαι»;

Ἀκούων γάρ τις διὰ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τῷ Πατρί συναπτόμενον, νοεῖν ἂν ἔχοι τοῦτο λεγόμενον, διὰ τὴν κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἐκφώνησιν, μέσου κειμένου τοῦ Υἱοῦ. Καί ὅτι Πατρός Πνεῦμα οὐκ ἂν ἄλλως λέγοιτο, εἰ μὴ διὰ τόν Υἱόν. Ἐνωσις δέ ὁ Πατήρ πῶς ἂν εἴη, εἰ μὴ προσεχῶς ἔχει πρὸς ἐκάτερον ἀμέσως προβαλλόμενος ἐκάτερον; Ἀλλὰ καί τό οὐχ ὡς συναλείφεσθαι δέ, ἀλλ' ὡς ἔχεσθαι, τὴν προσεχὴ καί ἄμεσον ἐκατέρου σχέσιν πρὸς αὐτόν δηλοῖ.

Τί δέ, ὅτι «τό ἀναρχον καί ἡ ἀρχὴ καί τό μετὰ τῆς ἀρχῆς εἷς Θεός»; Εἰ γάρ ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἦδει, τό ἐκ τῆς ἀρχῆς ἂν εἶπεν, οὐ τό μετὰ τῆς ἀρχῆς.

Οὐκοῦν ὅταν ἀκούσης διὰ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, ὡς συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ νόησον. Οὕτω γάρ καί τὴν “διὰ” οὐκ εἰς τὴν “ἐκ” κακῶς, ἀλλ' εἰς τὴν “μετὰ”, τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ συνάδων μεταλήψη. «Πνεῦμα γάρ», φησί, «μεμαθήκαμεν», Δαμασκηνός ὁ θεῖος, «τό συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ καί φανεροῦν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν». (σελ. 128) Συμπαρομαρτεῖν δέ ἐστὶ τό συνακολουθεῖν, ὡς ὁ αὐτός ἐκεῖ φησιν ὥστε οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ σὺν τῷ Υἱῷ τό Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς, συνακολουθούσης ἀδιαστάτως τε καί ἀχρόνως τῇ γεννήσει τῆς ἐκπορεύσεως. Μεμαθήκαμεν δέ εἶπεν, ὡς τῶν πρό αὐτοῦ θεοφόρων οὕτω διδασκόντων, παρ' ὧν μυηθεῖς οὕτω νοεῖν τό Πνεῦμα δι' Υἱοῦ, τό ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο λέγειν παντάπασιν ἀπηγόρευεν.

Εἰ δ' ὁ μέγας Βασίλειος οὐδέν εἶναι φησιν ἀπᾶδον εἰς τὴν “ἐκ” τὴν “διά” μεταλαμβάνειν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν κτισμάτων, διό καὶ τὸν ἀπόστολον προήγαγεν εἰπόντα, «ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτόν τὰ πάντα», παρ' αὐτοῦ γάρ δεδημιούργηται καὶ δι' αὐτοῦ συνέχονται καὶ πρὸς αὐτόν ἐπιστρέφονται τὰ ὄντα πάντα, ὁ δὲ ἱερός Δαμασκηνός κἂν τῷ ἐβδόμῳ τῶν Θεολογικῶν αὐτοῦ κεφαλαίων προθεῖς πάλιν ὁ καὶ ἄνωτέρω ἔφημεν, μετὰ τινα συνάδων τῷ Κατηχητικῷ λόγῳ τοῦ Νύσσης ἐνθέου Γρηγορίου, «τό ἅγιον Πνεῦμα δύναμιν εἶναι φησιν οὐσιώδη, αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην καὶ αὐτοῦ, δηλονότι τοῦ Λόγου, οὕσαν ἐκφαντικὴν, οὐ χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστὶ καὶ τοῦ Λόγου ᾧ συμπαρομαρτεῖ δύναμένην», ἄρ' οὐ σαφές κἀντεῦθεν, ὡς οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον;

Οὐ μὴν, ἀλλ' ἐπεὶ παρὰ τῶν θεολόγων ποτέ μὲν ὁ Πατήρ μέσος εἶναι λέγεται Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ποτέ δὲ ὁ Υἱός μέσος τοῦ Πατρὸς τε καὶ Πνεύματος, ποτέ δὲ τό Πνεῦμα μέσον τοῦ Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, οὐκ ἂν εἴη τό Πνεῦμα τρίτον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, οὐδ' ἂν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχοι. Τοῖς γάρ ἐφεξῆς τρισὶ σημείοις, οὐκ ἂν εἴη ποτέ τι τῶν ἐκατέρωθεν κειμένων ἄκρων μέσον· ἀλλ' ἔοικεν ἡ ἐπὶ τῆς θεολογίας μεσότης νοουμένη τοῖς ἐπὶ τῶν γωνιῶν τοῦ ἰσοπλεύρου τριγώνου σημείοις ἄκροις· ἐκεῖ γάρ ἕκαστον μέσον ἐκατέρωθεν εὐρίσκεται. Ἄν δὲ καὶ τὸν μεσότητα πρῶτον ἔχοντα ἐν ἀριθμοῖς ἐπισωρεύσας ὡς ἐν ἐπιπέδῳ θῆς, οὕτω (σελ. 130) τὸν τε πρῶτον ἐνεργείᾳ τρίγωνον ἀποτελέσεις ἀριθμόν, καὶ ἦν ἂν λάβοις τῶν ἐν αὐτῷ μονάδων μέση δυσὶν ὑπολοίποιν ἔσται. Εἴ τις οὖν ἀρχὴν καὶ αἴτιον τῶν δύο κέντρων ὑποθοῖτο τό ἐν, προσεχῶς καὶ ἀμέσως ἐξ ἀνάγκης ἐκεῖνο πρὸς ἑκάτερον ἔχει κἂν ταῖς μονάσι δῆπου τὸν αὐτὸν τρόπον.

Τί δέ, οἱ λέγοντες ὡς ἐν ἕκαστον αὐτῶν ἔχει πρὸς τό ἕτερον οὐχ ἦττον ἢ πρὸς ἑαυτό, ἄρ' οὐκ ἀριδῆλως ἀμέσως ἔχειν παριστῶσι πρὸς ἄλληλα;

Τί δ' ὁ ἐμμέτροις Ἔπεσι θεολογικῶς τε ἅμα καὶ πατρικῶς ἐγκελευόμενος, ὡς εἴπερ ἀκούσαις περὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, «ὡς ρα Θεοῖο τὰ δεύτερα Πατρός ἔχουσιν, οὕτω νοεῖν κέλομαί σε λόγους σοφίης βαθυκόλπου»· ὡς εἰς ρίζαν ἄναρχον ἀνέρχεται, οὐ θεότητα τέμνει. Εἰ γάρ μὴ ἀμέσως ἦν ἐκ τοῦ Πατρὸς τό Πνεῦμα, οὐκ ἂν δεύτερον καὶ τοῦτ' ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐτίθει, καθά καὶ τὸν Υἱόν.

Καὶ μὴν ἐκπόρευσις, ἐφ' οὐπὲρ ἂν λέγοιτο, πρόοδος τις καὶ κίνησις ἐστὶ, κατάλληλος τῷ τε ἐκπορεύοντι καὶ τῷ ἐκπορευομένῳ. Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος πρόοδος διττὴ διὰ τῆς θεοπνεύστου κηρύσσεται Γραφῆς· προχεῖται γάρ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἐπὶ πάντας τοὺς ἀξίους, οἷς καὶ ἐπαναπαύεται καὶ ἐνοικεῖ. Αὕτη οὖν ἡ κίνησις τε καὶ πρόοδος, εἰ δὲ βούλει καὶ ἐκπόρευσις – οὐδέ γάρ περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχοῦντες ἀσχημονήσομεν, ἐπεὶ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει, «ὁ Θεός ἐν τῷ ἐκπορεύεσθαί σε ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ, γῇ ἐσεισθή», ἐκπόρευσιν ἐνταῦθα λέγων τὴν τοῦ Πνεύματος ἔκχυσιν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα τὴν εἰς Χριστὸν πιστεύσασαν, ἥτις ἔρημος ἦν πρότερον τῆς χάριτος, ὥσπερ καὶ σεισμόν τῆς γῆς τὴν ἐξ εἰδωλολατρίας πρὸς Θεὸν μετάθεσιν – αὕτη οὖν ἡ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρόοδος τοῦ Πνεύματος οὐκ ἂν εἴη πάντως καὶ διὰ τῶν ἀξίων· καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς (σελ. 132) αὐτοὺς πάλιν, ἐν οἷς οἰκεῖ τε καὶ ἀναπαύεται χάριτι τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Ἀνάπαυσις γάρ ἐστὶν ἐν τούτοις, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτῶν κίνησις τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον τῆς ἐπ' αὐτοὺς κινήσεως παῦλα· κἂν τινες μεταδιδόναι δύναμιν ἐκτήσαντο, ἀλλ' ἐτέρῳ πάντως τρόπῳ.

Ἡ μέντοι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, ἦν ἔφημεν, πρόοδος τοῦ Πνεύματος καλεῖται καὶ εὐδοκία Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ, ὡς διὰ φιλανθρωπίαν πάντως τελεσθεῖσα, καὶ ἀποστολή

καί δόσις καί συγκατάβασις, καί χρονικῶς αἰεὶ προάγεται καί πρὸς τινὰς καί δι' αἰτίας, ἵνα ἀγιάσῃ καί διδάξῃ καί ὑπομνήσῃ καί τοὺς ἀπειθεῖς ἐλέγξῃ· μίαν μὲν οὖν αὕτη κίνησις καί πρόοδος τοῦ Πνεύματος.

Ἔστι δέ καί ἡ ἀναιτίως τε καί ἀπολελυμένως πάντῃ καί ὑπὲρ εὐδοκίαν καί φιλανθρωπίαν, ὡς μὴ κατὰ θέλησιν ἀλλὰ κατὰ φύσιν μόνην ἐκ τοῦ Πατρὸς οὕσα προαιώνιος καί ὑπερφυστάτη τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις καί κίνησις καί πρόοδος. Ζητῆσαι δὴ χρεὼν ἡμᾶς καί κατὰ ταύτην τὴν ἄφραστόν τε καί ἀπερινόητον κίνησιν τὸ Πνεῦμα προερχόμενον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἃρ' ἔχει κατὰ τὰς γραφὰς καί «ἐν ᾧ ἀναπαύεται» θεοπρεπῶς; Ζητοῦντες οὖν εὐρίσκομεν εὐδοκιμήσαντα τὸν Πατέρα τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ διδάξαι καί ἀποκαλύψαι τοῦτο πρῶτον Ἰωάννη τῷ τοῦ Κυρίου προδρόμῳ τε καί βαπτιστῇ, ὅς φησι· «ἐγὼ οὐκ ᾔδειν αὐτόν, ἀλλ' ὁ πέμψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν· ἐφ' ὃν ἂν ἴδοις τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον καί μένον ἐπ' αὐτόν, οὗτός ἐστιν ὁ βαπτίζων ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Διό «καί ἐμαρτύρησεν ὁ Ἰωάννης λέγων ὅτι τεθέαμαι τὸ Πνεῦμα καταβαῖνον ὡσεὶ περιστεράν ἐξ οὐρανοῦ καί ἔμεινεν ἐπ' αὐτόν».

Ἄλλ' ἵνα μὴ τις, νομίσας διὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ταῦτα λεχθῆναί τε καί τελεσθῆναι παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐχ ἱκανὸν εἶναι δεῖγμα τοῦτ' εἴπῃ πρὸς εὗρεσιν τοῦ ζητουμένου (σελ. 134) ἀκουέτω Δαμασκηνοῦ τοῦ θείου γράφοντος ἐν ὁγδόῳ τῶν Δογματικῶν, «πιστεύομεν καί εἰς ἓν Πνεῦμα ἅγιον, τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καί ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον», καί ἐν τῷ περὶ θείου τόπου, «Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστι, δύναμις ἁγιαστικὴ ἐνυπόστατος ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀδιαστάτως ἐκπορευομένη καί ἐν Υἱῷ ἀναπαυομένη». Διό καί ταμίας τοῦ θείου Πνεύματος ὁ Χριστὸς ἐκ Θεοῦ γνήσιος Υἱός ἐστὶ τε καί λέγεται. Ὁ καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς δεικνύς, «ἀνάγκη πᾶσα», φησί, «τῆς θείας φύσεως εἶναι λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἧς καί ἔστιν ἀπαρχὴ κατὰ τὸν ἀπόστολον· εἰ δέ τοῦτο, οὐκ ἔστι κτίσμα, Θεὸς δέ μᾶλλον ὥς ἐκ Θεοῦ καί ἐν Θεῷ». Καί πάλιν, «Θεὸς ἄρα τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἐν Υἱῷ παρὰ Πατρός φυσικῶς ὑπάρχον καί ὅλην αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν ἔχον». Ἀλλὰ καί ὁ τοῦ Διαλόγου θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτοῦ λόγῳ φησίν, ὅτι «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται καί ἐν τῷ Υἱῷ μένει». «Οὕτω γάρ ἂν θεώμενοι σεφθεῖμεν πηγὴν ζωῆς εἰς ἑαυτὴν χεομένην καί ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσαν ὀρώντες», κατὰ τὸν μέγαν θεοφάντορα Διονύσιον.

Καί τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν προαιώνιον ἐκείνην καί ἀπερινόητον ἐκπόρευσιν τε καί πρόοδον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καί ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον, πῶς ἂν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ᾧ ἀναπαύεται ταύτην ἔχει τὴν πρόοδον; Οὐκοῦν εἰ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάλιν προέρχεσθαι θεολεγεῖται, οὐ κατ' ἐκείνην πάντως, ἀλλὰ καθ' ἑτέραν πρόοδον, ἥτις ἐστὶν ἢ πρὸς ἡμᾶς φανέρωσις καί πρὸς τοὺς ἀξίους μετάδοσις. Ὁ γάρ Χριστὸς ἐστὶ κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον ὁ τοῦ Πνεύματος ταμίας, ὡς Θεὸς τε καί Θεοῦ Υἱός. Ὁ δέ ταμίας οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ πάντως τὰ διδόμενα προβάλλεται, καίτοι φυσικῶς ἔχει ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ ἐκ Θεοῦ Θεός (σελ. 136) καί φυσικῶς ἐξ αὐτοῦ προϊόν εἰς τοὺς ἀξίους, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ὑπαρξιν ἔχον ἐξ αὐτοῦ. Ταῦτ' ἄρα καί αὐτός ὁ Κύριος, «ὅταν ἔλθῃ», φησίν, «ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς», ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καί ἐν αὐτῷ ἀναπαυόμενον καί οὕτω πεμπόμενον πρὸς τοὺς οἰκείους.

Εἰ δ' ὡς τὴν ὑπαρξιν ἔχον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς δι' Υἱοῦ παρ' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα πέμπεται, ἀρχὴν οὐκοῦν ἔχει καί τοῦτο τὸν Υἱόν καί τῶν γεγονότων ἐστὶν ἓν. Καί μαρτυρεῖται πάλιν ἡ θεολόγος φωνή· «τηροῖτο γάρ», φησίν, «ὡς ὁ ἐμός λόγος, εἷς

μέν Θεός, εἰς ἓν αἷτιον καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀναφερομένων, καὶ κατὰ τό ἓν καὶ ταυτόν τῆς θεότητος, ἵν' οὕτως εἴπω, κίνημά τε καὶ βούλημα καὶ τήν τῆς οὐσίας ταυτότητα. Αἱ δέ τρεῖς ὑποστάσεις μηδεμιᾶς ἐπινοουμένης συναλοιφῆς ἢ ἀναλύσεως ἢ συγχύσεως, Πατρός μὲν ὡς ἀνάρχου καὶ ἀρχῆς ἐπινοουμένου καὶ λεγομένου, ἀρχῆς δέ ὡς αἰτίου καὶ ὡς πηγῆς καὶ ὡς αἰδίου φωτός, Υἱοῦ δέ ἀνάρχου μὲν οὐδαμῶς, ἀρχῆς δέ τῶν ὅλων». Εἰ οὖν καὶ τοῦ Πνεύματος εἴη ἀρχὴ ὁ Υἱός, ἓν τῶν ὅλων ἔσται κατὰ σέ τό Πνεῦμα· τούτων γάρ ἀρχὴ καὶ ὁ Υἱός. Ἴν' οὖν αὐθις εἴπω τό τοῦ θεολόγου, «δειξον ὅτι γέγονε τό Πνεῦμα καὶ τότε τῷ Υἱῷ δός», ὥστε δι' αὐτοῦ ἢ καὶ ἐξ αὐτοῦ τήν ὑπαρξιν κεκτηῖσθαι, ἐπεὶ καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος πρὸς τοὺς λέγοντας ὡς, εἰ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ τό Πνεῦμα, ἀλλ' οὐ κυρίως οὐδ' ἐξηρημένως, ἵν' ἐντεῦθεν ὁμοούσιον νοῆται τό ἐξ οὗ, γέγραπται γάρ ὅτι καὶ τὰ πάντα ἐκ Θεοῦ «μένει», φησί, «τῷ ἁγίῳ Πνεύματι κυρίως τό ἐξ οὗ, διὰ τό ἐκ Θεοῦ Πατρός πρὸς τό εἶναι τὰ οὐκ ὄντα δραμεῖν, δι' Υἱοῦ δέ» δειξον οὖν, ἵνα πάλιν εἴπω, τό θεῖον Πνεῦμα ἐκ μὴ ὄντων, καὶ τότε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπόστασιν αὐτῷ παράσχου, ταυτό δ' εἰπεῖν παρ' ἀμφοτέρων. Ἐξ ἀμφοτέρων οὖν ὑπάρχον τό Πνεῦμα οὐκ ἔστι μὴ ἓν τῶν πάντων εἶναι ἢ τό τάχα μετριώτερον (σελ. 138) δοκοῦν, μὴ καὶ ἀμφοτέρους τό ἓν αἰτίους ἔχειν καὶ ἀρχὴν ἐκάτερον. Ὡς γάρ ἐξ ἀμφοτέρων τῆς κτίσεως ἀπάσης προηγμένης ἐκάτερός ἐστιν ἀρχὴ τῶν ὅλων, οὕτως ἐξ ἀμφοτέρων τοῦ Πνεύματος ἐκπορευομένου, κατὰ τοὺς λατινικῶς φρονοῦντας, ἐκάτερος ἔσται τοῦ πνεύματος ἀρχή, καὶ δύο κἀντεῦθεν ἔσονται ἀρχαὶ τῆς μιᾶς θεότητος. Εἰ γάρ συντελεῖ τι, μάτην εἴληπται καὶ ὡς ἐκ γεωμετρικοῦ πορίσματος μάταιοι ὄντως ἀνεφάνησαν οἱ λατῖνοι θεολόγοι· οὐ γάρ ταῦτ' ἔχουσι λέγειν. Ὡς, καθάπερ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων ἐκατέρου ὑπάρχοντος ἀρχῆς, μία οὐδέν ἡττόν ἐστιν ἀρχή, οὕτω δὴ κἀνταῦθα μία ἔσται, κἀν ἐξ ἀμφοτέρων λέγεται. Ἐκεῖ μὲν γάρ, καθάπερ ἔφημεν, φυσικὴ ἐστίν, ἀλλ' οὐχ ὑποστατικὴ, διὰ τοῦτο ἡ δημιουργικὴ δύναμις μία καὶ ἀμφοῖν· ἐνταῦθα δέ οὐχὶ τό γόνιμον ἀμφοῖν.

Ἦκούσαμεν γάρ μικρόν ἀνωτέρω τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου, τόν μὲν Πατέρα πηγὴν καὶ ἀρχὴν εἰπόντος αἰδίου φωτός, τόν δέ Υἱόν ἀναρχον μὲν οὐδαμῶς ἀρχὴν δέ τῶν ὅλων. Διό καὶ «μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ», ὁ μέγας εἶπε Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης· καὶ αὐθις «ἔστι πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δέ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τῆς θεογένου θεότητος, εἰ οὕτω χρή φάναι, βλαστοὶ θεόφυτοι καὶ οἶον ἄνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα»· καὶ πάλιν· «διακεκριμένα δέ ἐστὶ τό Πατρός ὑπερούσιον ὄνομα καὶ χρῆμα καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, οὐδεμιᾶς ἐν τούτοις ἀντιστροφῆς ἢ ὅλως κοινότητος ἐπεισαγομένης». Κἀν τῷ Περί μυστικῆς θεολογίας τρίτῳ, «ἐκ τοῦ αὐτοῦ», φησί, «καὶ ἀμεροῦς ἀγαθοῦ τὰ ἐγκάρδια τῆς ἀγαθότητος ἐξέφυ φῶτα, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐν ἀλλήλοις συναϊδίου τῇ ἀναβλαστήσει (σελ. 140) μονῆς ἀπομεμένηκε ἀνεκφοίτητα»· καὶ αὐθις· «τά τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα».

Εἰ τοίνυν εἴποισ προβολέα τόν Υἱόν ὁ Πατήρ οὐδέποτ' ἂν εἴη προβολεύς· κοινωνήσῃ γάρ κατὰ τό θεογόνον τῷ Υἱῷ· ἀλλὰ τοῦτ' ἀπείρηται. Εἰ δέ τόν Πατέρα φαίης, ὥσπερ οὖν ἐστίν, ὁ Υἱός οὐκ ἂν εἴη προβολεύς, οὐκ ἄρα ἐξ αὐτοῦ τό Πνεῦμα· μόνος γάρ θεότης θεογόνος ὁ μόνος γεννήτωρ καὶ προβολεύς· κατὰ ταῦτα γάρ καὶ θεογόνος. Ταύτην δὴ τήν κοινωνίαν καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἀπαγορεύων πρὸς τόν ἑαυτοῦ γράφων ἀδελφόν, «τό Πνεῦμα», φησί, «τό ἅγιον τοῦ Υἱοῦ μὲν ἡρτηται, ᾧ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται· τῆς δέ τοῦ Πατρός αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικόν τῆς κατὰ τήν ὑπόστασιν ιδιότητος σημείον

ἔχον, τό μετά τόν Υἱόν καί σύν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καί ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι. Ὁ δέ Υἱὸς τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καί μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατά τό ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τήν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τόν Πατέρα ἢ τό Πνεῦμα τό ἅγιον».

Ὅρᾳς ὅπως ἔχει πρὸς τε τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί τίνα Υἱοῦ καί Πνεύματος τά γνωρίσματα; «Γνωρίζει τοίνυν ἡμῖν», φησί, «καί φανεροῖ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, δι' ἑαυτοῦ καί μεθ' ἑαυτοῦ ὁ τοῦ Θεοῦ μονογενῆς Υἱός, ἀλλ' οὐχί καί ἐκπορεύει, ἵνα μή κοινωνίαν ἔχη κατά τό ἰδιάζον τῷ Πατρί. Τῆς γάρ τοῦ Πατρὸς, φησίν, αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἥτις ιδιότης μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστὶ «Πάντα γάρ», φησίν ὁ θεολόγος, «ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἄνευ τῆς αἰτίας». Τίς οὖν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος τῶν ἐνθέων θεολόγων τά ἴδια ἐκάστου τῶν τριῶν τῆς μιᾶς θεότητος προσώπων τοῖς δυσὶν ἤκουσται προσενείμας, ἀλλά μή ἀσύγχυτα φυλάξας; Ὅτι δέ τοῦ Πατρὸς ἴδιον τό ἐκπορεύειν δῆλον. Τῆς γάρ αὐτοῦ, (σελ. 142) φησίν, αἰτίας ἐξηπται τό Πνεῦμα, ὅθεν καί ἐκπορεύεται, παρ' οὗ καί ὑφέστηκεν· εἰ καί μετά τόν Υἱόν καί σύν αὐτῷ γνωρίζεται.

Ἐπεὶ δέ τά κοινὰ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καί προσκυνητῆς Τριάδος ἐπίστης ἔνεστιν, οἷς ἐστὶ κοινὰ, τό δέ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι κατά τοὺς Λατίνους οὐκ ἐπίσης πρόσεστι τῷ Υἱῷ καί τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ μὲν γάρ προσεχῶς ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται καί ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, τό δέ ἐμμέσως καί οὐ προσεχῶς ἐκπορεύεται καί οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὥς γε αὐτοὶ φρονοῦσιν – εἰ οὖν κατ' αὐτούς οὐκ ἐπίσης πρόσεστιν, οὐδέ κοινόν Υἱῷ καί Πνεύματι τό εἶναι ἐκ Πατρὸς· εἰ δέ μή κοινόν τοῦτ' ἐστὶν αὐτοῖς, οὐδ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὅλως οὐδέτερον αὐτῶν. Θάτερον γάρ ὁποιοῦν ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχον, θάτερον ἐκβάλλεται μή κοινωνοῦν, καί δι' ἀλλήλων ἀμφοτέρα. Οὕτως οὐδέν ἂν διαφύγοις τῶν ἀτόπων ὁ λατινικῶς φρονῶν, ὥσπερ οὐδ' οἱ ἐκ τοῦ Πνεύματος εἰπόντες τόν Υἱόν, ἀλλ' οἷς ἂν ἐπιχειρήσης διαφεύγειν, τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρήμασι κάκεῖνοι χρήσονται καί σοι δι' ἑαυτῶν ἄφυκτον ἀποδείξουσι τόν τῶν ἀτόπων ἐσμόν.

Εἰ γάρ ὅτι μετά τόν Υἱόν λέγεται τό Πνεῦμα ὑπαριθμούμενον ἑρεῖς, ὃ σοι δοκεῖ τῶν ἐπιχειρημάτων ἀσφαλέστερον, ὥς ἔγωγ' ἂν φαίην οὐχ ἥττον τῶν ἄλλων σφαλερόν, κάκεῖνοί σοι τόν Υἱόν δείξουσιν, ἔστιν οὐ λεγόμενον μετά τό Πνεῦμα, προαριθμουμένου δηλαδή τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἀμφοτέροις δέ ἡμεῖς μετά τῆς ἀληθείας ἀντεροῦμεν λέγοντες, οὐκ ἐν τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων, ὧ οὔτοι, κεῖνται τά πράγματα.

Εἰ γάρ τοῦτο, τί κωλύει κατά τόν αὐτόν λόγον τῆς συναριθμήσεώς τε καί προαριθμήσεως ἐπαλαττομένης παρά τῇ θείᾳ Γραφῇ, ποτέ μὲν γεννᾶν τε καί προβάλλειν, ποτέ δέ τά αὐτά γεννᾶσθαι τε καί προβάλλεσθαι; Οὐδέ γάρ προκαταρκτικόν, (σελ. 144) οὐδέ πρῶτον αἴτιον ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, ὥς ὑμεῖς, τόν Πατέρα λέγομεν, δεύτερον δέ τόν Υἱόν, εἰ καί διὰ τό δημιουργικόν αἴτιον ταῦτα καλεῖται ὁ Πατήρ. Κάκεῖθεν οὕτω κεκλημένος, ἔσθ' ὅτε παρά τῶν θεολόγων οὕτως ὀνομάζεται καί περί τῶν ἀκτίστων τόν λόγον ποιουμένων, ὥσπερ καί Πατήρ διὰ τόν Υἱόν καλεῖται. Ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καί περί τῶν κάτω ποιούμενοι τοὺς λόγους, οὕτω τοῦτον ὀνομάζομεν· οὐδέ γάρ πρῶτον μὲν Θεόν τόν Πατέρα σέβομεν, δεύτερον δέ τόν Υἱόν, τρίτον δέ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἵν' αἰεὶ τό δεύτερον μετά τό πρῶτον λέγωμεν καί μετ' αὐτό τό τρίτον, ὑπὸ τάξιν ἐξ ἀνάγκης ἄγοντες τά ὑπεράνω τάξεως, ὥσπερ καί τῶν ἄλλων πάντων.

Ὁ γάρ χρυσοῦς τὴν γλῶτταν Ἰωάννης ἐξηγούμενος τό παρά τοῦ Ἀβραάμ πρὸς τὸν οἰκεῖον οἰκέτην εἰρημένον, «θές τὴν χειρὰ σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου», κατὰ τὴν ὁμιλίαν προΐων φησί· «κηρυτέσθω Πνεῦμα ἅγιον ὑψούσθω ὁ μονογενής· δοξαζέσθω ὁ Πατήρ. Μηδεὶς ἀνατετράφθαι τὴν ἀξίαν νομιζέτω, εἰ Πνεύματος πρῶτον μνημονεύομεν, εἴτα Υἱοῦ, εἴτα Πατρός· ἢ Υἱοῦ πρῶτον, εἴτα Πατρός. Οὐ γάρ ἔχει τάξιν ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἄτακτος, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ τάξιν ὢν. Οὐδέ γάρ σχῆμα ἔχει ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀσχήμων, ἀλλ' ὡς ἀσχημάτιστος».

Ἐπὲρ τάξιν οὖν, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τάξιν ὁ Θεός. Εἰ δ' ἔστι καὶ τάξις ἐπὶ τοῦ Θεοῦ διὰ τό τρισυπόστατον τῆς θεότητος, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἐγνωσμένη διὰ τό ὑπὲρ πᾶν εἶδος τάξεως εἶναι. Τὴν μὲν γάρ κατὰ τὴν ἐκφώνησιν τάξιν ἴσμεν, διδασθέντες παρά τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, παρ' ἧς καὶ ἐπαλλαττομένην ταύτην εὐσεβῶς διδασκόμεθα. Τὴν δ' ἐκ τῆς φυσικῆς ἀκολουθίας προσοῦσαν, καὶ μάλιστα τοῖς δυσὶ προσώποις, τῷ τε Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οὐδαμῶς ἴσμεν. Διὸ Γρηγορίων ὁ θεολογικώτατος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν φησιν, «οὕτω φρονοῦμεν καὶ οὕτως ἔχομεν, ὡς ὅπως μὲν ἔχει ταῦτα σχέσεώς τε καὶ τάξεως, αὐτῇ μόνῃ τῇ Τριάδι (σελ. 146) συγχωρεῖν εἰδέναι καὶ οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις, ἢ νῦν ἢ ὕστερον».

Ἄλλ', ὁ μέγας, φασί, Βασίλειος, ὡς κεκαθαρμένος ἐξ ἀποκαλύψεως, τοῦτο μαθὼν εἶπεν ἐν τοῖς Κατ' Εὐνομίῳ. Συγχωρεῖν δέ καὶ Γρηγόριον τὸν θεολόγον εἰδέναι ταύτην, οἷς ἂν ἡ Τριάς ἀποκαλύψῃ κεκαθαρμένοις. Ἄλλ' εἰ τοῦτο, πῶς τοῦ Εὐνομίου μαθεῖν εἰπόντος ἐκ τῶν ἁγίων τρίτον τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, δυσχεράνας οὔμενον ἡρέμα τούτῳ καὶ λίαν ἐπαχθῶς ἐνεγκὼν ὁ θεῖος Βασίλειος, «παρά τῶν ἁγίων», φησὶν, εἶπε μεμαθηκέναι· τίνες δέ οἱ ἅγιοι καὶ ἐν ποίοις αὐτῶν λόγοις τὴν διδασκαλίαν πεποιήνται εἰπεῖν οὐκ ἔχει; Δῆλον ὡς οὐκ ὄντων τῶν εἰπόντων ἁγίων.

Εἴτα, ἐπειδήπερ ἐκεῖνος ἐκ τοῦ τρίτου εἶναι τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τό Πνεῦμα τό ἅγιον τρίτον εἶναι καὶ τῇ φύσει συνήγαγε, καίτοι μηδέ παρά τοῦτο συναγόμενον, ἐνδούς ὁ μέγας καὶ καθ' ὑπόθεσιν παραδεξάμενος, «εἰ καὶ τρίτον εἶναι», φησί, «τῇ τάξει καὶ τῷ ἀξιώματι τό Πνεῦμα τό ἅγιον ὁ τῆς εὐσεβείας ἴσως παραδίδωσι λόγος, ἵνα καὶ ὅλως συγχωρήσωμεν, ἀλλ' οὐκ ἀνάγκη παρά τοῦτο τρίτον εἶναι αὐτό καὶ τῇ φύσει». Ὡς οὖν καθ' ὑπόθεσιν παραδεξάμενος, ἀλλ' οὐ τοῦτο δογματίζων αὐτός, ἀμφισβητικῶς ἔχοντα τὸν λόγον προήγαγεν.

Ὁ δέ φησιν ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Πρὸς αὐτόν Εὐνόμιον, ὡς «ἔστι τάξεως εἶδος οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν θέσιν, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ φύσιν αὐτοῖς ἐνυπαρχούσης ἀκολουθίας», οὐ περί τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἀλλὰ καὶ περί τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ ποιούμενος τὴν διάλεξιν φησιν, ἐν οἷς ἐγνωσμένον τε καὶ ἀνωμολογημένον ἅπασιν αἰτιατόν μὲν εἶναι τὸν Υἱόν, τὸν δέ Πατέρα αἴτιον καὶ τοῦ αἰτιατοῦ προεπινούμενον ἐξ ἀνάγκης, εἰ καὶ μὴ κατὰ χρόνον, ὡς αὐτός ἐκεῖ φησι. (σελ. 148) Ταῦτ' ἄρα καὶ χωρὶς ἐνδοιασμῶν τε καὶ ἀμφισβητήσεων, τὸν μὲν Πατέρα προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ φησι, τὸν δέ Υἱόν δευτερεύειν τοῦ Πατρός, γράφων· «ἡμεῖς δέ, κατὰ μὲν τὴν τῶν αἰτίων πρὸς τὰ ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν, κατὰ δέ τὴν τῆς φύσεως διαφοράν οὐκέτι, οὐδέ κατὰ τὴν τῶν χρόνου ὑπεροχήν». Ἐν δέ τῷ τρίτῳ πάλιν, «τάξει μὲν», φησί, «δεύτερος τοῦ Πατρός, ὅτι ἀπ' ἐκείνου, καὶ ἀξιώματι, φύσει δέ οὐκέτι δεύτερος».

Οὕτως οἶδεν ὁμολογουμένως ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τό Πνεῦμα ἐξ Υἱοῦ. Εἰ γάρ τοῦτ' ἐγίνωσκεν, οὐκ ἂν ὅλως ἡμφισβήτηι, οὐδ' ἂν ἀπηγόρευε

τρίτον εἶναι τῇ τάξει ἀπό τοῦ Πατρὸς τό Πνεῦμα τό ἅγιον· ἀλλ’ οὐδέ κατὰ τοῦ Εὐνομίου καί τοῦτ’ εἰπόντος λίαν ἐδυσχέραине. Πρὸς δέ τούτοις καί τό δευτερεύειν τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα σύν ἀμφιβολία πολλῇ καί καθ’ ὑπόθεσιν, ἀλλ’ οὐχ ὡς αὐτός δοξάζων παραδεξάμενος, δείκνυται μηδ’ αὐτός εἰδέναι, ὅπως ἔχουσι πρὸς ἄλληλα ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα σχέσεώς τε καί τάξεως.

Ὅτι μὲν γάρ ἅμα ἐξ αἰδίου ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἐν ἀλλήλοις τε ὄντα καί ἀλλήλων ἐχόμενα καί δι’ ἀλλήλων ἀφύρτως τε καί ἀμιγῶς χωροῦντα, καί ὅτι τούτων ἕκαστον τάξεώς τε καί σχέσεως εἶδος, καί ὡς ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα, εἰ καί οὐχ ὡσαύτως, καί ὅτι ὁμότιμα ἐξ ὁμοτίμου, καί ὅτι τό ἐκπορεύειν ιδιότης ὃν τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως οὐκ ἔστιν εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καί ὡς ὁ λέγων καί τόν Υἱόν τό ἐκπορεύειν ἔχειν σύγχυσιν ποιεῖ τῶν θείων ὑποστάσεων, δυσσεβῶς ἀθετῶν τὴν ἀνωμολογημένην τάξιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ «δεῖ γάρ», φησί καί Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, «τάς ιδιότητας μένειν Πατρί καί Υἱῷ, ἵνα μὴ σύγχυσις ἢ παρά θεότητι τῇ καί τὰ ἄλλα εἰς τάξιν ἀγούσῃ» ταύτην μὲν οὖν τὴν ἀνωμολογημένην τάξιν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καί ἡμεῖς ἴσμεν· τὴν δέ δεύτερον μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τρίτον δέ ἀπό Πατρὸς τιθεῖσαν (σελ. 150) τό Πνεῦμα τό ἅγιον οὐθ’ ἡμεῖς ἴσμεν οὔτε οἱ διδάσκαλοι καί προασπισταὶ τῆς Ἐκκλησίας.

Λατίνοι δέ, ὧς τῆς ἀνοίας ὁμοῦ καί ἀπονοίας, τὴν μὲν εὐσεβῇ καί ἀνωμολογημένην ἐκείνην ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τάξιν ἀθετοῦσιν, ἃ δέ Βασίλειος ὁ μέγας καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος ὑπὲρ τὴν οἰκείαν γνῶσιν ὁμολογοῦσιν εἶναι ὡς ἀπόρρητα ὄντα καί ὑπὲρ ἡμᾶς, αὐτοὶ καταλαβεῖν ἀνχοῦσι καί περὶ τὴν ἄφραστον τε καί ἀπερινόητον ἐκπόρευσιν τοῦ Πνεύματος καινοφωνοῦσι, βλασφημοῦσι δέ εἰπεῖν οἰκειότερον, ἕμμεσόν τε καί ἄμεσον αὐτὴν λέγοντες καί προσεχῇ καί πόρρω, δι’ ὧν κινδυνεύουσι καί εἰς κτίσμα κατασπᾶν τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Διό οὐκ ἀναγκαίως οὐδ’ αἰεὶ μετὰ τόν Υἱόν παρὰ τῆς θεοπνεύστου τίθεται Γραφῆς τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Τοῦτο γάρ Λατίνοις συμβαίνει, τοῖς ἐκ τῶν δύο, πρώτου αἰτίου καί δευτέρου, λέγουσι τό ἓν καί μὴ κατὰ πάντα στέργουσι τὴν θεόπνευστον Γραφήν, ἀλλὰ κατ’ ἐξουσίαν ἅττα βούλονται προστιθεῖσιν τε καί ἀφαιροῦσιν· ἡμῖν δέ τοῖς ἐκ τοῦ ἑνὸς εὐσεβοφρόνως σέβουσι καί εἰς ἓν ἀναφέρουσι τὰ δύο, ἥκιστα.

Ἵνα δέ σοι καί λόγον δῶμεν, μᾶλλον δέ καταξιώσωμεν διδάξαι· τίνος ἕνεκεν ὡς ἐπὶ πλεῖστον ὁ μὲν Υἱός μετὰ τόν Πατέρα, τό δέ Πνεῦμα μετὰ τόν Υἱόν ἡμῖν ὑμνεῖται, καί μυεῖσθαι παραδέδοται; Ὁ Θεός καί Πατήρ, ἡ πάντων ἀρχή, Υἱοῦ Πατὴρ ἔστι μονογενοῦς, ὃς καί πρὶν ἢ προστεθῆναι τῷ Πατρί συννοεῖται πάραυτα. Πῶς οὖν ἀφέντες τόν καί πρὶν ἢ λεχθῆναι προσεχέστατα τῷ Πατρί νοούμενον, εὐθύς ἄν τό Πνεῦμα μετὰ τόν Πατέρα θείημεν; Διὰ τοῦτο μετὰ τόν τοῦ Πατρὸς Υἱόν λέγεται τό Πνεῦμα· μὴ δυναμένων γάρ ἡμῶν ἄμφω προφέρειν διὰ γλώττης ἅμα, ὥσπερ ἄρα καί ἐκ τοῦ Πατρὸς προῆλθον, εἰ πρό τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τῷ Πατρί συνημένον θείημεν, δόξαι ἄν Υἱός τό Πνεῦμα· τό γάρ “Πατήρ” ὄνομα εὐθύς συνεισάγεται τῇ διανοίᾳ τόν Υἱόν (σελ. 152) προϊόντες δ’ αὐθις καί μετὰ τό Πνεῦμα προσεχῶς εὐθύς τιθέντες τόν Υἱόν, Πατέρα τό Πνεῦμα ποιήσομεν νοεῖσθαι. Ὁ γάρ Υἱός, Πατὴρ Υἱός καί συνεισάγει τῇ διανοίᾳ τόν Πατέρα καί μάλιστα τόν πρό αὐτοῦ λεγόμενον· ὁ δέ Υἱός προσεχῶς τῷ Πατρί τιθέμενος καί τό μονογενές ἑαυτῷ φυλάττει καί τό ἐκπορευτῶς ἐκ Πατρὸς εἶναι τό Πνεῦμα κωλύει. Ὁ καί ὁ Νυσσαέων Γρηγόριός φησιν, οὗτινος οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τό ὕψος τῆς διανοίας μὴ χωρήσαντες, πόρρω μὲν τοῦ Πατρὸς, ὧς τῆς ἀσεβείας, δοξάζουσι τό Πνεῦμα, προσεχές δέ τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλ’ οὐχ ὅτι ὁ Πατήρ τε

καί Υἱός ἄλληλα εἰσάγουσι τῇ διανοίᾳ κατὰ τοῦτο ὄντα προσεχῇ, διὰ τοῦτο πόρρω τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς καὶ οὐκ ἀμέσως ἐξ αὐτοῦ. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, ὕστερον.

Νῦν δ' ἵνα καὶ δευτέραν αἰτίαν ἀποδῶμεν, ἥτις καὶ αὕτη, ἵνα διὰ πάντων συνετίσωμέν σε, διὰ τὴν προειρημένην γέγονε· πρῶτον ἡμῶν τὸ γένος Θεόν ἔγνω τὸν Πατέρα καὶ Πατέρα τὸν Θεόν, τῆς αὐτοῦ θεότητος φανερωθείσης τε καὶ πιστευθείσης ἀμυδρῶς, ὥς γε συνήνεγκεν ἡμῖν. Εἰ γὰρ ἐπίσης ὢν Πατὴρ καὶ προβολεύς, τόθ' ἡμῖν οὐ Πατὴρ ἀλλὰ προβολεύς ἢ ἐκπορεύων ἐκηρύττετο, πῶς ἂν παραδεξάμεθα, μὴ δυνάμενοί πω χωρῆσαι διὰ τὸ νηπιῶδες ἔτι, τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἐμφύτου πλούτου τῆς θεότητος; Τὸ δὲ “πατήρ” ὄνομα καὶ πρὸς ἡμῶν ἐστὶ καὶ οἶον κοινόν ἔχομεν αὐτὸ ταῖς ἐξ αὐτοῦ ὁμοουσίαις μὲν αὐτῷ ἡμῖν δὲ δεσποτικαῖς ἐκείναις ὑποστάσεσιν. Εἰ κἀκεῖνοι μὲν φύσει καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἔχουσιν αὐτό, ἡμῶν δ' ὑπὸ φιλανθρωπίας καλεῖσθαι κατηξίωσε – διό καὶ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, «ἡμεῖς Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν – σοφῶς οὖν ἄγαν καὶ οἶον ὑποκλέπτων τὴν διάνοιαν ἡμῶν, μᾶλλον δὲ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς τοῦ πονηροῦ δουλείας καὶ ψευδοδοξίας καὶ ψευδολατρίας ἐπὶ τὴν οἰκείαν δεσποτείαν πρὸς θεογνωσίαν ὑφαιρούμενος καὶ τὴν τοῦ μονογενοῦς ὑπεμφαίνων (σελ. 154) συνεισέφερε θεότητα, Πατὴρ κηρυττόμενος αὐτός. Μετ' αὐτόν ὁ Υἱός πεφανέρωται τῷ κόσμῳ, διὰ σαρκὸς ἡμῖν ὀφθεῖς καὶ συναναστραφεῖς· ὃς σὺν ἑαυτῷ καὶ τὸ Πνεῦμα ὑπεδείκνυ, λόγοις τε καὶ ἔργοις διὰ πάντων πιστούμενος, συνημμένον φύσει καὶ ὁμότιμον ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρί. Μετὰ τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπεδήμησε τῷ κόσμῳ, παρὰ μὲν τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον, ὡς οὖν ἀντίθεον οὐδὲ ἀντίχριστον, καὶ πεμπόμενον οὐχ ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ χρονικῶς καὶ πρὸς τινὰς καὶ δι' αἰτίαν· παρὰ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον οὐ δι' αἰτίαν ὅλως, οὐδὲ χρονικῶς ἢ πρὸς τινὰς, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως πάντη, ὡς ὁμόθεον καὶ ὁμοούσιον καὶ τῆς αὐτῆς οὐχ ἦττον ἐξημμένον τῷ Υἱῷ αἰτίας καὶ ἀρχῆς, παρ' ἑαυτοῦ δὲ ἐρχόμενον ὡς κύριον καὶ αὐτεξούσιον.

Ἐπεγένετο δὲ καὶ τρίτη τις αἰτία τοῖς θεολόγοις, δι' ἣν μετὰ τὸν Υἱόν καὶ ἐκ τῶν τοῦ Υἱοῦ παριστᾶσιν ὡς ἐπὶ πλεῖστον τὸ συναφές καὶ τέλειον καὶ ὁμοούσιον Πατρί τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος· ὅτι μετὰ τὸ κατευνασθῆναι καὶ μετασκευασθῆναι τὴν πλειόντων κατὰ τοῦ Υἱοῦ μανίαν, πολυειδῶς ἀποδειχθείσης καὶ ἀναφανείσης καὶ στηριχθείσης ἀσφαλέστατα τῆς τούτου πρὸς τὸν Πατέρα συμφυΐας καὶ ὁμοτιμίας ὁ κατὰ τοῦ θείου Πνεύματος ἐμφανέστερον ἀνερριπίσθη πόλεμος. Ταῦτ' ἄρα καὶ τοῖς θεολόγοις ὁ λόγος ἅπας, οὐ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἀλλὰ περὶ τὴν πρὸς τὸν Υἱόν ὁμοουσιότητος τοῦ Πνεύματος, εἰ καὶ Λατῖνοι βιάζονται τὰς ρήσεις, μεθέλκοντες αὐτῶν τὴν διάνοιαν εἰς τὴν οἰκείαν κακόνοιαν.

Ἀλλὰ γὰρ οὕτως ἡμῖν ὁ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν εἷς Θεός ἐκπεφασμένος, οὕτω καὶ δοξάζεται· καὶ οὕτω μιᾶς εἰκόνος οὔσης καὶ μορφῆς ἐπὶ τῆς μόνης ἀνειδέου καὶ προσκυνητῆς Τριάδος – «ἡ γὰρ Τριάς συνάπτεται μὲν ἀδιαστάτως, σύνεστι δὲ ἀϊδίως, εἰκόνα δὲ προφαίνει μίαν καὶ τὴν αὐτήν», Ἀθανάσιος ὁ μέγας λέγει – μιᾶς οὖν οὕτως εἰκόνος οὔσης ἐπὶ τῆς σεπτῆς Τριάδος, τὸν μὲν Υἱόν τοῦ Πατρὸς μορφήν (σελ. 156) τε καὶ εἰκόνα λέγομεν, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ ἡμῖν ὡς εὐδόκησεν ἑαυτήν ἐγνώρισε καὶ οὕτως ἔχειν πρὸς τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα λέγομεν, ὡς αὐτός πρὸς τὸν Πατέρα· ὁμοίως γὰρ ἀμφοτέρω ἔχουσι πρὸς τὸν Πατέρα, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἀνωτέρω διὰ πλειόνων ἀποδέδεικται. Προσεχῶς δὲ τῷ Πατρί ὁ Υἱός ἐγνώσται ἡμῖν καὶ διὰ τοῦ προσεχῶς τούτου ἐγνωσμένου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφανερῶθη, κηρυχθέν τε καὶ πεμφθέν ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, ὡς καὶ οὗτος πρῶην ἦλθεν ἐν τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι. Καὶ πάντα λέγομεν ἔχειν ἔχειν τὸν Υἱόν τὰ τοῦ

Πατρός ἄνευ τῆς ἄνευ τῆς αἰτίας, πάντα δέ τὰ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἄνευ τῆς υἰότητος. Πάντα γάρ τοῦ Πατρός ὁμοίως ἔχει ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα ἄνευ τῆς αἰτίας, συμπεριβαλλούσης ἄμφω τὰς ὑπαρκτικές καθ' ὑπόστασιν διαφοράς. Διό καί πρό τοῦ Υἱοῦ ἔστιν οὐ τίθεμεν τό Πνεῦμα, εἰ καί ὡς ἐπ' ἔλαττον, ὡς δέ ἐπὶ πλεῖστον μετά τόν Υἱόν καί μετά τόν Πατέρα τοῦτον, ἵνα τῶν τριῶν ὑπέρ ἡμῶν μεγίστων ἔργων θεοπρεπῶν καί προμηθεστάτων οἰκονομιῶν, συνεχῇ καί ἀδιάλειπτον τήν μνήνην φέροντες, συντομωτάτην διά πάντων ἀποδιδῶμεν τήν εὐχριστίαν.

Εὐνόμιος δέ καί μετ' αὐτόν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μή συνετῶς ἀκηκοότες τῆς πρὸς τόν Θεόν τοιαύτης εὐχαριστίας τῶν Πατέρων καί τῆς ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεσιν οἰκονομίας μή δυνηθέντες συνιδεῖν, συνήγαγον κακῶς ἐντεῦθεν τρίτον ἀπό Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, μηδέ τοῦτο συνιδόντες, ὡς εἶγε τοῦτο ἦν καί διά τοῦτο «ἡ φυσική τάξις τοῦ τε Υἱοῦ πρὸς τόν Πατέρα καί τοῦ θείου Πνεύματος πρὸς τόν Υἱόν ἐδείκνυτο, οὐκ ἄν, ἐπαλλαττομένης ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ τῆς συνεκφωνήσεως τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἔστιν οὐκ μετά τό Πνεῦμα ὁ Υἱός ἐτίθετο, προαριθμουμένου δηλαδή τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καθάπερ καί ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ φησὶ Γρηγόριος, ὅτι «τά αὐτά καί προαριθμεῖται καί ὑπαριθμεῖται παρά τῇ Γραφῇ διά τήν ἰσοτιμίαν τῆς φύσεως» ἐν δέ τῇ παρουσίᾳ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου (σελ. 158) ἐπισκόπων καί ἡμᾶς οὕτω παραινεῖ θεολογεῖν, «μετά Παύλου», λέγων, «θεολόγησον, τοῦ πρὸς τρίτον οὐρανόν ἀναχθέντος, ποτέ μὲν συναριθμοῦντος τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καί τοῦτο ἐνηλλαγμένως, οὐ τετηρημένως ταῖς τάξεσι, προαριθμοῦντος, ἐναριθμοῦντος, ὑπαριθμοῦντος τό αὐτό».

Ἄλλ' οὐδέ τό «δι' οὗ» μόνω τῷ Υἱῷ παρά τῆς θείας ἀπονενέμηται Γραφῆς· ὁ γάρ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς φησι, «Χριστοῦ τό Πνεῦμα, ὡς τοῦ Θεοῦ Λόγου διά Πνεύματος ἡμῖν ἐνοικιζομένου». Τούτων οὖν Εὐνόμιός τε καί τό τῶν Λατίνων γένος, μηδένα ποιησάμενοι λόγον, τρίτον εἶναι τῇ τάξει καί τῷ ἀξιώματι τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐδογματίσαν, οὐ τῇ κατὰ τήν ὁμολογίαν τάξει ἀλλά τῇ φυσικῇ, κακῶς. Ὁ γε μὴν Εὐνόμιος ἐντεῦθεν τρίτον ἀπό τοῦ Πατρός εἶναι καί τῇ φύσει, ὡς ἀμφοτέρων κατ' αὐτήν διαφέρον, προσεδογματίσεν, οἱ δέ Λατῖνοι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα τό ἅγιον κατασκευάζουσιν.

Ἡμεῖς δέ σὺν τοῖς ἱεροῖς πατράσιν ὡς ἐπὶ τό πλεῖστον τό Πνεῦμα μετά τόν Υἱόν τιθέμεν καί μετά τόν Πατέρα τοῦτον, ἵνα τῶν τριῶν ὑπέρ ἡμῶν μεγίστων ἔργων καί θεοπρεπῶν καί προμηθεστάτων οἰκονομιῶν συντομωτάτην ἀποδιδῶμεν διά πάντων τήν δοξολογίαν καί τήν εὐχαριστίαν καί τήν ἀνάμνησιν· οὐχ ὅτι δεύτερα καί τρίτα τῇ τιμῇ καί τῇ ἀξίᾳ καί γάρ ὁμότιμα – οὐδέ τήν δυνάδα ποιοῦντες τοῦ ἐνός ἀρχήν, οὐδ' εἰς τήν δυνάδα ἀναφέροντες τό ἓν, ἀλλ' εἰς ἡμῖν Θεός, εἰς ἓν αἴτιον καί Υἱοῦ καί Πνεύματος ἀναφερομένων, ἐξ οὗ μόνου ἔχει τήν ὑπαρξιν ἐκάτερον αὐτῶν· καί ὅτι μία ἀρχή, ὁ Πατήρ, ὡς καί ὁ θαυματουργός Γρηγόριος λέγει, κατὰ τοῦτο τοίνυν εἰς Θεός· καί ὅτι μία φύσις τοῖς τρισίν, αὐτά γάρ τὰ δύο καί τὰ τρία καί τό ἐξ αὐτοῦ καί τό ἀναφέρεσθαι εἰς αὐτόν οὐ τήν φύσιν διαιρεῖ, ἀλλά περί αὐτήν διαιρεῖται, οὐδέ γοῦν ἐξ αὐτῆς ἐστι κυρίως, (σελ. 160) εἰ καί μή χωρίς αὐτῆς, οὐδ' εἰς αὐτήν ἀναφέρεται, εἰ καί μή ἄνευ ταύτης· τό γάρ ἓν, πῶς ἄν αὐτό ἑαυτοῦ γεννήσαι τε καί προβάλοιτο καί εἰς ἑαυτό ἀναφέροιτο; Οὐδ' ἀρχή τοίνυν καί τὰ ἐξ αὐτῆς, οὐδέ αἴτιον καί αἰτιατόν αὐτό ἑαυτοῦ τό ἓν. Εἰ τοίνυν ταῦθ' ἅπαντα, κατὰ ταῦτα κυρίως καθ' ἃ καί μερίζεται, ταῦτα δ' ἐστὶν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, εἴτ' οὖν τὰ τρία πρόσωπα τῆς μιᾶς τῇ φύσει θεότητος, ὅταν οἱ Λατῖνοι λέγωσιν ἐξ ἀμφοτέρων τό ἓν, τῶν

προσώπων δηλαδή φασί κατά τοῦτο γάρ καί ἀμφοτέρω, τό γάρ ἓν οὐκ ἄν ρηθείη ποτέ ἀμφοτέρω.

Ἐπεὶ τοίνυν κατά ταῦτα λέγουσιν ἐκ τῶν δύο τό ἓν, καθ' ἃ καί ἡ ἀρχή καί τό αἷτιον καί νοεῖται καί λέγεται, ἐκ δύο ἀρχῶν λέγουσι τό ἓν καί δύο ἀρχάς καί δύο αἷτια καί πολυθεΐαν εἰσάγουσιν. Οὐ γάρ μόνον ὅτι μία φύσις εἷς Θεός, ἀλλ' ὅτι καί ἓν πρόσωπον τήν ἀναφοράν ἔχει τά ἐξ αὐτοῦ, καί εἷς ἓν αἷτιον καί μίαν ἀρχήν τά ἐξ ἀρχῆς ἀναφέρεται· οὐ τά δύο μόνον ἄμφω, ἀλλά καί ἐκάτερον αὐτῶν χωρίς. Καί διά τοῦτο μία τῆς θεότητος ἀρχή καί εἷς Θεός ἐστι καί κατά ταύτην τήν ἀναφοράν· ὅτι καί ἐκάτερον ἀναφέρεται εἷς ἓν ἀμέσως. Εἰ γάρ μή ἀμέσως καί τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, τό ἐμμέσως τοῦτο δύο ἐξ ἀνάγκης τά αἷτια ποιεῖ τοῦ Πνεύματος, τό τε μέσον καί τό ἄκρον, καί οὐκ ἓνι διά τήν οὕτως ἔχουσιν ἀναφοράν ἓνα Θεόν τά τρία εἶναι· μάλλον δέ οὐδέ Θεόν εἶναι τό διά μέσης θεότητος ἐκ τοῦ Πατρός· ἐπὶ γάρ τά κτίσματα ἦλθεν ὁ Πατήρ διά μέσης θεότητος κατά τούς θεολόγους.

Οὐ γάρ ὡς Πατήρ ταῦτ' ἔκτισεν, ἀλλ' ὡς Θεός. Ὁ δέ Υἱός εἷς Θεός μετά Πατρός· καί τοῦτο ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ὡς ἐξ ἐνός Θεοῦ κτίσματα καί μία ἡ ἀρχή τῶν κτισμάτων, ὁ Θεός. Γεννᾷ δέ ὁ Θεός καί ἐκπορεύει ὡς Πατήρ τῶν αὐτῶ συναϊδίων φώτων. Εἰ γοῦν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ὡς ἐξ ἐνός ἐστι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, οὐχ ὡς ἐξ ἐνός ἔσται Θεοῦ, τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐνός ὄντος Πατρός, τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ. Καί ταύτης τῆς συγχύσεως τίς ἄν (σελ. 162) ἀτοπωτέρα γένοιτο; Διό καί ταύτην οἱ Λατῖνοι φεύγοντες ὡς ἐξ ἐνός φασί Θεοῦ· ὁ χώραν οὐδαμόθεν ἔχει, καθάπερ ἀναπέφηνε· καί ταῦθ' ὅτι καί τό Πνεῦμα εἷς Θεός ἐστι μετά Πατρός τε καί Υἱοῦ.

Τοιγαροῦν, ἐπειδήπερ πάντη τε καί πάντως εἷς ὑπάρχει ὁ Πατήρ, οὐκ ἄμφω ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα, ἀλλά καί χωρίς ἐκάτερον μίαν ἀρχήν καί ἓν αἷτιον ἔχει μόνον, τόν Πατέρα. Καί οὕτω μία τῆς θεότητος ἀρχή, κἄν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες ἐγκαλοῦμενοι, πῶς δύο λέγουσιν ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχάς, ἀπολογεῖσθαι οἷωνται μίαν ἀρχήν ἰσχυριζόμενοι δοξάζειν τοῦ Υἱοῦ τε καί τοῦ Πνεύματος· σοφίζεσθαι γάρ ἡμᾶς βουλόμενοι τοῦτο διαβεβαιοῦνται, ὡς καί τήν ἀρχήν ἔφθημεν εἰπόντες. Αὐτό γάρ τοῦτό ἐστι τό παρ' ἡμῶν ἐγκαλούμενον αὐτοῖς· πῶς Υἱοῦ μέν καί τοῦ Πνεύματος μίαν τήν ἀρχήν φασί, τοῦ δέ ἐνός Πνεύματος δύο λέγουσιν ἀρχάς; Ἐκεῖνοι δέ περί τοῦ ἐνός ἐρωτῶμενοι, σοφιστικῶς περί τῶν δύο τήν ἀπόκρισιν ποιοῦνται· σφῶν αὐτῶν μάλλον ἢ τῶν πυνθανομένων κατασοφίζόμενοι.

Πατήρ μέν οὖν καί ἀρχή καί αἷτιον ἐπὶ Θεοῦ πάντη τε καί πάντως ἓν· προβολεύς γάρ παρ' οὐδενός τῶν ἀποστόλων ἢ τῶν εὐαγγελιστῶν ἐκλήθη, ἀλλά καί ἀντί τούτου ἡ τοῦ Πατρός ἀπέχρησεν αὐτοῖς φωνή. Ἀρχήν δέ λέγω οὐ τήν καταρχήν, οὐδέ τήν δημιουργικήν, οὐδ' ἢ τό τῆς δεσποτείας ἐστίν ἐπώνυμον.

Καί τοίνυν ὁ Θεός καί Πατήρ, καθό Πατήρ, ἀρχή καί αἷτιός ἐστι· καί καθό ἀρχή, Πατήρ τῶν φώτων, δηλαδή Υἱοῦ καί Πνεύματος· καί καθό αἷτιος, αἷτιος, ἀρχή τε καί Πατήρ. Εἰ οὖν καί ὁ Υἱός αἷτιός ἐστι τοῦ Πνεύματος, ἐξ ἀνάγκη ἔσται καί ἀρχή καί Πατήρ ὡς αἷτιος· ὡς γάρ τοῦ ἀνθρώπου, καθό ἀνθρώπου ἐπιστήμης δεκτικοῦ ὑπάρχοντος, τόν ἐπιστήμης δεκτικόν οὐκ ἓνι μή καί ἄνθρωπον ὑπάρχει, οὕτω καί ἐπὶ Θεοῦ· ἐπεὶ ὁ Πατήρ, καθό Πατήρ, ἀρχή καί αἷτιός ἐστι, τόν αἷτιον ὑπάρχοντα οὐκ ἓνι μή καί ἀρχήν εἶναι καί Πατέρα, καίτοι τοῦ θεολόγου Γρηγορίου γράφοντος, (σελ. 164) «οὕτως εἶναι Υἱόν κυρίως τόν Υἱόν, ὅτι μή ἔστιν οὗτος καί Πατήρ».

Ὅρᾳς ἀθετουμένην σαφῶς τήν μοναρχίαν καί τό καθ' ὑπόστασιν ἐνιαῖον τοῦ Πατρός ὑπό τῶν λεγόντων καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα καί μή ἀναγόντων ἐκάτερον

τῶν προσώπων εἰς μίαν μόνην, τήν τῆς θεότητος πηγὴν; Μία γάρ φύσις καὶ οἱ πάντες ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐχ εἷς οἱ πάντες ἄνθρωπος. Καίτοι δι' ἀλλήλων, μᾶλλον δέ διὰ τῶν πρό ἡμῶν, ἀναχθείμεν ἅν εἰς ἓνα τόν προπάτορα, ἀλλ' εὐθύς πολλά τά αἷτια, καὶ οὐκ ἐξ ἑνός ἡμεῖς διὰ τοῦτο καὶ οὐχ εἷς. Ἄρ' οὐ φανερώς καινοτομεῖς ὁ λατινικῶς φρονῶν;

Καὶ εἰ μὴ πρό ὑμῶν ἐλλιπὲς ἦν τό καθ' ἡμᾶς εὐαγγέλιον, ὃ «ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, ἐπιστεύη ἐν κόσμῳ, καὶ «ἡ τοῦ Θεοῦ σωτήριος χάρις» καὶ ἡ κατ' αὐτὴν θεογνωσία, ἡ πᾶσιν ἐκφανεῖσα καὶ διδάξασα πάντας, εἰ μὴ «κεκένωται ἡ πίστις», εἰ μὴ διέφθαρται τά τῆς ὁμολογίας, αἷς καὶ ἐνήθλησαν καὶ ἐνήσκησαν «τό τῶν μαρτύρων ἡμῶν περικείμενον νέφος», ὁ τῶν ὁσίων παμπληθὴς κατάλογος, ὁ τῶν διδασκάλων θεοδίδακτος θίασος, πάντες οἱ ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ τοῖς καθ' ἑαυτοὺς παθήμασι μαρτυρήσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ὑπὲρ ἧς καὶ μεχρι θανάτου καλῶς ποιῶντες ἐνέστησαν, καὶ οὐχ ὑπὲρ αὐτῆς μόνον ἢ καὶ ἑαυτῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου στηριγμοῦ εἰ μὴ μόνον ἢ ταῦθ' ἅπαντα καὶ ἡ τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων πίστις ἐλλιπὴς, διακενῆς ὄντως οὐ προσθήκας ἐξευρίσκες καὶ κατὰ τῆς σεαυτοῦ καινοτομεῖς ψυχῆς.

Εἰ μὲν γάρ ἐγίνωσκον καὶ ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, τίνος ἕνεκεν οὐ παρρησίᾳ διατέλεσαν κηρύττοντες καὶ διὰ τῶν ἱερῶν συνόδων πολλῶν καὶ πολλάκις γενομένων βεβαιώσαντες; Ἄλλ' οὐκ ἐγνωσμένον ἦν αὐτοῖς; Οὐκοῦν οὐδ' ἦν οὕτω τᾶλθές· πάντα γάρ ἐγνώρισεν αὐτοῖς ὁ δι' ἡμᾶς ἐγνωσμένος καθ' ἡμᾶς. Καὶ πάντα κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν ἐδίδαξεν (σελ. 166) αὐτοὺς τό Πνεῦμα καὶ διὰ τοῦτ' ἐδίδαξεν, ἵν' ἡμᾶς οὗτοι διδάξωσιν, ὡς ἐδιδάχθησαν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται. Εἰ γάρ τοῦτο λέγειν τολμήσεις, ὡς οὐκ ἔγνωσαν οἱ πρό ἡμῶν θεολόγοι τᾶλθές, ὡς καὶ τοῦτο μηδὲν ἥττον βλάσφημον ἀποπεμψόμεθα.

Τίς γάρ εἰ ὁ τοῦτο γρύζει τολμῶν; Ποία δ' ἰσάριθμος σύνοδος, μᾶλλον δέ πόσαι καὶ ποῦ μαρτυρηθεῖσαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὃ καὶ ζῶσιν ἐκείνοις καὶ γεγονόσιν ἐξ ἀνθρώπων συνεμαρτύρησε, καὶ αἰεὶ συμμαρτυρεῖ τε καὶ συμμαρτυρήσει διὰ τῶν ἐπὶ τοῖς σοφοῖς τούτων τελουμένων τε καὶ τελεσθησομένων θαυμάτων; Ἄλλ' ἔχω καὶ γώ, φησί, πολλοὺς τῶν πατέρων συμμαρτυροῦντάς μοι τῇ προσθήκῃ. Τί οὖν, ἕτερα μὲν οὗτοι κοινῇ συνειλεγμένοι παρεδίδουν ἐκκλησίᾳ, ἕτερα δέ καθ' ἑαυτοὺς ἐδογματίζον; Οὐμὲνουν. Ἄλλ' ἢ παραχαράττεις αὐτός ἢ παραλογίζῃ καὶ παρεξηγῇ, μὴ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἐρμηνεύων τά εἰρημένα διὰ τοῦ Πνεύματος.

Οὐ μὴν, ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο θείμεν, ὅπερ οὐκ ἔστιν, οὐ προσδεκτέα μᾶλλον τά κοινῇ παραδεδομένα τῶν ιδίως εἰρημένων ἐκάστω; Ἐκεῖνα μὲν γάρ πρὸς τῷ πάντων εἶναι καὶ ἀνεπιχείρητα τοῖς κακουργοῦσι καὶ τῷ παραχαράττειν δολοῦσι τόν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν ἐγνωσμένα σοφοῖς τε καὶ ιδιώταις καὶ διὰ στόματος αἰεὶ φερόμενα. Τά δέ μὴ ἐπὶ τοσοῦτο καθωμιλημένα ὑποπτά ἐστι καὶ μάλιστα προαγόμενα παρὰ Λατίνων, οἱ καὶ τῷ φανερωτάτῳ τῆς πίστεως συμβόλῳ διὰ προσθήκης ὑπεβούλευσαν. Οἱ γάρ τῷ ἐν τοῖς τῶν ὡς ἀληθῶς χριστιανῶν ἀπάντων στόμασι κειμένῳ καὶ τῆς ἡμέρας ἐκάστης πολλάκις ἀνακηρυττομένῳ προσθήκην ἐπινοήσαντες τε καὶ τολμήσαντες, τί οὐκ ἂν ἔδρασαν ἐν τοῖς ἀγνοουμένοις παρὰ τῶν πλειόνων; Τά γοῦν μὴ κοινὰ μηδέ καθωμιλημένα ὑποπτά ἐστι, μὴ πονηρός ἄνθρωπος ἐνέσπειρεν (σελ. 168) αὐτοῖς ζιζάνια. Ταῦτα ἄρα, κἂν μὲν ὁμολογῶσι τῇ κοινῇ ὁμολογίᾳ, προσδεκτέα ἂν δέ μὴ, οὐχί.

Ὅμως ἐν δευτέρῳ λόγῳ τά δοκοῦντα συμμαρτυρεῖν σου τῇ καινοτομίᾳ ὀψόμεθα καὶ ἀπελέγξομεν, Θεοῦ διδόντος, οὐκ ἐκεῖνα, ἅπαγε, ἀλλὰ σέ τά καλῶς λελεγμένα

ἐκλαμβάνοντα κακῶς, καί μή τοῖς σοφέσι τά ἀσαφῆ καί τοῖς παρρησίᾳ εἰρηνέοις τά ἐν τῷ κρυπτῷ συμβιβάζοντα πρὸς δύναμιν.

Νῦν δ' ἀνακεφαλαιωσώμεθα τὸν νῦν λόγον, κᾶθ' οὕτω τά λείποντα προσθῶμεν.

Πρῶτον μὲν οὖν ἐξελήλεκται κενὴ τυγχάνουσα παντάπασιν ἡ τῆς προσθήκης τούτων ἀπόφασις.

Ἐπειτα δέδεικται συνυπακουόμενον τὸ “μόνου”, ὅταν λέγεται παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπεὶ κἂν τῷ αὐτῷ συμβόλῳ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκούοντες γεννηθέντα τὸν Υἱόν, ἐκτὸς ἀντιλογίας πάσης δεχόμεθα συνυπακουόμενον τὸ “μόνου”.

Τούτῳ συνείρομεν ἐξῆς· ὡς εἰ καὶ ἀνεπιλήπτως εἶχε τὸ λέγειν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, τῷ συμβόλῳ προστεθεῖσθαι παρὰ Λατίνων οὐκ ἔχρην. Ἐπεὶ κἂν εὖ ἔχον εἰς τὸ ἐξῆς ἀναφανῇ, προσθετέον οὐκ ἂν εἴη· καί τοις πρὸς ἡμῶν γάρ, καίτοι συνεληλυθόσι καὶ συνεξητακόσι πᾶσι καὶ αὐτοῖς τοῖς τῆς παλαιᾶς Ρώμης προεστῶσιν, οὐδέν τῶν ἀναφανέντων εὐσεβῶς ἔχειν προσετέθη.

Κάντεῦθεν ἀνεφάνη τῶν δικαίων ὃν πρῶτον ἀπαιτεῖν αὐτοὺς τὴν προσθήκην ἐξελεῖν καὶ μή διὰ τὴν περιωπὴν τοῦ περιόντος πάπα τοὺς μεμαρτυρημένῳ παρὰ Θεοῦ τέλει κατακλείσαντας τὸν βίον ἀποστέργειν, εἴται συζητεῖν μετ' αὐτῶν ἀνέχεσθαι περὶ αὐτῆς.

Μετά τοῦτο πρὸς τοὺς εὐγνωμόνως τῶν λόγων ἀκρωμένους λέγομεν, ὡς καὶ ἀμφοτέρω ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀκούοντες, ἔχομεν συνυπακοῦειν τὸ “ἐκ μόνοι”, κἂν μὴ συνεκφωνῇται.

(Σελ. 170) Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευτῶς τὸ Πνεῦμα λέγοντες τὸ ἐκπορεύειν τῇ πατρικῇ ὑποστάσει ἐφαρμόζομεν· ἡ γὰρ οὐσία πάντῃ τε καὶ πάντως μία τῶν τριῶν, οὐκ ἓν δέ τὰ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἔχειν τὸν Υἱόν· ὥστε οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Μετά τοῦτο ἐξηλέχθησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μηκέτι ἐξ ἑνὸς δύνασθαι τὰ δύο πρόσωπα τῆς θεότητος φρονεῖν, ὡς ἐν δυσὶ προσώποις τὸ αἷτιον τιθέμενοι καὶ ταῦτα διαφόρως, ἀλλ' οὐδέ Θεόν ἓνα λέγειν διὰ τὴν τοιαύτην πρὸς τὸ ἓν ἀναφοράν· οὐδέ γάρ εἷς ἄνθρωπος πάππος, πατήρ τε καὶ υἱός, κατὰ τὸν σοφόν τῆς Νύσσης πρόεδρον, ἐπειδήπερ εἰς δύο πρόσωπα τὸ αἷτιον ἀναφέρεται. Καὶ πρὸς τούτῳ παρεστήσαμεν, ὡς, καθάπερ δύο τὰ αἷτιατά, ἐπειδήπερ τὸ αἷτιατόν ἐν δυσὶν φασιν αὐτοῖς προσώποις.

Πρὸς δέ τούτοις, ἐπεὶ κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους, ὡς ὁ Υἱός ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα, πλὴν τοῦ γεννητῶς τε καὶ ἐκπορευτῶς, εἰ ὁ Υἱός ἀμέσως καὶ οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' ἐκ μόνοι τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀμέσως, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Προσαπεδείξαμεν ὡς, ἐπεὶ καὶ νοῦς λέγεται Χριστοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ καὶ ἡμῶν ἐκάστου ὁ οἰκεῖος, κατὰ μὲν τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐστὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ, κατὰ δέ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ μὲν ἐστὶ φυσικῶς, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνοι τοῦ Πατρὸς.

Πρὸς τούτῳ μὴ χάριτι, φύσει δέ εἶναι ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα, ἐκ μόνοι τοῦ Πατρὸς ἔχειν τὴν ὑπαρξιν ἐδείχθη.

Καὶ ἀπὸ τοῦ πάντα ἔχειν ἐκάτερον τὰ τοῦ Πατρὸς, ἄνευ τῆς ἀγεννησίας καὶ τῆς γεννήσεως καὶ τῆς ἐκπορεύσεως κατὰ τοὺς θεολόγους.

Κάντεϋθεν ἀναπεφίνασιν οἱ μέν Λατῖνοι προστιθέντες καί κατά διάνοιαν ἐν τῷ τῆς πίστεως συμβόλῳ· ἡμεῖς δέ (σελ. 172) ἀναπεφίναμεν μηδέ κατά τόν ἔξω λόγον τῇ κατά τό θεῖον σύμβολον εὐσεβεῖ διανοίᾳ προστιθέντες.

Κατηγορήσαμεν τῶν Λατίνων ὡς ἐκεῖνα δογματιζόντων, ἐξ ὧν δύο ἀναφέρονται τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχαί. Οἱ δέ μηδέν κωλύειν πρὸς τό μίαν εἶναι ταύτας ἔφησαν, ἐπειδήπερ ἡ μία ἐστίν ἐκ τῆς ἐτέρας· καί ἀπεδείχθησαν καί κατά τοῦτο βλασφημοῦντες.

Εἴτ' αὖθις ἡμεῖς ἀναλαβόντες τόν περί τῆς ἀρχῆς λόγον, ἐδείξαμεν κατ' οὐδέν τρόπον δύο εἶναι τοῦ ἐνός Πνεύματος ἀρχάς.

Παρεστήσαμεν ἐκ τοῦ τά κοινά Πατρί τε καί Υἱῷ, καί τῷ Πνεύματι κοινά εἶναι μαρτυρεῖσθαι, ὅτι οὐχί καί τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν· ἦν γάρ ἄν τοῦτο καί τοῦ Πνεύματος· ἐν ᾧ προσεξηλέγξαμεν αὐτούς, ἀδιάφορα τοῖς φυσικοῖς τά ὑποστατικά ποιοῦντας. Εἰ δέ τοῦτο, καί ταῖς προσκυνηταῖς ὑποστάσεσι τήν θεῖαν φύσιν.

Ἐκ τοῦ ἀσεβές εἶναι τήν δημιουργικῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι σχοῦσαν κτίσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ μή λέγειν, ἀλλά τήν δημιουργικήν ιδιότητα μόνῳ διδόναι τῷ Πατρί, κατ' ἀνάγκην ἀκολουθῶς συνηγάγομεν, ὡς, εἰ καί ἐκπορευτῶς τό Πνεῦμα δι' Υἱοῦ τό εἶναι εἶχε, δυσσεβοῦς ἦν ἄν λέγειν, ὅτι Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν καί ὡς ἡ ἐκπορευτική ιδιότης μόνον τοῦ Πατρός ἐστίν. Ἐπεὶ δ' οἱ τοῦθ' οὕτω λέγοντες οὐκ εὐσεβεῖς μόνον, ἀλλά καί θεοφόροι, δυσσεβεῖς οὐκοῦν οἱ λέγοντες καί ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα.

Καί ὡς, εἰ δι' Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ὁμοῦ τε καί χωρίς ἐκάτερος Πατήρ ἄν λέγοιτο καί προβολεύς, ὡς καί ἐπὶ τῆς κτίσεως, ποιητής τε καί Πατήρ.

Ἐκ τοῦ πάντα ἔχειν θεολογεῖσθαι τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός ἄνευ τῆς αἰτίας, ἣτις οὐκ ἄν ἡ τῶν κτισμάτων εἴη, (σελ. 174) τοιγαροῦν ἡ τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος ἐστίν, ἀπεδείξαμεν αὖθις οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι.

Καί μάρτυρας παρηγάγομεν ἀπαγορεύοντας τήν λατινικήν προσθήκην.

Ἐδείξαμεν αὖθις ἐκ τοῦ μή τόν Υἱόν καί ἐκ τοῦ Πνεύματος ὑπάρχειν, ὅτι καί τό Πνεῦμα οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό εἶναι ἔχει.

Εἴτα, ἐκ τῶν ἀπηριθμημένων καί τεθεωρημένων τοῖς ἀγίοις ὀνομάτων τοῦ Υἱοῦ, παρεστήσαμεν ὡς οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιόν ἐστι.

Πάλιν ἐκ τοῦ μή ἐκπορευτόν ἀπλῶς, ἀλλά τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευτόν ἴδιον εἶναι τοῦ θεοῦ Πνεύματος, τούς θεολόγους μαρτυρεῖν παρεστήσαμεν ἐκ μόνου τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Καί ἀπό τοῦ ἔνῳσιν Υἱοῦ καί Πνεύματος εἶναι τόν Πατέρα· ἡ γάρ τῶν ἄλλων ἐκατέρου μεσότης ἐν τοῖς ὀνόμασι κεῖται.

Καί ἀπό τοῦ μή ἐκ τῆς ἀρχῆς τό Πνεῦμα λέγεσθαι, ἀλλά μετά τῆς ἀρχῆς, ἀρχῆς εἶναι θεολογουμένου τοῦ Υἱοῦ.

Καί ὡς ὁ δι' Υἱοῦ καθ' ὑπαρξιν τό Πνεῦμα λέγων καί εἰς τήν 'ἐκ' τήν 'διά' μεταλαμβάνων ἁμαρτάνει. Ὡς γάρ συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ δι' αὐτοῦ τό Πνεῦμα λέγεται καί οὐκ ἐξ ἐκείνου, ἀλλά σύν ἐκείνῳ, γεννηθέντι ἐκ τοῦ Πατρός, καί τό Πνεῦμα ἐκπορεύεται.

Αὖθις ἐκ τοῦ θεολογεῖσθαι τῶν τριῶν προσώπων ἕκαστον, τῶν καθ' ὑπόστασιν ἐτέρων δύο μέσον.

Καί πρὸς ἄλληλα ἔχειν ὡς ἕκαστον πρὸς ἑαυτό.

Καί τῷ δευτέρῳ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα λέγεσθαι, καθά καὶ ὁ Υἱός, ἀμέσως ἐκάτερον ὑπάρχον ἐκ Πατρὸς ἐδείχθη μὴ εἰκυίας τῆς θεολογικῆς μεσότητος τοῖς κειμένοις ἐφεξῆς τρισὶ σημείοις, ἀλλὰ τοῖς ἐπὶ τῶν τοῦ τριγώνου γωνιῶν.

(σελ. 176) Μετὰ τοῦτο διττῆς φανερώς δειχθείσης τῆς τοῦ Πνεύματος προόδου, προσεδείχθη καὶ τῶν προόδων ἐκατέραν κατάλληλον τὴν παῦλαν ἔχειν. Κάντεῦθεν πάλιν, ὡς οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Πάλιν ἐκ τοῦ λέγειν καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀναπεφῆνασιν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τοῖς κτιστοῖς συντάττοντες τὸ θεῖον Πνεῦμα.

Αὐθις ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν κοινωνίαν κατὰ τὸ θεογόνον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν παρίσταται μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα.

Πρὸς δέ τούτοις, ἐκ τοῦ τὰ κοινὰ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἐπίσης εἶναι τῶν θείων ὑποστάσεων ἐκάστη, ἀνεφάνησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες μήτε τὸν Υἱὸν μήτε τὸ Πνεῦμα λέγοντες ἐκ τοῦ Πατρὸς, μηδ' ὑποστατικὰς ἔχειν τὸν Θεὸν διαφοράς.

Εἶτα περὶ τῆς ἐν Θεῷ τάξεως ποιησάμενοι τὸν λόγον προσαπεδείξαμεν μὴ γνωστόν εἶναι τοῖς ἁγίοις, ὅπως ἔχει πρὸς ἄλληλα σχέσεώς τε καὶ τάξεως ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ συμφωνεῖν κἀν τούτῳ παρεστήσαμεν τοὺς μεγάλους, Βασίλειον καὶ Γρηγόριον καὶ Ἰωάννην τὸν χρυσοῦν θεολόγον, πρὸς δέ καὶ τὴν εὐσεβῆ καὶ ἀνωμολογημένην ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τάξιν παρεστήσαμεν τε καὶ διευκρινήσαμεν. Κάντεῦθεν ἀπηλέγχθησαν οἱ λατινικῶς φρονοῦντες τὴν μὲν εὐσεβῆ τάξιν ἀγνοοῦντες, ἃ δέ οἱ θεολόγοι μὴ εἰδέναι ὁμολογοῦσιν ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς, αὐτοὶ ταῦτα γινώσκουν ἀκριβῶς αὐχοῦντες καὶ οὕτω καινοφωνοῦντες, καὶ βλασφημοῦντες περὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου Πνεύματος.

Ἡμεῖς δέ καὶ λόγον ἐκδεδώκαμεν πολυειδῶς δεικνύοντες τίνος ἔνεκεν ὡς ἐπὶ πλεῖστον ὁ μὲν Υἱός μετὰ τὸν Πατέρα, τὸ δέ Πνεῦμα μετὰ τὸν Υἱὸν ἡμῖν ὑμνεῖται καὶ τοῖς μουυμένοις παραδίδεται.

Καὶ ὡς ἐπόμενοι καλῶς οἱ θεολόγοι τῷ λόγῳ τῆς μύσεως, ἐπὶ πάντων τῶν κοινῶς ἐνθεωρουμένων τοῖς τρισίν, οὕτω φασὶν ἔχειν πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ὡς πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Υἱός.

(σελ. 178) Καὶ ὅτι τοῦτο μὴ συνετῶς ἀκούσαντες Εὐνόμιος τε πρότερον καὶ οἱ λατινικῶς πεφρονηκότες ὕστερον, τρίτον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐδογματίσαν τὸν Πνεῦμα τὸ ἅγιον· κάντεῦθεν ὁ μὲν Εὐνόμιος τρίτον καὶ τῇ φύσει, Λατῖνοι δέ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι ἔχειν προσεδογματίσαν.

Ἔτι δείκνυμεν, ὡς οὐκ ἄμφω μόνον ὁ Υἱός τε καὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐκάτερον αὐτῶν χωρὶς, ἀμέσως ἀναφέρεται πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ ὡς, εἰ μὴ τοῦθ' οὕτως ἔχει, οὐδέ Θεός εἷς ἔσται.

Πρὸς δέ τούτοις ἐκ τοῦ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὡς Θεὸν ἄλλ' οὐχ ὡς Πατέρα κτίζειν, γεννᾶν δέ καὶ ἐκπορεύειν ὡς Πατέρα, δείκνυμεν, ὡς εἰ κατὰ Λατίνους ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὡς ἐξ ἑνός τὸ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ ἑνός ἔσται Πατὴρ, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ οὕτω τὸ λατινικόν φρόνημα τελέως ἐξελέγχεται καὶ ὡς ἐξ ἀμφοτέρων αὐτῶν δυσσεβῶς καθ' ὑπαρξιν τὸ Πνεῦμα λέγον καὶ ὡς ἐξ ἑνός Θεοῦ τῶν ἀμφοτέρων.

Ἔτι μετὰ τοῦτο περὶ ἀρχῆς φαμεν, καὶ ὡς οἱ λατινικῶς φρονοῦντες σοφιστικῶς ἀποκρίνονται πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας αὐτοὺς, εἰ δύο λέγουσιν ἀρχὰς τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος.

Ἐντεῦθεν πάλιν ἐκ τοῦ Πατέρα φώτων θεολογεῖσθαι παρὰ τοῦ ἀποστόλου τὸν Πατέρα, καὶ τὸν Υἱὸν κάντεῦθεν Πατέρα λέγοντες οἱ λατινικῶς φρονοῦντες

ἀποδείκνυται· καί ἀθετοῦντες σαφῶς τὴν μοναρχίαν καί τό καθ' ὑπόστασιν ἐνιαῖον τοῦ Πατρός.

Ἀναφαίνομεν τό αἰδέσιμον ἔχειν καί ἀπό τῆς ἀρχαιότητος τό καθ' ἡμᾶς δόγμα, καί ὡς ἀνελλιπές μηδαμῶς προσθήκης δεῖσθαι.

Ἐπειτα καί τοῦτ' εἰπόντες, ὅτι τά κοινῶς εἰρημένα παρά τῶν πατέρων στερκτέα μᾶλλον τῶν ἰδίως τισί τούτων εἰρημένων ἐκάστω, καί ὅτι τά μή καθωμιλημένα ὑποπτά ἐστί, καί μάλιστα παρά Λατίνων προαγόμενα τῶν καί τοῖς φανεροῖς παρεγχειρούντων, ὑπεσχέθημεν, σύν Θεῷ δ' ὁ λόγος ἐν (σελ. 180) δευτέρῳ λόγῳ τά διαφωνεῖν δοκοῦντα συμφωνοῦντα παραστήσειν.

Ταῦτα μὲν οὖν ἀνωτέρῳ διὰ πλειόνων ἀποδέδεικται· καί ὡς ἡμεῖς καί ἡ καθ' ἡμᾶς ὁμολογία πανταχόθεν ἔχει τό ἀσφαλές καί στέφανος ἡμῖν ἐστί καυχήσεως καί ἀκαταίσχυντος ἐλπίς. Εἰ γάρ μή οὕτω καί ἡμεῖς κατὰ ταύτην ἐλλιπεῖς, πολλῶ μᾶλλον οἱ ἐκ παλαιοῦ καί μυηθέντες ἄνωθεν καί τό καθ' ἡμᾶς γένος θεοκινήτως μυήσαντες ἀπόστολοι, προφῆται, σεπταὶ σύνοδοι πατέρων πολλάί τε καί πολυάριθμοι. Εἰ δέ καί γινώσκοντες ἐτέρως, ὡς νῦν ἰσχυρίζονται τό τῶν Λατίνων γένος, οὐ πεφανερῶκασιν ἡμῖν, καί ταῦτα τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτοῦς εἰπόντος, «ἃ ἡκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, κηρύξατε ἐν τῷ φωτί», πῶς οὐκ ἂν τῶν ὑπευθύνων εἶεν; Ἄλλ' ὁ Θεὸς αὐτοὺς δι' ἔργων κἀνταῦθα μεγίστων ἐδικαίωσεν.

Οὐ γάρ ἐφρόνουν κατὰ τοὺς Λατίνους, ἅπαγε, ὡς καί τοῦτο δέδεικται, ἀλλὰ καί ἐγνώκασι καί παραδεδώκασιν ἡμῖν μίαν καί μόνην ἀρχὴν τῆς θεότητος, ἓνα Πατέρα ἀγέννητον, ἓνα Υἱόν ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς προερχόμενον, ἓν Πνεῦμα ἅγιον συναΐδιον, ἐκ τοῦ Πατρός καί αὐτό ἐκπορευόμενον πρό αἰώνων καί εἰς αἰῶνας· καί ἔτι καί συνδοξαζόμενον τῷ Πατρί καί τῷ Υἱῷ νῦν καί ἀεί καί εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΕΚΠΟΡΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ (σελ. 182)

ἽΩν μὲν οὖν ἔδει καί αὐτῷ τῷ τῶν εὐσεβούντων καταλόγῳ πρὸς διασάφησιν τε καί βεβαίωσιν τοῦ ὀρθοῦ φρονήματος καί δι' ὧν ἐν βραχεὶ τό δυσσεβές ἅπαν τῶν ἐνισταμένων ἀναφαίνεται Λατίνων, πρότερον εἰς δύναμιν διεξελθόντες, ἃ δέ αὐτοὶ προτείνουσι καθ' ἡμῶν τε καί τῆς εὐσεβείας, καί δι' ὧν ἰσχυρίζονται μηδὲν καινοτομεῖν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ Χριστοῦ θείοις λόγοις συνωδὰ φρονεῖν καί λέγειν καί τοῖς κατὰ Χριστόν θεολογήσασιν κατ' οὐδέν ἀπάδοντα, ταῦτα δέ μήπω πάνθ' ἐξῆς εἰς τοῦμφανές παραγαγόντες μηδέ ἀπελέγξαντες, νῦν ἴδωμεν καθ' ἑκάστον ἄττα λέγουσι καί τίσι λογισμοῖς ἢ καί γραφικοῖς ρήμασί τε καί νοήμασι χρησάμενοι, μᾶλλον δέ παραχρησάμενοι, τῆς θεολέκτου τε καί πατροπαραδότου διαπεπτῶκασιν ὁμολογίας. Καί τό δεινότατον ἀπάντων, οὐδ' ἐπαναλῦσαι καί ἀσφαλῶς ἐπιλαβέσθαι οὐ διαπεπτῶκασιν ἐθέλουσιν, ἀλλὰ τοῖς πρὸς ἐπανόρθωσιν διδοῦσι χεῖρα, ἀληθείας λόγου δύναμιν πρὸς ἀλήθειαν ἀναγωγόν, οἷά τινες ὡς ἀληθῶς ἀνάγωγοι, δυσχεραίνουσί τε ἐς τά μάλιστα καί ἀντιλέγουσι.

Τό μὲν οὖν διαπεσεῖν κοινόν ἐγένετο ταῖς ἐκκλησίαις ἀπάσαις, ἄλλοτε ἄλλη διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου λυμνημένου χείρονος. Τό δέ διαπεσοῦσαν μηκέτ' ἐπανελθεῖν μόνης τῆς τῶν Λατίνων ἐγένετο, καίτοι μεγίστης τε καί κορυφαίας οὔσης καί τῶν πατριαρχικῶν θρόνων ἐξόχου περιωπῆς· καί ταυτόν ταύτη συμβέβηκε, μεγίστη τῶν

ἐκκλησιῶν οὔση, (σελ. 184) τῷ μεγίστῳ τῶν ζώων ἐλέφαντι. Ὅν φασι «μηδ' ὕπνον καιρόν ἐπ' ἐδάφους ἀνακλίνεσθαι πρὸς ἄνεσιν, τοῖς δέ πλαγίοις ἄρθροις μικρόν ἐποκλάζοντα διαναπαύεσθαι· ἂν δέ πού τι παθὼν καταπέση, μηκέτ' ἀνίστασθαι δύνασθαι. Ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐλέφασι τό βάρος τοῦ σώματος αἴτιον καί ἡ πολυσαρκία δύσχρηστος τε οὔσα καί κάτω πιέζουσα, καθάπερ τις ἐπικειμένη μόλυβδος πολυτάλαντος, τοῖς δέ Λατίνοις ὁ τύφος οἶμαι τό μόνον, μικροῦ δέω λέγειν, πάθος ἀνίατον, ὃ καί τῷ μόνῳ πονηρῷ κρίμα κατά τόν ἀπόστολον ἰδιαίτατον· δι' ὃ κάκεῖνος εἰς αἰῶνας ἀνίατος.

Ἄν δέ τό τῶν Λατίνων τοῦτο φῦλον τοῦτον ἀπόθωνται – δύνανται γάρ, καί γάρ ἄνθρωποι – τάχ' ἂν ἡμεῖς οἱ τοῦ ὀρθοῦ πάντες συναχθέντες εἰς ἓν καί οἶόν τισι προνομαίαις, ὃ καί τοῖς καταπεσοῦσιν ἐλέφασι παρά τῶν μή κειμένων ἡ φύσις ἐξεῦρε βοήθημα, τοῖς θεοπνεύστοις λογίοις χρησάμενοι διαναστήσομέν τε καί στήσομεν ὀρθίους, ἀπαρεγκλίτως ἐχομένους τοῦ κανόνος τῆς εὐσεβείας. Ἐθέλοντάς δέ κειμένους ὀνήσει τό παράπαν οὐδέν, κἄν παρ' αὐτῶν τῶν οὐρανίων νόων σκευάζεται τε καί προσάγεται τό τῆς ψευδοδοξίας ἴαμα· τούτων γάρ λόγος προφητικοῖς ρήμασιν ἐκπεφασμένος, ὡς «ἰατρεύσαμεν τήν Βαβυλῶνα καί οὐκ ἰάθη».

Μικροῦ τοίνυν μάτην τούτοις δίδωσιν ὁ χειρα δίδους, τοῦτο μόνον εὖ ἄγαν ἐαυτῷ νείμας καί ἀποδούς τῷ Θεῷ τήν τῆς οἰκείας καλοκαγαθίας ἐπίδειξιν, ἐκείνους δέ μόνον ἐθελοκακοῦντας ἀποδείξας καί ἴσως στήσας τοῦ μή πρόσω τῶν ἀπτοπημάτων χωρεῖν. Καί νῦν γάρ, εἰ μή σαφῶς ἑτεροφωνεῖν ἐθέλουσι, τί κρεῖττον ἂν σχοῖεν φάρμακον πρὸς (186) ἐπανόρθωσιν, ἢ ὅτι περ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἀλλ' οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπόστασιν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἅγιον; Ὁ προαποδέδεικται διά πολλῶν καί διά τῆς ὑποφωνήσεως τοῦ "μόνου", ἀριδηλοτέρας γεγонуίας τῆς ὀρθοδόξου διανοίας περί τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀσφαλοῦς θεολογίας καί τῆς κατ' αὐτούς προσθήκης ὑπεναντίας φανερώς ἐληλεγμένης τοῦ ὀρθοτομοῦντος κηρύγματος τῆς ἀληθείας.

Ἀλλά καί χωρίς τούτων οὐδέ τινά ποθεν ἀνάγκην ἐπαγομένην ὁρῶμεν μετακινεῖν τὰς πενυματικινήτους περί θεοσεβείας ψήφους τῶν ἀπ' αἰῶνος ἱερῶν συνόδων καί μετασκευάζειν τό πατροπαράδοτον τῆς εὐσεβείας σύμβολον, ὡς προστιθέναι καί ἰσχυρίζεσθαι τήν ὑπαρξιν ἔχειν καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Τί γάρ, εἰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς ἔστιν ἃ δοκοῦσι διαφωνεῖν πρὸς τὰ κοινῇ τοῖς θεολόγοις ἐκπεφασμένα, κἀντεῦθεν ἀνωμολογημένα πᾶσιν ἡμῖν, οὐκ ἐκεῖνα μᾶλλον συμβιβάζομεν τῇ πανταχόθεν ἐχούσῃ τό ἀναμυθιστόν ἀληθεῖα πρὸς δύναμιν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐκπεσοῦμεθα δι' ἐκεῖνα τῆς ἀληθείας; Οὐδ' εἴ τι καί τήν ἡμετέραν ὑπερβαίνειν διάνοιαν ὁμολογήσομεν καί ἄλλοις δὴ τισι τῆς κατ' αὐτά συνέσεως παραχωρήσωμεν, ὅστις ἂν ἀξιωθεῖη – κἄν τῶν ἐσχάτων ἢ τῶν βαθέων καί ἀποκεκρυμμένων μυστηρίων τοῦ Πνεύματος, ἡμᾶς δ' αὐτούς ἀναξίους κρίναντες τούτων, ὑπὸ τήν κραταιάν χειρα τοῦ Θεοῦ ταπεινώσομεν, ἀλλ' ὡ τοῦ πάθους, καί Θεόν αὐτόν ἀγνοήσομεν διά τό μηδέν ἐθέλειν ὁμολογεῖν ἀγνοεῖν, ὥσπερ οἱ καί τήν τοῦ Υἱοῦ θεότητα ἀγνοήσαντες διά τὰ δυσλήπτως περί αὐτοῦ γεγραμμένα; Οὐ μένου. Οὐδέ γάρ ἐκείνοις αἱ γραφικαί μαρτυρίαι, μή καλῶς ἐκληφθεῖσαι, δυνηθεῖεν ἂν συνάρασθαι παραιτουμένοις οὐ κατά καιρόν ἢ τῆς ἀσεβείας αὐτούς καί τῆς δι' αὐτήν αἰωνιζούσης καταδίκης ἐξελεσθαι· ἀλλὰ κρίσιν τίσουσιν αἰώνιον, ὅτι τὰς σαφεῖς ἀθετήσαντες φωνάς καί τὰς ἀσαφεῖς φυσιώσει γνώσεως ἀνερευνήσαντες, (σελ. 188) μᾶλλον δέ μή ἐρευνήσαντες μηδέ τοῖς ὡς ἀληθῶς ἐρευνήσασιν πεισθέντες, ἐξ αὐτῆς ἐνδίκως τῆς πεφυσιωμένης γνώσεως τήν ὄντως ἀφροσύνην ἐκαρπώσαντο.

Καίτοι πλείσται εἰσιν αὗται αἱ φωναί, αἱ τοῖς μή διορατικωτάτοις τό πρὸς τόν Πατέρα συνάναρχόν τε καί ὁμότιμον ἀφαιρῶνται τοῦ Υἱοῦ καί αὐτό δέ τό δεσποτικόν ἀξίωμα καί τήν βασιλείαν τήν ἄληκτον· «ὑποταγήσεται γάρ», φησί, «καί ὁ Υἱός», καί «χρή αὐτόν βασιλεύειν ἄχρι τινός», καί «μείζων ὁ Πατήρ», καί «ἡ σοφία ἔκτισται», καί «ἀγνοεῖ τι τῶν ἐκτισμένων ὑπ' αὐτοῦ», καί «ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν δύναται ποιεῖν», καί «καταβέβηκεν οὐχ ἵνα τό οἰκεῖον θέλημα ποιῇ», καί «ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ», καί «ἔμαθε», καί «προέκοψε», καί «ὑψώθη», καί «ἐδοξάσθη», καί «τετελείωται», καί ὅσα τῆς τοῦ ἡμετέρου φυράματος ταπεινότητος, καί ὅσα τῆς εὐγνωμοσύνης, ἴν' οὕτως εἴπω, τοῦ γεννήματος πρὸς τόν γεννήτορα, καί ὅσα τοῦ μή ἀντίθεος εἶναι δείγματα, καί ὅσα πρὸς ἡμᾶς δι' ἔργων ἀρετῆς ὑποδείγματα.

Τί οὖν, διά ταῦτα τό ἐτέρωθεν προσμαρτυρούμενον τῷ Υἱῷ θεῖον οἶον ἀδιεξίτητον ὕψος ἀθετητέον, ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν», «καί πρὸς τόν Θεόν ἦν, καί Θεός ἦν», καί «πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶται», καί «πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τό ὄνομα αὐτοῦ», καί «οὗτος ὁ Θεός καί οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν», αὐτός γάρ ἐστιν ὁ «μετά ταῦτα τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεῖς», ὅτι τε αὐτός καί ὁ Πατήρ ἐν εἰσι, καί αὐτός ἐν τῷ Πατρί καί ὁ Πατήρ ἐν αὐτῷ, καί «ὁ ἑωρακώς αὐτόν ἑώρακε τόν Πατέρα», καί «μετ' αὐτοῦ ἡ ἀρχή ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ», «καί κατακυριεύσει μετὰ (σελ. 190) τό ἀνταναιρεθῆναι τήν σελήνην», καί «πᾶν αὐτῷ γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καί ἐπιγείων καί καταχθονίων», καί «ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος», καί «βασιλεῖ ἐτέρω οὐχ ὑπολειφθήσεται».

Ταῦτα τοίνυν καί τ' ἄλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια, τά τοσοῦτο θαυμαστά, τά ἐπὶ τοσοῦτον ὕψηλά, τά οὕτως ἀνυπερβλήτα, διά τά ταπεινοῦντα τῶν ρημάτων συγκαθελκύσομεν αὐτοῖς; Ἀλλ' οὐ ζητήσομεν τε καί στέρξομεν τό ἐγκεκρυμμένον τοῖς δοκοῦσι χαμερπέσιν ὕψηλόν καί τοῦ εὐσεβοῦς νοήματος γενόμενοι διαλύσομεν τό προσιστάμενον; Ἀλλά τῷ φαινομένῳ προσπταίσομεν τε καί πεσοῦμεθα καί ἐναπομενοῦμεν τῷ γράμματι; Οὐ μὲν οὖν ἀποκτένει γάρ τό γράμμα κατασπῶν ἀφ' ὕψους τούς μή ἄνω πρὸς τό Πνεῦμα βλέποντας.

Ταῦτ' ἄρα καί ἡμεῖς, ὅσοι καθαρῶς τοῦ Πνεύματος, ὅσοι καθάπερ αὐτό ἑαυτὸ διεσάφησε θεολογοῦμεν, ὅσοι μηδέν ἀνάξιον αὐτοῦ καί φρονοῦμεν καί κηρύττομεν, μηδ' ἐξ ὧν λέγομεν ἐκβαῖνον· ἡμεῖς τοίνυν, κἂν τι μή ὁμόφωνον δοκῇ τῇ περὶ τοῦ ἁγίου μόνου καί προσκυνητοῦ Πνεύματος θεολογία καί αὐτό τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδόντος, νοήσομεν πνευματικῶς καί διευκρινήσομεν καί διαρρίψομεν τούς λίθους τοῦ προσκόμματος καί πᾶσι τρόποις ἀποδείξομεν τοῖς προτέροις τῶν Πατέρων ὁμολογοῦντας τούς ὑστέρους, κοινῇ τε καί ἰδίᾳ ἑαυτοῖς, καί ἡμᾶς αὐτούς αὐτοῖς καί κοινῇ πάντας τῷ κοινῷ τῇ φύσει δεσπότῃ καί κατὰ χάριν ἡμετέρῳ Πατρί. Ἐπεὶ δέ ὅσα σχεδόν ἀγνοοῦσι τῶν Γραφῶν ὑπ' ἀπορίας ἢ κακοβουλίας πρὸς τήν οἰκείαν κακοδοξίαν οἱ Λατίνοι περιτρέπουσι στρεβλοῦντες, πλείονα δέ εἰσιν αὐτοῖς τά ἀγνοούμενα τῶν δοκούντων αὐτοῖς ἀναντιρρήτων καί δι' ὧν ὡς προφανῶν τόν περὶ αὐτοῦ ἐξαπατῶσιν ὄχλον, τούτων ἡμεῖς ἀρτίως μνησθέντας καί ταῦτα κακῶς παρ' αὐτῶν ἐξελλημένα Θεοῦ συναιρομένου ἀπελέγξαντες, (σελ. 192) καί οἷόν τινάς θεμελίους ὑποσπᾶσαντες, σαθρόν αὐτῶν ἀποδείξομεν τό ὅλον τῆς δυσεβείας οἰκοδόμημα.

Φέρε δὴ προθῶμεν, πρότερον τό καί πρότερον αὐτοῖς δοκοῦν παντάπασιν ἄμαχον, ὡς ὑπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας εἰρημένον· «ἐνεφύσησεν αὐτοῖς καί εἶπε, λάβετε Πνεῦμα ἅγιον». Ὅρᾳς, φησί, πῶς σαφῶς καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον;

Ἄρ' οὖν ὅτι ἐμφυσήσας εἶπε «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», τό ἅγιον Πνεῦμα τό ἐμφύσημα ἦν, ὡς ταυτόν εἶναι τῷ διά σαρκός ἐμφυσήματι τό ἐκπόρευμα ἢ τῷ δεδοσθαι δι' ἐμφυσήματος τεκμηριοῦνται καί τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητος ἐμφύσημα εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, κάντεῦθεν παρά τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι συμπεραίνουσιν; Ἀλλ' ὁπότερον τούτων λέγουσιν, ἐπιστομιζέσθωσαν αὐτόθεν πρῶτον διά βραχέων· οὐ γάρ ἐμφυσήσας εἶπεν ὁ Κύριος, «λάβετε τό Πνεῦμα», ἀλλά χωρίς τοῦ ἄρθρου, «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», δηλαδή βραχύ τι τοῦ Πνεύματος. Σαφές οὖν ὡς μερικὴν τοῦ Πνεύματος ἐνέργειαν διά τοῦ ἐμφυσήματος ἔδωκεν, οὐκ αὐτοῦ τήν φύσιν ἢ τήν ὑπόστασιν· ἀμερὴς γάρ παντάπασιν ἡ τοῦ θείου Πνεύματος φύσις τε καί ὑπόστασις. Διά τί δέ ἐμφυσήσας ἔδωκεν, ὅπερ ἔδωκεν; Ἵνα δείξῃ μίαν οὐσαν ἑαυτοῦ καί τοῦ θείου Πνεύματος τήν ἐνέργειαν· κάντεῦθεν ἀλλήλων, ἑαυτοῦ κάκεινου, παραστήσῃ τό συναφές καί συμφυές καί ὁμότιμον, καθάπερ καί ὁ Χρυσόστομος φησι θεολόγος γράφων, «τινές μὲν φασιν ὅτι οὐ τό Πνεῦμα ἔδωκεν, ἀλλ' ἐπιτηδεύουσιν αὐτοὺς πρὸς ὑποδοχήν δι' ἐμφυσήματος κατεσκεύασεν. Οὐκ ἂν δέ τις ἀμάρτοι καί τότε εἰληφέναι αὐτοὺς λέγων ἐξουσίαν τινά πνευματικὴν καί χάριν, ὥστε ἀφιέναι ἀμαρτήματα. Διό ἐπήγαγεν, ὧν ἂν ἀφῆτε ἀφέωνται, δεικνύς ποῖον εἶδος ἐνεργείας δίδωσι· καί γάρ ἄφατος ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις καί πολυειδής ἡ δωρεά. Τοῦτο δέ γίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι μία ἡ δωρεά καί ἡ ἐξουσία Πατρὸς καί Υἱοῦ καί ἁγίου Πνεύματος».

(σελ. 194) Ὡς ἂν δέ καί διεξοδικώτερον πρὸς αὐτοὺς ἀπαντήσωμεν, εἰ τό ἐμφύσημα τοῦ Κυρίου τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἦν, καί ἡ ἀναπνοή λοιπόν ἢ ἐχρήτο, δι' ἧς καί τό ἐμφύσημα γέγονε, τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἦν. Οὐκοῦν οὐ καθ' ἡμᾶς ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀλλ' ἢ φαντασία, κατὰ τήν φαντασίαν τῶν Ἀκεφάλων, ἢ καί πρὶν ἀνθρώποις συναναστραφῆναι τήν σαρκώδη φύσιν ἐξ ἀρχῆς εἶχεν οὕτω πως συνισταμένην, κατὰ τήν Ἀπολιναρίου ἄνοιαν· καί μή αὐτός ὁ Κύριος καί τοῦτ' εἶπε πάντως· «τά ρήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, Πνεῦμά εἰσι καί ζωὴ εἰσι». Εἰ δέ Πνεῦμα εἰσι, καί Πνεῦμα ἅγιον εἰσι· πῶς γάρ οὐ; Οὐκοῦν, κατὰ τήν Ἰταλῶν περί τοῦ ἐμφυσήματος ἐρμηνείαν, καί τό Πνεῦμα Λόγος καί Θεοῦ Λόγος. Οὐ τί ἂν ἀκουσθεῖη καινότερον; Μᾶλλον δέ λόγοι, καί Θεοῦ λόγοι· τά γάρ ρήματα, πλῆθος.

Ἐπιστῆσαι δέ κάνταῦθα δέον, ὡς οὐδέ νῦν εἶπεν, ὅτι «τά ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ τό Πνεῦμά εἰσιν», ἀλλά χωρίς τοῦ ἄρθρου, δηλῶν μὴ τοῦ Πνεύματος τήν ὑπόστασιν εἶναι ταῦτα, τῆς δέ τοῦ θείου Πνεύματος ἐνεργείας εἶναι πεπληρωμένα καί τήν ζωοποιόν τοῦ Πνεύματος δι' αὐτῶν χορηγεῖσθαι ἐνέργειαν. Καί ἡνίκα τοίνυν ἐμφυσήσας εἶπε, «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», τοῦτ' ἀντικρυς ἔφη, ὅτι τό ἐμφύσημα τοῦτο τῆς τοῦ λύειν καί δεσμεῖν ἐξουσίας τοῦ θείου Πνεύματος πεπληρωμένον ἐστί.

Πρὸς ὃ δέ νῦν ὁ Λόγος καί παρ' ἡμῶν τά τοῦ Κυρίου ρήματα ἐξαγγέλλεται· «ἐν γάρ τοῖς χεῖλεσί μου», φησὶν, «ἐξήγγειλα πάντα τά κρίματα τοῦ στόματός σου». Ἄρ' οὖν καί ἐξ ἡμῶν ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον; Ἀλλά καί ἐξερευνῶνται καί μελετῶνται καί τηροῦνται καί πράττονται καί κατανοοῦνται, εἰς ὅσα κατάγει τό Πνεῦμα ὁ τά τοῦ Πνεύματος ἐρμηνεύων οὐ διά τοῦ Πνεύματος, ὅση δέ καί ἡ διαφορὰ τῶν τοῦ Κυρίου λόγων· ἐντολαί, νόμοι, μαρτύρια, δικαιώματα, κρίματα. «Καί ἐγένετο ρῆμα Κυρίου ἐπὶ Ἰωάννην τόν Ζαχαρίου», κατὰ τόν θεῖον εὐγγελιστήν Λουκᾶν, (σελ. 196) καί «καθὼς ἐλάλησε Κύριος διά τῶν ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ποιῆσαι ἔλεος», ὁ Ζαχαρίας φησί, καί «ἐπὶ Ἰωνᾶν τόν τοῦ Ἀμαθῆ Λόγος Κυρίου ἐγένετο», καί «ὁ Λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν» καί ἄλλοι ἐπὶ ἄλλον, καί «εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν» καί τόν δεῖνα ἢ τόν δεῖνα καί ἐφ' ὅσους ἀρτίως οὐδέ ἀριθμῆσαι ράδιον.

Τί οὖν, ταῦτα πάντα τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἦν καί οὐκ ἐλάλησεν αὐτό διά τῶν προφητῶν κατά τό γεγραμμένον, ἀλλ' αὐτό ἐλαλήθη δι' αὐτῶν ἢ ἐλαλήθη πρὸς αὐτούς; Ἀπαγε τῆς βλασφημίας. Εἰ δέ μή ταῦτα τά ἐκ τοῦ ἁσώματος Θεοῦ ἁσώματος λεγόμενα τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἦν, πολλῶ μᾶλλον οὐδέ τά τοῦ Χριστοῦ ῥήματα σωματικῶς προφερόμενα. Εἰ δέ μή ταῦτα, οὐδέ ἡ ἀναπνοή ἐν ἧ τυποῦται αὐτά καί προάγεται. Εἰ δέ μή αὕτη, οὐδέ τό ἐμφύσημα τό γεγονός δι' αὐτῆς. Πρὸς δέ τούτῳ, οὐδέ τό παρ' αὐτοῦ αἰνιττόμενον. Εἰ γοῦν καί παντάπασιν ἀδύνατον, ὅμως ἔστω μή τῆς σαρκὸς εἶναι, ἀλλά τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ τό ἐμφύσημα· μᾶλλον δέ, ἵνα αὐτό θώμεν τό παρά τῶν Λατίνων λεγόμενον, ἔστω παρά τοῦ αἰσθητοῦ τό νοητόν ἐκεῖνο παρά τοῦ Σωτῆρος σημαίνεσθαι. Ἄλλ' ἐνεφύσησεν οὗτος καί τήν ἀρχὴν εἰς τό πρόσωπον τοῦ πρώτου πλάσματος. Τί δέ ἐνεφύσησε; Πνοήν ζωῆς. Τί ἐστι πνοήν ζωῆς; Ψυχὴν ζῶσαν. Διδασκέτω σε Παῦλος· «ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Τί δέ ἐστι ζῶσαν; Ἀείζων, ἀθάνατον, ταύτόν δ' εἰπεῖν λογικὴν ἢ γὰρ ἀθάνατος λογικὴ – καί οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλά καί κεχαριτωμένην θείως. Τοιαύτη γάρ ὄντως ζῶσα ψυχὴ. Τοῦτο δέ τῷ κατ' εἰκόνα ταυτόν, εἰ δέ βούλει καί καθ' ὁμοίωσιν. Ὡς τῆς ζημίας, ἐκ τίνος εἰς τί μετεβάλομεν.

Ἐώρων οἱ τῶν ἀγγέλων ὀφθαλμοὶ τότε τήν αἰσθήσει καί σαρκὶ συνημμένην τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν καί Θεόν ἄλλον ἐώρων, μή γεγενημένον μόνον ἐπὶ γῆς δι' ἀγαθότητα (σελ. 198) θείαν, νοῦν τε καί σάρκα τόν αὐτόν, ἀλλά δι' ὑπερβολὴν ταύτης καί κατά Θεοῦ χάριν μεμορφωμένον, ὡς εἶναι τόν αὐτόν σάρκα καί νοῦν καί Πνεῦμα καί τό κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσιν θείαν τήν ψυχὴν ἔχειν ἐντελῶς ὡς ἐνιαίαν οὔσαν ἐν νῷ καί λόγῳ καί πνεύματι. Ἄλλ' εἶδε καί ὁ βάσκανος ὀφθαλμός, οὐκ ἦνεγκεν ὁ ἀρχέκακος ὄφεις· τοσοῦτον ἐκαρτέρησεν, οἶμαι, ὅσον δραστικώτερον τόν ἰόν ὑπὸ τήν γλῶσσαν κεράσαι καί οἶον συσκευάσαι καί μῖζαι δόλῳ, γλυκερῷ λόγῳ, τό δι' ἀκοῆς δηλητήριον· ἐπῆλθεν, ἔθελξεν, ἔτρωσεν ὧ καί τῆς ἐμῆς εὐκολίας καί τῆς ἐκείνου κακίας – εἰσέχεε τῇ ψυχῇ τόν ἰόν, ἐθανάτωσε τό ζῶν ἐκεῖθεν, τό σῶμα λέγω, τήν δ' ἀφ' ἑαυτῆς ζῶσαν ψυχὴν ἡμαύρωσεν· ἀφηρήμεθα τό θεῖον κάλλος, ἐστερήμεθα τῆς θείας μορφῆς, τό φῶς ἀπεβάλομεν, τήν πρὸς αὐτό τό ἀνωτάτω φῶς ὁμοιότητα διεφθείραμεν· περιβαλόμεθα τό ζόφον ὡς ἱμάτιον, φεῦ, καί ὡς διπλοῖδα τό σκότος ἐνεδεδυμέθα. Ἄλλ' ἠλέησε δωρεάν, ἵνα μή μηκύνω λέγων, οὐ φύσις ἢ ἀγαθότης καί ὁ δι' αὐτὴν ἔλεος· καί δι' ἐμέ τόν πεσόντα κατήλθε καί γέγονε, καθά φησιν ὁ ἀπόστολος, «εἰς Πνεῦμα ζωοποιοῦν», ὡς ἂν ζωοποιήσας ἀνακαινίσῃ τήν ἀμαυρωθεῖσαν εἰκόνα.

Τοῦτον τοίνυν ἤδη τελῶν καί δεικνύς ὡς οὗτος ἐκεῖνος ὁ καί τήν ἀρχὴν δημιουργήσας δι' ἐμφυσήματος τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσᾷ καί δι' οἰκείου λόγου φανεροῖ τό δῶρημα· οὐκ αὐθις λέγων ψυχὴν ἐντίθημι, ἀλλά Πνεῦμα, καί Πνεῦμα θεῖον αὐθις τῇ μεταδόσει τῶν χαρισμάτων τήν ψυχὴν ἀπεργάζομαι. Εἰπέ, Παῦλε, πῶς, τόν λόγον διαδεξάμενος· στόμα γάρ ὄντα σε γινώσκω Χριστοῦ. Αὐτήν, φησί, συνάπτων, ὡς ἐκεῖνος ἂν εἶπε, τῷ ἐμῷ πνεύματι καί οἶον πνέειν μετ' ἐμοῦ τοὺς ἐμούς καί κατά χάριν ἔχειν διά τῆς πρὸς ἐμέ συναφείας τήν τῷ θεῷ Πνεύματι φυσικῶς προσοῦσαν τοῦ λύειν καί δεσμεῖν ἐξουσίαν. «Ἡμεῖς γάρ», φησί, (σελ. 200) «νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν», καί «ὁ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἐν Πνεύμα ἔστιν».

Ἄλλ' ὁρᾷς πῶς τό ἐμφύσημα τοῦτο αἰνιττεται μὲν παρόν τό Πνεῦμα καί τελεσιουργοῦν τήν ἐπὶ τό κρεῖττον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἀνακαινίσιν, ἦν ἐκ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι τελεῖσθαι πιστεύομεν, δίδωσι δέ πνεῦμα καί Πνεῦμα ἅγιον, ἀλλά κατά τήν δωρεάν καί τήν δύναμιν καί τήν χάριν καί τήν

ἐνέργειαν, ἥτις τό τὰς ἀμαρτίας τῶν ἀνθρώπων δεσμεῖν καί λύνειν ἐστίν, οὐκ αὐτήν τήν ὑπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος; Παρ' οὐδενός γάρ αὕτη λαμβάνεσθαι δύναται. Τά δέ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος, αἱ φυσικαί δυνάμεις καί ἐνέργειαι, μηδαμῶς αὐτοῦ χωριζόμεναι, λαμβάνονται μέν παρά τῶν ἀξίων ἐνεργεῖσθαι παρά τοῦ Πνεύματος, οἱ δία τό ἡνωσθαι τούτῳ καί τῇ τούτου ἐνεργείᾳ χρισθῆναι (μόνος γάρ ὁ μόνος Χριστός ὅλῳ ἐχρίσθη τῷ χρίοντι, κατά τόν εἰπόντα, Χριστός διά τήν θεότητα, οὐκ ἐνεργεία κατά τοὺς ἄλλους χριστοὺς ἀγιάζουσιν, παρουσία δέ ὅλου τοῦ χρίοντος)· τῷ γοῦν ἡνωσθαι διά τῆς ἐκεῖθεν θείας ἐνεργείας καί χρηματίσαι τοῦ Πνεύματος ὄργανα, καί δι' ἑαυτῶν αὐτό φανεροῦν λαβεῖν λέγονται καί πρὸς αὐτοὺς δίδοσθαι διά τοῦ Υἱοῦ, εἰ δέ βούλει καί παρά τοῦ Υἱοῦ, τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Καί τοῦτ' ἔδειξεν ὁ Κύριος ἐμφυσήσας καί εἰπὼν τοῖς μαθηταῖς, «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον», ὡς καί Δαμασκηνός ὁ θεῖος ἡμᾶς ἐδίδαξεν· εἰπὼν γάρ, «ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δέ Υἱοῦ ὀνομάζομεν καί δι' Υἱοῦ πεφανερῶσθαι καί μεταδίδοσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν», εὐθύς ἐπήνεγκεν· «ἐνεφύσησε γάρ καί εἶπε τοῖς μαθηταῖς, λάβετε Πνεῦμα ἅγιον». Ἄρ' οὐ κατάδηλον, ὡς ὁ δαμασκηνός Πατήρ ἀπό τοῦ ἐμφυσήματος τούτου μή εἶναι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ φανεροῦσθαι μόνον καί μεταδίδοσθαι δι' αὐτοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐνόησε καί ἀπέδειξε;

(202) Λατῖνοι δέ φρενοβλαβῶς ἀντιθετικῶς ἐκείνῳ νοοῦσι καί δογματίζουσιν· οὐ γάρ συνορῶσιν ὡς τὰ χαρίσματα ταῦτα καί αἱ ἐνέργειαι, καθ' ἃς διά τοῦ Υἱοῦ χορηγεῖται τό Πνεῦμα τό ἅγιον, οὐ παρά τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καί παρ' αὐτοῦ δίδονται τοῦ ἀνωτάτω Πατρός. «Πᾶν γάρ», φησί, «δῶρημα τέλειον ἄνωθεν ἐστὶ παρά τοῦ Πατρός τῶν φώτων». Τί δέ τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀφιέναι καί κρατεῖν τὰ ἀμαρτήματα τελεώτερον; Καί οὐ παρά τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ μόνον, ἀλλὰ καί δι' αὐτοῦ καί παρ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· «ἐκχεῶ γάρ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα», διά τοῦ Ἰωήλ εἶπεν ὁ Θεός· ἥς ἐκχύσεως ἐστὶ πάντως καί τό τοῖς μαθηταῖς παρά Χριστοῦ δεδομένον Πνεῦμα δι' ἐμφυσήματος· καί «τῷ μέν», φησί, «διά τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δέ λόγος γνώσεως», καί πάνθ' ὅσα ἐφεξῆς τῷ ἐκλεκτῷ σκεύει τῶν χαρισμάτων ἀπηρίθμηται Παύλῳ, τῷ καί τῶν ἀποκαλύψεων τήν ὑπερβολήν διά τοῦ Πνεύματος ἡυμοιρηκότι· διό καί λέγοντι, «ἡμῖν δέ ἀπεκάλυψεν ὁ Θεός διά τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ», οὐ μόνον τὰ μὴ ἐγνωσμένα τοῖς περιβοήτοις κατ' ἀρετήν καί εὐσέβειαν πατράσιν, ἀλλὰ καί αὐτήν τήν τῶν ἀγγέλων ὑπερβαίνοντα γνῶσιν· «καί ταῦτα γινώσκομεν», φησὶν ὁ τῶν ἀποστόλων θεολογικώτατος Ἰωάννης, ἐκ τοῦ Πνεύματος οὐ ἐλάβομεν παρ' αὐτοῦ». Καί ἀπλῶς πᾶσα ἐπὶ τήν κτίσιν ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία ἐξ αὐτοῦ πηγάζει· καί «οὐκ ἔστιν ὅλως δωρεάν», φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, «ἄνευ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τήν κτίσιν ἀφικνουμένη»· ὅς καί πάντα ἀπαριθμησάμενος, τὰς τε δωρεάς καί τὰ χαρίσματα καί τὰς ἐνέργειας τοῦ Πνεύματος, εἶτα φησί, «πάντα ταῦτα ἀϊδίως ἔχει τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἀλλὰ τό μέν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι, τὰ δέ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσιν». Ἄρ' οὖν καί ἐξ ἑαυτοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεται, ἐπεὶ ἐξ (204) αὐτοῦ τε καί δι' αὐτοῦ πᾶσα ἢ τῶν ἀγαθῶν χορηγία, ἐν ἣ πάντως καί ἡ τοῦ λύνειν καί δεσμεῖν ἐξουσία, ἣν ὁ Κύριος δι' ἐμφυσήματος τοῖς μαθηταῖς παρέσχεν; Ἄπαγε τῆς ἀτοπίας· ἀλλὰ τό μέν διδόναι τῶν τριῶν ἐστὶν ὑποστάσεων κοινόν, ὡς καί ὁ ἀπόστολος συμμαρτυρεῖ· «διαίρέσεις γάρ», φησί, «χαρισμάτων εἰσὶ, τό δέ αὐτό Πνεῦμα· καί διαίρέσεις διακονιῶν, ὁ δέ αὐτός Κύριος· καί διαίρέσεις ἐνεργημάτων, ὁ δέ αὐτός Θεός».

Κοιναί μέν οὖν τῇ μόνῃ ἀγίᾳ καί προσκυνητῇ Τριάδι αἱ τε θεῖαι δυνάμεις καί αἱ ἐνέργειαι, δι' ὧν ὁ Θεός ἐνοικεῖ καί ἐμπεριπατεῖ τοῖς ἀξίοις κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν, δι' αὐτῶν ἐνργῶν τε καί γνωριζόμενος. Ὡν περ θείων ἐνργειῶν καί πηγῇ θεολογεῖται μὴ μόνον ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός, ἀλλὰ καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὡς καί ὁ μέγας φησί Βασίλειος ἐν τοῖς Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφων· «αἱ δέ ἐνέργειαι τοῦ Πνεύματος τίνες; Ἄρρητοι μέν διὰ τό μέγεθος, ἀνεξαρίθμητοι δέ διὰ τό πλήθος». Καί πάλιν· «παρά τῷ ἁγίῳ Πνεύματι πάντα τέλεια· ἀγάπη, χαρά, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, σοφία, σύνεσις, βουλή, ἀσφάλεια, εὐσέβεια, γνῶσις, ἁγιασμός, ἀπολύτρωσις, πίστις, ἐνργήματα δυνάμεων, χαρίσματα ἰαμάτων, καί ὅσα τούτοις παραπλήσια, οὐδέν ἔχον τι ἐν ἑαυτῷ ἐπικτήτον ἀλλ' ἀϊδίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καί ἐξ αὐτοῦ πεφηνός, αἷτιον ἑαυτῷ ἔχον ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ ἀκκεῖθεν πηγάζον. Πηγὴ δέ καί αὐτό τῶν προειρημένων ἀγαθῶν. Ἀλλὰ τό μέν ἐκ Θεοῦ πηγάζον ἐνυπόστατόν ἐστι, τά δέ ἐξ αὐτοῦ πηγάζοντα ἐνέργειαι αὐτοῦ εἰσι». Ταῦτα δέ εἰσι τά γνωριστικά τῆς θείας φύσεως αὐχρήματα.

Θέλων οὖν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ὁμοούσιον ἑαυτόν δεῖξαι κατὰ τὴν θεότητα τῷ Πατρί καί τῷ Πνεύματι, τοῖς μαθηταῖς αὐτός ταύτην κατὰ χάριν δίδωσι τὴν φυσικὴν τῆς θεότητος ἐνέργειαν, ὡς καί ὁ Πατήρ πρότερον (206) ἐνίας τῶν τοιούτων ἐνεργείων τοῖς προφήταις παρέσχε· καί τό Πνεῦμα δέ τό ἅγιον κατελθόν μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἄνοδον, καί αὐτό τὰς τοιαύτας ἐνεργείας ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, δι' αὐτῶν καί αὐτό δεικνύμενον ὁμοούσιον τῷ Πατρί καί τῷ Υἱῷ. Κοινά μέν οὖν καί πολλά τῇ μόνῃ ἀγίᾳ καί προσκυνητῇ Τριάδι τά πρὸς ἡμᾶς ἐξ αὐτῆς θεῖα δόματα καί ἡ τούτων δόσις, ἡ δέ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις μία καί τοῦ Πατρὸς ἰδίᾳ καί προαιώνιος.

Ἄλλ' ἵνα καί τὴν ἀπολογίαν ἐπισφραγίσωμαι καί «πᾶν στόμα τό ἀντιτεῖνον φραγῇ», αὐτόν τόν τῆς ἀληθείας λόγον τοῦ νυνὶ λόγου κατὰ τοὺς πρό ἡμῶν συμφεγγόμενον ἡμῖν δείξας προβαλοῦμαι μάρτυρα τῆς ἀληθείας. Αὐτός δέ ὁ μηδαμόθεν χωριζόμενος, γῆθεν πρὸς τόν ἐπουράνιον Πατέρα ἀνιών, τοῖς διαμεμενηκόσιν εἰς τέλος μετ' αὐτοῦ «παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς ἣν ἠκούσατέ μου», φησίν. Ἀλλὰ τίς ἡ ἐπαγγελία; Ὅτι «βαπτισθήσεσθε», φησίν, «ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας». Οὐκοῦν πρό τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀναλήψεως οὕτω τῆς ἐπαγγελίας ἔτυχον· οὐκ ἄρα διὰ τοῦ ἐμφυσηματος τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐδόθη, τοῦτο γάρ ἡ ἐπαγγελία. Πότε δὴ τοῦ Σωτῆρος ἐπαγγελιαμένου ταῦτ' ἤκουσαν οἱ μαθηταί; Ὅτε μέλλων ἐκὼν ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθνήσκειν – βαβαί τοῦ μεγέθους τῆς πρὸς ἡμᾶς διαθέσεως – οὐχ ἑαυτόν μόνον ὑπὲρ ἡμῶν παρεδίδου τῇ σφαγῇ, ἀλλὰ καί κληρονόμους ἐνδιαθήκως ἐποιεῖτο τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ καί τοὺς θησαυροὺς ἡμῖν ἀνεώγνυ τε καί παρεδίδου καί αὐτόν τόν συμφυᾶ καί πᾶσαν κτίσιν ὑπερاناβεβηκότα, τόν ἀκένωτον πλοῦτον τοῦ Πνεύματος· «ἐγὼ γάρ», φησίν, «ἐρωτήσω τόν Πατέρα καί ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένη μεθ' ὑμῶν εἰς τόν αἰῶνα». Εἶτα μετ' ὀλίγα, «ὁ δέ παράκλητος, τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα».

(σελ. 208) Εἶτ' αὖθις μετὰ τὰς γλυκείας ὑποθήκας ἐκεῖνας, μετὰ τοὺς ψυχαγωγούντας λόγους, μετὰ τὰς πρὸς φυλακὴν τοῦ πλούτου προτροπὰς, «ὅταν ἔλθῃ», φησίν, «ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ». Εἶδες τοῦ

ὄντος θησαυροῦ τά κατά μέρος κλεῖθρα διανοιγόμενα; Μᾶλλον δ' ἴν' εἴπω θεολογικώτερον, ὁρᾷς φωτισμούς ὑμῖν κατά μέρος ἐλλάμποντας;

Ἄλλ' ὑπέρ οὗ νῦν ὁ λόγος, ἴδωμεν τήν ἐπαγγελίαν· τό δ' «οὐ μετά πολλάς ταύτας ἡμέρας» ποῦ; Αὐτοῦ τῶν λόγων μικρόν προελθὼν καί τοῦτο τότε προεῖρηκεν ἐκ τῶν μεγίστων τοὺς οἰκείους φιλανθρωπῶς παραμυθούμενος· «συμφέρει γάρ», φησίν, ὑμῖν, «ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω· ἐάν γάρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς». Πῶς οὖν τις τολμᾷ λέγειν, ὅτι διὰ τοῦ ἐμφυσήματος ἦλθε πρὸς τοὺς μαθητάς τοῦ Κυρίου πρὶν ἀναληφθῆναι αὐτόν; Ἄλλ' ἔστω, φησίν· οὐ γάρ ἐδόθη πρό τῆς ἀναλήψεως τοῦ Σωτῆρος ὁ ἄλλος παράκλητος. Ἔχεις καί τοῦτο λέγειν, ὡς οὐκ αὐτός σαφῶς τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγείλατο λέγων, «ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν», καί «ἐάν ἐγὼ πορευθῶ, πέμψω αὐτόν πρὸς ὑμᾶς»;

Εὐγέ σοι τοῦτο μετ' ἐκεῖνο προήχθη, πρὸς τὸν εἰπόντα φαίη τις ἂν ὑποβέβηκε γάρ καί τῇ δυνάμει τοῦ δοκοῦντος ὑμῖν παρά τῶν Γραφῶν βοηθήματος. Εἰ γάρ καί τοῦτο λόγος τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως τό ἐμφυσᾶν καί τό πέμπειν τό παρ' ἑαυτοῦ δείκνυσιν· ὁ μὲν γάρ ἐμφυσῶν κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην ἐξ ἑαυτοῦ ἐμφυσᾷ τῷ παρ' ἑαυτοῦ πνεύματι· ταυτόν δ' εἶπεῖν τῷ παρ' ἑαυτοῦ ἐκπορευομένῳ ἐμφυσήματι. Οὐ μὴν δέ καί πᾶς ὁ πέμπων τό παρ' ἑαυτοῦ ὃν τε καί ἐκπορευόμενον πέμπει, ἀλλὰ καί τό παρ' ἐτέρου πρὸς αὐτόν ἦκον. Διό καί σπουδῇ ὁ Κύριος ((210) θέμενος τοῦ μηδένα παραχθέντα δοξάζειν, ὅτι τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, τό μὲν ἐμφύσημα, ὃ τοῦτ' ἐδόκει μᾶλλον παριστᾶν, τότ' ἔδωκεν, ὅτε ἀπείρηκε καί ὑπερέθετο τήν ἐπιδημίαν τοῦ Πνεύματος· τό δέ «πέμψω» προειπὼν, προσέηκε τό «παρά τοῦ Πατρός». Εἰ γάρ καί «πέμψω», φησίν, ἀλλ' οὐ παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρά τοῦ Πατρός λαβὼν, ἅψ' οὐ ἐκπορεύεται· ἐκεῖνος γάρ μόνος πέμπει παρ' ἑαυτοῦ, ὡς παρ' ἑαυτοῦ τοῦτ' ἔχων ἐκπορευόμενον, καί αἰεὶ τοῦτ' ἔχων ἐκπορευόμενον, οὐ τότε μόνον ἐκπορευθησόμενον ὅτε καί αὐτός ἐγὼ «πέμψω», οὐδέ παρ' ἐμοῦ ἀδιαστάτως πεμπόμενον, ὥσπερ παρ' ἐκείνου ἐκπορευόμενον· οὐ γάρ εἰπὼν «πέμψω» τό «παρ' ἐκείνου ἐκπορευθέν» προσεπήγαγον, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῦ Πατρός προσεπινοηθῇ τό «ποτέ». Καί ἐπιφέρειν μέλλων «ὃ παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται», φθάσας εἶπον, οὐχ «ὃ ἐγὼ πέμψω», ἀλλ' «ὃ ἐγὼ πέμψω», ἵνα μὴ συνεπινοηθῇ καί ἐπ' ἐμοῦ τό αἰεὶ. Τό μὲν γάρ πέμπειν ἔχειν τό Πνεῦμα τό ἅγιον πρὸς τοὺς ἀξίους κοινόν ἐστίν ἐξ αἰδίου τῷ Πατρὶ καί τῷ Υἱῷ· πέμπει δέ χρονικῶς ἐκάτερος, ἀμφότεροι δέ μᾶλλον, ὅποτε δέοι.

Ταῦτ' ἄρα καί τήν προθεσμίαν καί τὸν μέλλοντα χρόνον ἐπιδέχεσθαι δύναται· τοῦ δέ ἐκπορεύειν τό ἐκπορεύειν ἔχειν οὐδαμῶς προηγείται, οὐδ' ἐν ἐπαγγελίας μοίρᾳ κείσεται ποτε, οὐδέ τό μελλεῖν ἐπιδέξαιτ' ἂν, ἅπαγε τῆς βλασφημίας, ἢ συμβαίνει τοῖς οἰομένοις αἴτιον εἶναι τήν παρά τοῦ Υἱοῦ ἐκπεμψίν τοῦ Πνεύματος. Ἐπέμφη γάρ τισι καί ἐδόθη πρὸς τοὺς μαθητάς ἐκ τοῦ Υἱοῦ, λαβόντος παρά τοῦ Πατρός χρονικῶς καί αὐτῶν τῶν λαμβανόντων ὑστερογενεστέρας οὔσης τῆς ἀποστολῆς, καί δι' αἰτίαν, μᾶλλον δέ διὰ πολλάς αἰτίας· «ἵνα μένη», φησί, «μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα», «ἵνα ὑμᾶς διδάξῃ καί ὑπομνήσῃ πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν», «ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ ἐμοῦ» καί ὑμῖν συμμαρτυρήσῃ τά κατ' ἐμέ, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μαρτυροῦσιν, (σελ. 212) «ἵνα ἐλέγξῃ τὸν κόσμον» ὑπεύθυνον τῇ ἁμαρτίᾳ, τὸν ἁμαρτίν ὀνομάσαντα τήν ἐμὴν δικαιοσύνην· δικαιοσύνην ἢ καί αὐτόν τὸν ἄρχοντα τῆς ἁμαρτίας καί αὐτῆς τῆς τῶν ἁμαρτωλῶν ἐξέβαλεν ἀρχῆς κατακρίνασα δικαίως, ὅτι τὸν ὄντως δίκαιον ἀδίκως ὑπὸ τήν αὐτήν τοῖς ἁμαρτωλοῖς ἤγαγεν εὐθύνην, ἵν' ἐμέ δοξάσῃ, ὁδηγήσῃ ὑμᾶς πρὸς πᾶσαν τήν ἀλήθειαν. Καί γάρ «Πνεῦμα ἀληθείας»

ἐστὶ, καὶ «οὐκ ἄφ' ἑαυτοῦ λαλεῖ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς», ὥσπερ καὶ γὰρ οὐδὲν ἐλάλησα ἄπ' ἑμαυτοῦ»· ἐπεὶ δὲ ὁ Πατὴρ ἐμός καὶ «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμά», «ἐκ τοῦ ἐμοῦ λαμβάνει καὶ ἀναγγέλλει» κοινὰ γὰρ ἡμῖν καὶ ὁ πλοῦτος καὶ τὰ δόματα.

Ἄρα νοῦν ἔλαβες ὁ δι' ἐναντίας καὶ φῶς γνώσεως ἐπέλαμψέ σοι παρὰ τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου; Μᾶλλον δέ σύ γε αὐτός ἄρα διαίρειν ἤρξω τὰ βλέφαρα καὶ διαβλέπειν πρὸς τὸ φῶς, εἰ καὶ μὴ τελέως, ἀλλ' ἀμυδρῶς γοῦν ἀντιλαμβανόμενος τῆς διαπρυσίου καὶ μὴ ἀμυδρᾶς αὐγῆς, ὥστε ψηλαφησai καὶ ἰδεῖν ὅτι τὸ «δώσει» τε καὶ τὸ «πέμψει» τοσαυτάκις εἰρημένον οὐδαμοῦ χωρὶς αἰτίας εἴρηκεν, οὐδ' ἄνευ προσώπου τοῦ λαμβάνοντος δι' ὃν καὶ πέμπεται, ἀλλ' αἰεὶ συνεζευγμένον ταῖς αἰτίαις ἀποδédωκεν ὁ μόνος καὶ Θεός καὶ θεολόγος, τὸ δέ ἐκπορευόμενον ἀπολύτως ἔθηκε ψωρίς ἡστινοοῦν αἰτίας; Τὴν μὲν γάρ συνδιαγωνίζουσιν καὶ χωρὶς αἰτίας οὖσαν ἔκπεμψιν μόνῳ τῷ Πατρὶ προσένειμε, τὴν δ' ὑπὸ χρόνον οὖσαν καὶ αἰεὶ μετὰ τῆς αἰτίας συνημμένην κοινήν οὖσαν, ἐξεκάλυψεν ἑαυτῷ καὶ τῷ Πατρὶ, (σελ. 214) ὡς ἂν τοῦτο συνιδῶν, μηκέτι βλασφημῆς τῇ ἐκπορεύσει φρονῶν καὶ λέγων τὴν ἀποστολὴν ταυτὸν ἢ ἐκ ταύτης ἐκείνην στοχαζόμενος καὶ διὰ τοῦτο λέγων ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ θεῖον Πνεῦμα τὴν ὑπόστασιν ἔχειν. Ὡς περ γὰρ Θεός ἀναίτιος, οὕτω καὶ Θεοῦ ὑπαρξὺς ἀναίτιος, αὐτόν αἰτίαν ἔχων τὸν ἐξ οὗ ὑπάρχει ἀναιτίως, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχων δι' αἰτίαν. Ὡς περ δέ Θεός Θεοῦ ὑπαρξὺς ἀναίτιος, οὕτω τὸ δι' αἰτίαν γεγονός κοινόν αὐτῷ τε τῷ ἀναιτίῳ καὶ τοῖς ἀναιτίοις ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχουσιν. Ὁ δ' αὐτοῖς κοινόν, θείας ὑποστάσεως οὐκ ἴδιον. Διὸ τὸ μὲν ἀποστέλλεσθαι καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι ὑπάρχει, ὥς περ καὶ τὸ ἀποστέλλειν τοῖς τρισὶ δι' αἰτίαν γάρ. Τὸ δέ ἐκπορεύεσθαι ἢ καὶ ἐκπορεύειν οὐχὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ γάρ οὐ δι' αἰτίαν. Ὅταν οὖν ἀκούσης ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ καὶ δι' Υἱοῦ ἢ καὶ ἐξ ἀμφοῖν πρὸς τινὰς πεμπόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὴν ὑπὸ χρόνον καὶ δι' αἰτίαν ἐπὶ νοῦν λάμβανέ μοι πρόοδον, ἀλλὰ μὴ τὴν ἐκ Πατρὸς ἄσχετον ἐκείνην καὶ ὑπὲρ αἰτίαν καὶ προαιώνιον.

Ἀλλά μήν «ὁ πανταχοῦ ὢν καί τὰ πάντα πληρῶν» καί διὰ πάντων χωρῶν πῶς ἥξει καί δοθήσεται; Δηλαδή φανερούμενος καί ἐνεργῶν τήν τῶν χαρίτων ἐνέργειαν.

Οὐκοῦν οὐδέν ἄλλο τό πέμπεσθαι τε καί δίδοσθαι ἐπὶ Θεοῦ ἢ τό φανεροῦσθαι. Λατίνοις οὖν ἄϊδιον τήν παρά τοῦ Υἱοῦ τοιαύτην ἐμπεμψιν δογματίζουνσι καί φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος ἄϊδιον δοξάζειν ἀκόλουθον· ἀνάγκη δέ συναϊδίους εἶναι καί τοὺς πρὸς οὓς ἡ φανέρωσις καί πρόσεστι τό μηδ' οὕτω τήν ὑπαρξιν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος καί τοῦ Υἱοῦ δείκνυσθαι.

Εἰ δ' ἐκ τῆς φανερώσεως στοχάζεσθαι φασιν ἐκεῖνοι τήν ὑπαρξιν, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ στοχασμοῖς ἀκολουθοῦντες, ἀλλά θεολέκτοις λογίοις τήν ὁμολογίαν τῆς πίστεως πεπλουτήκαμεν. Ἰσμεν δέ καί αὐτό παρ' ἑαυτοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐρχόμενόν τε καί φανερούμενον, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καί παρ' ἑαυτοῦ δώσομεν ἐκπορεύεσθαι· ὁ διδούς τοίνυν ἢ πέμπων τό Πνεῦμα τό ἅγιον οὐκ ἐκπορεύει διὰ τό πέμπειν, ἀλλά φανερόν καθίστησιν αὐτό. Τοῦτο γάρ καί ὁ Κύριος ἐποίησε πρό μὲν τῆς οἰκείας ἀναλήψεως φανερώσας μετρίως τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς τό Πνεῦμα διὰ τῆς κοινῆς αὐτῶν καί παρ' αὐτῶν μετρίας τηνικαῦτα δεδομένης χάριτος· ὁ καί τήν ἀρχὴν αἴτιον, ὡς ἔγωγ' ἄν φαίην, τοῦ δι' ἐμφυσήματος δεδημιουργεῖσθαι τήν ἀνθρώπου ψυχὴν.

Ἐπεὶ γάρ ὁ τε λέγων Πατήρ καί ὁ τούτου παντοδύναμος Λόγος πάντων κτιζομένων ἐκηρύττοντο, ἔκφανσις δέ Πνεύματος οὐ γέγονέ πω, ἔδει δέ τοῦ ἀνθρώπου γενομένου μηδὲν τῶν τῆς Τριάδος προσώπων ἀνεπίγνωστον εἶναι, ἥς ἐπλάττετο μύστης καί προσκυνητὴς ἐπίγειος, διὰ τοῦτο τῷ τε λόγῳ καί τῷ λέγοντι, ταῦτόν δέ εἰπεῖν τῷ Υἱῷ καί τῷ γεννήτορι, προσεπιφέρεται τό «ἐνεφύσησεν», ἀνακαλύπτει τήν τοῦ (σελ. 218) Πνεύματος ὑπόστασιν· ὁ καί ὁ Κύριος ἀνανεῶν ἡμᾶς ἐποίησεν· Υἱοῦ γάρ ὄντος, αὐτόθεν ὁ Πατήρ ἐδείκνυτο καί δι' ἐμφυσήματος τό Πνεῦμα ἐκηρύττετο· ὦν κοινόν ἔργον ἢ τε τήν ἀρχὴν ἡμῶν πλάσις, ἢ τ' ἐς ὕστερον χάρις τῆς ἀναπλάσεως.

Οὕτως οὖν δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς ἐπὶ γῆς ὁφθεῖς ὁ τοῦ Πατρός μονογενὴς Υἱός, πρό μὲν τῆς ἑαυτοῦ ἀναλήψεως τήν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπόστασιν ἐφανέρωσε μετρίως διὰ τοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς δι' ἐμφυσήματος δώρου τοῦτο ὑπαινιττόμενος καί τῇ τῶν δεχομένων δυνάμει τήν διδασκαλίαν παραμετρούμενος· μετὰ δέ τήν οἰκείαν ἀνάληψιν ἔπεμψε τόν ἐρχόμενον, αὐτός τε αὐτό φανερῶν τελεώτατα τό καί ἀφ' ἑαυτοῦ φανερούμενον, καί αὐτό ἐφ' ἑαυτοῦ δεικνύμενον κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν. Τοῦτο γάρ δὴ καί τό τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἔν καί τρία τόν Θεόν πιστευθῆναι καί κοινόν αἴτιον μόνον τῶν δύο τό ἓν. Διὰ τοῦτο κοινή μὲν αὐτοῖς πᾶσα δόσις καί δύναμις, μερίζονται δέ ἑαυτοῖς τόν καιρόν ἰδίᾳ φανερούμενον ἕκαστον καί σύν ἑαυτῷ φανεροῦν ἀεὶ τὰ ὑπόλοιπα.

Πρῶτον πεφανέρωται ὁ Πατήρ, τῆς θείας φύσεως αὐχήματα, τὰ τῆς θεότητος ιδιώματα, τὰς φυσικὰς καί οὐσιώδεις αὐτῆς ἐνεργείας τοῖς προφήταις κατὰ χάριν διδούς, ὡς ἂν ἅμα τε δείξῃ καθ' ἑαυτόν ὑφεστώς καί οὐκ αὐτόν ὦν ἐξ ἄλλου, ἀλλ' αὐτός ὦν ἀρχὴ τῆς θεότητος· καί δὴ καί τ' ἄλλα δεικνύς ἐξ αὐτοῦ τε ὄντα καί αὐτῷ συνημμένα, πρό πάντων ἐμφυσήματι καί λόγῳ δημιουργῶν καταγγέλλεται.

Μετ' αὐτόν ὁ Υἱός πεφανέρωται, τὰ αὐτὰ τῆς αὐτῆς φύσεως αὐχήματα, τὰ τῆς θεότητος ιδιώματα, τὰς φυσικὰς καί οὐσιώδεις αὐτῆς ἐνεργείας, παρ' ὧν τὰ χαρίσματα τῶν ἱαμάτων, τὰ ἐνεργήματα δυνάμεων καί τὰ παραπλήσια τούτοις τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς κατὰ χάριν διδούς, ὡς ἂν καί αὐτός ἅμα τε δείξῃ καθ' ἑαυτόν ὑφεστώς (τό γάρ μή καθ' ἑαυτό ὑφεστώς ἐνεργείας ἔχειν ἢ παρέχειν ἀδύνατον) καί (σελ. 220) οὐκ αὐτός ὦν ἀρχή, ἀλλ' αὐτός ἐξ ἀρχῆς. Καί οὕτω δι' ἑαυτοῦ μὲν τόν

Πατέρα δεικνύς, Υιός γάρ, ἐμφυσήματι δέ διδούς τὰ πνευματικά χαρίσματα καὶ Πνεῦμα θεῖον αὐτὰ καλῶν, συνημμένον ἑαυτῷ προσεπεδείκνυ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅς ἐπεὶ καὶ τὴν ἡμετέραν ἀνειληφώς φύσιν ἐφανέρωθη, οὐκ ἐδείκνυ μόνον διὰ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ διὰ γλώττης ἐκήρυττε τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν θεότητα καὶ τί τὸ μόνον αἷτιον καὶ τί τὰ ἐξ αὐτοῦ.

Μετ' αὐτόν τὸ ἅγιον πεφανέρωται Πνεῦμα, τὸ αὐτὰ τῆς αὐτῆς φύσεως αὐχήματα καὶ αὐτὸ τοῖς ἀποστόλοις κατὰ χάριν παρέχον, τὰ τῆς θεότητος ἰδιώματα, τὰς φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις αὐτοῦ ἐνεργείας. Ἡ γάρ τοῦ Θεοῦ βασιλεία, ἥς τοὺς ἀρραβῶνας οἱ ἅγιοι ἐνταῦθα κομίζονται, καθάπερ ὁ θεῖος Μάξιμος ἐν τοῖς Πρὸς Θαλάσσιον σχολίοις φησί, «τῶν προσόντων τῷ Θεῷ φυσικῶς κατὰ χάριν ἐστὶ μεταδόσις· ἃ καὶ τὴν ἀρχὴν εὐθύς παρὰ Θεοῦ πλασθεὶς ὁ ἄνθρωπος κατὰ χάριν εἴληφεν»· ὡς καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ Πρὸς Σοῖμον ἐπιστολῇ φησι γράφων ὅτι, «πλάσας ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ψυχωθέντα παρήγαγεν, ἔχοντα τὰς πνευματικὰς δωρεάς, σοφίαν, δικαιοσύνην καὶ ὅσα ἔνεστιν οὐσιωδῶς ἐν τῷ Θεῷ· ὁμοῦ γάρ καὶ ζωὴν ἐνετίθει τὸ Πνεῦμα τῷ πλάσματι καὶ τοὺς ἑαυτοῦ χαρακτῆρας θεοπρεπῶς ἐνεσήμαινεν». Ὅταν οὖν ἀκούσης αὐτόν ἐξ ἁμφοῖν, ὡς ἐκ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ προχεόμενον, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγοντα, τὴν τῶν φυσικῶν τούτων δυνάμεων τε καὶ ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ μετάδοσιν, ἀλλὰ μὴ τὴν θείαν τοῦ Πνεύματος ὑπόστασιν προχεῖσθαι διδάσκειν, εὐσεβῶς νόμισον.

Μετά τὸν Υἱὸν τοίνυν διὰ τοῦ τὰς αὐτὰς δυνάμεις καὶ ἐνεργείας τοῖς ἀξίοις παρέχειν τὸ ἅγιον πεφανέρωται Πνεῦμα· ὡς ἂν ἅμα τε δείξῃ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστώς, καὶ τοὺς μαθητὰς σοφίσαν καὶ πνευματικὴν δύναμιν ἐνδύσαν, αὐτοὺς τε συνιέναι ποιήσῃ καὶ τοῖς πᾶσι δι' αὐτῶν κηρύξῃ τὰ τοῦ Σωτῆρος κηρύγματα, δι' ὧν καὶ αὐτό, οὐ μετὰ τόν (σελ. 222) Υἱὸν κατὰ τὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐδέ ὡς ὁ Υἱός, ἀλλ' ἰδιοτρόπως ἐκ τοῦ μόνου Πατρὸς ὑφεστηκός κηρύττεται, συνημμένον ὃν φυσικῶς αὐτῷ καὶ τῷ Υἱῷ ἀδιαστάτως τε καὶ αἰδίως. Δι' ὃ δέ οὐκ εὐθύς τὸ Πνεῦμα μετὰ τόν Πατέρα, καίτοι καὶ αὐτό ἀμέσως ὃν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁ Υἱός πρότερος τῷ κόσμῳ πεφανέρωται, καὶ δι' ὃ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πνεύματος οἱ θεολόγοι παριστῶσιν, ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ τὰς αἰτίας ἀποδεδώκαμεν.

Ἐπεὶ δέ τῆς τρισυποστάτου θεότητος τὰ ἔργα κοινά, ἐν δέ τῶν ἔργων καὶ ἡ φανέρωσις, διὰ τοῦτο παρ' ἑαυτοῦ τε πρὸς ἡμᾶς ἥκει καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται, δι' ὧν καὶ φανεροῦται τὸ καὶ παρ' ἑαυτοῦ φανερούμενον, καθάπερ καὶ ὁ Υἱός πρό αὐτοῦ. Φανεροῦται τοιγαροῦν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πεμπόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἐκπορεύεται. Εἰ δέ μὴ τοῦτο, μηδὲ φανέρωσις ἡ ἀποστολὴ καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ἔκπεμψις, ἀλλ' ἐκπόρευσις· ἐπεὶ καὶ ὁ Υἱός ἐπέμφθη πρότερον παρ' αὐτοῦ, τοῦ ἁγίου λέγω Πνεύματος καὶ τοῦ Πατρὸς· «Κύριος γάρ», φησὶν, «ἐπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ». Ἄρ' ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός ἢ γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται; Ἀπαγε τῆς ἀσεβείας. Εἰ δέ λέγει τις ὡς ἄνθρωπον ἀπεστάλθαι τόν Υἱόν, ἐγγὺς ἢ ἀπάντησις· ἀπεστάλη μὲν γάρ ὡς ἄνθρωπος· «εἰ δέ καὶ ὡς Θεός, τί τοῦτο; Τὴν εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς ἀποστολὴν εἶναι νόμισον», Γρηγόριός σοι διακελεύεται ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος, κἀγὼ τὴν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος, ἐκείνῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος.

Ἐπεὶ οὖν καὶ ὡς Θεός ὁ Υἱός ἀποστέλλεται καὶ παρ' ἀμφοτέρων, Πατρὸς καὶ Πνεύματος, παρ' ἀμφοτέρων τούτων λοιπόν κατὰ Λατίνους ἔχει καὶ οὗτος τὴν γέννησιν, εἴπερ, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα παρ' ἀμφοτέρων ἀποστέλλεται. Πατρός τε καὶ Υἱοῦ, παρ' ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται τούτων. Κἂν εἰ λέγοιεν μὴ τὴν ἀποστολὴν

νομίζειν ἐκπόρευσιν, ἀλλ' ἐκ (σελ. 224) ταύτης ἐκείνην τεκμαίρεσθαι, καί τῆς τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως αὕτη δῆπουθε ὑπάρξει τεκμήριον.

Τί δέ καί διενήνοχε τοῦ τήν ἀποστολήν νομίζειν γέννησιν ἢ ἐκπόρευσιν τό λέγειν ὡς αἰδίως ἔχον πέμπειν τό τε Πνεῦμα τόν Υἱόν καί ὁ Υἱός τό Πνεῦμα; Τό μέν καί νῦν αὐτόν ὕστερον εἰς τόν κόσμον ἀπέστειλεν· ὁ δέ τό Πνεῦμα τοῖς οἰκείοις μαθηταῖς ἔπεμψεν, ἐπανελθὼν ὅθεν κατήλθεν. Ἀλλ' ὁ μέν Υἱός καί Θεός ἐστὶ καί ἄνθρωπος γέγονεν· ἀπεστάλη γοῦν καί ὡς ἄνθρωπος· τό Πνεῦμα οὐκ ἐνηνθρώπησεν.

Ἐπεὶ γοῦν Θεός ὢν ἀπεστάλη τοῦτο παρά τοῦ Πατρὸς, εὐδοκίαν δέ χρή τήν ἀποστολήν ἡγεῖσθαι ταύτην κατὰ τοὺς θεολόγους, εὐδοκία δέ ἡ ἀγαθὴ θέλησίς ἐστι, Λατῖνοι δέ τῇ ἐκπορεύσει ταυτόν ἡγοῦνται τήν ἀποστολήν, θέλησις οὐκοῦν ἐστὶ κατ' αὐτούς ἡ ἐκπόρευσις· κάπειδήπερ ἐκπορεύσει τήν ὑπαρξιν ἔχει τό Πνεῦμα τό ἅγιον, θελήσει τοῦτο λοιπὸν ἔχει κατ' αὐτούς τήν ὑπαρξιν. Ὡς τῆς δυσσεβείας οὐκέτι γάρ ἄκτιστον· τῷ γάρ θέλειν, ἀλλ' οὐ τῷ πεφυκέναι τοῦτο προήγαγεν ὁ Θεός καί Πατήρ, καθά καί τήν κτίσιν, εἴπερ ἡ ἐκπόρευσις ἐστὶν εὐδοκία καί θέλησις· τά κτίσματα γάρ κατὰ τοὺς θεολόγους ἐν τῷ πεφυκέναι, ἀλλὰ τῷ θέλειν ὁ Θεός προήγαγεν. Ἔργον μέν γάρ φύσεως κατ' αὐτούς ἡ προαίωνιος καί αἰδῖος γέννησις· ἔργον δέ θείας θελήσεως ἡ κτίσις.

Ἀρειανοὶ μέν οὖν τόν Υἱόν ἔλεγον θελήσει τοῦ Πατρὸς εἰς τό εἶναι προελθεῖν ἐκ τοῦ μὴ ἀθελήτως ἐκ Πατρὸς τό εἶναι λαβεῖν τοῦτο δῆθεν κατασκευάζοντες. Λατῖνοι δέ θελήσει τοῦ Πατρὸς ἢ καί τοῦ Υἱοῦ προελθεῖν εἰς τό εἶναι δεικνύουσι τό Πνεῦμα τό ἅγιον τοῦ τήν ἐκπόρευσιν εἶναι νομίζειν ἀποστολήν κατ' εὐδοκίαν καί θέλησιν. Ἐροῦμεν οὖν καί ἡμεῖς πρὸς αὐτούς, ὅπερ καί ὁ μέγας Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς Ἀρειανούς, ὅτι «τοῦ βούλεσθαι τό κατὰ φύσιν (σελ.226) ὑπέρκειται· καί ἡ φύσις οὐχ ὑπόκειται βουλήσει». Ὡς οὖν ἡ γέννησις εὐδοκία καί θέλησις οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὑπὲρ εὐδοκίαν καί θέλησιν (φύσει γάρ δείκνυσιν ἐκ Πατρὸς ὄντα τόν Υἱόν ὡς αὐτῷ γνήσιον καί ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐ θελήσει καθά τά κτίσματα) οὕτως οὐδέ τοῦ Πνεύματος ἡ ἐκπόρευσις ἀποστολή καί εὐδοκία καί θέλησις ἐστὶ· φύσει γάρ ἡ ἐκπόρευσις δείκνυσι τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτῷ γνήσιον καί ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐ θελήσει κατὰ τά κτίσματα.

Λατῖνοι γοῦν λέγοντες ταυτόν εἶναι τῇ ἀποστολῇ τοῦ θείου Πνεύματος τήν ἐκπόρευσιν κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην κτιστὸν εἶναι τό Πνεῦμα κατασκευάζουσι. Καί μὴν ἐπειδήπερ εὐδοκία τοῦ Πατρὸς ἐστὶν, ὡς ἐδιδάχθημεν, ἢ τε τοῦ Υἱοῦ ὡς Θεοῦ παρά Πατρός τε καί Πνεύματος ἀποστολή καί ἡ τοῦ Πνεύματος παρά Πατρός τε καί Υἱοῦ (θελήσαντος γάρ ἐκατέρου τούτων κατὰ καιρὸν ἀφικέσθαι πρὸς ἡμᾶς καί ὁ Πατήρ εὐδόκησε) δι' οὐδέν ἄλλο πάντως ἢ διὰ φιλανθρωπίαν ἡ εὐδοκία γέγονεν αὕτη. Τοιγαροῦν, εἰ κατὰ Λατίνους τῇ ἀποστολῇ τοῦ Πνεύματος ταυτόν ἡ ἐκπόρευσις, ἡ δέ ἀποστολή διὰ φιλανθρωπίαν, κατ' αὐτούς οὐκοῦν καί ἡ πρό αἰώνων ἐκ Πατρὸς ἐκπόρευσις τε καί ὑπαρξις τοῦ Πνεύματος οὐχ ὑπὲρ αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ φιλανθρωπίαν. Οὐ τί ἂν ἀκουσθεῖη δυσσεβέστερόν τε καί καινότερον;

Πρὸς δέ τούτοις, εἰ ταυτόν ἀποστολή καί ἐκπόρευσις, δι' ἐμέ λοιπὸν τό Πνεῦμα (βαβαὶ τῆς κακοδοξίας· οὐ γάρ ἔχω ταῦτα λέγειν ἄνευ φρίκης καί θαύματος) ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· δι' ἐμέ γάρ ἀπέσταλται· εἰ δέ δι' ἐμέ, καί μετ' ἐμέ πάντως ἢ οὐ πολὺ πρό ἐμοῦ, ἀλλ' ὑπὸ χρόνον ὥσπερ ἐγώ, καί οὐχί τῷ Πατρί καί τῷ Υἱῷ συναΐδιον. Καί οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καί ὑπεῖκει τῇ δεσποτείᾳ. Φεῦ, ποῦ κατάγεται παρά τῶν ἀγνωμόνων δούλων τό τῇ φύσει τήν δεσποτείαν ἔχον ἀπάσης τῆς κτίσεως· «τό γάρ Σάββατον», (σελ. 228) φησί, «διὰ τόν ἄνθρωπον, οὐχί ὁ ἄνθρωπος διὰ τό

Σάββατον' ὥστε Κύριός ἐστι τοῦ Σαββάτου ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου». Ὁρᾷ πόσον ἀπέχει ἀποστολή ἐκπορεύσεως; Ὅσον χρόνων αἰδιότης καί κτισμάτων Θεός καί τῶν φύσει δούλων ὁ φύσει δεσπότης τῆς κτίσεως.

Ὁ τοίνυν παρὰ Θεοῦ καί τῶν ὡς ἀληθῶς θεολόγων μεμνημένος ἐμφυσώμενον μὲν ἀκούων τό Πνεῦμα δι' ἐμφυσήματος παρόν καί συμφυές ὃν τῷ ἐμφυσῶντι νοεῖ σημαίνόμενον, ἀλλ' οὐκ αὐτό ὑπάρχον ἐμφύσημα, ὡς ἐξ ἀνάγκης ἔχειν τήν ὑπαρξιν ἐξ οὗ τό ἐμφύσημα' ἄν δέ καί πεμπόμενον, φανερούμενον' ἄν δέ καί διδόμενον, καί τό συνημμένον ἐπιγινώσκει τοῦ πεμπομένου τε καί τοῦ πέμποντος' ἄν δέ παρ' ἡμῶν λαμβανόμενον, οἶδε μὲν ἢ Θεόν, ἄληπτον, ληπτὰ δέ ἡμῖν τὰ παρ' ἐκείνου χαρίσματα' ἄν δέ καί παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀκούση πεμπόμενον, διδόμενον, ἐμφυσώμενον, εὐθύς καί τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις συνήσιν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται, καθά καί Γρηγόριος ἐκλαμβάνειν ἀξιοῖ σοφῶς ὁ ἐν θεολογίᾳ πολὺς· «ὅσα γάρ», φησί, «περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ταπεινότερα λέγεται, τό δίδοσθαι, τό στέλλεσθαι, τό μερίζεσθαι, τό χάρισμα, τό δώρημα, τό ἐμφύσημα, εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἐπὶ τήν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῇ», (δηλαδή τοῦ Πατρός' αὐτός γάρ ἡ πρώτη αἰτία) καί μή τρεῖς, φησίν, ἀρχαί μεμερισμέναι πολυθέως παραδεχθῶσιν», ὅπερ αὐτός ἔπαθες, μή πρὸς τήν πρώτην αἰτίαν διὰ τούτων τῶν φωνῶν ἀναγόμενος.

Καί δύο μὲν σαφῶς κηρύττων οὐκ αἰσχύνῃ ἀρχάς ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα δογματίζων ἔχειν τήν ὑπαρξιν, τήν δέ τρίτην ἀφ' ὧν λέγεις διδούς συναγεσθαι. Εἰ γάρ διὰ τό πέμπεσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ καί ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, πέμπει δέ καί τό Πνεῦμα τόν Υἱόν, οὐχ ὡς ἄνθρωπον μόνον ἀλλά καί ὡς Θεόν, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται, ἀλλά καί τόν Πατέρα ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα, (σελ. 230) ὡς ὁ χρυσοῦς θεολόγος Ἰωάννης ἐξηγούμενος τό προφητικόν ἐκεῖνο, «Κύριος ἀπέσταλκέ με καί τό Πνεῦμα αὐτοῦ», ἐξεδέξατο, ἰδοὺ σοι καί τό Πνεῦμα ἀρχή, καί ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱός ἢ γεννᾶται ἢ ἐκπορεύεται.

Παρίημι γάρ τόν Πατέρα λέγειν, κἂν ἐκ τῆς λατινικῆς καινοφωνίας καί τοῦτ' ἐκβαίνει, τό περιόν τῆς ὑπερβολῆς εὐλαβούμενος. Ἴδοι δ' ἄν τις οὐδέ τ' ἄλλα τῶν ἐκβαινόντων ἀτόπων τήν ἐπὶ τό χεῖρον ὑπερβολήν ἀπολείπονται' καί γάρ δι' ἀλλήλων ἀναιρούμενα δείκνυται, εἰ διὰ τῆς ἀποστολῆς νοήσαιμεν τήν ἐκπόρευσιν ἢ τήν γέννησιν. Εἰ γάρ ταῦτα κατὰ τήν ἀποστολήν, ἐκάτερον λοιπόν τούτων οὐχ ὑπάρξεως ἐστὶ τρόπος, κἂν προαιώνια ἢ· εἰ δέ κατὰ τήν πρό αἰώνων ἐκπόρευσιν τε καί γέννησιν τήν πρὸς ἡμᾶς ἀποστολήν νοήσαιμεν, ἀποστολή τις πρὸς ἡμᾶς ἄχρονος καί αἰδίου ἢ χρονική τις ὑπαρξιν ἔσται τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος.

Ἐπιστῆσαι δέ καί τοῦτο χρή τόν συνετόν ἀκροατήν, ὡς ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος Γρηγόριος τοῖς περί τοῦ Πνεύματος ταπεινότερον λεγομένοις καί τό ἀποστέλλεσθαι συνηρίθμησε' τό δέ ἐκπορεύεσθαι μέγα καί ὑπέρ τό μέγα ἐστίν. «Εἰ γάρ μέγα τῷ Πατρί τό μηδαμόθεν ὀρμαῖσθαι, οὐκ ἔλαττον τῷ Πνεύματι τό ἐκ τοιοῦτου Πατρός ἐκπορεύεσθαι». Οὐκ ἄρα τάντον ἀποστολή καί ἐκπόρευσις. Ἡ μὲν γάρ ἀποστολή τῆς πρὸς ἡμᾶς συγκαταβάσεως ἐκφαίνει τήν πρόθεσιν' ἡ δέ ἐκπόρευσις τῆς καθ' ἑαυτό παρὰ Πατρός ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ὄνομα. Καί ἡ μὲν ἔστι, καθ' ἣν ἡμεῖς τοῦ εὖ εἶναι μετέσχομεν' ἡ δέ παρίστησι τό φύσει συνημμένον ὁμοτίμως πρὸς τόν Πατέρα, τό κατὰ μόνην ὑπόστασιν διαφέρον αὐτοῦ καί τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα ἅγιον.

Σύ δέ τό μεμερισμένον ἐκ τῶν λόγων σοι συμβαῖνον βλέπων διὰ τὰς σὰς καινοτομίας καί ἤδη σε μερίζον Θεοῦ (τί γάρ τό προσεχές καί πόρρω ἢ ἐγγύς μερισμοῦ); (σελ. 232) ἴν' οὖν ὁ κατασκευάζεις αὐθις ἐκφύγῃς, πολύ τό μέσον

ἐντίκτεις ταῖς θεολογίαις ταῖς σαῖς. Ἡμεῖς δέ καί ἐωράκαμεν ἐν τοῖς Πνεύματι γράφουσι Θεοῦ μυστήρια καί πιστεύομεν καί κηρύττομεν ἐν ἀλλήλοις τε ὄντα δι' ἀλλήλων ἀμιγῶς χωροῦντα καί οὐ μᾶλλον πρὸς ἑαυτό ἕκαστον ἢ πρὸς ἄλληλα ἔχοντα. Εἰ δέ πρὸς ἑαυτό ἕκαστον ἔχει ἀδιαστάτως τε καί ἀμέσως – πῶς γάρ οὐ; πῶς ἐμέσως ἔξει πρὸς ἄλληλα; Ὅταν δέ τὴν αἰτίαν ζητῶμεν τῆς ἀρρήτου ἐκείνης καί ὑπὲρ πάντα νοῦν πρὸς ἄλληλα σχέσεως καί τῆς ὑπερβαλλούσης συμφυΐας καί τῆς ἀπερινοήτου τε καί ἀφθέγκτου περιχωρήσεως, αὐτόν αὐθις εὐρίσκομεν καί κηρύττομεν τόν Πατέρα, αὐτόν ἔνωσιν, αὐτόν σύνδεσμον, αὐτόν καί Πατέρα καί προβολέα καί συνοχέα γινώσκοντες τοῦ γεννήματός τε καί τοῦ προβλήματος καί οὕτω μένον καί ἀρχὴν αὐτῶν ἐκείνον τιθέμεθα.

Παρ' ὅτου δ' ἂν αὐτῶν, Υἱοῦ λέγω καί Πνεύματος, οἰκονομικῶς ἡμῖν ἴδωμεν τόν ἕτερον παράκλητον φανερούμενον, αὐτίκα διὰ τούτου πρὸς τὴν πρώτην καί μόνην ἀρχὴν ἀναγόμεθα πέμπων γάρ ἡ διδούς τό Πνεῦμα ὁ Υἱός, πόθεν τοῦτ' ἔχει, ὅτι μή παρά τῆς πρώτης καί μόνης ἀρχῆς; Οὐκοῦν οὕτω πέμπει τε καί δίδωσιν, ὡς ἔχων ὑφιστάμενον ἐκ τοῦ Πατρός, ἀλλ' οὐκ αὐτός συνεκπορεύων καί συνυφιστῶν καί πέμπων καί διδούς, τοῦτ' αὐτό δείκνυσιν ἡμῖν, ὡς ἐμοῦ μὲν ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἐξ ἐμοῦ.

Τοῦτο δέ καί ὁ πολὺς ἐν θεολογίᾳ καί ὄντως μέγας Ἀθανάσιος ἐννοήσας, μᾶλλον δέ φωτισθεὶς, καί ἡμῖν τῷ λόγῳ διαπορθμεύσας τό φῶς, ἐν μιᾷ τῶν Πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῶν «ἐνός ὄντος», φησί, «τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ καί πλήρη τὴν ἀγιαστικὴν καί φωτιστικὴν ζωὴν, οὐσαν ἐνέργειαν καί δωρεάν αὐτοῦ· ἥτις γε ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρά τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ἐκλάμπει καί ἀποστέλλεται. “Οὕτω (σελ. 234) γάρ ὁ Θεὸς ἠγάπησε τόν κόσμον, ὥστε τόν Υἱόν αὐτοῦ τόν μονογενῆ ἔδωκεν”, ὁ δέ Υἱός τό Πνεῦμα ἀποστέλλει». Τοῦτο γάρ αὐτό ἐστίν ἐκεῖνο, τό παρά τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου μικρόν καί ἀνωτέρω εἰρημένον, ὡς ὅ τι ἂν περί τοῦ θείου Πνεύματος ταπεινότερον λέγεται, τό χάρισμα, τό δώρημα, καί εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον, ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῇ. Εἰπὼν γάρ ὁ μέγας ἐνταυθοῖ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ταπεινότερον δωρεάν καί ἐνέργειαν τοῦ Λόγου, καί δείξας ὡς οὐχί περί τῆς ὑπάρξεως οὐδέ περί τῆς ὑποστάσεως αὐτῷ τοῦ Πνεύματος ὁ Λόγος (ἡ γάρ ἐνέργεια ἐνεργεῖται μᾶλλον ἢ ἐνεργεῖ, τό δέ Πνεῦμα τό ἅγιον παρεκτικόν καί μεταδοτικόν ὑπάρχει τῶν αὐτοῦ δωρεῶν) σαφῶς οὖν ἐμφήνας ὡς οὐχί περί τῆς προαιωνίου λέγει ἐκπορεύσεως, ἐπήγαγεν, ὅτι «παρά τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκλάμπει καί ἀποστέλλεται».

Τί δὴ, διὰ τοῦ ἐκλάμπειν καί ἀποστέλλεσθαι παρά τοῦ Λόγου νοοῦμεν ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται; Ἀπαγε, φησὶν, ὡς πορρωτάτω βάλλεις τοῦ σκοποῦ· ἀλλ' ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται νοοῦμεν καί λέγομεν, ἐπεὶ παρά τοῦ Υἱοῦ δίδοται τε καί ἀποστέλλεται. Ἐχων γάρ ἐκεῖθεν πρό αἰώνων συνυφεστώς ὁ Υἱός τό Πνεῦμα τό ἅγιον, νῦν πρὸς ἡμᾶς καί ἀποστέλλει καί δίδωσιν. Ἐπεὶ δέ ἡ δόσις ἔλλαμψις (καί τοῦτ' ἴσασι οἱ μεμνημένοι, ὅσοι λαμπρότητα Θεοῦ καί εἶδον καί ἔπαθον, ὅσοι τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου εἶδον «ὡς μονογενοῦς παρά Πατρός», ὅσοι τῷ φωτὶ τῆς θεότητος ἐπὶ τοῦ ὅρους περιηυγάσθησαν, πρὸς δέ τούτοις καί οἱ τούτοις ἀσφαλῶς πιστεύσαντες) ἐπεὶ οὖν ἡ δόσις ἔλλαμψις, ἀντὶ τοῦ παρά τοῦ Υἱοῦ δίδοσθαι τε καί ἀποστέλλεσθαι, παρά τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμπειν ἔφη καί ἀποστέλλεσθαι. Καί τοῦτ' ἔτι σαφέστερον δείκνυσιν ἐκ τῆς κατασκευῆς τοῦ λόγου· «ὁ μὲν γάρ Θεός καί Πατήρ», φησί, «τόν Υἱόν ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ δέ Υἱός, τό Πνεῦμα».

(σελ. 236) Ἀλλά γάρ ὥσπερ ἡ τοῦ Υἱοῦ παρά τοῦ Πατρὸς ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας δόσις ἢ ἀποστολή γέννησις οὐκ ἔστι, πολλοῦ γε ἂν δὴ που δέοι καὶ ἀπείρου εἶναι ἢ προαιώνιος, οὕτως οὐδ' ἡ παρά τοῦ Υἱοῦ δόσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ ἀποστολή ἐκπόρευσις ἐστι, πόσω γε μᾶλλον καὶ ὑπὲρ τό πόσω ἢ πρό τῶν αἰώνων παρά τοῦ Πατρὸς οὐ γενομένη, ἅπαγε, ἀλλά καὶ πρό τούτων οὕσα καὶ τῷ Πατρὶ συνάναρχος.

Ἐτ' ἔχει τις λέγειν διὰ τὴν ἀποστολὴν ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, εἰ μὴ σαφῶς ἐθέλει θεομαχεῖν. Ἀλλά καὶ αὐτοῦ, φησί, τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα καὶ ἴδιον αὐτοῦ λέγεται. «Ἐξαπέστειλε γάρ ὁ Θεός», φησὶν, ὁ ἀπόστολος, «τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, κρᾶζον' ἀββᾶ, ὁ Πατήρ».

Ἐπέρειυγε τὴν “ἐξ” γάρ ἀφείς, σύγε ὅς τις ποτ' εἶ ὁ πρόσφατος ἀντικείμενος, τό αὐτοῦ νῦν ἡμῖν προβάλλη ταύτης χωρὶς ἢ σοι κακ τοῦ αὐτοῦ τό ἐξ αὐτοῦ νεοεῖται τε καὶ κατασκευάζεται, τῷ διαλεκτικῷ τῶν ἀπερινοήτων; Εἰπέ δὴ μοι, καὶ σύ αὐτός οὐ σαυτοῦ; Τοῦτό γε, οἶμαι, ἀποδράσεις ἡμῶν. Οὐ γάρ ἔοικας μοι ἀκοῦσαι τοῦ λέγοντος, «γενοῦ σεαυτοῦ ἄνθρωπε». Εἰ γάρ ἤκουσας καὶ ὑπήκουσας, ἔστεργες ἂν τὰ παραδεδομένα περὶ Θεοῦ καὶ τοῖς ὑπὲρ ἄνθρωπον καὶ λόγοις καὶ πράγμασι, καὶ ταῦτα καινοτομῶν, ἥκιστα ἐπεχείρησας. Ἀλλ' εἰ ὁ ἄνθρωπος ἑαυτοῦ, οὐκοῦν ὁ ἄνθρωπος ἐξ ἑαυτοῦ κατὰ σέ. Τόν Υἱόν δέ τοῦ Πνεύματος πῶς οὐ λέγομεν, φησὶν, εἰκότως δόξαι γάρ ἂν Πατὴρ τό Πνεῦμα, τοῦ Υἱοῦ συνεισάγοντος τῇ διανοίᾳ τόν Πατέρα διὰ τοῦτο τοίνυν Υἱόν μὲν Πνεύματος οὐ λέγομεν, ἵνα μὴ δόξη ἐκ τοῦ Πνεύματος, Υἱοῦ δέ Πνεῦμα λέγομεν, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα γάρ αὐτοῦ λέγεται, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν αὐτῷ ὄν.

(σελ. 238) Καὶ τοῦτο διδάσκου παρά τοῦ ἀποστόλου, «οὐδεὶς οἶδε, λέγοντος, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τό Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τό ἐν αὐτῷ» ὡς οὖν Πνεῦμα μὲν ἀνθρώπου λέγεται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὄν, οὕτω καὶ τό θεῖον Πνεῦμα καλεῖται τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ Υἱῷ φυσικῶς ἐξ αἰδίου ὄν καὶ τὰς ἀφύκτους δοκούσας σοι τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας διαφεῦγον.

Ἐκ διαιρέσεως γάρ ὁ λατινικῶς φρονῶν συλλογιζόμενος φησί· «ἐπεὶ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τό Πνεῦμα, ἢ ὡς δι' αὐτοῦ χορηγούμενόν ἐστιν ἢ ὡς ὁμοούσιον ἢ ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον. Καὶ ὡς μὲν χορηγούμενον οὐκ ἔστι προαιωνίως μὲν γάρ ὑπάρχει τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, τό δέ χορηγεῖσθαι ὕστερογενές. Οὐδ' ὡς ὁμοούσιον λέγοιτο γάρ ἂν καὶ ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος. Λείπεται τοίνυν τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα εἶναι τε καὶ λέγεσθαι ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον». Τί οὖν, ἐάνπερ ἀναφανῇ τι ταύτης τῆς διαιρέσεως ἐκτός, καθ' ὃ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγοιτ' ἂν, οὐχ ὁ ἐκ διαιρέσεως οὗτός σοι καθ' ὑπόθεσιν συλλογισμὸς ἀσυλλόγιστος τό παράπαν γένοιτ' ἂν;

Ἔστι γάρ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ὡς ἐξ αἰώνων καὶ εἰς αἰῶνας ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ ἐν Υἱῷ φυσικῶς ὑπάρχον καὶ ἀναπαυόμενον καὶ διὰ τοῦτο Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ λέγεται, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγεται. Καὶ ὁ νοῦς γάρ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ γενόμενος καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχων, δηλονότι τῷ ἀνθρώπῳ καὶ νοῦς μὲν ἀνθρώπου λέγεται, ἄνθρωπος δέ τοῦ νοῦ οὐ λέγεται ἀλλ' οὐδ' ἐξ ἀνθρώπου λέγεται ὁ νοῦς, ὃ γε κατ' οὐσίαν οὐ γάρ δὴ περὶ ἐνεργείας νῦν ὁ λόγος. Οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τό Πνεῦμα, εἰ μὴ τὴν χάριν εἴπης Πνεῦμα καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ τόν νοῦν γάρ, ὅταν τὴν ἐνέργειαν σημαίνῃ τοῦνομα, φαίης ἂν ἐκ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἐκφαινόμενός τε καὶ μεταδιδόμενον.

Ἴδοι δ' ἂν τις τούς θεολόγους καί νοῦν λέγοντας εἶναι Χριστοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον· ὁ γάρ θεῖος Κύριλλος (σελ. 240) ἐν τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῶν Θησαυρῶν φησιν, «ὅτι νοῦς ὑπάρχον τοῦ Χριστοῦ, πάντα τά ἐν αὐτῷ διαλέγεται τοῖς μαθηταῖς». Καθάπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἐστί καί κατ' οὐσίαν καί κατ' ἐνέργειαν, καί κατ' οὐσίαν μέν αὐτοῦ ἐστίν ὁ νοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ, κατ' ἐνέργειαν δέ καί αὐτοῦ ἐστί καί ἐξ αὐτοῦ, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐστίν ὡς Θεοῦ καί κατ' οὐσίαν καί κατ' ἐνέργειαν. Ἀλλά κατά μέν τήν οὐσίαν καί τήν ὑπόστασιν αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ· κατά δέ τήν ἐνέργειαν καί αὐτοῦ ἐστίν καί ἐξ αὐτοῦ. Λατῖνοι δέ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγοντες, ἀλλ' οὐχί καί τοῦ Υἱοῦ μέν, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δέ, αὐτήν ἀναιροῦσί τε καί ἀθετοῦσι τήν οὐσίαν καί τήν ὑπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος.

Τό μέν οὖν ἐκ διαιρέσεως συμπέρασμα τοῦ λατινικοῦ καθ' ὑπόθεσιν συλλογισμοῦ διαλέλνται τελέως καί πρός τό μή ὄν κεχώρηκε· μάλλον δέ πρός ἅπαν τούναντίον. Ἄν δέ τις ἴδῃ καί τά παρ' αὐτοῦ τοῦ Λατίνου ἀναιρούμενα, ἵνα ἐξ ἀνάγκης τό ἐν ἀπερίτρεπτον δειχθῇ, τοῖς ἁγίοις τοῦτον ὄψεται φανερώς ἀντίθετον· «τοῦ γάρ Υἱοῦ», φησίν, «ἔστι τε καί λέγεται τό Πνεῦμα, οὐχ ὡς δι' αὐτοῦ χορηγούμενον ἢ φαινόμενον (ἐπειδήπερ ἀνάρχως μέν τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, τό δέ χορηγεῖν οὐκ ἀνάρχον) οὐδ' ὡς ὁμοούσιον· λέγοιτο γάρ ἂν καί ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος».

Ἄλλ' ὁ μέγας Βασίλειος, οὗ καί ἀκατάσκευος ἡ ρῆσις διαφερόντως ἐστίν ἰσχυροτέρα τῶν λατινικῶν συλλογισμῶν τε καί διαιρέσεων, οὗτος οὖν ἐν τῷ Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ, «τό δι' Υἱοῦ», φησί, «πεφηνέναι τό Πνεῦμα σαφές πεποίηκεν ὁ ἀπόστολος, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτόν. Ὅρᾳς ὅτι Χριστοῦ τό Πνεῦμα λέγεται ὡς παρ' αὐτοῦ χορηγούμενον τε καί φαινόμενον; Πνεῦμα μέν οὖν Υἱοῦ ἀνάρχως ἐστί τε καί λέγεται· ἀλλά καί αὐτό τό χορηγεῖν ἔχειν ἀνάρχως ἔχει ὁ Υἱός· οὐδεμία γάρ πρόσληψις ἢ ἀφαίρεσις (σελ. 242) ἐκεῖ, ὡς δ' ὑπό χρόνον ὄντα τά λαμβάνοντα, χρονικῶς ἔλαβον τήν χορηγίαν.

Ἀλλά καί ὡς ὁμοφυές καί ὁμοούσιον λέγοιτ' ἂν τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς ὁ αὐτός μέγας Βασίλειος ἐν τῷ Πρός Ἀμφιλόχιον ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ «Πνεῦμα Χριστοῦ», φησί, «λέγεται, ὡς κατά φύσιν ὠκειωμένον αὐτῷ». Καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῷ Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀγωνιστικῷ φησί λόγῳ· «τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὥσπερ κατ' οὐσίαν ὑπάρχει τοῦ Θεοῦ καί Πατρός, οὕτω καί τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἐστίν, ὡς μετά τοῦ Υἱοῦ οὐσιωδῶς γεννηθέντος, ἐκ τοῦ Πατρός ἀφράστως ἐκπορευόμενον»· κἀν τῇ τοῦ Κατά Λουκᾶν εὐαγγελίου ἐξηγήσει, «ὥσπερ», φησίν, «ὁ δάκτυλος ἀπῆρτηται τῆς χειρός, οὐκ ἀλλότριος ὢν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν αὐτῇ φυσικῶς, οὕτω καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται μέν πρός ἔνωσιν τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ δέ καί Πατρός ἐκπορεύεται». Πνεῦμα μέν οὖν Υἱοῦ καί ὡς ὁμοφυές λέγοιτ' ἂν· οὐ λέγεται δέ καί ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος, ὡς ἂν μή Πατήρ τό Πνεῦμα δόξη.

Ἐπεισὶ μοι τοιγαροῦν θαυμάζειν τό τῆς λατινικῆς παρουσίας ὑπερβάλλον, ἀναλογιζομένῳ ὅτι τοῦ Πνεύματος κατά τούς εἰρημένους πάντας τρόπους λεγομένου τοῦ Υἱοῦ, καθ' ἓνα δέ μόνον οὐδαμῶς, αὐτοῖς πάντας μέν ἐκείνους δυσσεβῶς ἠγνόησάν τε καί ἠθέτησαν, τῷ δέ μηδαμῶς εἰρημένῳ προσχόντες καί τοῦτο δυσσεβῶς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξιν ἔχειν τό Πνεῦμα ἐδογματίσάν τε καί ἠθέτησαν, τῷ δέ μηδαμῶς εἰρημένῳ προσχόντες καί τοῦτο δυσσεβῶς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐστί τε καί λέγεται. Ἀλλ' ἵν' ἐπὶ βεβαίαν ἔδραν στηρίξωμεν τούς περί τούτου

λογισμούς, σαφεστάτω τε καί θεοπνεύστω λόγῳ τούτους ἐπισημηνάμενοι, Ἰωάννην οἶσθα τόν ἐκ Δαμασκοῦ πυρσεύσαντα καί τήν οἰκουμένην ὅλην φωτί περιαυγάσαντα θεογνωσίας. Οὐχ οὗτος ἀριδηλότατά φησιν, «ὡς Πνεῦμα μέν Υἱοῦ λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν»; “Ναί”, φησί, “καί οὐκ ἔχω λέγειν ὡς οὐχ οὗτος οὕτως εἴρηκεν, ἀλλ’ ἔχω λέγειν ὡς πρὸς τό πρῶτον αἷτιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγεται”.

(σελ. 244) Βαβαί’ ἔστι δέ σοι καί ἄλλο αἷτιον ἐπὶ τῆς θεότητος, εἰ μὴ τό πρῶτον; Τοῦτο γάρ ἐφ’ ἡμῶν τῶν δεδημιουργημένων τοῖς πατράσιν εἴρηται καί οὕτως ἔχει λόγον τό πρῶτον ἐπὶ τοῦ αἷτιου, ὡς καί τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ὄντων συναιτίων. Διό καί προκαταρκτικόν τόν Πατέρα αἷτιον ὁ μέγας εἴρηκε Βασίλειος. “Ὡςπερ δέ Πατήρ μέν ἔστι κυρίως τοῦ μονογενοῦς, λέγεται δέ καί ἡμῶν τῶν μὴ γεγεννημένων ἀλλά δεδημιουργημένων ὑπ’ αὐτοῦ, οὕτω πάλιν πρῶτον αἷτιον δι’ ἡμᾶς κυρίως λέγεται δέ κάκει παρά τῶν θεολόγων, ὡς δεικτικόν τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἀλλ’ οὐχ ὡς καί τοῦ Υἱοῦ συναιτίου ὄντος ἐπὶ τῆς θεότητος.

Οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου τοίνυν Πνεύματος τό προκαταρκτικόν καί πρῶτον αἷτιον, ἄπαγε τῆς βλασφημίας, ἀλλ’ ἐπὶ τῶν ἐσχηκότων τήν χρονικὴν ἀρχήν, ἐφ’ ὧν καί ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ συναιτίος ἔστιν. Ἀλλά μὴν ἐφ’ ὧν πρῶτον κυρίως αἷτιόν ἔστιν ὁ Πατήρ, τῶν κτισμάτων δηλαδή, οὐκ εὐσεβές εἰπεῖν, ὡς τοῦ Υἱοῦ μέν τήν κτίσιν λέγομεν, ἐκ δέ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν. Εἰ τοίνυν καί ἐπὶ τοῦ ἀκτίστου Πνεύματος πρῶτον αἷτιον ὑπῆρχεν ὁ Πατήρ, ὡς καί τοῦ Υἱοῦ ὄντος συναιτίου, δυσσεβοῦς ἂν ἦν λέγειν, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν. Ἐπεὶ δέ ὁ τοῦτο λέγων οὐκ εὐσεβὴς μόνον, ἀλλά καί τοῖς ἀγίοις ἐναριθμῖος, δυσσεβὴς ἄρ’ ὁ λέγων συναίτιον τῷ Πατρὶ τόν Υἱόν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος καί διὰ τοῦτο πρῶτον αἷτιον ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος τόν Πατέρα. Τοῦτο γάρ δι’ ἡμᾶς τοὺς διὰ τοῦ Υἱοῦ γεγονότας ἀκούει ὁ Πατήρ, διό καί ποιητὴς ἡμῶν ἐκάτερος, μενοῦνγε καί Πατήρ’ κἂν εἰς καί ἐφ’ ἡμῶν λέγεται ποιητὴς τε καί Πατήρ ὁ Πατήρ σὺν τῷ Υἱῷ, ἀλλ’ ὡς μίαν καί τήν αὐτὴν δημιουργικὴν δύναμιν πλουτοῦντες. Ἐκεῖ δέ πάντῃ τε καί πάντως εἰς Πατήρ, εἰς αἷτιος’ οὐ γάρ ἔστι τό γόνιμον ἀμφοῖν, ἀλλά μία πηγαία θεότης, ὁ Πατήρ. Ποῦ γοῦν ὅλως χώραν ἔχει τό πρῶτον αἷτιον; ὡς καί τοῦ (σελ. 246) αἷτιατοῦ ὄντος συναιτίου; Ἀσεβὴς ὁ λόγος’ ἐς κάρakas ριπτέσθω, μὴ τοῖς νοητοῖς σε κόραξι σύννομον καταστήσῃ.

Πῶς δέ ἄρα ὁ σοφὸς οὗτος εἴπερ τις τά θεῖα Ἰωάννης, καί ταῦτα τήν ἀσφαλῇ δόξαν περί Θεοῦ ἠκριβωμένως ἐκτιθεῖς, ἀπροσδιορίστως ἂν προέθετο τό προσδιορισμοῦ δεόμενον; Ποῖον δέ οὐχ ἔξει χώραν τῶν ἀφρόνως παρά τῶν κακοδόξων εἰρημένων, εἰ προσδιορίζειν δοίμεν τά ἀπροσδιορίστως περί τῆς τρισυποστάτου θεότητος ἐκπεφασμένα; Ἐπεὶ γάρ Πνεῦμα ὁ Θεός, καί τῶν τριῶν ἕκαστον ἐν μέρει Πνεῦμα λέγεται. Εἴ τις οὖν καινοτομῶν ἔλεγεν ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος ἔστιν ὁ Υἱός, ἐπεὶ Θεός ὁ Υἱός καί ἐκ Θεοῦ, Πνεῦμα δέ ὑπάρχει ὁ Θεός, εἴθ’ ἡμεῖς ἀντεπεφέρωμεν ὅτι Θεός μέν Πνεῦμα καί Θεοῦ Πνεῦμα λέγεται, Θεός δέ ἐκ Πνεύματος οὐ λέγεται, ἄρα ἂν εἶχε λέγειν, ὡς πρὸς τό πρῶτον αἷτιον οὐ λέγεται; Οὐ μένου.

Τολμήσαντος δέ τινος μὴ δημιουργόν εἶναι φάναι τόν Υἱόν, ἄρ’ ἂν ἡμεῖς ἐδικαιώσαμεν αὐτόν εἰπόντες, ὡς πρὸς τόν πρῶτον αἷτιον οὐκ εἶναι φάσκει τόν Υἱόν δημιουργόν; Ἀπαγε. Ἡμῶν δ’ αὖ λεγόντων εὐσεβῶς, ‘ὡς οὐκ ἦν ὅτε οὐκ ἦν ὁ Υἱός’, εἴ τις προσδιορίζων ἔλεγε μὴ αἰωνίως ἀλλά χρονικῶς, ὡς τόν χρόνον μόνον, ἀλλ’ οὐχί καί τόν αἰῶνα συμπεριβαλλούσης τῆς φωνῆς, οὐκ εὐθύς ἂν παρ’ ἡμῶν ἀκούσειεν ὡς τοῦθ’ ὃ λέγεις, ἄνθρωπε, σαφὴς ἀθέτησίς ἐστι τῶν ὁμολογουμένων καί διαστροφή τῶν εὐσεβῶς κειμένων; Οὕτω πάσης δυσσεβείας ἐστὶν ἀφορμὴ καί ἀρχή

καί ρίζα καί πηγή τό προσδιορίζειν τά τεθεολογημένα τοῖς θεοφόροις ἡμῶν πατράσιν ἀπροσδιορίστως· καί σχεδόν τοῦτο μόνον τῶν ἀπάντων μιγνύει τά ἅμικτα καί συγκλώθει, τό τοῦ λόγου, τά ἀσύγκλωστα καί τά πολεμιώτατα πρὸς ἄλληλα, εὐσέβειάν τε καί ἀσέβειαν, καί τοὺς ἀντεχομένους ἐκατέρας ὡς μηδέν ἀντικειμένους πρὸς ἀπάτην δείκνυσι. Τοσοῦτῳ δέ οἱ Λατῖνοι τούτῳ καταχρῶνται, ὡς καί τῶν ἀγίων ἀκούοντες θεολογούντων ἀπροσδιορίστως ὅτι (σελ. 248) μόνος ὁ Πατήρ ἀρχή καί ρίζα καί πηγή θεότητος, αὐτοῖ πάντα ταῦτα προσδιορίζουσι (μᾶλλον δέ διὰ τοῦ προσδιορισμοῦ δολίως τούτοις ἀντιδογματίζουσι) καίτοι πάσαις ἐχρῆν αὐτοὺς ὁμοῦ στοιχεῖν ταῖς τῶν θεοσόφων θεολόγων φωναῖς, καί ποῦ μὲν λεγούσαις ἐκ μόνου τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα, διό καί μόνον αἷτιον τόν Πατέρα καί πηγήν θεότητος, ποῦ δ' αὖ, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα συναγεῖν εἰς ἓν καί φρονεῖν εὖ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἀλλ' οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Οἱ δέ συνείροντες ἢ προφασιζόμενοι τό πρῶτον ἀνασκευάζουσιν ἐκάτερον, φάσκοντες, ὅτι καθάπερ μόνος Θεός ἀληθινός ὁ Πατήρ ἔστιν ὅτε λέγεται, καί τοῦ Υἱοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Θεοῦ καί ἀγαθοῦ, οὕτω καί μόνος ὁ Πατήρ πηγή καί αἷτιος θεότητος ὡς πρῶτος· καί οὐδέν ἐμπόδιον εἶναι καί τόν Υἱόν αἷτιον θεότητος. Οὐ συνωρῶσι γάρ, ὡς ἐντεῦθεν καί τόν Υἱόν, μάλιστα δέ τό Πνεῦμα τό ἅγιον εἰς κτίσμα κατασπῶσιν. Ὅταν γάρ λέγωμεν ὅτι μόνος ὁ Πατήρ Θεός ἔστιν ἀληθινός, οὐ τῶν ἀκτίστων πρὸς ἄλληλα τήν ἀντιδιαστολήν ποιοῦμεν, οὐδ' ἀπλῶς τότε τόν Πατέρα, ἀλλά τήν μόνην ἐν τρισίν ὑποστάσεσι θεωρουμένην φύσιν τῶν κτισμάτων ἀποδιαστέλλομεν. Εἰ τοίνυν οὕτω λέγομεν καί μόνος αἷτιος θεότητος ὁ Πατήρ, ὡς ἐπ' αὐτοῦ λέγομεν ὅτι μόνος ἀγαθός, τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί κατ' αὐτοὺς οὐκ ὄν αἷτιον θεότητος ἐναρίθμιον ἔσται τοῖς κτιστοῖς.

Καί μήν ἐφ' ὧν ὡς πρῶτος καί ὡς προκαταρκτικόν αἷτιον ἔσθ' ὅτε λέγεται μόνος ὁ Πατήρ, ὡς καί τοῦ Υἱοῦ ὄντος συναιτίου καί κοινωνοῦντος κατ' ἐκεῖνα τῷ Πατρί οὐ μόνον ὁ Πατήρ ἔσθ' ὅτε μόνος λέγεται Θεός ἀληθινός καί μόνος δημιουργός καί μόνος ἀγαθός καί τά τοιαῦτα, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καί ὁ Υἱός μόνος ἂν ρηθείη· καί οὐχ ὁ Υἱός μόνος, ἀλλά καί τό Πνεῦμα. Ἐπεὶ γάρ τό “μόνος” τοῦτο τήν ἄκτιστον φύσιν ἀντιδιαστέλλει τῶν κτιστῶν, ἢ δ' ἄκτιστος φύσις τρισυπόστατός ἐστι καί ἀμερῶς ἐφ' ἐκάστης τῶν (σελ. 250) ὑποστάσεων ὅλη θεωρεῖται, ἀφ' ἧς ἂν αὐτήν τῶν τριῶν ἐμφύτων ὑποστάσεων καλέσης, ὅλην λέγεις τήν τρισυπόστατον φύσιν.

Ἄρ' οὖν, ὥσπερ λέγομεν εὐσεβῶς ὅτι μόνος ἐστὶ Χριστός ὁ ἐπὶ πάντων Θεός, ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, μᾶλλον δέ ἤκουσται ποτέ τις καί τοῦτο εἰρηκῶς, ὡς μόνος ὁ Υἱός αἷτιός τε καί πηγή τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος; Ἡ καί αὐτό τό Πνεῦμα μόνον αἷτιόν τε καί πηγή θεότητος, ὃ καί κατὰ Λατίνους οὐδαμῶς αἷτιόν ἐστι θεότητος; Καίτοι καί τοῦτο τῶν εἰκότων ἦν, εἶπερ οὕτως ὁ Πατήρ αἷτιος μόνος θεότητος ἐλέγετο, ὡς καί τοῦ Υἱοῦ ὄντος συναιτίου.

Δῆλον τοίνυν, μᾶλλον δέ κατάδηλον, ὅτι τό «μόνος» ἐπὶ τῶν ὑποστατικῶν λεγόμενον οὐ τά κτιστά τῶν ἀκτίστων, ἀλλά μίαν τινά τῶν ἀκτίστων ὑποστάσεων πρὸς τὰς ἄλλας διαστέλλει. Τίς δ' οὐκ οἶδεν, ὡς ὑποστατικόν ἐπὶ τῆς θεότητος τό αἷτιόν ἐστιν; Οὐκοῦν, εἰ μόνος ὁ Πατήρ αἷτιος καί μόνος ἀρχή καί πηγή θεότητος, οὐδεμία ἄρα τῶν θείων ὑποστάσεων ἐτέρα αἷτία καί ἀρχή καί πηγή θεότητός ἐστιν. Οὐ μήν ἀλλ' εἰ τοῦ αἷτιου ἐν δυσὶ προσώποις ἐπὶ τῆς θεότητος θεωρουμένου κατὰ τοὺς Λατίνους, οὐδέν κωλύει λέγειν μόνον τόν Πατέρα αἷτιον θεότητος· καί τοῦ αἷτιατοῦ θεωρουμένου ἐν δυσὶ προσώποις, οὐδέν κωλύσει λέγειν μόνον τό Πνεῦμα

καθαρῶς ἀναπεφίνασι. Δώσει δέ τό Πνεῦμα κἄν τοῖς ἐξῆς λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος ἡμῶν.

Ἀλλά τίς ὁ λέγων ὡς καί τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν ἔνι; Αὐτός, φασί, Γρηγόριος ὁ τό θεολογεῖν ἐπωνυμίαν ἔχων· «πάντα γάρ», φησίν, «ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός, πλήν τῆς ἀγεννησίας». Ἐπεὶ τοίνυν χωρίς μόνης τῆς ἀγεννησίας ἔχει ἅπαντα τά τοῦ Πατρός, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι καί τό ἐκπορεύειν; Ὅντως οὐκ εἰσι τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν αὐτῷ (σελ. 256) λαλοῦντος· εἰ γάρ ἦσαν, οὐκ ἂν τοῦ ἀγίου τοιαῦτα κατεψεύδοντο, ὅς «καί ὅσα περί τοῦ ἀγίου Πνεύματος», φησί, «ταπεινότερα παρά τοῦ Υἱοῦ λέγεται ἐπὶ τήν πρώτην αἰτίαν ἀνακτέον, ἵνα τό ἐξ οὗ δειχθῇ». Τίς οὖν ἡ πρώτη αἰτία; Οὐχί μόνος ὁ Πατήρ; «Ἀλλά καί πάντα ἔχειν τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός φησίν ἄνευ τῆς αἰτίας, τοῦ αἴτιον εἶναι δηλονότι καί αὐτόν θεότητος». Ἐν γάρ οὗτος αἴτιον ἐπὶ Θεοῦ καί μίαν ἀρχήν ἀεὶ κηρύττει, τόν ἀγέννητον Πατέρα, καί θεϊκόν οἶδε τόν μοναδικόν. Καί διὰ τοῦτο φησιν, «ἡμῖν εἰς Θεός, ὅτι πρός ἕν αἴτιον τά ἐξ αὐτοῦ τήν ἀναφοράν ἔχει», οὐ τό ἐξ αὐτῶν λέγων ἐκ Θεοῦ τόν Υἱόν, καί Θεόν ἐκ Θεοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Διά μέσου δέ Θεοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὐ Θεόν ὑφιστάμενον δοξάζει, ἅπαγε τῆς βλασφημίας, ἀλλά τά κτιστά· καθ' ὃ καί πρῶτον αἴτιον τίθεται τόν Πατέρα λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Εἰρηνικῶν ὡς, «ὅσῳ τιμιώτερον Θεός κτισμάτων, τοσοῦτῳ μεγαλοπρεπέστερον τῇ πρώτῃ αἰτία θεότητος εἶναι ἀρχήν ἢ κτισμάτων καί διὰ θεότητος μέσης ἐλθεῖν ἐπὶ τά κτίσματα».

Σύ δέ, ὦ τῆς βλασφημίας, ὁ λατινικῶς φρονῶν διά μέσου τοῦ Υἱοῦ, ταυτό δ' εἰπεῖν διά μέσης τῆς τοῦ Υἱοῦ θεότητος, ἐλθεῖν φῆς τόν Πατέρα ἐπὶ τό προενεγκεῖν τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καί οὐδέ μέχρι τούτου σοι τά τῆς καινοφωνίας ἴσταται, ἀλλά καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγεις κοινόν εἶναι Πατρός καί Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν, διὰ τό τοῦ τουτονί τόν θεολόγον λέγειν πρός τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου καταπλεύσαντας ἔχειν τόν Υἱόν ἅπαντα τά τοῦ Πατρός ἄνευ τῆς ἀγεννησίας μόνης. Ἐνταῦθα γάρ δεκτέον σοι τό «μόνης», κἄν μὴ συνεκφωνῇται· καί διὰ τοῦτο σοι κἀγὼ τοῦτο προγράφω φανερώς.

Ἄλλ' εἰπέ μοι, οὐκ αὐτός οὗτος ὁ θεολόγος προσεπάγει γράφων, «πάντα δέ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος»; Εἴπερ οὖν καί τοῦ Υἱοῦ τό ἐκπορεύειν, ἔσται (σελ. 258) τοῦτο καί τοῦ Πνεύματος· οὐ γάρ υἰότητος τό ἐκπορεύειν· ἦν γάρ ἂν Υἱός καί Πατήρ, ἐπεὶ καί τό ἐκπορεύειν ἔχει. Ὁ αὐτός δέ κἄν τῷ Περί τοῦ ἀγίου Πνεύματος οἰκείῳ λόγῳ καί περί τοῦ ἀγίου Πνεύματος αὐτοῦ φησί· «τί οὐ δύναται τῶν μεγάλων καί ὧν Θεός; Τί δέ οὐ προσηγόρευται ὧν Θεός, πλήν ἀγεννησίας καί γεννήσεως»; Οὐκοῦν καί προβολέα ὀνομάσομεν τό Πνεῦμα. Καί τό ἐκπορεύειν δέ κατὰ σέ ὁμοίως ἔχει τῷ Υἱῷ κἀντεῦθεν καί διπλασίως ἢ ἐκεῖνος· ἔξει γάρ οὐ τό τοῦ Πατρός μόνον, ἀλλά καί τό τοῦ Υἱοῦ κατὰ τήν περί τοῦ Υἱοῦ δόξαν. Ὅρᾳς ὅσοις ἀτόποις περιπίπτει ὁ πάντα ἔχειν τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός ἀκούων καί μὴ μόνα τά τῆς φύσεως νοῶν, ἀλλ' ἔστιν ἅ καί τῶν ὑποστατικῶν τοῖς φυσικοῖς συνείρων;

Προάγειν μὲν οὖν τόν περί τούτου λόγον περαιτέρω οὐκ ἐπάναγκες, σοῦ γε ἐξεληλεγμένου, ἀλλά τοῦ καλοῦ γε ἔνεκα καί ἵνα μὴ προστρίψαιτό τις μέμψιν τῷ ἁμωμήτῳ, δείξομεν ἐξῆς ὡς ἔχειν μὲν καλῶς ἢ τοῦ ἀγίου ρῆσις, ἀγνοία δέ τῶν λατινικῶς φρονούντων ἐκλαμβάνεται κακῶς. Συντελέσει δ' οἶμαι καί πρός αὐτό τό προκείμενον ὁ λόγος οὐκ ἐλάχιστα. Προσεκτέον δ' ὅτι μάλιστα τόν νοῦν.

Ταυτόν εἰπεῖν ἐπὶ Θεοῦ ἀγέννητον καί ἀνάτιον· διό κἄν πάσας ἐναλίξις τάς θεολογούσας βίβλους, οὐδαμοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἀγέννητον εὐρήσεις εἰρημένον καί ταῦτ' ὄν τοῦ γεννητόν. Δαμασκηνός δέ ὁ θεοφόρος εἰπὼν ἐν ὁγδῶ τῶν

Δογματικῶν ὅτι, «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ καί αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος εἰσι, πλήν τῆς ἀγεννησίας», ἔδειξεν ὡς οὐ μόνον τό ἀγέννητον τῷ ἀναιτίῳ ταῦτόν, ἀλλά καί τό ἀναιτίον τῷ αἰτίῳ ταῦτόν ἐστίν ἐπί Θεοῦ· συντρέχει γάρ τῷ ἀναιτίῳ τό αἴτιον ἐπί Θεοῦ, αἴτιον δέ φημι θεότητος Υἱοῦ καί Πνεύματος. Θέλων οὖν εἰπεῖν ὅτι τό Πνεῦμα πάντα τά τοῦ Πατρός ἔχει πλήν τοῦ ἀναιτίου εἶναι καί τοῦ αἰτίου εἶναι, (σελ. 260) κατὰ τό γεννᾶν δηλαδή καί ἐκπορεύειν, χωρίς μόνης τῆς ἀγεννησίας εἶπεν, ὡς αὐτῆς πάντα συμπεριβαλλούσης, ὅσα τοῦ Πατρός ἐστίν ἴδια.

Θεός οὖν ἀγέννητος καί ἀναιτίος· Θεός δέ ἀναιτίος θεότητος αἴτιος. Οὕτω δέ ὢν αἴτιος ἐμφύτου πλούτου, ἑαυτοῦ κατὰ μηδέν ἀποδέοντος, αὐτεπίβουλος ἄν ᾦν, ἐνός καί μόνου ὑπάρχων αἴτιος καί οὕτω πενίαν ἑαυτῷ τόν πλοῦτον ποιούμενος. Πρό δέ τούτῳ καί ἀτελές τό πάντῃ καί πάντως ἔν· διό καί χωρητόν τοῖς πρὸς θεογνωσίαν ἀτελέσιν Ἰουδαίοις ἐγένετο. Ἀλλ' οὐδέ ὁμοουσίου δυάδος ὑπάρχων αἴτιος καί τό μέν γεννῶν, τό δέ ἐκπορευτῶς προβαλλόμενος, ἀπειροκάλως, ἴν' οὕτως εἴπω, ἐπί πλεῖον ἐξενεχθεῖη, καί ταῦτ' ἐν ἑαυτῷ τε καί τοῖς ἐξ αὐτοῦ πᾶσαν ἀπειρίαν περιορίζων. Πρὸς δέ τούτοις οὐδέ τρόπος ἕτερος ἐμφύτου ὑπάρξεως· διό καί τό ὑπέρ ταῦτα οὐ θεότης, ἀλλά θεότητος ἔκπτωσις· ταῦτ' ἄρα καί τῶν ἀθέων Ἑλλήνων ἡ πολυθεΐα ἐστίν.

Ἀλλά μήν μονάδος πρὸς δυάδα κεκινημένης καί περαιτέρω μή προηγμένης, δηλαδή παντουργοῦ Θεοῦ Πατρός πρὸς γέννησίν τε καί πρόοδον Υἱοῦ δημιουργοῦ τῶν πάντων καί τά πάντα τελεσιουργοῦντος, οὐθ' ὁ Υἱός διὰ τοῦ Πνεύματος (ἀτελῆς γάρ ᾦν ἐκ τοῦ Πατρός, εἰ διὰ τοῦ τελεσιουργοῦντος ἐγεννᾶτο Πνεύματος) οὔτε τό Πνεῦμα δι' Υἱοῦ· πρὸς γάρ τῷ ἀτελέσιν εἶναι ἐκ Πατρός, καί ταῦτα τό πάντα τελειοῦν, καί τῶν δεδημιουργημένων ᾦν ἄν ἔν· τά γάρ δι' ἐκείνου γέγονε, δι' Υἱοῦ δέ τό Πνεῦμα ἔγνωσται. Καί ἐν φωτί τῷ Πνεύματι φῶς ὁρῶμεν τόν Υἱόν προφητικῶς ὁμοῦ καί πατρικῶς εἰπεῖν· ὡς ἄν εἰδῶμεν μή μόνον ἐκ μιᾶς ὑπάρχοντα ἀρχῆς, ἀλλά καί ἀδιαστάτως ἔχοντα πρὸς ἀλλήλα καί ἐνυπάρχοντα ἀλλήλοις καί ἀλλήλα (σελ. 262) δεικνύντα καί δι' ἀλλήλων προφαινόμενα, ἀλλ' οὐ δι' ἀλλήλων ἢ καί ἐξ ἀλλήλων ἢ ἀλλήλων ὄντα· ἔν γτάρ τό ἐξ οὗ.

Καί τοίνυν ὁ θεολογῶν πάντα ἔχειν πλήν τόν Υἱόν τά τοῦ Πατρός πλήν ἀγεννησίας πάντα ἔχειν αἰτίας εἴρηκεν, ὡς καί ἀλλαχοῦ τῶν συγγραμμάτων σαφῶς οὕτω προσδιώρισεν. Εἰ δέ πάντα ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός πλήν τοῦ εἶναι αἴτιος, δηλαδή θεότητος, αἴτιος δέ ὁ Πατήρ οὐ γεννῶν μόνον τόν Υἱόν, ἀλλά καί τό Πνεῦμα ἐκπορεύων, πάντα ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τόν Υἱόν γεννᾶν τε καί τό Πνεῦμα ἐκπορεύειν· ἅ μόνου τοῦ Πατρός ὄντα τό ἀγέννητον αὐτῷ προσμαρτυρεῖ. Διό καί ὁ Δαμασκηνός θεολόγος ἐν τῷ Περί τῆς ἀγίας Τριάδος, «διά τόν Πατέρα», φησί, «τουτέστι διά τό εἶναι τόν Πατέρα, ἔχει ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα πάντα ἃ ἔχει, τουτέστι διά τό τόν Πατέρα ἔχειν αὐτά, πλήν τῆς ἀγεννησίας καί τῆς γεννήσεως καί τῆς ἐκπορεύσεως».

Εἰ δέ ἡ ἀγεννησία τό πάντῃ τε καί πάντως αἴτιον ἐπί Θεοῦ δηλοῖ, ἡ γέννησις τό μηδαμῇ μηδαμῶς αἴτιον θεότητος εἶναι τό γεννητόν ἀναγκαιότατα δηλώσει, καθάπερ καί ἡ ἐκπόρευσις τό ἐκπορευτῶς ἐκ τοῦ Πατρός ὑπάρχον. Εἰ δέ μή μηδαμῇ μηδαμῶς αἴτιος ὑπάρχει ὁ Υἱός θεότητος, πῶς ἄν εἴη ἐξ αὐτοῦ τό Πνεῦμα; Ἡ πῶς πρῶτον αἴτιον ὁ Πατήρ, εἴται ὁ Υἱός τούτῳ, ὡς καί ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου ἐκπορευομένου Πνεύματος, καθὼς φρονεῖν δεῖν οἴονται Λατῖνοι, παραφρονούντες, ὡς ἐγῶμαι, καί τὰς πατρικάς παρανοοῦντες ρήσεις; Οὐ γάρ ὁ φερωνύμως θεολόγος οὗτος οὕτως, «ἀλλά πάντα», φησίν, «ἔχει ὁ Υἱός τά τοῦ Πατρός πλήν ἀγεννησίας»,

ταυτόν δ' εἰπεῖν, ἄνευ τῆς αἰτίας, τούτῳ δέ ταυτόν εἰπεῖν, ἄνευ τοῦ γεννᾶν καί ἐκπορεύειν; Κατά ταῦτα γάρ αἴτιον τό αἴτιον.

Καί πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Υἱός, τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος, εἰ δέ βούλει τῆς γεννήσεως· οὐ γάρ φοβησόμεθα μή ἀναίτιον, εἰ καί αὐτό αἴτιον εἶναι φωραθείη, γέννησιν μή ἔχον· οὐδέ γάρ ἀναίτιον, εἰ καί μή γεννητόν· τό γάρ ὡς (σελ. 264) ἀναίτιον γέννησιν μή ἔχον, αὐτό τε καθ' ἑαυτοῦ παντάπασιν ἀναίτιον, καί παντί τρόπῳ θεότητος αἴτιον. Οὕτως ἡμεῖς τοῖς ἐν Πνεύματι θεολογοῦσι, συνωδὰ φθεγγόμεθα· καί οὕτω τούς ἀπάδοντα φθεγγομένους ἀπελέγχομεν, καθ' ἑαυτῶν δεικνύντες τάς γραφικὰς μαρτυρίας προτιθέντας.

Κἀκεῖνο γάρ, ὅπαρά τοῦ αὐτοῦ θεολόγου προάγειν ὑπέρ τῆς σφῶν αὐτῶν δόξης τῶν Λατίνων οἶονται φῶλον, ὅτι τό οἰκεῖον ἀξίωμα ὁ Κύριος ἔδειξε πρὸς τούς μύστας εἰπών, «αὐτός ὑμῖν ἐγὼ πέμψω τό Πνεῦμα» τό ἅγιον, καθ' ἑαυτῶν ὡς οὐκ ἴσασι προάγουσιν. Ἐπεὶ γάρ ὡς ἀληθῶς τό πέμπειν τό Πνεῦμα μέγα καί ὑπέρ τό μέγα καί Θεοῦ μόνου (ὁ Πατήρ γάρ εἰπών πρότερον πέμψειν τόν παράκλητον, εἴτ' αὐτό “ἐγώ”, φησί, “πέμψω”, τό οἰκεῖον ἀξίωμα δεικνύς, ὡς ἂν αὐτό τε τό πρᾶγμα φωνήν ὥσπερ ἀφιέν κηρύττοι καί ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ἐξηγήσαιο). Εἰ μή παρά τοῦ Πατρός ὁ Κύριος μόνου, ἀλλά καί παρ' ἑαυτοῦ ἦδει ἐκπορευόμενον καί τήν ὑπαρξιν ἔχον, πῶς οὐ προσθεῖς εἶπεν, «ὁ παρά τοῦ Πατρός καί παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται»; Οὐ γάρ ἦν ταπεινότερον τηνικαῦτα περὶ ἑαυτοῦ φθεγγόμενος, δι' ὅπερ ἂν τοῦτο μόνον καί παρήκεν ἐπικρυψάμενος. Δῆλον οὖν καί τυφλῷ, φασίν, ὡς οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Μέγα μὲν οὖν ἀξίωμα τό πέμπειν ἔχειν τό θεῖον Πνεῦμα, καί τοσοῦτο μέγα, ὡς ὁμοφυᾶ καί ἴσον καί ὁμότιμον δεικνύναι τῷ Πατρί τόν Υἱόν, καθάπερ καί τό Πνεῦμα ὁμοούσιόν τε καί ὁμότιμον τῷ Πατρί συνίστησι τό μή παρά τοῦ Πατρός μόνου, ἀλλά καί παρ' αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν ἀποστέλλεσθαι. Θεϊκόν γε μήν καί φυσικόν ἐστὶ τουτί τό ἀξίωμα, ἀλλ' οὐχ ὑποστατικόν· εἰ γάρ ὑποστατικόν ἦν τό ἀποστέλλειν, οὐκ ἂν ἦν κοινόν Πατρός, Υἱοῦ καί Πνεύματος. Θεός οὖν ἀληθινός ὁ ἄλλος παράκλητος· ὁ δὲ (σελ. 266) τοῦτον ἀποστέλλων πῶς οὐχί Θεός ἀληθινός; Εἰ δέ καί παρ' ἑαυτοῦ ἐρχόμενον ὡς αὐτοκέλευστον ἀποστέλλει τόν παράκλητον ὁ Υἱός, πῶς οὐ μιᾶς ἐστὶν ἐξουσίας καί θελήσεως, πῶς οὐχί καί μιᾶς ἂν εἶεν φύσεως;

Ὅρᾳς ὡς ἡ ἀποστολή τοῦ θεῖου Πνεύματος τήν τοῦ ἀποστέλλοντος πρὸς τόν ἀποστελλόμενον ὁμοβουλίαν καί ὁμοουσιότητα παρίστησιν, ὃ μέγιστόν ἐστιν ἀξίωμα, προσόν μέντοι τοῖς τρισὶ καλῶς τε καί θεοπρεπῶς, ὡς καί τήν αὐτεξουσιότητα δεικνύον τῶν ἀποστελλομένων οὕτως; Ὁ δέ λέγων μή θεϊκόν εἶναι τό ἀξίωμα τοῦτο, ἀλλά προβλητικόν, πρῶτον μὲν οὐ τόν Υἱόν μόνον αἴτιον δείκνυσι τοῦ θεῖου Πνεύματος, ἀλλά καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα. Πρὸς δέ τούτῳ καί τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐλεύθερος τήν ἐκατέρου τούτων αὐτοβουλίαν ἄλλοτε ἄλλην ἀθετεῖ κακῶς, μή θελήσεως ἀλλά φύσεως δογματίζων εἶναι τήν πρὸς ἡμᾶς ἀποστολήν, τοιγαροῦν καί ἄναρχον. Ἄ γάρ μή τῷ θέλειν ἀλλά τῷ πεφυκέναι ἐκ Θεοῦ, προάναρχά ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ἀρκτά.

Καί μήν ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος πρὸς τούς ἐλάττω νομίσαντας τόν Υἱόν, ὅτι ἀπεστάλη παρά τοῦ Πατρός, τεκμήριον εἶναί φησι τήν ἀποστολήν τῆς πατρικῆς εὐδοκίας, ἀλλ' οὐχί τῆς αὐτοῦ προαιωνίου ὑπάρξεως. Φρενοβλαβῶς οὐκοῦν οἱ Λατῖνοι τεκμήριον ἡγοῦνται τήν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος ἀποστολήν τῆς παρ' αὐτοῦ προαιωνίου ὑπάρξεως. Ἀλλά καί ἐγήγερθαι γέγραπται, φησί, καί ἀνελήφθαι παρά τοῦ Πατρός, ἀλλά καί ἑαυτόν ἀνεστακέναι καί ἀνεληλυθέναι πάλιν· ἐκεῖνα τῆς

εὐδοκίας, ταῦτα τῆς ἐξουσίας. Ἐπεὶ γοῦν καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον εἰ καὶ παρά τοῦ Υἱοῦ ἀπεστάλη, ἀλλά καὶ παρ' ἑαυτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀφίκετο, ἐκεῖνο τῆς εὐδοκίας χρή λέγειν, τοῦτο τῆς ἐξουσίας· ἀλλά μὴ καινοτομεῖν ἐντεῦθεν ἀλόγως τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον τοῦ θεοῦ Πνεύματος.

Πρὸς μὲν δὴ τῷ τῆς θεολογίας ἐπωνύμῳ τούτῳ (σελ. 268) οὐδ' ὁ μέγας Βασίλειος εὔρηται που λέγων καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα· εἰ δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς τοῦτο διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν τοῖς Πρὸς Εὐνομιανούς περὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰρήκει κεφαλαίοις, ἀλλ' αὐτός ἑαυτοῦ ἐν τοῖς αὐτοῖς κεφαλαίοις ἐρμηνεύς γενόμενος, ἐπὶ τῆς μεταδόσεως τοῦτο φάναι διεσάφησε γράφων· «τό μὲν ἐκ Θεοῦ τό Πνεῦμα εἶναι τρανῶς ἀνεκήρυξεν ὁ ἀπόστολος, λέγων ὅτι τό Πνεῦμα τό ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, καὶ τό διὰ τοῦ Υἱοῦ πεφηνέναι σαφές πεποίηκεν, Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάσας αὐτό, καθάπερ Θεοῦ, καὶ νοῦν Χριστοῦ προειπών, καθάπερ καὶ Θεοῦ Πνεῦμα ὡς τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅρᾳς ὅτι ἐκ Θεοῦ μὲν, δηλονότι τοῦ Πατρὸς, ἔχει τό εἶναι, διὰ δέ τοῦ Υἱοῦ τό μεταδιδόσθαι καὶ φανεροῦσθαι; Καὶ ὡς Υἱοῦ Πνεῦμα ὀνομάζεται καὶ νοῦς, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ καὶ τοῦ ἀνθρώπου; Καὶ τούτου γάρ τό οἰκεῖον πνεῦμα καὶ ὁ νοῦς αὐτοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ, εἰ μὴ ἄρα κατ' ἐνέργειαν. Τοῦτο δὴ καὶ ἀλλαχοῦ ποιῶν ἀριδιλότερον ὁ μέγας οὗτος, «τό Πνεῦμα», φησί, «τοῦ Υἱοῦ μὲν ἡρτηται, ᾧ ἀδιαστάτως συγκαταλαμβάνεται, ἐκ δέ τῆς τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τό εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται, τοῦτο γνωριστικόν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ὑπάρξεως σημεῖον ἔχον, τό μετὰ τὸν Υἱόν καὶ σύν αὐτῷ γνωρίζεσθαι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι. Ὁ δέ Υἱός, τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτός ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τό ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν πατέρα ἢ τό Πνεῦμα τό ἅγιον».

Ἀκούεις τό γνωριστικόν σημεῖον τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, ὅτι τό γνωρίζεσθαι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἀλλ' οὐχὶ τό τὴν ὑπόστασιν ἔχειν ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι; Λέγων δέ καὶ αὐτός ὁ Κύριος ἐν τοῖς εὐαγγελίοις, «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρά τοῦ πατρὸς, τό Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρά τοῦ Πατρὸς (σελ. 270) ἐκπορεύεται», οὐχὶ τοῦ Πνεύματος μὲν ἔδειξεν ἰδιάζον ὑπάρχον γνώρισμα τό ἐκπορεύεσθαι, τό δέ ἐκπορεύειν τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ καὶ ὑποστατικόν τούτων ἐκάτερόν ἐστιν, ἰδιάζοντα δέ ἐστὶ τὰ ὑποστατικά; Μηδεμίαν οὖν κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον πρὸς τὰ ἰδιάζοντα τῶν γνωρισμάτων τοῦ Πατρὸς τὴν κοινωνίαν ἔχων ὁ Υἱός, οὐδέ τό ἐκπορεύειν ἔξει.

Διὰ τοῦτο πάλιν ὁ αὐτός Πρὸς τοὺς Εὐνομιανούς περὶ τοῦ Πνεύματος φησιν· «Υἱός Θεοῦ, καρπὸς ἅγιος ἐξ ἁγίου, αἰδίδιος ἐξ αἰδίδιου, Πνεύματος ἁγίου χορηγός εἰς ὑπόστασιν καὶ μόρφωσιν κτίσεως». Ὅρᾳς ὅτι χορηγός τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' οὐχ ὑποστάτης ὁ Υἱός; Καὶ ὡς ἢ ἐκ τοῦ Υἱοῦ χορηγία δι' αἰτίαν, ἢ ὑποστήση καὶ μορφώση τὴν κτίσιν τῷ Πνεύματι; Πρόσεχε δὴ καὶ τοῖς ἐξῆς· «ὁ γάρ τὸν Υἱόν», φησίν, «ἀναιρῶν, τὴν ἀρχὴν τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας ἀνεῖλεν· ἄρχει γάρ τῆς ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονεν». Ὅρᾳς; Τῆς ἀπάντων ὑποστάσεως ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀλλ' οὐχὶ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως ἄρχει καὶ ἀρχὴ ἐστὶ τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος. Πῶς δ' ἂν ἐνταῦθα τὸν Υἱόν ὑπερυψοῦν βουλόμενος ὁ μέγας Βασίλειος, εἴπερ εἶχε λέγειν ἀρχὴν τοῦτον τοῦ θεοῦ Πνεύματος, ὡς δι' αὐτοῦ τό εἶναι σχόντος, οὐκ ἂν εἶπεν, ἀλλὰ χορηγόν μὲν αὐτοῦ μόνον, ἀρχὴν δέ μόνῃς τῆς δι' αὐτοῦ τό εἶναι λαβούσης κτίσεως;

Ἄλλ' ὁ Χρυσόστομος, φασί, θεολόγος, «ἦλθε» φησὶν «ὁ Χριστός πρὸς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τό ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα καὶ ἀνέλαβε τό ἡμέτερον σῶμα»· καὶ πάλιν, «διὰ τό γενέσθαι ναόν τῆς θείας δυνάμεως ἐπὶ γῆς τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, γίνη καὶ σύ ναός καθ' ὁμοίωσιν αὐτοῦ· δέχη γάρ ἐκπεμπόμενον παρ' αὐτοῦ τό Πνεῦμα· ὥσπερ οὖν Χριστόν ἐπιγνούς ἐπέγνω Θεόν οὕτω δὴ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ ἐδέξω Θεόν».

(σελ. 272) Περί μὲν οὖν τῆς ἐπιγνώσεως αὐτόθεν δῆλον· περί δέ τῆς ἀποστολῆς καὶ τῆς δόσεως καὶ πρότερον εἰρήκαμεν. Δεῖ δ' ὅμως κἀνταῦθα πρῶτον συνιδεῖν, τί ποτ' ἄρα Πνεῦμά φησιν ὁ Χρυσόστομος Πατὴρ λαμβανόμενόν τε καὶ διδασκόμενον, αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος ἢ τὴν χάριν καὶ τὴν ἐνέργειαν; Ἄλλ' ἵνα μὴ κάμνωμεν ἀνερεινῶντες, αὐτόν τοῦτον τόν χρυσοῦν θεολόγον ἐρμηνεῖα προβαλόμεθα καὶ τοῦ νῦν ζητουμένου παρ' ἡμῶν· οὗτος γάρ ἐν μὲν τῷ Περί τοῦ Πνεύματος λόγῳ, «ἡ δωρεά», φησί, «πέμπεται, τό Πνεῦμα οὐκ ἀποστέλλεται». Ἰωάννου δέ τοῦ προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ λέγοντος ἀκηκοώς περὶ Χριστοῦ, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ μέτρου παρὰ τοῦ Πατρὸς ἔλαβε τό Πνεῦμα, «οὐ γάρ ἐκ μέτρου», φησί, «δίδωσι τό Πνεῦμα ὁ Πατήρ», ἀλλὰ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ», ἐξηγούμενος αὐτός φησι· «Πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν ἐνέργειαν λέγει· αὕτη γάρ ἐστὶν ἡ μεριζομένη. Πάντες γάρ ἡμεῖς μέτρῳ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ἐλάβομεν, ἐκεῖνος δέ ὁλόκληρον ἔλαβε πᾶσαν τὴν ἐνέργειαν· εἰ δέ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῶ μᾶλλον ἢ οὐσία». Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν ἐκεῖνο τό ψαλμικόν εἰς ἐξήγησιν προθεῖς, «ἐξεχύθη χάρις ἐν χεῖλεσί σου», «ὁρᾷς», φησὶν, «ὅτι περὶ τῆς οἰκονομίας ὁ λόγος»; Καί μετ' ὀλίγα· τὴν χάριν γάρ φησιν ἐνταῦθα τὴν ἐλθοῦσαν ἐπὶ τὴν σάρκα· πᾶσα γάρ ἡ χάρις ἐξεχύθη εἰς τόν ναόν ἐκεῖνον· “οὐ γάρ ἐκ μέτρου δίδωσιν ἐκείνῳ τό Πνεῦμα ὁ Πατήρ”. Ἡμεῖς δέ, μικρόν τι καὶ ρανίδα ἀπὸ τῆς χάριτος ἐκείνης ἔχομεν· “ἐκ τοῦ πληρώματος γάρ, φησὶν”, “αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν”, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐκ τοῦ ὑπερβλύζοντος, ἐκ τοῦ περιτεύοντος. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπε “δίδωμι τό Πνεῦμα”, ἀλλ' ἐκκεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα”. Καὶ ἡ ἐν τοσούτοις τοῦ κόσμου κλίμασι διδομένη χάρις μέρος τι τῆς δωρεᾶς ἐστὶ καὶ ἀρραβῶν· “δούς γάρ”, φησί, (σελ. 274) “τόν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν”. Τό μέρος λέγει τῆς ἐνεργείας, οὐ γάρ δὴ ὁ παράκλητος μερίζεται».

Τὴν γοῦν ἐνέργειαν ταύτην καὶ ὁ ναός ἐκεῖνος ἔλαβε καὶ τοῖς ἀξίοις παρ' ἑαυτοῦ παρέχει ὁ Χριστός. Σὺ δ' ἐνταῦθα νῦν ἀκούων τοῦ χρυσορρήμονος λέγοντος, «ὁ Χριστός ἔδωκεν ἡμῖν», ἀναμνήσθητι καὶ τῶν λόγων ἐκείνων, οὓς φθάσαντες εἰρήκαμεν, ὅτι Θεός καὶ Θεοῦ ὕπαρξις πρὸς ἕτερον οὐκ ἔστιν, οὐδέ δόδοται τινὶ ἀλλὰ καὶ ἀναίτιός ἐστιν, αὐτόν αἰτίαν ἔχων τόν ἐξ οὗ ὑπάρχει ἀναιτίως, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχων δι' αἰτίαν. Ὡσπερ δέ Θεός καὶ Θεοῦ ὕπαρξις ἀναιτίος, οὕτω τό δι' αἰτίαν γεγονός κοινόν αὐτῷ τε τῷ ἀναιτίῳ καὶ τοῖς ἀναιτίοις ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχουσι. Διό πολλάκις εἰρημένον καὶ παρὰ τοῦ θεανθρώπου Λόγου καὶ καθεξῆς παρὰ τῶν θεοφόρων πέμπεσθαι τε καὶ δίδοσθαι παρὰ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, οὐδαμοῦ χωρὶς αἰτίας εἴρηται, οὐδ' ἄνευ προσώπου τοῦ λαμβάνοντος, δι' ὃν καὶ πέμπεται· ἀλλ' αἰεὶ συνεζευγμένον ταῖς αἰτίαις ἀποδέδωκε πρῶτον μὲν ὁ μόνος καὶ Θεός καὶ θεολόγος, ὃς καὶ τό ἐκπορευόμενον ἀπολύτως ἔθηκε χωρὶς ἡστινοσοῦν αἰτίας, ἔπειτα δέ καὶ οἱ δι' αὐτοῦ λαλοῦντες ἅπαντες, παρ' ὧν ἡμεῖς διδασκόμεθα μὴ τὴν ὑπόστασιν τοῦ παναγίου Πνεύματος εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μηδέ δίδοσθαι ταύτην, μηδέ λαμβάνεσθαι παρ' οὐδενός, ἀλλὰ τὴν θείαν χάριν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Εἰ δ' ἄρα καὶ μὴ πάντες, μηδ' αἰεὶ μέμνηνται τῶν προσώπων ἢ τῶν αἰτιῶν, οὐχ ὡς μὴ οὕτω φρονοῦντες, ἀλλ' ὡς πολλάκις εἰρημένων καὶ ὡς ἐντεῦθεν ὁμολογουμένων ὄντων.

Καί τοῦτο μή προσχόντες μηδ' ἐπιστήσαντες οἱ λατινικῶς φρονούντες, πολλά τῶν τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου καί τῶν τοῦ θεοῦ Κυρίλλου παρενόησαν καί περιέτρεψαν κακῶς.

Ἀλλά τί ἂν τις εἴπει, πάλιν οἱ τοιοῦτοι λέγουσιν, τοῦ Νύσσης θεηγόρου ἀκούων Γρηγορίου λέγοντος, «προθεωρεῖσθαι τόν Υἱόν κατά τόν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως»; Τί δ' ἂν τις φαίη, ἕτερον ἡμεῖς ἐροῦμεν (σελ. 276) ἀνθυπενεγκόντες ἢ τό ἀληθές καί τοῖς μικρόν ἐφιστᾷσι γνωριμώτατον, ὅτι προθεωρεῖται ἡ τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασις ἐκ τοῦ Πατρός κατά τόν τῆς αἰτίας τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, οὐ κατά τόν τῆς αἰτίας λόγον τῆς τοῦ Πνεύματος, ἀλλά κατά τόν λόγον τῆς ἑαυτοῦ ἐκ τοῦ Πατρός ὑποστάσεως, ὅς ἐστι τό γεννητῶς ὑπάρχειν ἐκ Πατρός; Πατέρα γάρ τις ἀκούων, γνήματος εὐθύς αὐτόν ἐννοεῖ Πατέρα ἡνίκα δ' ἂν ὄντα καί λόγον ἀκούσῃ τό γέννημα, τότε καί τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰς ἐννοιαν ἔρχεται. Καί διά τοῦτο ὁ Υἱός πρό τοῦ Πνεύματος ἐστι καθ' ὑπαρξιν οὐδαμῶς. Διό φησιν ὁ Νύσσης θεῖος οὗτος πρόεδρος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Πρός Εὐνόμιον ἀντιρρητικῶν «ὡς συνάπτεται τῷ Πατρί ὁ Υἱός καί τό ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερίζει κατά τήν ὑπαρξιν, οὕτω πάλιν καί τοῦ μονογενοῦς ἔχεται τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἐπινοία μόνον κατά τόν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως».

Τί οὖν ἐστί τό ἐντεῦθεν τῷ ἀγίῳ δεικνύμενον; Οὐδέν ἄλλο πάντως ἢ ὅτι ἅμα ἐστίν ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί οὔτε τό ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τόν Υἱόν προσίσταται τι κωλύον ἅμα τῷ Πατρί ἐξ αἰδίου εἶναι τόν Υἱόν, οὔτε τό ἐπινοία μόνη κατά τόν τῆς οἰκείας αἰτίας λόγον, τουτέστιν ὡς Υἱόν προθεωρεῖσθαι ἀπό τοῦ Πατρός, προσίσταται κωλύον τοῦ Υἱοῦ ἔχυσθαι τό Πνεῦμα καί σύν αὐτῷ ἅμα εἶναι ἀπό τοῦ Πατρός. Σκεπτέον δέ καί τοῦτο φανερώς προσκείμενον, ὡς οὐδ' ἀπλῶς ἐπινοία, ἀλλ' ἐπινοία μόνον ἔφη προθεωρεῖσθαι τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος καί ὅτι τόν μέν Υἱόν εἶπεν ἐκ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα τό ἅγιον ἔχυσθαι φησι τοῦ Υἱοῦ, τουτέστιν ἅμα σύν τῷ Υἱῷ ἐκ τοῦ Πατρός ὑπάρχειν, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ τό εἶναι ἔχειν. σ

Ἄλλ' ὁ αὐτός, φασί, Νύσσης θεηγόρος, ἀλλαχοῦ σοφῶς μέσον τίθησι τόν Υἱόν τοῦ Πατρός καί τοῦ Πνεύματος, καί δι' αὐτοῦ προσεχῶς ὄντος τῷ Πατρί καί τό Πνεῦμα (σελ. 278) παραδίδωσιν οὕτω γάρ, φησίν, ἔσται καί μονογενής. Τί γοῦν, ἂν ἡμεῖς δεῖξωμεν αὐτόν τήν ἐκπορευτικήν ιδιότητα μόνῳ τῷ Πατρί προσμαρτυροῦντα καί μόνον αἴτιον Υἱοῦ καί Πνεύματος τόν Πατέρα λέγοντα καί ἐξ ἐνός καί τοῦ αὐτοῦ προσώπου τόν Υἱόν τε καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί προσεχῶς ἅμφω ἐξ αὐτοῦ καί τόν μή οὕτω φρονούντα πολύθεον δεικνύντα; Διδάσκων γάρ, πῶς ἐν τρισὶ προσώποις εἷς ἐστι Θεός «τά τοῦ ἀνθρώπου», φησί, «πρόσωπα πάντα, οὐκ ἀπό τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατά τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ὡς πολλά καί διάφορα εἶναι πρός τοῖς αἰτιατοῖς καί τά αἴτια. Ἐπὶ δέ τῆς ἀγίας Τριάδος οὐχ οὕτως ἐν γάρ πρόσωπον καί τό αὐτό τοῦ Πατρός, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱός γεννᾶται καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεται. Διό καί κυρίως τόν ἕνα αἴτιον μετά τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἕνα Θεόν φαμεν τεθαρρηκότως». Τήν δέ ἐκπορευτικήν ιδιότητα μόνῳ προσεῖναι δεῖξαι τῷ Πατρί διά τοσαύτης ἐποιήσατο σπουδῆς, ὡς καί μάρτυρα παραγαγεῖν τόν ἐν βασιλεῦσι θεῖον ᾠδικόν Δαβίδ, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον λέγοντα τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως. Φησί γάρ ἐν τῷ Περί θεογνωσίας λόγῳ προφιλοσοφήσας οὐκ ὀλίγα περί Πατρός καί Υἱοῦ, ὡς «Πνεῦμα δέ τό τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως τούτου γάρ ἔνεκα καί πνεῦμα στόματος ὁ Δαβίδ εἶρηκεν, ἵνα τήν ἐκπορευτικήν ιδιότητα τῷ Πατρί μόνῳ προσοῦσαν πιστώσῃται». Τί

τούτων τῶν ρημάτων σαφέστερον ἢ βεβαιότερον ἢ ἀλειπτότερον ἢ δεικτικώτερον, ὡς οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα;

Εἰ γάρ καί ἐξ αὐτοῦ, οὐκ ἄν ἦν ἐξ ἑνός προσώπου κατά τό προσεχές ἐκάτερον, οὐδ' ἄν εἶχομεν θαρρεῖν μίαν λέγειν σέβειν θεότητος ἀρχήν καί ἓνα Θεόν ἰσχυρίζεσθαι τά τρία εἶναι πρόσωπα. Εἰ καθάπερ τό αἰτιατόν, οὕτω καί (σελ. 280) τό αἴτιον ἐν δυσὶ προσώποις ἦν ὡς καί ἐφ' ἡμῶν ὁράται, οὐδ' ἄν ἦν ἡ ἐκπορευτική ιδιότης μόνον τοῦ Πατρός, εἰ καί ὁ Υἱός τό ἐκπορεύειν εἶχε· νῦν δέ μόνῳ τῷ Πατρί προσοῦσαν αὐτός τε ὁ Νυσσαέων Γρηγόριος πιστοῦται καί τόν θεοπάτορα Δαβίδ προάγει προσπιστούμενον, μᾶλλον δέ τό Πνεῦμα τό ἅγιον τό διά τῶν προφητῶν λαλήσαν.

Ὅρᾳς τάναντία σαφῶς τοῦ Πνεύματος φρονῶν καί ἀπεναντίας ἐκείνου δογματίζων καί μαχόμενος, ἀλλ' οὐ θεολογῶν τό Πνεῦμα, πονηρός διαιτητής θεογόνου θεότητος γενόμενος καί τῶν τοῦ Θεοῦ Πατρός ἰδίων ἀποστερητής, κινῶν καί μεταφέρων τάς ἀκινήτους ιδιότητας καί τό σαυτοῦ μέρος κυκῶν καί συνταράσσων τήν ὑπέρ πάντα νοῦν καί αὐτόχρημα εἰρήνην; Τί οὖν, οὐ φρίττεις ταῦτ' ἀκούων καί ἀφίστασαι πρὸς τάχος τῆς δεινῆς κακοδοξίας καί θρηνεῖς τόν πρῶτον βίον ὡς μή εὐσεβῶς ἀνύσας;

Ἄλλ' ἴδωμεν καί τήν προτεινομένην ὑπ' αὐτῶν ἀρτίως τοῦ Νύσσης μαρτυρίαν καί πρὸς δύναμιν ἀναθεωρήσαντες αὐτήν ἀνακαθάρωμεν τοῖς πᾶσι τό ἐν ταύτῃ δύσληπτον, ὃ αὐτοῖς καί τήν πλάνην ὡς ἐπίπαν ἀπειργάσατο· εἶθε δ' ἦν καί αὐτοὺς καθάραντας, ἐξελέσθαι τῆς ἀπάτης. Ἀλλά συντείνετε παρακαλῶ τόν νοῦν οἱ νῦν τε καί αὖθις ἐντενξόμενοι. Πάντα μὲν γάρ τ' ἀνδρός τουτουί τά ρήματα βαθείας ἔχεται φρενός, τά δέ περί Θεοῦ ὡς μάλιστα καί τούτων μᾶλλον τό νῦν προτεθησόμενον ἡμῖν· γράφων γάρ Πρὸς Ἀβλάβιον, διά τι, μίαν θεότητα ἐπὶ Πατρός καί Υἱοῦ καί Πνεύματος ἁγίου λέγοντες, τρεῖς θεοὺς λέγειν ἀπαγορεύομεν, τό παντάπασιν ἐνιαῖον παραστήσας τῆς θείας φύσεως, «εἰ δέ τις», φησί, «συκοφαντοίῃ τόν Λόγον ὡς ἐκ τοῦ μή δέχεσθαι τήν κατά φύσιν διαφοράν μίξιν τινα τῶν ὑποστάσεων καί ἀνακύκλησιν κατασκευάζοντα, τοῦτο περί τῆς τοιαύτης ἀπολογησόμεθα μέμψεως· ὅτι τό ἀπαράλλακτον τῆς θείας φύσεως ὁμολογοῦντες τήν κατά τό αἴτιον καί αἰτιατόν διαφοράν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τό ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ μὲν (σελ. 282) αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τό δέ ἐκ τοῦ αἰτίου. Καί τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλην διαφοράν ἐννοοῦμεν. Τό μὲν γάρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τό δέ διά τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καί τό μονογενές ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν καί τό ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα μή ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καί ἑαυτῷ τό μονογενές φυλαττούσης καί τό Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τόν Πατέρα σχέσεως μή ἀπειργούσης».

Τοῦτο δὴ πρῶτον ἐνταῦθα λεκτέον ἄν εἴῃ πρὸς Λατίνους· ἐπειδήπερ ὑμεῖς οὐ τό ἐξ αἰτίας μόνον, ἀλλά καί τό αἴτιον ἐν δυσὶν οἴεσθε προσώποις (ἐν γάρ δυσὶ προσώποις τίθεσθε τήν αἰτίαν τοῦ θείου Πνεύματος καί ἐν ἐκατέρῳ τούτων διαφόρως), εἶπερ ἐφρόνει καθ' ὑμᾶς ὁ τῆς Νύσσης οὗτος φανότατος φωστήρ, διεῖλεν ἄν πρό τοῦ αἰτιατοῦ τό αἴτιον. Τοῦτο δέ ποιήσας οὐδαμῶς δῆλός ἐστι μὴδ' εἰς νοῦν λαβῶν, ὅπερ ὑμεῖς ἐκ τῶν ἐκείνου συνάγειν πειρᾶσθε λόγων, ἀφ' ὧν τῷ καλῶς σκοπούμενῳ καί τάναντία τῶν ὑμετέρων ἀναφαίνεται δογμάτων. Τοῦτο γάρ ἐστίν ὃ φησιν, ὡς ὁ Υἱός οὐκ ἀπείργει τήν ἄμεσον τοῦ Πνεύματος πρὸς τόν Πατέρα σχέσιν, εἰ καί μόνος αὐτός ἐστίν Υἱός. Ἐπειτα μὴδέ τοῦτο παραλειπτέον συνιδεῖν, ὡς μετὰ τό εἰπεῖν ὅτι «τήν κατά τό αἴτιον καί αἰτιατόν διαφοράν οὐκ ἀρνούμεθα», αἰτιατόν

όμοῦ μετὰ τοῦ Πνεύματος καί τόν Υἱόν εἰπών, ἐπήνεγκεν, «ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τό ἕτερον τοῦ ἐτέρου καταλαμβάνομεν», φανερώς ἀπαγορεύων, τήν λατινικήν καινοτομίαν, ὡς οὐ μόνον αἰτιατός, ἀλλά καί αἰτίος ἐστιν ὁ Υἱός, καί πάσας τούτων ἐν βραχεῖ τάς ἐπινενοημένας διαφοράς ἀποσειόμενος, ὅτι πρῶτον μὲν ὁ Πατήρ αἰτίον ἐστιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, δεύτερον δέ ὁ Υἱός, καί ὅσα τούτοις παραπλήσια ἐν μόνῳ γάρ, φησί, τῷ αἰτίῳ καί τῷ αἰτιατῷ τήν θείαν φύσιν κατανοοῦμεν, καί τό μὲν αἴτιον οὐκ ἐν δυσὶ προσώποις θεωροῦμεν, τοῦ δέ αἰτιατοῦ (σελ. 284) μόνου ταύτην τήν ἐν δυσὶ προσώποις διαφοράν ἐννοοῦμεν, ἥτις ἐστίν οὐχ ὅτι τό μὲν τούτων καί αἰτίον ἐστι, τό δέ μόνον αἰτιατόν, ὡς Ἱταλοί φρονοῦσι, μᾶλλον δέ παραφρονοῦσιν, ἀλλ' ὅτι τό μὲν Υἱός ἐστι, τό δέ οὐχ Υἱός. Καί οὐκ ἀπείργεται τοῦτο παρά τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τόν Πατέρα κατά φύσιν ἐνώσεως. Εἰπών γάρ ἀνωτέρω τοῦ λόγου, τί ἐστι τά τρία ταῦτα, ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὅτι μία ὑπερούσιος οὐσία, δεικνύς ἔπειτα πῶς ἐστι τά τρία ταῦτα, ἄρα αἰτιατῶς ὡς ἔχοντά τι καί αἴτιον, ἢ ἀναιτίως πάντῃ, φησὶν ὅτι τό μὲν αὐτῶν ἐστιν αἴτιον, τό δέ αἰτιατῶς ἔχει τό εἶναι, αἰτιατῶς δέ φησιν ἔχει τό εἶναι ὁ Υἱός τε καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Ἄρ' οὐκ ἐντεῦθεν ἔδειξεν ἐνταῦθα, ἐν εἶναι μόνον αἴτιον τό ληφθέν ἐκ τῶν τριῶν, δηλονότι τόν Πατέρα μόνον; Εἶτα θέλων δεῖξαι πῶς τῶν δύο τούτων προσώπων ἐκάτερον αἰτιατῶς ἐστιν, ἵνα μή τις νομίση, καθάπερ οἱ Λατίνοι, πάλιν ἐκείνην τήν τοῦ αἰτίου καί αἰτιατοῦ διαφοράν καί ἐπὶ Υἱοῦ καί Πνεύματος εἰσάγειν, φησί σαφῶς, ὅτι ἐπὶ τούτων ἄλλην διαφοράν ἐννοοῦμεν. Λατίνοι δέ ἀντιθεϊκῶς τούτῳ φασὶν οὐκ ἄλλην, ἀλλά τήν αὐτήν καί τοῦ ἁγίου πάλιν, πῶς αἰτιατῶς ἔχει τό εἶναι ὁ Υἱός φάναι προθεμένου, αὐτοὶ πῶς αἰτίος ἐστι φάναι συκοφαντοῦσιν αὐτόν. Τό μὲν γάρ εἶναι τόν Υἱόν ὅπως οὐκ αἴτιον, οὐδαμῇ δείκνυται λέγων ἢ φρονῶν ὁ θεοφόρος οὗτος, καί μάλιστα ἐν τοῖς ἀρτίως προκειμένοις ρήμασιν αὐτοῦ. Ἀλλά τό αἰτιατῶς μὲν καί τοῦτον ὑπάρχειν, καθάπερ καί τό πνεῦμα τό ἅγιον, αἰτιατῶς μέντοι γεννητῶς, αἰτιατῶς δέ καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ὑπάρχειν, οὐ γεννητῶς δέ.

Ἀμφοτέρων γάρ λεγομένων, τοῦ Πατρός καί ἐκ Πατρός, Υἱοῦ δηλονότι καί Πνεύματος, τῷ Πατρί προσεχές ὁ μεγάλωνος εἶπε τόν Υἱόν, διὰ μέσου δέ αὐτοῦ, προσεχοῦς ὄντος τῷ πατρί, ἐκ Πατρός εἶρηκε τό Πνεῦμα νοούμενον, ἀλλ' οὐκ ἐκπορευόμενον διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ, (σελ. 286) πάλιν οἶον ἐκεῖνο λέγων, ὅτι τοῦ αἰτίου καί πρώτου ὡς αἰτίου Πατρός φώτων ὄντος τε καί λεγομένου, τουτέστιν Υἱοῦ καί Πνεύματος (ἄμφω γάρ, ἀλλ' οὐχ ὁ Υἱός μόνος δευτερεύει τοῦ Πατρός, ὡς καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος ἐν τοῖς Ἑπεσι φησι) τοῦ γοῦν πρώτου πρὸς ἀμφοτέρα ταῦτα Πατρός τῶν φώτων λεγομένου (ἐκ γάρ τῶν λογίων οὐκ ἂν εὖροις ἐτέραν αὐτοῦ ἐπωνυμίαν) τῶν ἐξ αἰτίου τούτου ὄντων, τό γεννητῶς ἐκ φωτός προερχόμενον φῶς προσεχῶς τῷ Πατρί νοεῖται πάραυτα, καθάπερ καί αὐτός ὁ Νύσσης ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Πρὸς Εὐνόμιον διατείνεται γράφων, «ὡς οὐκ ἂν Πατήρ κεχωρισμένος ἀφ' ἑαυτοῦ νοηθεῖ μή υἱοῦ συνημμένου διὰ τῆς τοῦ Πατρός ἐκφωνήσεως», καί πάλιν, «εἰς τόν Πατέρα τήν πίστιν ἔχοντες, ὁμοῦ τῷ ἀκοῦσαι τόν Πατέρα συμπαραδεξόμεθα τῇ διανοίᾳ καί τόν Υἱόν».

Ὁ μὲν οὖν Υἱός ἐκ τοῦ Πατρός καί ἔστι καί νοεῖται, τό δέ Πνεῦμα τό ἅγιον δι' ἑαυτό μὲν ἐκ προβολέως εἶη ἂν καί νοηθεῖη, ἀλλ' οὐκ ἐκ Πατρός, διὰ δέ τοῦ προσεχῶς νοούμενου ἐκ Πατρός Υἱοῦ, καί ἐκ Πατρός εἶη ἂν τό Πνεῦμα, ἐκπορευόντος μὲν αὐτό τό Πνεῦμα, γεννῶντος δέ τόν Υἱόν. Ἐκ γοῦν τοῦ γεννῶντος τό μή γεννητόν Πνεῦμα πῶς ἂν ρηθεῖη; Οὐ διὰ τόν Υἱόν μονογενῆ τε ὄντα καί διὰ τοῦτο προσεχῶς εὐθύς τῷ γεννῶντι συνοούμενον καί τό γεννητόν ἑαυτοῦ ποιοῦντα

μόνον ἴδιον καί συντηροῦντα, τό δέ Πνεῦμα δεικνύντα οὐ γεννητῶς ὄν ἐκ τοῦ Πατρός; Διά τοῦ Υἱοῦ ἄρ' ἔχει τό εἶναι καί νοεῖσθαι ἐκ Πατρός τό Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ ἐκ προβολέως ἀμέσως καί αὐτό προβαλλομένου. Διό, καθάπερ ἔφημεν, οὐδ' αἴτιον, ἀλλ' αἰτιατόν εἶπε μόνον τόν Υἱόν καί ἐπίσης τῷ Πνεύματι αἰτιατόν καί ὁμοίως κατά τό αἴτιον ταῦτα διέστειλεν ἀπό Πατρός, καίτοι κατά τήν τῶν Λατίων ἐκδοχήν οὐχ οὕτως ἔδει φάναι.

Ἀλλά, καθάπερ ἔφημεν, τό αἴτιον πρῶτον διελεῖν διά (σελ. 288) τοῦ κατ' αὐτούς ἐμμέσου ὑποστάσεσιν ὁρώμενον, εἶτα τῷ λόγῳ προΐων καί ἐκ τοῦ Πατρός εὐθύς νοεῖσθαι τόν Υἱόν εἰπών καί τήν αἰτίαν προστιθείς, ἐχρῆς εἰπεῖν, εἰ κατά Λατίνους ἦν φρονῶν, ἵνα μή μόνον αἰτιατός ὁ Υἱός, ἀλλά καί αἴτιος ἀναφανῆ· ὁ δέ, τοῦτο μέν οὐδαμῶς φησιν, ἀλλ' "ἵνα", φησί, "μόνος ὢν γεννητός ἀναφανῆ" ταῦτο δ' εἰπεῖν αἰτιατός τόν τρόπον τοῦτον. Ποῦ τοίνυν ἐνταῦθ' ὁρᾶτε τόν Υἱόν, οὐ μόνον αἰτιατός ὢν ἀνακηρύττεται;

Καί τοῦτο δέ μοι λάβε κατά νοῦν, ὅτι μηδέ συνεργοῦσαν εἴρηκε ὁ μέγας οὗτος τήν μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά μή ἀπείργουσιν, τουτέστι μή κωλύουσιν ἀμέσως ἐκ τοῦ Πατρός καί τό Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι. Ποιήσωμεν δ' ὥς ἐνι φανεράν καί διά παραδειγμάτων τήν διάνοιαν. Ἐκ τοῦ πυρός ἀμέσως καί τό φῶς καί ὁ ἀτμός προέρχεται· οὐ γάρ ἕτερον διά θατέρου. Τό τοίνυν πῦρ ἐπειλημμένον ὕλης ἀτμίζειν ἅμα καί φωτίζειν πέφυκε, τό μέν φῶς οἷα δὴ γεννῶν, τόν ἀτμόν δέ ἐκπορεύον, Ἐκ μέν οὖν τοῦ φωτίζοντος τό φῶς προσεχῶς καί ἔστι καί δ' ἑαυτοῦ νοεῖται ἐξ αὐτοῦ· ὡσαύτως καί ὁ ἀτμός ἐκ τοῦ ἀτμίζοντος. Εἰ δέ τόν ἀτμόν φαίη τις ἐκ τοῦ φωτίζοντος, διά τό φῶς ἐρεῖ, διά τοῦ φωτός νοήσας τόν ἀτμόν ἐκ τοῦ φωτίζοντος, τῆς μεσιτείας τοῦ φωτός καί ἑαυτῷ τό μονογενές φυλαττούσης καί τόν ἀτμόν μή ἀπειργούσης τῆς πρὸς τό φωτίζον σχέσεως, τουτέστι μή ἐμποδιζούσης ἀμέσως εἶναι ἐξ αὐτοῦ.

Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, καί ἕτερον παράδειγμα προσθῶμεν, οὐ καινόν οὐδ' ἄηθες τοῖς θεολόγοις, σαφηνείας χάριν πλείονος. Ὁ Κάιν υἱός ὑπῆρχε τοῦ Ἀδάμ καί μονογενῆς αὐτῷ πρὸ τοῦ τεκεῖν τούς ἄλλους, ἡ δέ Εὗα τμημα καί ἐγένετο ἄν καί ἐνοεῖτο τότε τμημα Πατρός ἐπ' ἀληθείας πάσης διά τοῦ Κάιν καί εἶναι καί νοεῖσθαι καί (σελ. 290) καί λέγεσθαι πατρός τμημα κτησαμένη, τῆς τοῦ υἱοῦ τούτου μεσιτείας καί τό μονογενές ἑαυτῷ τότε φυλαττούσης καί τήν Εὗαν πατρός εἶναι τμημα μή κωλυούσης· ἀλλ' οὐ διά τοῦτο ἐμμέσως τε καί οὐκ ἀμέσως ἡ Εὗα τήν ἀρχήν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐτμήθη. Ἀφείς τοίνυν τήν χρονικήν ἀρχήν τε καί διάστασιν καί τήν ἐκ συζυγίας γέννησιν καί τ' ἄλλ' ὅσα μή θεότητι κτάλληλα, σκόπει πρὸς τούς τοῦ ἁγίου λόγους τό παράδειγμα καί συνήσεις τάληθες.

Ἄλλ' μέν οὕτω δι' Υἱοῦ νοοῦμεν ἐκ γεννητικοῦ, ταῦτόν δ' εἰπεῖν ἀπό Πατρός, τό μή γεννητόν ὑπάρχον Πνεῦμα διὰ τόν Υἱόν γάρ ἐστὶ τε καί λέγεται Πατήρ. Δι' αὐτοῦ δέ τοῦ Πνεύματος, οὐ γεννητοῦ ὄντος ἀλλ' ἐκπορευτοῦ, ἀμέσως ἐκ τοῦ ἐκπορεύοντος αὐτό νοοῦμεν, ταῦτόν δ' εἰπεῖν ἐκ προβολέως. Διά τί γάρ καί ὁ φερώνυμος θεολόγος Γρηγόριος ὁ μέγας οὐ Πατέρα μόνον, ἀλλά καί προβολέα τήν μόνην πηγαίαν θεότητα καλεῖ; Οὐ Πατέρα μέν γεννήματος, προβολέα δέ προβλήματος; Ὡσπερ οὖν ἔχει τό γέννημα πρὸς τόν γεννήσαντα, οὕτως ἔξει καί τό πρόβλημα πρὸς τόν προβολέα ἑαυτοῦ, ἀμέσως δηλαδή ἐκάτερον. Ἐάν δέ τό πρόβλημα Πατρός λέγῃς, διά τόν Υἱόν ἐρεῖς.

Ἐβουλόμην δέ καί περὶ τῆς "διά" διὰ πλειόνων δεῖξαι, ἀλλά τίς ἔτι χρεία λόγων, δι' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐρμηνευθείσης; Ἐγὼ γάρ ἐξετάζων τίς ὁ πρῶτος εἰρηκῶς τό ἅγιον Πνεῦμα δι' Υἱοῦ, μᾶλλον δέ τίς ὁ δι' ἐπιπνοίας θείας τοῦτο

παραδούς ἡμῖν (οὐδεμίαν γάρ λέξιν ἢ καθ' ἡμᾶς θεολογία φέρει μή διά θείας ἀποκαλύψεως τήν ἀρχήν ἐκπεφασμένην) ἐξετάζων οὖν ἐγώ τις ὁ πρῶτος οὗτος εἰρηκώς, τοῦτ' αὐτό περί ἑαυτοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον διά τοῦ θεολογικωτάτου ἐν ἀποστόλοις Ἰωάννου, Γρηγορίῳ τῷ θαυματουργῷ τῆς τοῦ Θεοῦ μητρός προτρεψαμένης, ἀποκαλύψαν τε ὁμοῦ καί ἐρμηνεύσαν εὖρον· καί ὁ συγγραφεύς τοῦ Γρηγορίου θαυμασίου Βίου καί τῆς ἐν αὐτῷ (σελ. 292) ἀποκαλύψεως, ὁμώνυμός τε καί ἀξιόλογος οὐχ ἦττον, Γρηγόριος γάρ ἐστίν ὁ Νυσσαέων οὗτος, οὗ μικρόν ἀνωτέρω διευκρινήσαντες τήν ρῆσιν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ τό Πνεῦμα νοούμενον εὐρήκαμεν, ἀλλ' οὐκ ἐκπορευόμενον· ὅς εἰς ὅτι μάλιστα ποιῶν, αὐτοῖς ρήμασι προὔθηκεν ἡμῖν τήν ἀποκάλυψιν ἐκείνην οὕτω πως ἐν βραχεῖ διατρανοῦσαν τά τοῦ Πνεύματος· «ἐν γάρ», φησί, Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Πατρός καί αὐτό τήν ὑπαρξιν ἔχον καί δι' Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδή τοῖς ἀνθρώποις». Ὁρᾷς πῶς χρή τό Πνεῦμα νοεῖν καί λέγειν δι' Υἱοῦ; Δηλονότι φανερωθέν τοῖς ἀνθρώποις δι' αὐτοῦ. Οὕτω τοίνυν νόει καί αὐτός ὅπουπερ ἄν εὕρης διά τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα διδόμενόν τε καί πεμπόμενον, εἴγε μή ἀντίθεος ἐθέλεις εἶναι, ἀλλ' ὁμοῦ καί θεοσεβῆς καί θεοδίδακτος.

Εἰ δέ καί ἀντί τῆς “διά” τήν “ἐκ” πρόθεσιν τιθέντα βούλοιο, μεμψόμεθά σε οὐδαμῶς, μόνον τάληθές καί φρονῶν καί προστιθείς, ἐκ τοῦ Υἱοῦ φανερωθέν ἡμῖν τό Πνεῦμα λέγε· ἄν δέ τήν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπαρξιν λέγῃς δι' Υἱοῦ, ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχουσιν, ὡς ἐκτός ὑπάρχοντα τῆς εὐσεβείας καί τῆς ἐκκλησίας ἔξω στήσομεν· ἐπεὶ γάρ «καί μεμαθήκαμεν Πνεῦμα θεῖον συμπαρομαρτοῦν τῷ λόγῳ, δύναμιν ὃν αὐτήν ἐφ' ἑαυτῆς ἐν ἰδιαζούσῃ ὑποστάσει θεωρουμένην, ἐκφαντικὴν τοῦ Λόγου, μή χωρισθῆναι τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐστὶ καί τοῦ Λόγου, ᾧ παρομαρτεῖ δυναμένη;», ὡς συνακολουθούσης ἀδιαστάτως τε καί ἀχρόνως τῇ γεννήσει τῆς ἐκπορεύσεως, πῶς τήν “διά” ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως εἰς τήν “ἐκ” μεταλαμβάνοντες οὐχ ἁμαρτήσομεν; Εὐσεβῶς οὖν εἴπουπερ εὐρεθείη διά τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα τό ἅγιον, οὐκ εἰς τήν “ἐκ”, ἀλλ' εἰς τήν “σύν” πρόθεσιν τήν “διά” νοήσομεν τε καί μεταληψόμεθα, μετὰ τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου λέγοντος, «εἰς ἡμῖν Θεός, ὁ ἀναρχος Πατήρ· ἡ ἀρχὴ τῶν πάντων, ὁ Υἱός καί τό οὐκ ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ σύν τῇ ἀρχῇ καί μετὰ τῆς ἀρχῆς ἐκ τοῦ Πατρός Πνεῦμα ἅγιον». Διό καί αὐτός ὁ (σελ. 294) θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς ἐν Υἱῷ παρά Πατρός φυσικῶς ὑπάρχειν διά πολλῶν τό Πνεῦμα συμπεραίνει καί παρά Πατρός φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς διήκειν ἐν Υἱῷ τό Πνεῦμα γράφει, δι' οὗ πάντα κρίων οὗτος ἀγιάζει· ἐκ μὲν οὖν τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ διήκει ἀδίδως, ἐκ δέ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀγιαζομένοις ἐγγίνεται, ἡνικ' ἂν δέοι.

Καί τοῦτο δέ σκοπεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὡς ὅταν μηδέν διαφέρει φάναι ἐκ τοῦ Πατρός διά τοῦ Υἱοῦ, καί ἐκ τοῦ Πατρός καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦτον τόν τρόπον ἐπὶ τῆς θεολογίας ἰσοδυναμῶσιν ἀλλήλαις ἡ “ἐκ” καί ἡ “διά”, οὐ τήν διαίρεσιν οὐδέ τήν διαφοράν παριστῶσι τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ τήν ἔνωσιν καί τήν ἀπαράλλαξιν, ἥτις ἐστὶ κατὰ τὰ φυσικά ἰδιώματα, δεικνύσα μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ἐνεργείας καί θελήσεως εἶναι τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Λατῖνοι δέ τήν διαφοράν τῶν θείων ὑποστάσεων ἐκ τούτων ἐπιχειροῦσι δεικνύναι τῶν προθέσεων, καί ὡς ἐκ τῶν δύο ὑποστάσεων καί παρ' ἑκατέρας τούτων διαφόρως ἔχει τήν ὑπόστασιν τό Πνεῦμα. Φανερόν οὖν ὡς ἐν μὲν τοῖς ἁγίοις αἱ προθέσεις ἔχουσιν εὐσεβῶς τε καί καλῶς, ἐκλαμβάνονται δ' αὐταὶ παρά τῶν Λατίνων κακῶς καί δυσσεβῶς. Ὅτι δέ τήν ἔνωσιν καί τό ἀπαράλλακτον ἢ τοιαύτη

δείκνυνσι “διά”, παρίστησι σαφῶς ὁ μέγας Βασίλειος γράφων ἐν ὁγδῶ τῶν Πρὸς Ἀμφιλόχιον «τό διά τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τόν Πατέρα οὔτε ἀτελεῖ τοῦ Πατρὸς τήν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τήν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τό ἡνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν»

Ὁ γοῦν λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα προῖέναι κατὰ τήν χορηγίαν, τήν ὁμοβουλίαν τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ παρέστηκε καλῶς· εὐδοκία γάρ τοῦ Πατρὸς καί τοῦ Υἱοῦ καί αὐτό συνευδοκοῦν, τοῖς ἀξίοις χορηγεῖται τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Ὁ δέ λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχειν, θελήσεως ἔργον (σελ. 296) καί κτίσμα ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ’ οὐ θείας φύσεως καρπὸν ὑπάρχειν δυσσεβῶς παρίστησι τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Κατὰ γάρ τόν ἱερόν Δαμασκηνόν, ἔργον θείας θελήσεως ἢ κτίσις, ἀλλ’ οὐχ ἢ θεότης, ἅπαγε· οὐδέ γάρ τῆς θελήσεως, ἀλλὰ τῆς θείας φύσεως ἔργον, αὐθις κατὰ τόν αὐτόν, ἢ προαιώνιος καί αἰδιος γέννησίς τε καί ἐκπόρευσις.

Πῶς δέ καί φῆς αὐτός ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τό Πνεῦμα δι’ Υἱοῦ καί ἐξ Υἱοῦ λατινικῶς φρονῶν; Ἡμεῖς μὲν γάρ τήν φανέρωσιν ὑπὸ χρόνον οὔσαν ἴσμεν, πάντα δέ τὰ ὑπὸ χρόνον ὄντα διά τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· διό καί φανεροῦσθαι μὲν ἐξ αὐτοῦ καί δι’ αὐτοῦ φαμεν τό Πνεῦμα, ἀλλ’ οὐκ ἐκπορεύεσθαι. Σὺ δέ πῶς λέγεις τό Πνεῦμα δι’ αὐτοῦ; Εἰ μὲν διαβατικῶς τε καί παροδικῶς, βαβαί τῆς ἀσεβείας· ὡς γάρ διὰ σωλῆνος οἶει τοῦ Υἱοῦ διέρχεσθαι τό Πνεῦμα καί κενόν ἑαυτοῦ τοίνυν ἔξει μεταξύ ὁ πληρὼν τὰ πάντα καί πλήρης ὢν αἰεὶ καί ὡς ἐν τόπῳ τῷ Υἱῷ περιληφθήσεται τό Πνεῦμα καί πέρας ἔσται τοῦ Υἱοῦ, καθ’ ὃ τό Πνεῦμα περιλήψεται (πέρας γάρ τοῦ περιέχοντος ὁ τόπος), καί φύσεως δέ οὐκ ἔσται τῆς αὐτῆς τῷ Πνεύματι· καί γάρ οὐχ ἢ αὐτὴ τόπου φύσις καί τοῦ ἐν αὐτῷ. Πῶς δέ καί αὐτός ὁ Υἱός ἐστιν ἐν τῷ παροδικῶς δι’ αὐτοῦ διερχομένῳ Πνεύματι;

Εἰ δ’ ὡς δι’ ὀργάνου, καί τοῦτο ἀσεβές· ἄλλη γάρ ὀργάνου φύσις καί τοῦ δι’ ἐκείνου ἄλλη· καί αὐθις ἑτέρα τοῦ δι’ αὐτοῦ τό τελούμενον τελοῦντος. Οὐκοῦν τοῦτο σοι λέγειν ἔτι λείπεται, ὅτι καθάπερ δι’ αὐτοῦ τὰ πάντα ἐκ Πατρὸς, οὐ διαβατικῶς ἀλλὰ δημιουργικῶς, οὐχ ὡς δι’ ὀργάνου ἀλλ’ ὡς συνδημιουργοῦντος, οὕτω καί τό Πνεῦμα δι’ αὐτοῦ. Ὅρᾳς ποῦ κατάγεις, ὦ οὔτος, τό ἀνωτάτω Πνεῦμα καί τίσι συντάττεις τόν ἐπὶ πάντων Θεόν; Ἀλλ’ οὐχ ὡς συνδημιουργοῦντος λέγω, φησίν, ἀλλ’ ὡς συνεκπορεύοντος. Οὐκοῦν συνεκπορεύον καί τό Πνεῦμα τελειώσει (σελ. 298) ἑαυτό ὥσπερ κἀκεῖ συνδημιουργοῦν τελεσιουργεῖ τὰ πάντα· μᾶλλον δέ οὐχ ἑαυτό, ἀλλ’ ἕτερον ἀπαράλλακτον αὐτοῦ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενον· καί τοῦ Πατρὸς γάρ δι’ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι δημιουργοῦντος ἕτερον παντάπασιν τό ὑφιστάμενον, καί τοῦ Πατρὸς πρό τῶν αἰώνων γεννῶντός τε καί ἐκπορεύοντος, εἰ καί ὁμοούσια τὰ παρ’ ἑαυτοῦ, ἀλλ’ ἐκάτερον ἕτερον αὐτοῦ τε καί ἀλλήλων καθ’ ὑπόστασιν.

Οὐκοῦν ἐπειδήπερ, ὡς κοινόν Πατρί τε καί Υἱῷ τό ἐκπορεύειν κατ’ αὐτούς, ἀνάγκη τοῦτ’ ἔχειν καί τό Πνεῦμα, τετράς ἔσται ἡ Τριάς. Τί γάρ ποτε κοινόν Υἱῷ τε καί Πατρί, ὃ μὴ καί τῷ Πνεύματι κοινόν; Πῶς δέ οὐχί καί ὁ Υἱός αἴτιος θεότητος ἐπίσης τῷ πατρί καί πηγαία καί αὐτός θεότης; Καίτοι τοῦτ’ ἀνωτέρω διά πλείστων ἀποδέδεικται καί μεμαρτύρηται, ὅτι πάντη τε καί πάντως μία πηγαία θεότης ὁ Πατήρ καί ὁ μόνος ἀρχὴ καί ὁ μόνος ἀγέννητος καί ὁ μόνος αἴτιος καί ὁ μόνος Πατήρ καί ὁ μόνος προβολεύς καί ὁ μόνος πηγὴ θεότητος καί ὁ μόνος θεότης θεογόνος· καί ὡς τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ μείζων ὁ Πατήρ, ὡς αἰτιατοῦ μόνον ὄντος τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ’ οὐχί καί θεότητος αἰτίου.

Εἰ δέ τις εὐρηται μείζω λέγων τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά καί τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, ὡς καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς φησί· προθεῖς γάρ ἐκεῖνο τό παρά τοῦ Σωτήρος εἰρημένον, «εἰ δέ ἐγώ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τά δαιμόνια», ἐπήνεγκεν, «εἰ διά τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος Θεός ἐξελαύνων τά δαιμόνια δοξάζεται, πῶς οὐ μείζον ἐστί αὐτοῦ, τό ἐν ᾧ δοξάζεται»; Κατασκευάζων ἐντεῦθεν ἄκτιστον εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Πῶς γάρ ἂν ἐπί κτίσματος ἔμφασιν ἐξ ᾧ εἶπεν ὁ Κύριος παρεῖχε τοῦ τοιοῦτου μείζονος; Λέγεται δέ τά τοιαῦτα ἐπὶ τε τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος οὐ διά τό ἀλλήλων αἷτια ὑπάρχειν, ἅπαγε, ἀλλά διά τό ποικίλον καί πολυειδές τῆς κατά τήν πρός ἡμᾶς οἰκονομίαν σοφίας τοῦ Θεοῦ δι' ἀλλήλων (σελ. 300) τό ἴσον ἐν πᾶσι δεικνύσης ἀμφοτέρων, τοῦ Υἱοῦ λέγω καί τοῦ Πνεύματος.

Ἄλλ' ὁ τῆς Ἀλεξανδρείας, φασί, Κύριλλος, ἔχειν φησί τόν Υἱόν φυσικῶς ἐν ἑαυτῷ τά τοῦ Πατρὸς ἴδια καί ἐξαίρετα, διαβαινούσης εἰς αὐτόν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ιδιότητος, καί ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγει καί προχεόμενον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τήν κτίσιν ἀγιάζειν, καί ἐξ ἀμφοῖν προχεόμενον οὐσιωδῶς. Καί αὐθις ἐν ἐβδόμῳ τῶν Πρὸς Ἑρμείαν ἐξηνηνεγμένων λόγων περί τοῦ Υἱοῦ ταῦθ' ἡμῖν διατρανοῖ «ἀπολύων γάρ», φησίν, «ἀμαρτίας τόν αὐτῷ προσκείμενον, τῷ ἰδίῳ λοιπόν καταχρίει Πνεύματι, ὅπερ ἐνίησι μὲν αὐτός ὡς ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος καί ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάξει φύσεως. Καί οὐκ ἐκ μέτρου ἔχων δίδωσι τό Πνεῦμα κατά τήν Ἰωάννου φωνήν, ἀλλ' αὐτός ἐνίησιν ἐξ ἑαυτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καί ὁ Πατήρ».

Καιρός δὴ ἡμῖν εἰπεῖν πρός τόν τά τοιαῦτα προβαλλόμενον· ἔτ' ἀσύνητος εἶ καί οὐδ' ἀκηκοώς πάνυ πολλάκις ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν συνήκας, ὅτι Θεός καί ἐκ Θεοῦ ὑπαρξίς ἀναίτιός τε καί ὑπέρχρονος; Ἐνταῦθα γάρ προχεόμενον φησι καί τήν κτίσιν ἀγιάζον. Χρονικόν τοίνυν καί δι' αἰτίαν ἀκούων τό προχεῖσθαι (καί γάρ μετ' αὐτήν καί δι' αὐτήν προκέχεται τήν ἀγιαζομένην· πῶς γάρ οὐ;), πρός δέ καί εἰς ἄφεσιν ἀμαρτιῶν διδόμενον παρά τοῦ Υἱοῦ, ὥπερ ἀμέλει καί παρά τοῦ Πατρὸς, καί οὐκ ἀπολύτως πηγαζόμενον ἀλλά τισὶν ἀκούων, οὐκ ἀναμιμνήσκη ὁ διδασκῆς ἔχεις παρ' ἡμῶν τε καί τῆς ἀληθείας, ὡς ἡ παρά τοῦ Πατρὸς προαιώνιος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσις οὐ διά τι οὐδέ πρός τινος οὔτε ὑπὸ χρόνον ὅλως; Εἰ δέ καί οὐσιωδῶς ἐξ ἀμφοῖν εἶπε προχεόμενον, οὐδέν καινόν. Ὡς γάρ ἐπιδημοῦν τοῖς ἀποστόλοις καί ἐνεργοῦν τελεώτερον, καί ὡς Γρηγόριος ὁ θεολόγος λέγει, (σελ. 302) «οὐσιωδῶς ὡς ἂν εἴποι τις παρόν καί συμπολιτευόμενον». Τί δέ, οὐκ οὐσιώδης ἦν καί ἡ πρός ἡμᾶς ἀποστολή τοῦ Λόγου, ἐξ ἀμφοῖν τοῦ Πατρὸς γενομένη καί τοῦ Πνεύματος; Ἄλλ' ἡ ἀποστολή γέννησις οὐκ ἦν· οὐ γάρ ἐξ ἀμφοῖν ὁ Υἱός γεγέννηται, οὐδέ δι' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐδέ μεθ' ἡμᾶς, εἰ καί μεθ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς οὐσιωδῶς κατήλθεν ἐνωθείς τῇ καθ' ἡμᾶς φύσει καθ' ὑπόστασιν καί γεγονώς καθ' ἡμᾶς ὑπὲρ ἡμῶν, μή πρό ἡμῶν μόνον, ἀλλά καί πρό τῶν αἰώνων, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς γεγεννημένος ὢν. Καί τό Πνεῦμα τοίνυν τό ἅγιον οὐσιωδῶς ἐπέμφθη ἐξ ἀμφοῖν ἀρτίως, εἰ δέ βούλει, καί ἐκκέχεται παρ' ἀμφοτέρων· ὕδωρ γάρ ἐκλήθη ζῶν. Καί «Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι· ὑμεῖς δέ, φησὶν ὁ Κύριος, βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Πῶς ἂν οὖν ἐβαπτίσθησαν, μή τοῦ ζῶντος ἐκχυθέντος ὕδατος;

Ἐκκέχεται τοίνυν οὐσιωδῶς δι' ἡμᾶς καί μεθ' ἡμᾶς· αὐτό γάρ ἐφανερώθη δι' ἑαυτοῦ τήν θεῖαν δύναμιν παρέχον, ἀλλά καί πάρεστιν αἰεὶ οὐσιωδῶς ἡμῖν, πάντως δέ καί καθ' ὑπόστασιν, κἂν ἡμεῖς τῆς οὐσίας ἢ τῆς ὑποστάσεως ἥκιστα μετέχωμεν, ἀλλά τῆς χάριτος. Ἐκπορεύεται δέ οὐ πρό ἡμῶν μόνον, ἀλλά καί πρό τῶν αἰώνων ἀναίτιως ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς. Ὁ δέ τῆς ἐκκλησίας ἐν ταύτῳ καί θεμέλιος καί

κορυφαῖος Πέτρος καί αὐτῆς τῆς παρ' ἀμφοτέρων ἐκχύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαφοράν ἐγνώρισεν ἡμῖν· «τὴν γάρ ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς λαβὼν, φησί, παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε», ἀντικρυς ἐκείνην λέγων τοῦ Κυρίου καὶ διδασκάλου τὴν φωνήν, «ὅταν δέ ἔλθῃ ὁ παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω παρὰ τοῦ Πατρὸς».

Ἐκχεῖται τοιγαροῦν ἡμῖν τό Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ὡς καὶ ἑαυτοῦ, παρὰ δέ τοῦ Υἱοῦ ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς λαμβάνοντος. Ὡστε, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ μὲν ἔχει τό Πνεῦμα (σελ. 304) ὁ Υἱός, οὐδέ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχει, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ ἔχει ὁ Πατήρ, ἐξ ἑαυτοῦ ἀμέσως ἐκπορευόμενον ἀναιτίως καὶ προαιωνίως· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἰδίας ἡμῖν, φησί, ὁ Υἱός τοῦτ' ἀναπηγάζει φύσεως, εἰκότως καὶ παναληθῶς· μία γάρ φύσις τοῖς τρισὶ καὶ φυσικῶς ἔνεισιν ἀλλήλοις. Καὶ ὁσάκις ὁ θεόφρων οὗτος Κύριλλος ἐκ τοῦς οὐσίαις τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα λέγει, τό ὁμοούσιον παρίστησιν, ἀλλ' οὐκ αἴτιον εἶναι τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος. Ἐπεὶ καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας τῷ ὁμοουσίῳ τά τοιαῦτα γέγραφεν· ὕδωρ μὲν γάρ ζω[ν] ἀκλεῖται τό Πνεῦμα τό ἅγιον καὶ πηγὴ ἐστὶ τούτου τοῦ ὕδατος ὁ Πατήρ, ὅς διὰ τοῦ προφήτου περὶ τῶν Ἰουδαίων λέγει· «ἐμέ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος καὶ ὥρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους».

Πηγὴ ἐστὶ τούτου τοῦ ὕδατος καὶ ὁ Υἱός, καθό καὶ ὁ Χρυσόστομος περὶ τοῦ βαπτίσματος γράφων, «δείκνυσιν», φησίν, «ἑαυτὸν ὁ σωτὴρ πηγὴν ζωῆς καὶ ὕδωρ ζῶν τό Πνεῦμα τό ἅγιον». Ἀλλὰ τοῦ ὕδατος τούτου πηγὴν εἶναι δείκνυσιν ὁ Χριστός καὶ αὐτό τό Πνεῦμα τό ἅγιον· «ὁ πίων γάρ», φησίν, «ἐκ τοῦ ὕδατος οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα· ἀλλὰ τό ὕδωρ ὃ ἐγὼ δώσω, δηλαδή τό Πνεῦμα τό ἅγιον, γενήσεται αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Ἔστιν οὖν καὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ὁμοῦ πηγὴ τοῦ ζῶντος ὕδατος, τουτέστι τῆς θείας χάριτος καὶ ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος. Τὴν χάριν γάρ τοῦ Πνεύματος ἡ Γραφή, ὁ Χρυσόστομος φησι πατήρ, ποτέ μὲν πῦρ, ποτέ δέ ὕδωρ καλεῖ δεικνύσα ὅτι οὐ οὐσίαις ἐστὶ ταῦτα ὀνόματα, ἀλλ' ἐνεργείας. Οὐ γάρ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν συνέστηκε τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἀόρατόν τε καὶ μονοειδές ὄν. «Ἄλλ' ἐκ τῆς θείας φύσεως», φασί, «καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Υἱοῦ ἀναπηγάζει τό Πνεῦμα τό ἅγιον». Ἔστω δὴ, εἰ βούλεσθε, (σελ. 306) καὶ κατὰ τὴν αἰδίον ὑπαρξιν· πηγάζει γοῦν ἐκ τῆς θείας φύσεως, ἀλλὰ καθ' ὑπόστασιν μόνην τὴν πατρικὴν. Διό οὐδεὶς οὐδέποτε τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐσεβῶν θεολόγων ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα εἶπεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως· ἐκ δέ τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ φυσικῶς εἶναι ἐξ αὐτοῦ εἶπερ τις φαίη, ἀλλ' ὡς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φύσεως οὔσης τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ἵνα γάρ κατ' αὐτόν εἶπω τὸν θεῖον Κύριλλον, ὡς αὐτός πρὸς Ἑρμείαν γράφει, «οὐχ ἕτερος ἂν ὁ Υἱός εἶναι νοοῖτο παρὰ τὸν Πατέρα, ὅσον εἰς ταυτότητα φυσικὴν, πάντως δέ καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον», ὡς καὶ περὶ τούτου ὁ αὐτός ἐξηγούμενος ἐκείνο τό εὐαγγελικόν, «οὐ γάρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ», φησίν, «οὐδέν ἕτερον παρὰ τὸν Υἱόν ὑπάρχει τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὅσον εἰς ταυτότητα φύσεως». «Πηγὴ δέ ἐστὶ ζωῆς, κατὰ τὸν μέγαν Διονύσιον, ἡ θεία φύσις εἰς ἑαυτὴν χεομένη καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ἐστῶσα καὶ ἀεὶ δι' ἑαυτῆς θεωμένη».

Ἄλλ' οὐκ ἔστι, φησίν, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶναι τό Πνεῦμα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ μὴ εἶναι· οὐ γάρ συνορῶσιν, ὡς, ὅταν τι μιᾶς μὲν οὐσίας ἦ καὶ ὑποστάσεως, τό ἐξ ἐκείνης τῆς οὐσίας ἔχον ὅπωςδήποτε τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ταύτην ἔχει, καὶ ἀντιστρόφως· ὃ γάρ ἂν ἐκ τῆς ὑποστάσεως

ἐκείνης ἢ καί ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης ἐστίν, Ὅταν δέ τι μιᾶς μέν οὐσίας ἦ, οὐ μιᾶς δέ ὑποστάσεως, ἀλλὰ πλειόνων, τό ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης οὐσίας οὐκ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐστίν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν. Ἐπεὶ γοῦν ἡ ἀνωτάτω καί προσκυνητὴ Τριάς ἡμῖν μία φύσις ἐστίν ἐν ὑποστάσει τρισίν, οὐχὶ τό ἐκ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν ἔχον ἐκ τῶν ὑπολοίπων ὑποστάσεων ἐστίν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν, δηλαδή τῆς πατρικῆς· ἐκ ταύτης γάρ μή εἶναι οὐκ ἐνδέχεται, οὐκοῦν οὐχὶ καί ἐξ ἐτέρας, ἀλλ' ἐκ μόνης, εἴπερ ἐκ μιᾶς.

(σελ. 308) Καί τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων· ἕκαστος γάρ ἡμῶν ἐκ τῆς οὐσίας μέν ἔστι τοῦ Ἀδάμ, οὐκ ἔστι δέ καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, διότι μία μέν οὐσία τῶν ἀνθρώπων νῦν, πολλαὶ δέ ὑποστάσεις. Ἀνθρωπίνης δέ τὴν ἀρχὴν μιᾶς οὐσίας οὐσίας τε καί ὑποστάσεως, τῆς τοῦ Ἀδάμ, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Ἀδάμ ἢ Εὐᾶ οὐσα, καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνου ἦν. Ἀλλὰ καί πρὶν τὸν Κάιν εἶναι, μιᾶς οὐσίας ἀνδρικῆς οὐσίας τε καί ὑποστάσεως, ἐκ μιᾶς καί τῆς αὐτῆς ὁ Κάιν ἀνδρικῆς οὐσίας τε καί ὑποστάσεως ὑπῆρχε, τοῦ Ἀδάμ· δυοῖν δέ ἀνδρῶν ἤδη καθ' ὑπόστασιν τελούντων, ὁ τοῦ Κάιν Ἐνὼχ ἐκ τοῦ οὐσίας μέν ὑπῆρχε τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' οὐχὶ καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς τοῦ Κάιν.

Οἱ γοῦν λατινικῶς φρονοῦντες διατεινόμενοι καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, εἴπερ εἶναι θεολογεῖται ἐκ τῆς φύσεως, πλὴν τοῦ θείου Πνεύματος, μίαν εἶναι δείκνυνται φρονοῦντες ὥσπερ οὐσίαν οὕτω καί ὑπόστασιν ἐπὶ Θεοῦ, τὸν Πατέρα τελέως ἀθετοῦντες καί τὸν Υἱόν εἶναι μόνον καθ' ὑπόστασιν δεικνύντες καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν παριστῶντες.

Εἰ τις οὖν ἐκ τῆς φύσεως ἀκούων τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐκ τῆς ὑποστάσεως νοεῖ, ὁμοὑπόστατον ποιεῖ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ περ ὁμοούσιος· ἢ καί τὴν διαφορὰν καί τὴν διάκρισιν κἄν τῇ θείᾳ φύσει, ἀλλ' οὐκ ἐν μόναις ταῖς τρισὶ θείαις ὑποστάσεσι νοεῖ, μή πρὸς τοῖς ἄλλοις καί τοῦ Χρυσοστόμου θεολόγου διδάσκοντος ἀκούων, «ὥς ἡ μέν τῶν θείων ὑποστάσεων διακριτικὴ τάξις, τοῖς ἀγίοις καθέστηκε γνῶριμος, ἡ δέ φύσεων διακριτικὴ ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος ἀπόβλητος». «Οὐ γάρ ἐμερίσθη ἡ οὐσία ἀπὸ τοῦ Πατρὸς εἰς Υἱόν, πρὸς τὰς κανονικὰς φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος, οὐδέ ρυεῖσα ἐγέννησεν».

Τοιγαροῦν εὖ ἂν ἔχοι λέγειν οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς κακ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ (σελ. 310) τό Πνεῦμα, διὰ τό τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμοούσιον, καί τῆς τοῦ θείου Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καί τὸν Υἱόν ὁμοουσιότητος ἐντεῦθεν δεικνυμένης, ἀλλ' οὐχὶ τῆς διαφορᾶς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑπάρξεως τοῦ Πνεύματος, ἴσον δέ ἐστίν εἰπεῖν καί ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα διὰ τὴν ὁμοουσιότητα, καί ὅτι τῆς αὐτῆς ἐστίν οὐσίας τῷ Υἱῷ τό Πνεῦμα. Ἐκ δέ τῆς τοῦ Υἱοῦ ἢ ὁμοουσιότητος δείκνυται τοῦ Πνεύματος ὡς φανερωτέρας καί προκατηγγελημένης καί προπεπιστωμένης· «ἔχει τε ὁ Υἱός φυσικῶς ἐν ἑαυτῷ τὰ τοῦ Πατρὸς ἴδια καί ἐξαίρετα, διαβαινούσης εἰς αὐτόν φυσικῶς τῆς τοῦ γεννήσαντος ιδιότητος»· οὐ τὰ ὑποστατικά ἴδια τοῦ Πατρὸς καί ἐξαίρετα – οὐδέ γάρ τό ἀναρχον ἔχει καί ἀγέννητον ἢ τό γόνιμον ἀλλὰ τὰ φυσικά καί ἴδια τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως αὐχήματα, ἅπερ ἔχει φυσικῶς καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Καί τοῦτο διὰ πολλῆς ποιούμενος σπουδῆς ὁ θεῖος Κύριλλος, τό μηδένα παραχθέντα δοξάζειν ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ καί φυσικῶς καί κατὰ φύσιν ὁσάκις λέγει, τό Πνεῦμα φησι τό ἅγιον καί ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ πηγάζειν, καθ' ἣν ὁ αὐτός ἐστι μετὰ Πατρός, ἀλλ' οὐδαμοῦ

τῶν λόγων ἐκ τῆς ὑποστάσεως· καί τὰ ἴδια τοῦ Πατρός ἔχειν αὐτόν φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς καί κατὰ φύσιν αἰεί θεολογεῖ.

Καί συκοφαντηθεῖς γάρ ὡς καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ δοξάζων τήν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχειν, τοῦτ' αὐτό ὅτι συκοφαντεῖται ἰσχυρίσατο, ἴδιον τοῦ Υἱοῦ καί οὐκ ἀλλότριον εἶναι τό Πνεῦμα διατεινόμενος, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καί τοῦτ' ἀνάγραπτον κείται πρὸς Λατίνων περιφανῇ τε καί λαμπρόν ἔλεγχον· οἱ παρ' ὧν ἔδει μᾶλλον ἀποσχέσθαι τῆς κακονοίας, ἐκ τούτων ἐνάγεσθαι δικαιοῦσιν εἰς τό μή τόν Πατέρα μόνον, ἀλλά καί τήν τοῦ Υἱοῦ ὑπόστασιν αἰτίαν αἶναι κακῶς νομίζουσιν τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ὑποστάσεως. Ὁ δέ λέγων εἶναι ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως τό Πνεῦμα, (σελ. 312) διὰ τό εἰπεῖν τόν θεῖον Κύριλλον διαβαίνειν φυσικῶς εἰς τόν Υἱόν τήν τοῦ γεννήσαντος ιδιότητα παρ' αὐτοῦ τοῦ θείου Κυρίλλου ἐντρεπέσθω, γράφοντος ἐν Θησαυροῖς· «πῶς οὐκ ἔσται τό Πνεῦμα ὁ Θεός, ὅλην ἔχον ἐν ἑαυτῷ οὐσιωδῶς τήν ιδιότητα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, οὗ καί Πνεῦμα ἐστίν, δι' Υἱοῦ τῇ κτίσει χορηγούμενον»; Κατά γάρ τήν αὐτῶν σύνεσιν, ἥν ἐν ταῖς τῶν θεοφόρων κέκτληται θεολογίαις, τό Πνεῦμα γεννητόν τε ἅμα καί γεννήτωρ ἔσται· οὐ τί ἂν ἀκουσθεῖη καινότερον;

Ἀλλά ταῦτα μέν ὥσπερ ἐκ περιουσίας ἡμῖν ἀρτίως εἴρηται πρὸς τοὺς διατεινομένους ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐπειδήπερ ἐκ τῆς φύσεως εἴρηται. Ὁ γάρ θεῖος Κύριλλος ἐνταῦθ' ἡμῖν ἀναπηγάζειν ἐκ τῆς φύσεως οὐ τήν φύσιν φησί τοῦ Πνεύματος, οὐδέ τήν ὑπόστασιν, ἀλλά τήν ἐνέργειαν, ἣτις ἀναπηγάζει, κατὰ τόν Δαμασκηνόν θεολόγον, ἐκ μιᾶς τρισυποστάτου φύσεως. Ὅτι μέν γάρ ἄκτιστός ἐστι καί ἡ τῆς θείας φύσεως ἐνέργεια καί ὅτι φυσική καί οὐσιώδης λέγεται, παραστήσει δι' ὀλίγων καί ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τοῖς Κατά Μακεδονίου γράφων· «οὐ κατὰ ἄλλην καί ἄλλην πρόνοιαν ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός ἐργάζεται, ἀλλά κατὰ μίαν καί τήν αὐτήν οὐσιώδη τῆς θεότητος ἐνέργειαν».

Ὅτι δέ οὐκ ἐκ μιᾶς τινος τῶν ὑποστάσεων, ἀλλ' ἐκ τῆς τρισυποστάτου φύσεως ἡ τοιαύτη ἐνέργεια πηγάζει προσμαρτυρεῖτω καί ὁ μέγας Διονύσιος γράφων ἐν κεφαλαίῳ τετάρτῳ τῆς Περί τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας βίβλου· «πάντα μετέχει προνοίας ἐκ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης». Ὅτι δέ Πνεῦμα ἐνταῦθα ὁ θεῖος Κύριλλος ἐκ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ διδόμενον ἡμῖν οὐ τήν φύσιν φησὶν οὐδέ τήν ὑπόστασιν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά τήν ἄκτιστον αὐτοῦ καί φυσικὴν χάριν καί ἐνέργειαν, σαφές δεῖγμα πρὸς τοῖς ἄλλοις (σελ. 314) καί τό μνησθῆναι τῆς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ προδρόμου καί βαπτιστοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ φωνῆς, τῆς οὐκ ἐκ μέτρου δίδοσθαι λεγούσης παρὰ τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τῷ Υἱῷ. Ἰωάννης γάρ ὁ χρυσορρήμων, τό χωρίον τοῦτο τοῦ κατὰ τόν θεολόγον Ἰωάννην εὐαγγελίου ἐξηγούμενος, «Πνεῦμα», φησὶν, «ἐνταῦθα τήν ἐνέργειαν λέγει· πάντες γάρ ἡμεῖς μέτρῳ τήν ἐνέργειαν τοῦ Πνεύματος ἐλάβομεν, ἐκεῖνος δέ ὀλόκληρον· εἰ δέ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ ἀμέτρητος, πολλῷ μᾶλλον ἡ οὐσία».

Οὕτω πάντα νικᾷ τῆς τῶν παρ' ἡμῶν εἰρημένων ἀληθείας ἡ δύναμις, εὐπορίας ἀφορμὴν ποιούμενη τὰς ὑμῶν ἀπορίας καί δι' ἑαυτῆς ὡς διὰ μιᾶς τινος εὐθείας πλήθος σκολιῶν, ἑτεροκλινεῖς ἀπελέγχουσα γραμμάς.

Ταύτη τοι τῶν μέν γραφικῶς προβαλλομένων ἄλις.

Ἐπεὶ δέ οὐ μόνον τοῖς λογίοις οἱ Λατῖνοι χρῶνται καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δέ καθ' ἑαυτῶν, ἀλλά καί διανοήμασιν οἰκείοις, φέρ' ἴδωμεν τό ἀναμφίλεκτον αὐτοῖς δοκοῦν, ᾧ καί τ' ἄλλα συνδιαρρυσῆται λυθέντα, μᾶλλον δέ καί τό παρωνύμως ἀπὸ τῆς διανοίας λέγεσθαι στερήσεται, ἀδιανόητα δειχθέντα· κατὰ μέρος γάρ ταῦτ'

ἐπαξιέναι οὐκ ἀνάγκη. Καί ταυθ' ἡμῖν ἀρτίως οἷς πέρα τοῦ μετρίου μηκύνειν ἤκιστα προηρημένοις, ὅμως εἰς μήκος ἐκτέταται ὁ λόγος, ταῖς αὐτῶν ἐξ ἀγνοίας ἀπορρίαις συμπαραεκτεινόμενος.

Ἀλλά τί τό δοκοῦν αὐτοῖς ἀκράδαντον τῆς δυσσεβείας ἔρεισμα; Πᾶν, φησί, τό ἐκπορευόμενον ἔκ τινος, διά τινος ἐκπορεύεται καί οὕτως ἐπὶ πάντων ἐστί, κἄν μή ρήματι ὁ λέγων ἐπισημαίνεται· τό δ' αὖ διά τινος, καί ἐξ ἐκείνου δι' οὗ ἐστι λέγεται· διά τίνος οὖν ἑτέρου, εἰ μή διά τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα; Σαφές οὐκοῦν τό περαινόμενον, ὅτι διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἐκπορεύεται.

Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς ταῦτα; Οὐ τήν “διά” μέν αὐτοῖς δώσομεν, τήν δέ “ἐκ” ἀπαγορεύσομεν, ὃ πολλοὶ πεπόνθασιν, ἀγνοοῦντες ὃ πεπόνθασι. Τό γάρ διά στόματος, καί ἐκ στόματος (σελ. 316) σαφῶς προφέρεται. Καί τῷ Ἰώβ «διά νεφέλης» γέγραπται λαλήσας ὁ Θεός καί αὐθις «ἐκ τοῦ νέφους». Ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ τῶν κτιστῶν καί κατὰ φύσιν ἐκπορευομένων τό διά τινος οὐ συννοήσομεν καί μή λεγόμενον. Οὐ μὴν διά τοῦτο τοῖς κατὰ φύσιν τά ὑπὲρ φύσιν ὁμοιώσομεν. Ἀποκρίναι γάρ δή μοι ὁ ἐμβατεύων ἅ μή ἐώρακας· οὐχί καί πᾶς υἱός ἔκ τινος γεννώμενος διά τινος γεννᾶται καί οὕτως ἐπὶ πάντων ἔχει, κἄν μή ρήματι ὁ λέγων ἐπισημαίνεται; Ἄρ' οὖν διά τοῦτο καί τήν κάτω καί χρονικήν τοῦ μονογενοῦς ὑπὲρ φύσιν οὔσαν ἐκ μόνης παρθένου μητρός ἀθετήσομεν γέννησιν καί τήν ἄνω ἐκ μόνου παρθένου Πατρός προαιώνιον, ζητοῦντες τό διά τίνος τε καί ἐκ τίνος κατὰ τάς ἀπολουμένας σάς ὑποθήκας καί τούς ἀσυλλογίστους συλλογισμούς; Οὔμενον, ἀλλά δι' αὐτῆς κάπῃ γῆς φανερωθείσης καί τήν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν ἀμέσως οὔσαν ἐκ Πατρός ἐπιγνωσόμεθα καί τήν σὴν ἀποποιησόμεθα προσθήκην, ὡς τοῖς φυσικῶς διοικουμένοις τά ὑπερφυῖ συντάττουσαν.

Καί τοῦτο δέ οὐ συννοεῖς ὁ τῶν ἀνεξερευνητῶν ἐξεταστής, ὅτι τό ἐκπορευόμενον ἅπαν οὐ διά τινος μόνον, ἀλλά καί εἷς τι αἰεὶ ἐκπορεύεται; Ἡ τοίνυν δώσεις ἡμῖν εἰς τί πρό τῶν αἰώνων τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεται, καί ἀντί τῆς μόνης προαιωνίου καί σεπτῆς διά τοῦτο Τριάδος τετράδα σεβόμενος ἀποδειχθήσῃ, τό ἐξ οὗ, τό δι' οὗ, τό εἰς ὃ καί αὐτό τό ἐκπορευόμενον, ἢ τοῦτο σοῦ μή διδόντος οὐδ' ἐκεῖνο δεξόμεθα. Τίς γάρ ὁ λόγος καθ' ὃν, ἀμφοτέρων ἐπομένων τῷ ἐκπορευομένῳ παντί, τό μέν προσίεσθαι, τό δέ μή;

Καίτοι τό μέν ἐκ Πατρός ἐκπορευέσθαι τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί ἐν τῷ Υἱῷ ἀναπαύεσθαι, καί γέγραπται παρὰ τῶν θεολόγων καί πεφανέρωται ἐν Ἰορδάνῃ τοῦ Σωτῆρος βαπτιζομένου καί τοῦθ' οὕτως ἔχον ὁμολογοῦμεν, οὐκ ἐκ τῶν (σελ. 318) ὄντων τά ὑπὲρ πάντα τά ὄντα στοχαζόμενοι, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρρήτως τελουμένων τά ὑπὲρ ἔννοιαν διδασκόμενοι. Ποῦ δή σοι τό δι' Υἱοῦ καί ἐξ Υἱοῦ ἐπὶ τῆς τοῦ θείου Πνεύματος ὑπάρξεως, εἰ ἐκ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα πρὸς τόν Υἱόν σαφῶς ἔρχεται καί ἐν αὐτῷ ἀναπαύεσθαι τό θεολογεῖται; Καθάπερ ὁ ἱερός Δαμασκηνός ἐπὶ λέξεώς φησι καί Γρηγόριος ὁ θεολόγος τοῦτ' αὐτό δεικνύς ταμίαν εἶναι τοῦ θείου Πνεύματος ὡς Θεοῦ Υἱόν καταγγέλλει τόν Χριστόν. Καί ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν Θησαυροῖς ἐν Υἱῷ παρὰ Πατρός φυσικῶς ὑπάρχειν τό Πνεῦμα συμπεραίνει καί παρὰ Πατρός φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς διήκειν ἐν Υἱῷ τό Πνεῦμα λέγει, δι' οὗ πάντα χρίων ἀγιάζει ὁ Υἱός. Ἐκ γοῦν τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ ὑπάρχον φυσικῶς καί αἰδίως, ἐκ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τούς ἀξίους, ὅπως καί ἡνίκα δέοι, πρόεισι καί φανεροῦται τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Οὐ μὴν, ἀλλ' ἐπιεικέστερον τόν προκείμενον μεταχειρίζων λόγον, μάλιστα διά τούς μετ' εὐγνωμοσύνης ἐντυχάνειν μέλλοντας καθολικωτέραν ἔκφανσιν ἐν

βραχεῖ ποιήσομαι τῆς ἀληθείας, ὡς ἐν ἐπιλόγῳ τό πᾶν διαλαμβάνουσιν. Ὁ δ' ἔχων ὧτα πρὸς διάκρισιν ὀρθοῦ καὶ μὴ τοιούτου μυείσθω κατὰ τό ἐγχωροῦν τό τοῦ μυστηρίου βάθος· πύλας δ' ἐπίθεσθε τοῖς ἑαυτῶν ὤσιν, ὅσοι μὴ κριτικωτάτην κέκτησθε διάνοιαν, εἰ μὴ τοῖς εὖ λέγειν δυναμένοις, μᾶλλον δέ παρά Θεοῦ δυναμουμένοις, πειθηνίους ἑαυτοὺς παρέχετε, ὡς ἂν μὴ τό ὑπὲρ τὴν ὑμετέραν γνῶσιν ἀφροσύνην τῶν εὖ εἰδότεων ὀνομάσητε. Τί δέ ἐστιν ὃ λέγω; Καί συντείνετε παρακαλῶ τὸν νοῦν.

Τό Πνεῦμα τό ἅγιον πρό αἰώνων καὶ ἀπ' αἰῶνας καὶ ἔτι ἰδιαίτατον μὲν ἔχει τῆς ἰδιοτρόπου ὑπάρξεως τό ἐκ τοῦ Πατρός, τῆς μόνης πηγαίας θεότητος, ἐκπορεύεσθαι, τουτέστιν ἐκ τῆς ὑπερθέου ἐκείνης οὐσίας καθ' ὑπόστασιν μόνην τὴν πατρικὴν, ὑπέρθεος ὃν καὶ αὐτοουσία καὶ (σελ. 320) κατ' αὐτὴν τοῦ προσενεγκότος κατ' οὐδὲν ἀποδέον, μᾶλλον δέ μηδαμῶς διαφέρον ἢ διαιρούμενον, ἑτεροῦπόστατον δ' ὅμως καὶ αὐθυπόστατον. Οὕτω δέ ὃν ἐκ τοῦ Πατρός, οὐτ' αὐτοῦ διίσταται ποτε, καὶ τῷ Υἱῷ οὐχ ἦττον ἡνωται οὐσιωδῶς τε καὶ ἀδιαστάτως, αὐτῷ τε ἐπαναπαυόμενον καὶ ἴδιον αὐτοῦ ὑπάρχον καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς διατελοῦν ἀεὶ αὐτός γάρ ἐστιν ὁ τοῦ Πνεύματος ταμίας. Οὐδὲν οὖν καινόν, εἰ καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ προῖεναι λέγεται, καθ' ὑπόστασιν μέντοι τὴν πατρικὴν καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς καὶ δίδοται καὶ πέμπεται καὶ προχεῖται καὶ προέρχεται, δι' αὐτοῦ διδόμενόν τε καὶ φανερούμενον, εἰ δέ βούλει καὶ ἐκπορευόμενον πρὸς οὓς ἄξιον. Καὶ ἐκπόρευσιν γάρ εἶπουπερ ἂν ἐν τοῖς τοιούτοις ἀκροάσῃ, τὴν φανέρωσιν νόει· οὐ γάρ ἀεὶ τό ἐκπορεύεσθαι παρά Θεοῦ ὑπάρξεως ἐστὶ σημαντικόν αὐθυποστάτου· «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ γάρ», φησί, «μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ρήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ». Ὅρᾳς ὅτι τὰ μὲν παρά Θεοῦ ἐκπορευόμενα πολλά, πλήθους γάρ συνεκτικόν τό πᾶν, τό δέ Πνεῦμα τό ἅγιον ἔν, ὃ καὶ ἰδιοτρόπως παρά πάντα ἐκπορεύεται παρά Θεοῦ; Καὶ πάλιν· «ἐθαύμαζον», φησί, «οἱ ὄχλοι ἐπὶ τοῖς λόγοις τῆς χάριτος τοῖς ἐκπορευομένοις ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ». Ἄρ' οὖν ἡ τῶν λόγων χάρις αὐθυπόστατος, ὥσπερ τό Πνεῦμα τό ἐκπορευόμενον παρά μόνου τοῦ Πατρός; Ἀπαγε· καίτοι ταύτην τὴν χάριν ὁ Κύριος Πνεῦμα προσηγόρευσεν εἰπὼν, «τά ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, Πνεῦμα εἰσι καὶ ζωὴ εἰσιν». Ἄλλ' ὁρᾳς ὅπως ἐξ Υἱοῦ ἡ χάρις καὶ οὐκ αὐτὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ δωρεαὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Εἰ γάρ ἐκ τῆς τῶν πιστευόντων εἰς Χριστὸν κοιλίας ποταμοὶ ρέουσιν ὕδατος ζῶντος κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν («ὁ πῶν γάρ», φησὶν ὁ Κύριος «ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ γενήσεται πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον», (σελ. 322) ταυτόν δ' εἰπεῖν ἐκπορευομένη, κατὰ τό «πηγὴ δέ ἦν ἐκπορευομένη ἐξ Ἑδέμ») εἰ οὖν ἐκ τῶν ὁμοιωμένων τῷ Υἱῷ ποταμηδὸν ἄλλεται, ταυτόν δ' εἰπεῖν πηγάζεται καὶ ἐκπορεύεται τό Πνεῦμα κατὰ χάριν ἐνυπάρχον αὐτοῖς, πολλῷ μᾶλλον ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦ κατὰ φύσιν προαιωνίως τε καὶ αἰδίως ἔχοντος ἑαυτῷ ἐπαναπαυόμενον αὐτό καὶ συνημμένον φυσικῶς.

Ἄλλ' οὐ διὰ τοῦτο δογματίσομεν ἐκ τοῦ Πατρός καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τῶν ὁμοιωμένων κατὰ χάριν τῷ Υἱῷ ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα· ἰδιαίτατα γάρ ἐκ τοῦ Πατρός, ὡς ἐξ αὐτοῦ μόνου τὴν ὑπαρξιν ἔχον τὴν προαιωνιὸν τε καὶ ὁμοούσιον. Ἔστι γάρ καὶ ἐκ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Πατρός τό Πνεῦμα τό ἅγιον, καὶ προηγείται τῇ ἐπινοίᾳ τοῦ εἶναι Πατρός τό ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι (τό γάρ εἶναι τι προθεωρεῖται τοῦ τίνος εἶναι, εἰ καὶ μὴ κατὰ χρόνον) καὶ διὰ τοῦτο τοῦ Πατρός, ὅτι ἐκ Πατρός, ὡς καὶ ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν τοῖς Πρὸς Εὐνομιανούς φησι κεφαλαίοις· «τὴν πρὸς τὸν Πατέρα οἰκειότητα νοῶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ παρά τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται». Ἐκ δέ τοῦ

Υίου, εἶπον εὐρεθείη καὶ οἷς τισι ρήμασιν, ὡς αὐτῷ φυσικῶς ἐναναπαυόμενον προαιωνίως τε καὶ αἰδίως, ἅτε κατὰ τὴν ἀπόρρητόν τε καὶ ἄχρονον ἐκείνην γέννησιν τέλειον ἐν ἑαυτῷ σχόντι ἐκ Πατρός τὸ Πνεῦμα, ἐκ τῆς αὐτῆς ὄν αὐτῷ οὐσίας, καθ' ὑπόστασιν μέντοι τὴν πατρικὴν. Οὐκοῦν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ προθεωρεῖται τὸ εἶναι αὐτοῦ Πνεῦμα τοῦ ἐξ αὐτοῦ εἶναι, εἰ καὶ μὴ κατὰ χρόνον· καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι τοῦ Υἱοῦ. Τοιγαροῦν οὐκ ἔχει παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπαρξιν.

Διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔσθ' ὅτε μὲν ὡς δι' αὐτοῦ νοούμενον Πνεῦμα Πατρός καὶ ἐκ Πατρός, ἅτε μὴ γεννητόν ὑπάρχον ἀλλ' ἐκπορευτόν, καὶ ὡς ἐκπορευτόν ἀμέσως ἐκ τοῦ ἐκπορευόντος αὐτό νοούμενον· ἔστι δὲ καὶ ὡς συμπαρομαρτοῦν ἀχρόνως αὐτῷ κατὰ τοὺς θεολόγους (σελ. 324) καὶ σὺν αὐτῷ καὶ μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρός ὑπῆρχον, ὡς καὶ αὐτόθεν τοῖς συνετοῖς ἔστι κατάδηλον· οὐδεὶς γάρ τῶν εὖ φρονούντων λόγον ἀκούσας προαιωνίως ἐκ Πατρός γεννώμενον οὐκ εἰς ἔννοιαν εὐθύς ἔρχεται τοῦ τῷ λόγῳ συμφυῶς καὶ συνανάρχως συμπαραμαρτοῦντος Πνεύματος, καθ' ἣν ἔννοιαν οὐδ' εἰς “ἐκ” τὴν “διὰ” χρή μεταλαμβάνειν· ἔστι δὲ καὶ ὡς δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τοῖς ἁγίοις χορηγούμενον, οὐ μὴν προαιωνίως ἐκεῖθεν πεμπόμενον ἢ διδόμενον ἢ πηγάζον, εἰ δὲ βούλει ἐκπορευόμενον, ἀλλ' ἡνίκα ληφθῆναι καὶ φανερωθῆναι εὐδόκησε καὶ ὡς εὐδόκησε διδόμενόν τε καὶ φανερούμενον· οὐ γάρ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπόστασις φανεροῦται ποτε τοῦ θείου Πνεύματος. Εἰ δὲ Λατῖνοί φασιν ἐντεῦθεν στοχάζεσθαι τὴν προαιώνιον πρόοδον, ἀκολουθῶς οὐδ' ἐκεῖ κατὰ τὴν ὑπαρξιν ἔσται. Καὶ τὸ τεκμήριον ὃ φασιν αὐτοὶ τοῦτο, οὐδὲν αὐτοῖς συμβαλεῖται πρὸς τὴν πρόθεσιν.

Ἄλλ' ἐκ μὲν τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ οὕτω προϊόν θεολογεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· μιᾶς γάρ καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας, μία καὶ ἡ αὐτὴ καὶ θέλησις καὶ δόσις καὶ φανέρωσις. Ἐκ δὲ τῶν υἱοποιήτων τῷ Θεῷ καὶ διδόμενόν ἔστι καὶ ἀλλόμενον καὶ πηγάζον καὶ ἐνεργοῦν καὶ φαινόμενον, ὡς ἐνυπαρχούσης μὲν αὐτοῖς καὶ ἐνοικούσης τῆς ἐμφύτου χάριτος καὶ δυνάμεως τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ κατὰ χάριν καὶ οὐ φυσικῶς καὶ ὕστερον ἐπιδημησάσης, τουτέστι δι' αὐτῶν ἐνεργησάσης, ἀλλ' οὐ προαιωνίως ἐπαναπαυομένης.

Ὅραξ ὅση ἡ διαφορὰ, ὡς ἀπειρίας ἐπέκεινα; Λατῖνοι δὲ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως, ἐκ μὲν τοῦ Πατρός λέγοντες γεννηθῆναι τὸν Υἱόν, ἐκ δὲ τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι, οὐ σαφῶς περὶ τῶν προαιωνίων καὶ ὑποστατικῶν φασὶ προόδων καὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως τοῦ Υἱοῦ τε καὶ τοῦ Πνεύματος; Σαφῶς τοιγαροῦν μιγνύουσι τὰ ἄμικτα· τοῖς ὑπὲρ χρόνον τὰ ὑπὸ χρόνον, τοῖς ὑπὲρ αἰτίαν τὰ δι' αἰτίαν. Δι' ἡμᾶς γάρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πέμπεται· εἰ δὲ δι' ἡμᾶς, καὶ καθ' ἡμᾶς. Ἐκ δὲ τοῦ Πατρός οὐ διὰ (σελ. 326) τι, οὐδέ μετὰ τι· ἅπαγε τῆς βλασφημίας, εἰ μὴ σύ καὶ τοῦτ' ἀναπλάσεις ὁ πάντολμος, μᾶλλον δὲ ψευδώνυμος θεολόγος, καὶ τὸν λόγον οἷον ἐγγυτέρω τοῦ Πατρός τιθεῖς, πορρωτέρω δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ταῦτ' ἄρα καὶ οἱ θεόσοφοι Πατέρες ἡμῖν μὲν παραδιδόντες τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρός ἐθεολόγησαν γεννηθέντα τὸν Υἱόν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον· δηλονότι ἀμέσως ἐκάτερον αὐτῶν καὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, ἐξ αὐτῆς δηλαδή τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως. Εἰ δὲ διὰ τὴν γενομένην ἐπιφοίτησιν ὕστερον ἡμῖν, καὶ ταῦτα πρὸς τοὺς ἀλλοτριουῦντας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐνιστάμενοι, ἐξ ἀμφοῖν εἶπέ τις αὐτό, ἢ ἐκ πατρός δι' Υἱοῦ ἢ ὅτι τοῦ Υἱοῦ ἐκλάμπει καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν τῷ Υἱῷ ὑπάρχον καὶ ἴδιον αὐτοῦ καὶ κατ' οὐδὲν ἀλλότριον.

Πρός δέ τούτοις οὐδ' ἄνευ χρονικῆς προσθήκης ἢ αἰτίας εἴρηκέ τις δι' Υἱοῦ ἢ καί ἐξ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἀποστελλόμενον, προσημαίνων δέ αἰεί ἐνέργειαν, καθ' ἣν ἐφ' ἡμᾶς ἐλθεῖν πρό ἡμῶν τῶν ἀδυνάτων ἦν. Εἰ δ' ἄρα που καί μή προσημῆναντες εἰρήκεσαν, ἀλλ' ὡς πολλάκις τοῦτο πράξαντες. Ἐπειτα οὐδέ συνίης τοῦτο, ὃ ὑπερλίαν σύ καί καυχώμενος εἰς τά ἄμετρα, ὅτι πολλ' ἄττα τῶν λεγομένων παρά τῇ θείᾳ Γραφῇ, τῇ μέν συνόδῳ τῶν ρημάτων ἐστίν ἕν, τῇ δέ διανοίᾳ καί τῷ πράγματι οὐχ ἕν; Ὁ καί τοῖς αἰρετικοῖς τήν πλάνην ὡς ἐπίπαν ἀπειργάσατο, μή δυναμένοις διακρίνειν τό τῇ συνόδῳ τῶν ρημάτων ἕν, τοῖς δέ πράγμασιν οὐχ ἕν, ὡς καί Γρηγορίῳ τῷ θεολόγῳ συνδοκεῖ;

Σαφές γάρ τοῦτο τοῖς σοφοῖς τά θεῖα καί τῷ θείῳ Πνεύματι μεμνημένοις, ὡς ὅταν ἐξ ἀμφοτέρων, Πατρός καί Υἱοῦ, τό Πνεῦμα λέγεται, ἢ ἐκ Πατρός δι' αὐτοῦ, εἰ καί συνάγεται ρήματι, ἀλλά διέστηκε πράγματι. (σελ.328) Καί πρός μέν τούς ἀλλοτριοῦντας τό Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ δεόντως ἄν συνημμένως οὕτως εἴποιμεν ἐν κρίσει τούς λόγους οἰκονομοῦντες, οἰκειωθεῖσι δέ Θεῷ διά τοῦ γινῶναι ἴδιον αὐτοῦ τό Πνεῦμα ἡκριβωμένως ἐκκαλύψομεν ἐκάτερον, ὡς ἐκ Πατρός μέν ἔχει πρό πάντων τῶν αἰώνων τήν ὑπαρκτικήν τό Πνεῦμα πρόοδον, τῷ Υἱῷ δέ αἰωνίως ἐνυπάρχον, ἐξ αὐτοῦ εἰς τοῦμφανές προῆλθε δι' ἡμᾶς καί μεθ' ἡμᾶς κατ' ἐκφαντικήν καί οὐχ ὑπαρκτικήν προέλευσιν.

Ἀλλά καί ὁ Υἱός, φησίν, ἐν τῷ Πνεύματί ἐστι. Πάνυ γε, διό καί ἐκφαντικόν ἐστίν αὐτοῦ τό Πνεῦμα, καί ἀποστέλλεται καί παρ' αὐτοῦ οὐχ ὡς ἄνθρωπος μόνον, ἀλλά καί ὡς Θεός κατὰ τόν θεολόγον Γρηγόριον, καί ἐμμορφοῦται ταῖς καρδίαις τῶν πιστῶν καί ἐνοικεῖ καί ὁράται δι' αὐτοῦ. Ἐν γάρ Θησαυροῖς ὁ θεῖος Κύριλλος, «Χριστοῦ», φησί, «τό Πνεῦμα, ὡς τοῦ Θεοῦ λόγου διά Πνεύματος ἡμῖν ἐνοικιζομένου». Γεννᾶσθαι δέ οὐ λέγεται, ἐπεὶ τό γεννώμενον Υἱός αἰεί τοῦ γεγεννηκότος ἐστὶ τε καί λέγεται καί ὁ γεννῶν αἰεί Πατήρ· τό δέ ἐκπορευόμενον ἐπὶ Θεοῦ, καθά προέφημεν, οὐχ ἀπλῶς οὐδέ μόνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ· ἀλλὰ τό μέν προαιώνιον καί ὑπαρκτικήν πρόοδον δηλοῦν, ἐτερότροπον οὖσαν τῆς τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός γεννήσεως, μόνου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ· τό δ' ἐκ τοῦ κρυφίου φανεροῦσθαι καί παρρησιάζεσθαι καί δημοσιεύειν τήν οἰκείαν δύναμιν διά τῶν ἐπιτελουμένων θαυμασίων οὐ μόνον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ἐστὶ καί αὐτοῦ· «ὁ Θεός» γάρ, φησίν ὁ προφητικώτατος ἐν βασιλεῦσιν «ἐν τῷ ἐκπορευέσθαι τε ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῇ ἐσεῖσθαι».

Καί τοῦ Πατρός τοίνυν πάλαι ποτέ φανερουμένου καί διά Μωσέως θαυματοποιοῦντος, ὁ πρῶτος κατὰ τόν θεολογικώτατον Γρηγόριον γέγονε σεισμός, μετατιθεμένων τῶν Ἑβραίων ἀπό τῆς τῶν εἰδώλων προσκυνήσεως ἐπὶ τήν (σελ. 330) ἀμυδράν μέν, ἀληθῆ δέ θεογνωσίαν. Ἀλλά καί ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ δεύτερον γέγονε σεισμός, τῶν μέν Ἰουδαίων μεταρρυθμιζομένων ἀπό τοῦ νόμου πρός τό εὐαγγέλιον, παντός δέ ἔθνους καλουμένου πρός τήν εὐγγελιζομένην κοινωνίαν τῆς θεώσεως. Ἀλλά καί τοῦ Υἱοῦ μόνου διά τοῦ σταυροῦ διαβαίνοντος ἐν τῇ ὡς ἀληθῶς ἐρήμῳ, τῷ θανάτῳ καί τῷ ἄδῃ, καί φανερουμένου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων, διά τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν θεοσημίας καί αἰσθητῶς ἡ γῇ ἐσεῖσθαι. Ὅρᾳς ἐπὶ τῆς τοιαύτης σημασίας τό ἐκπορευόμενον οὐ μόνον ὄν τοῦ Πνεύματος, ἀλλά κοινόν Πατρός, Υἱοῦ καί Πνεύματος; Ἀλλ' ὑστερογενῆς καί ὑπό χρόνον αὕτη ἡ ἐκπόρευσις· «ἐν τῷ λαῷ» γάρ φησιν. Εἰ δ' ἐν τῷ λαῷ, καί μετά τόν λαόν.

Καλῶς ἄρ' ἔφημεν, ὥς τό ἐκπορευόμενον ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐκ αἰετὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιον ὑπαρξιν δηλοῖ, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τὴν ὕστερον φανέρωσιν, καθ' ἣν καὶ ὁ Υἱὸς κοινωνήσῃ τῷ Πατρί, ὃ καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος δείκνυσι σαφῶς λέγων, «Τό Πνεῦμα τόν Υἱόν ἐξ ἰδίας ἡμῖν ἀναπηγάξει φύσεως». Προστιθεὶς γάρ τό «ἡμῖν», συνιέναι δίδωσι τό χρονικόν τῆς ἀναδόσεως. Καί ὅτι ἐνέργεια καὶ δωρεά ἐστὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος τό ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πηγαζόμενον ἡμῖν, Ἰωὴλ προκαταγγέλλων, μᾶλλον δέ διὰ τούτου ὁ Θεός, οὐκ «ἐκχεῶ τό Πνεῦμα μου», φησίν, ἀλλ' «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου». Ὡς γάρ καὶ ὁ Χρυσόστομος φησι πατήρ, «τό μέρος λέγει τῆς ἐνεργείας· οὐ γάρ ὁ παράκλητος μερίζεται». Ὁ δέ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος πολλαχοῦ, μᾶλλον δέ πανταχοῦ, δωρεάν καλεῖ τὴν ἐκχυθεῖσαν τηνικαῦτα πρὸς αὐτούς. Καί ὁ χρυσοῦς πάλιν θεολόγος· «οὐχ ὁ Θεός», φησίν, «ἀλλ' ἡ χάρις ἐκχεῖται».

Οὐκ ἄρα διὰ ταῦτα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα· ἀτιμάσαμεν γάρ ἂν (σελ. 332) τοῦτο μᾶλλον ἢ δοξάσαιμεν, τοῖς διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι σχοῦσι συντάττοντες αὐτό. Τοιγαροῦν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου δοξάζομεν ἐκπορευόμενον ἰδιοτρόπως καὶ προαιωνίως, ὥς καὶ ὁ Υἱὸς γεννᾶται· καὶ οὕτω δοξάζοντες, συνδοξάζομεν αὐτό καὶ συμπροσκυνοῦμεν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρί.

Καὶ τοῦτο δηλοῦντες οἱ θεόσοφοι πατέρες, ἐπὶ τοῦ συμβόλου τῆς ὀρθοδοξίας τό ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα καὶ τό συνδοξάζεσθαι τῷ Πατρί καὶ τῷ Υἱῷ συνηγάγον εἰς ἓν, συνημμένως ἐκφωνήσαντες καὶ παραδόντες, ὥς τῶν μὴ δοξαζόντων ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τόν Υἱόν γεγεννημένον, οὐδέ συμπροσκυνεῖν τό Πνεῦμα ἐκείνοις δυναμένων, ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει θεωρούμενον.

Εἰ γάρ κοινόν αἰετὴν αὐτοῖς ὥς ἐξ αὐτῶν ἢ τοῦ Πνεύματος ἐκπόρευσις, ἐνέργεια ἂν τό Πνεῦμα εἴη μόνη καὶ οὐκ ἐν ὑποστάσει· μόνον γάρ ἐνέργεια, ἢ γε αὐτοῖς κοινή. Κοινόν μὲν οὖν αὐτοῖς ὥς ὁμοούσιον, ἀλλ' οὐκ αἰετὴν αὐτοῖς κοινόν ὥς ἐξ ἀμφοῖν εἰ καὶ νῦν ἐπ' ἐσχάτου τῶν αἰώνων ἐξ ἀμφοῖν ἐκκέχυται, προσθήσω δ' ὅτι καὶ παρ' ἑαυτοῦ· καὶ γάρ αὐτεξουσίως πρὸς ἡμᾶς ἐκχεῖται. Καὶ πρὸς τόν Υἱόν γάρ εἴρηται προφητικῶς εἰπεῖν, «Υἱός μου εἰ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε». Ἀλλ' ἴσμεν ὑπὸ χρόνον ταύτην ὑπάρχουσαν τὴν γέννησιν. Τί δέ, οὐχὶ καὶ τό Πνεῦμα ταύτην συνειργάσατο τὴν γέννησιν, ὥς τό καθ' ἡμᾶς ἀνειλημμένον τοῦ Υἱοῦ φύραμα ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος ἐχρίσθη καὶ χρισθέν ἐφανερώθη, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος γέγονεν ὁμοθεον, ἐπεὶ καὶ τὴν ἀρχὴν ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός, «ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας ἐσαρκώθη τῆς παρθένου», κατὰ τό γεγραμμένον;

Ἄρ' οὖν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐρεῖςγεγεννηῖσθαι πρὸ αἰώνων τόν Υἱόν διὰ τὴν ὑπὸ χρόνον ταύτην γέννησιν; Σὺ δέ ἴσως ὁ λογικαῖς ἐφόδοις τὴν περί (σελ. 334) Θεοῦ γνώσιν ποριζόμενος καὶ ἐκ τῶν ὕστερον ὥς αὐτός φης γεγονότων τὰ προαιωνίως ὄντα στοχαζόμενος· ἀλλὰ καὶ μάρτυρά γε ἀξιολογώτατον ἡμῖν ἂν ἐπαγάγοις τόν Υἱόν αὐτόν διὰ τοῦ προφήτου λέγοντα, «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τό Πνεῦμα αὐτοῦ»· καὶ τοῦτο γάρ σόν, ταυτόν εἶεσθαι ἀποστολήν τε καὶ τρόπον ὑπάρξως. Πρὸς δέ τούτῳ καὶ τῷ τοῦ μεγάλου προσχρήσει καὶ παρεξηγήσει Παύλου, καὶ τοῦθ' ἐκὼν καὶ ἐθελοκακῶν ἢ ἀγνοῶν καὶ μὴ ὁμολογῶν. «Ὡ μὲν γάρ» φησίν ἐκεῖνος, «διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δέ λόγος γνώσεως». Ἀλλὰ καὶ ὁ Χριστὸς ἐνοικεῖ ταῖς καρδίαις τῶν μὴ ἀδοκίμων, πάντως διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ νοερῶς ὁράται καὶ ἐμμορφοῦται καὶ ἐμφανίζεται, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ Πνεύματος. Οὐκοῦν προσυλλογιζόμενος ἐρεῖς, εἰ διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος. Εἰ δ'

ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς σαφῶς ἀποστέλλεται καὶ τό βάπτισμα δέχεται, καθ' ὃ πᾶς βαπτιζόμενος γεννᾶται ἐκ Πνεύματος, καὶ ταῖς καρδίαις ἐλλάμπει, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ πολλά ἕτερα τῶν παραπλησίων συνείρας, εἴτα κοινῶς κατὰ τὰς σὰς ἐπιστήμας συμπεραίνων, καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεγεννημένον εἶναι τὸν Υἱὸν δοξάζεις τε καὶ δείξεις. Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς γε, ὧ σοφώτατε ἐπιχθονίων, οἱ τῆς κατὰ σέ ταύτης θεολογίας ἄμοιροι παντάπασιν, ἀλλ' ὀρθῶς ἂν καὶ προσενέγκωμεν καὶ διέλωμεν τὴν τῆς πίστεως ὁμολογίαν, ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου λέγοντες ἐξ ἀρχῆς ἀμέσως εἶναι τὸν Υἱὸν τε καὶ τό Πνεῦμα, ἰδιοτρόπως μέντοι ἐκάτερον αὐτῶν.

Καὶ δὴ τό ἴδιον δηλοῦντες ἐκατέρου τρόπου, τὴν μὲν ἐκ Πατρὸς ὑπαρξιν τοῦ Υἱοῦ γέννησιν προσαγορεύομεν, ἐκπόμενισιν δέ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τὰ δ' ὕστερον ἐν χρόνῳ καὶ μετὰ τὴν κτίσιν ἐπὶ ταύτης καὶ ὑπὸ τούτων ὑπεργμένα, νοήμασι μὲν αἰεὶ διαιροῦμεν τῶν προαιωνίων καὶ ἀνάρχων ὑπάρξεων ἐκείνων, ρήμασι δ' ἔστιν ὅτε καὶ τοῦτο σπανιώτατα συνάπτοντες ἢ καὶ συνημμένα παρά τινων ἀκούοντες, (σελ. 336) τὴν ἐν τοῖς νοήμασι διαίρεσιν οὐκ ἀποβάλλομεν. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό παρά τοῦ Κυρίου λεγόμενον, «ἐγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἦκω», καὶ «ἐξῆλθον παρά τοῦ Πατρὸς καὶ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον». Κάνταῦθα γάρ τό «ἐξῆλθον» ἐν ὧν οὐ μιᾶς διακονίας ἐστὶ δηλωτικόν· τὴν τε γάρ ἐφ' ἡμᾶς δι' ἡμᾶς ἐφ' ἡμῶν παρά τοῦ πατρὸς ἀποστολήν δηλοῖ καὶ τὴν ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως προαιωνίον πρόοδον.

Τί οὖν, διὰ τό τοῦ ρήματος ἐνιαῖον συνάψομεν τά πλεῖστον διεστῶτα; Ἡ διότι τό «ἐξῆλθον» καὶ τὴν ἀποστολήν δηλοῖ, ἢ δέ τοῦ Υἱοῦ ἀποστολή παρά τοῦ Πατρὸς ἐγγεγόνει καὶ τοῦ Πνεύματος, κατὰ τό «Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τό Πνεῦμα αὐτοῦ», ἵν' εἴπω πάλιν τό πολλάκις εἰρημένον, προελθεῖν δογματίσομεν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ Θεοῦ; Οὐ μὲν οὖν. Οὐκοῦν οὐδέ διὰ τὴν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποστολήν ἢ ἔκφανσιν ἢ πρόοδον, τὴν ἐκφαντικὴν καὶ ὑπὸ χρόνον λέγω, κἂν εἰς ἓν τῇ προαιωνίῳ ἐνίστε συνάγεται κατὰ τὴν λέξιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δογματίσομεν ἐκπορεύεσθαι τό Πνεῦμα τό ἅγιον, μέχρις ἂν ἐκ Θεοῦ Θεόν γινώσκωμεν αὐτό τῷ προενεγκόντι Πατρί ἐπίσης προαιωνίον.

Ἀλλ' ὁ μόνος διανοίγων ὀφθαλμοῖς τυφλῶν, καὶ δι' οὗ ὁρῶσιν οἱ ὁρῶντες, εἰ καὶ μὴ ἀπαξιαπλῶς τοῖς πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἐν ἀληθείᾳ σε ζητοῦσιν ἅπασιν, δίδου δι' ἀοράτου θεωρίας ἀνηκούστοις σοῖς ἐν νῷ διδάγμασιν, ἐπιγινώσκειν τὴν ἀλήθειαν. Εἰ δ' οὖν, ἀλλὰ δι' ἀκοῆς πιστεύσαντας πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς σῆς ἐπιγνώσεως διὰ πίστεως ἀνάγαγε, καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν βεβαιοπίστους ἀποδείξας ἐν καιρῷ εὐθέτῳ φανέρωσον σαυτὸν αὐτοῖς, ἵν' εἰδῶμεν τὴν σὴν ἐπ' ἀληθείας δόξαν ἅπαντες καὶ καταπολαύσωμεν ἐν πνευματικῇ καὶ ἀπορρήτῳ θεᾷ τῆς τρισηλίου καὶ μοναρχικωτάτης φαιδρότητος, καὶ δοξάσωμεν σε πρὸς δύναμιν ἀδιαλείπτως, νῦν καὶ αἰεὶ καὶ εἰς τοὺς ἀκαταλήκτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΑΝΤΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΒΕΚΚΟΥ ΥΠΕΡ ΛΑΤΙΝΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΑΣ (σελ. 344)

Ἐπιγραφή πρώτη

Χρήσεις γραφικαί διάφοροι συλλεγεῖσθαι εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, μεθ' ἧς ἕτεραι καταστρωννύονται εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα διά τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρός. Καί ἐπειδή αἱ μέν ἐκ τοῦ Υἱοῦ αἱ δέ διά τοῦ Υἱοῦ ἀποδεικνύουσιν εἶναι τοῦτο, εἰς παράστασιν τοῦ ἰσοδυνάμου τῆς “διά” καί τῆς “ἐκ”, ἀκολουθῶς παρευθῶς, ἕτεραι γραφικαί χρήσεις καταστρωννύονται, δι' ὧν τό τῶν προθέσεων τούτων ἰσοδύναμον ἀποδείκνυται.

Ἀντεπιγραφή πρώτη

Ὅταν ἐπί τῆς θεολογίας ἰσοδυναμῶσιν ἀλλήλαις ἡ “ἐκ” καί ἡ “διά”, οὐ τήν διαίρεσιν οὐδέ τήν διαφοράν παριστῶσι τῆς ἀγίας Τριάδος, ἀλλά τήν ἔνωσιν καί τήν ἀπαράλλαξιν, ἥτις ἐστὶ κατὰ τήν φύσιν καί τήν ὁμοβουλίαν. Δείκνυται γάρ ἐντεῦθεν μιᾶς καί τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καί δυνάμεως καί ἐνεργείας καί θελήσεως ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὁ δ' ἐνταῦθα καταγράψας τά τῶν ἁγίων ρητά καί οὕτως ἐπιγράψας τήν διαφοράν κακῶς καί δυσσεβῶς τῶν θείων ὑποστάσεων ἐπιχειρεῖ δεικνῦναι διά τοῦ τῶν τοιούτων προθέσεων ἰσοδυνάμου καί ὅτι ἐκ τῶν δύο ὑποστάσεων καί παρ' ἐκατέρας τούτων διαφόρως ἔχει τήν ὑπαρξιν ἡ μία τῶν τριῶν προσκυνητῶν ὑποστάσεων, τουτέστι τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Φανερόν οὖν ὡς αἱ μέν τῶν ἁγίων ῥήσεις ἔχουσιν εὐσεβῶς τε καί καλῶς, ἐκλαμβάνονται δέ (σε. 346) παρά τοῦ συνειλοχότος καί καταγράψαντος ἐνταῦθα ταύτας κακῶς τε καί δυσσεβῶς.

Ὅτι δέ τήν ἔνωσιν καί τήν ἀπαράλλακτον ἐν πᾶσιν ἡ τοιαύτη δείκνυσι “διά”, ὅταν δηλονότι ἰσοδυναμῇ τῇ “ἐκ”, ὁ θεῖος Μάξιμος παρίστησι σαφῶς, περί τινων εἰπόντων διά τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, γράφων πρὸς Μαρίνον, «οὐκ αἰτίαν τόν Υἱόν ποιοῦντας σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν, μίαν γάρ ἴσασι τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος τόν Πατέρα αἰτίαν, τοῦ μέν κατὰ τήν γέννησιν τοῦ δέ κατὰ τήν ἐκπόρευσιν, ἀλλ' ἵνα τό δι' αὐτοῦ προῖεναι δηλώσωσι καί ταύτη τό συναφές τῆς οὐσίας καί ἀπαράλλακτον παραστήσωσι». Σαφές οὖν ἐντεῦθεν ὡς ὁ Βέκκος οὗτος δυσσεβῶς ἐκλαμβάνει τάς τοιαύτας ῥήσεις· οὐ γάρ τό συναφές καί ἀπαράλλακτον, ὅ ἐστι κατὰ τήν φύσιν, ἀλλά τό διαφέρον τῶν ὑποστάσεων ἐκ τούτων ἐπιχειρεῖ συνάγειν, οὐδέ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ πειθόμενος· καί οὗτος γάρ ἐν ὁγδόῳ τῶν Πρὸς Ἀμφιλόχιον κεφαλαίῳ φησί· «τό διά τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖν τόν Πατέρα, οὔτε ἀτελῇ τοῦ Πατρός τήν δημιουργίαν συνίστησιν, οὔτε ἄτονον τοῦ Υἱοῦ παραδηλοῖ τήν ἐνέργειαν, ἀλλά τό ἠνωμένον τοῦ θελήματος παρίστησιν».

Ὁ γοῦν λέγων διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα προῖεναι κατὰ τήν χορηγίαν τήν ὁμοβουλίαν τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ παρίστησι καλῶς. Εὐδοκία γάρ τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί αὐτό συνευδοκοῦν τοῖς ἀξίοις χορηγεῖται τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Οἱ δέ λατινόφρονες οὗτοι συνάγοντες ἐκ παρανοίας διά τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τήν ὑπαρξιν τό Πνεῦμα ἔχειν εὐδοκίας καί θελήσεως ἔργον καί κτίσμα ἐξ

ανάγκης, ἀλλ' οὐ θείας φύσεως καρπὸν ὑπάρχειν τό Πνεῦμα τό ἅγιον παριστῶσι δυσσεβῶς. Κατά γάρ τόν ἱερόν Δαμασκηνόν ἔργον θείας θελήσεως ἡ κτίσις, ἀλλ' οὐχ ἡ θεότης, ἄπαγε· «οὐ γάρ τῆς θείας θελήσεως, ἀλλά τῆς θείας φύσεως, αὐθις κατά τόν αὐτόν, ἡ προαιώνιος καί ἀίδιος γέννησίς τε καί ἐκπόρευσις».

Ἐπιγραφή δευτέρα (σελ. 348)

Ἐπειδή εἰσὶ τινες ἀντιλέγοντες ταῖς γραφικαῖς χρήσεσι, τοῖς δηλοῦσαι διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός, συνελέγησαν καί αἱ παροῦσαι γραφικαῖς χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι προσεχῶς καί ἀμέσως τόν Υἱόν ἐκ Πατρός εἶναι, εἰς συγκρότησιν τῶν δηλουσῶν χρήσεων διὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τό Πνεῦμα. Εἰ γάρ μή ἦν τό Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, διατί μή καί αὐτό ἀμέσως ἐρρήθη εἶναι ἐκ τοῦ Πατρός;

Ἀντεπιγραφή δευτέρα

Καί μήν ἐρρήθη καί τό θεῖον Πνεῦμα ἐκ Πατρός ἀμέσως καί ἀνήρηταί σου παντάπασιν ἡ τῆς δυσσεβείας πρόφασις τε καί παράστασις. Γρηγόριος γάρ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος δεύτερον ἐν τοῖς Ἑπεσιν ἀπό τοῦ Πατρός εἶναί φησι τό Πνεῦμα τό ἅγιον καθά καί τόν Υἱόν. Ὁ δέ Νύσσης, σὺν πολλοῖς ἑτέροις, πρὸς ἓν πρόσωπον, τό πατρικόν, ὡσαύτως ἔχειν ἑκάτερόν φησιν, ἄνευ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως. Ἀλλά καί τά τοῦ ἀνθρώπου, φησί, πρόσωπα οὐκ ἀπό τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατά τό προσεχές ἔχει τό εἶναι, ὥς πολλά καί διάφορα εἶναι πρὸς τοῖς αἰτιατοῖς καί τά αἴτια. Ἐπὶ δέ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐχ οὕτως· ἓν γάρ πρόσωπον καί τό αὐτό, τοῦ Πατρός, ἐξ οὗπερ ὁ Υἱὸς γεννᾶται καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκπορεύεται. Διό καί κυρίως τόν ἓνα αἴτιον μετὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιατῶν ἓνα Θεόν φαμεν τεθαρρηκότως».

Τί δέ οἱ λέγοντες ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι καί ἐν τῷ Υἱῷ διαμένειν τό Πνεῦμα τό ἅγιον καί ἐκ τοῦ Πατρός ἐν τῷ Υἱῷ διήκειν καί ἐκ τοῦ Πατρός εἶναι καί τῷ λόγῳ συμπαραμαρτεῖν; Ἔτι δέ οἱ κοινωνίαν καί ἀγάπην εἶναι (σελ. 350) λέγοντες τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον; Πρὸς δέ τούτοις οἱ πρὸς τό ἕτερον ἕκαστον ἔχειν τῶν προσώπων λέγοντες οὐ ἤττον ἢ πρὸς ἑαυτό; Τί δέ ὁ ψάλλων «αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καί ἔπλασάν με»; Ἄρ' οὐχ ἅπαντες οὗτοι ἀμέσως εἶναι καί τό Πνεῦμα δεικνύουσιν ἐκ τοῦ Πατρός;

Ἐπιγραφή τρίτη.

Κατεστρώθησαν καί αἱ παροῦσαι γραφικαῖς χρήσεις εἰς συγκρότησιν τῆς ἐννοίας τῶν δηλουσῶν χρήσεων, μή ἀμέσως ἀλλά διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρός εἶναι τό Πνεῦμα. Εἰ γάρ ἀμέσως ἦν τό Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός, οὐκ ἂν ἐρρήθη ὁ μὲν Υἱὸς εἰκὼν τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ· καί ὁ μὲν Υἱὸς ἐνέργεια τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ· καί ὁ μὲν Υἱὸς πρόσωπον τοῦ Πατρός, τό δέ Πνεῦμα πρόσωπον τοῦ Υἱοῦ.

Ἀντεπιγραφή τρίτη.

Ἀνούστατε, ὁ δυσσεβῶς ἐπιγράφων ὧδε τά παρά τῶν ἁγίων εὐσεβῶς εἰρημένα, πῶς οὐ συνορᾷς ὅτι τά κοινά καί φυσικά ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καί προσκυνητῆς Τριάδος οὐδεμίαν ἔχουσι διαφοράν; Εἷς γάρ Θεός, μία εἰκών, μία θέλησις, μία ἐνέργεια Πατρός, Υἱοῦ καί ἁγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅταν καί πρόσωπον ἕτερον ἑτέρου τούτων λέγεται, φυσικόν ἐστίν, ἀλλ' οὐχ τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ἅπαγε. Σὺ δέ μή οὕτω πρόσωπον ἕτερον λέγων, ἀλλ' ὑποστατικῶς, οὐκέτ' ἔχεις εἶναι μύστης τῆς Τριάδος. Εἰ γάρ τοῦ Πατρός ἐστίν ὁ Υἱός τὸ πρόσωπον, ὡς ἐξ αὐτοῦ καί τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκέτ' ἔσται λοιπόν ὁ (σελ. 352) Πατήρ πρόσωπον ἕτερον παρά τόν Υἱόν, οὐδέ παρά τὸ Πνεῦμα ὁ Υἱός. Ὁρᾷς ὡς αἱ μέν τῶν ἁγίων ρήσεις ἔχουσιν εὐσεβῶς τε καί καλῶς, παρά δέ σοῦ ἐκλαμβάνοντα κακῶς καί δυσσεβῶς;

Ἐπιγραφή τετάρτη

Ἐπειδὴ τινες μή καταδεχόμενοι τὴν ἐν τῇ Τριάδι μεσιτείαν τοῦ Υἱοῦ, προδήλως παρά τῶν ἁγίων θεολογουμένην ἀπαρνοῦνται καί τὸ ὅλως λέγειν ὄνομα τάξεως ἐν τῇ Τριάδι, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς δήλωσίν τε καί τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ συνάπτεσθαι τῷ Πατρὶ καί εἰς παράστασιν τοῦ λέγεσθαι ἀριδῆλως τάξιν ἐν τῇ Τριάδι.

Ἀντεπιγραφή τετάρτη

Καταψεύδη τῶν εὐσεβῶν, ταλαίπωρε. Ἴσμεν γάρ τάξιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ τὴν εὐσεβῆ τὴν δὲ δεικνῦσαν τρίτον ἐξ ἀνάγκης ἀπὸ τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς δυσσεβῶς ἔχουσιν, ἦν σύ μετ' Εὐνομίου στέργεις, οὐ καταδεχόμεθα. Καί τῶν γραφικῶν δὲ καταψεύδη χρήσεων· οὐ γάρ τόν Υἱόν μόνον, ἀλλ' ἔσθ' ὅτε καί τόν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος ἔνωσιν φασιν, ἄλλοτε δέ τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα μέσον καί κοινόν αὐτοῖς· καί ἦν 'ἀριδῆλως' φῆς τάξιν, σαφές ὡς οὐ περὶ τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστίν. Στέργεται δέ καί ἡ μεσιτεία τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' οὐ κατὰ τὴν ὑπαρξιν τοῦ Πνεύματος τοῖς τά θεῖα συνετοῖς, ἀλλὰ κατὰ τὴν ὁμολογίαν, μή προσεχῶς τῷ Πατρὶ τῷ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τιθεῖσιν, ἵνα μή δόξη καί τοῦτο γεννητόν. Τά τοιαῦτα τοίνυν τοῖς ἁγίοις λέγεται καλῶς, ὁ δὲ συνειλοχῶς (σελ. 354) ταῦτα καί προθεῖς ἐνταῦθα πρὸς τὴν οἰκείαν μεθέλκων κακοδοξίαν κακῶς καί δυσσεβῶς αὐτοῖς χρῆται.

Ἐπιγραφή πέμπτη

Ἐπειδὴ εἰσὶ τινες μή καταδεχόμενοι ἐκεῖνο τὴν εὐαγγελικὴν δύνασθαι ρῆσιν, τὴν 'Πνεῦμα ἀληθείας' τὸ ἅγιον λέγουσαν Πνεῦμα, ὅπερ δύναται καί ἡ ρῆσις ἡ λέγουσα ἐκ τοῦ Πατρός αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι, ἔτι δὲ διενιστάμενοι μηδέ εἰς ἰσοδύναμον ἔννοιαν λέγεσθαι τὸ ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορεύεσθαι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατεστρώθησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυναμοῦ τῶν τοιούτων εὐαγγελικῶν χρήσεων.

Ἀντεπιγραφή πέμπτη.

Τῆς ἀναισθησίας ἰσοδυναμοῦσι γάρ αἱ ῥήσεις τῶν ἁγίων εἰς τό δεῖξαι τήν πρός τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν οἰκειότητα, ταῦτό δ'εἰπεῖν ὁμοουσιότητα τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, διαφέρουσι δέ ὡς μή παρ' ἀμφοτέρων, Πατρός τε καί Υἱοῦ, τήν ὑπαρξιν δεικνέειν. Καί τοῦτο κατάδηλον ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν γραφικῶν χρήσεων ἐστίν, ὁ δέ συνειλοχῶς ταύτας οὗτος πρός τήν διαφοράν τῶν ῥήσεων τούτων καθάπερ ἐκκεκώφεται.

Ἐπιγραφή ἕκτη.

Ἐπειδή εἰσὶ τινες λέγοντες διαφέρειν ἀλλήλων τό 'πρόεισι' καί τό 'προχεῖται' καί τό 'ἐκπορεύεται', ἐξελέγησαν εἰς ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν τοῦ ἰσοδυναμοῦ αὐτῶν αἱ προκείμεναι χρήσεις τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καί μετ' αὐτάς αἱ (σελ. 356) ὑποτεταγμέναι χρήσεις τῶν θεολογούντων ἐκ Πατρός προῖέναι τε καί ἐκπέμπεσθαι καί προχεῖσθαι τό Πνεῦμα.

Ἀντεπιγραφή ἑβδόμη

Ἐπειδή τινες ἀκούοντες τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχον καί ἀναβλύζον καί προῖόν, οὐχί τήν φύσιν τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ πηγάζειν καί ἀναβλύζειν τερατολογοῦσιν, ἀλλά τό πνευματικόν χάρισμα τό τοῖς ἀξίοις ἐπιγινόμενον, διά τό τήν ἐγγινομένην αὐτοῖς ἐνοίκησιν τῆς πανταχοῦ παρούσης θεότητος τοῦ ἁγίου Πνεύματος σχετικῶς γίνεσθαι, οὕτω τό τοιοῦτον ἐκλαμβάνοντες χάρισμα, ὥσπερ ἂν εἰ ἀποδιηρημένον τῆς θείας οὐσίας νοοῖτο τοῦ Πνεύματος, συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαί χρήσεις, ἐξ ὧν ἔχει τις διαγινῶναι, ὡς κἂν ἡ ἐγγινομένη τοῖς ἀξίοις ἐνοίκησις τοῦ παναγίου Πνεύματος σχετική ἐστίν ἀρρήτως καί ὑπέρ λόγον, ἀλλ' ἐπεὶ ἐκεῖ τά χαρίσματα προχέονται, ὅπου ἡ θεία φύσις αὐτοῦ σχετικῶς ἐνοικήσει, αὐτό τό Πνεῦμα τό ἅγιον, τό ἐν τῆς Τριάδος καί συμπληρωτικόν, ὅπερ ἐστὶ θεία φύσις καί τέλειος Θεός, ὡς ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱός, (σελ. 358) δηλοῦται, ὅταν τις λέγῃ τό Πνεῦμα τό ἅγιον προῖόν καί ἀναβλύζον καί ὑπάρχον ἐκ τοῦ Υἱοῦ.

Ἀντεπιγραφή ἑβδόμη

Ὅντως οὐκ οἶδεν ἅ λέγει οὔτε περί τίνων διαβεβαιοῦται ὁ καί ταύτην τήν ἐπιγραφὴν συνθεῖς. Οὐδεὶς γάρ τῶν εὐσεβεῖν ἡρημένων διεσπαρμένην εἶναι νομίζει τῆς θείας φύσεως τήν θείαν χάριν καί τήν ἐνέργειαν· οὐ μὴν ὅτι ἀχώριστός ἐστι τῆς θείας φύσεως ἡ θεία ἐνέργεια, παρά τοῦτο καί φύσις ἐστίν ἡ ἐνέργεια ταύτης μηδὲν διαφέρουσα (τοῦτο γάρ τῆς Βαρλαάμ καί Ἀκινδύνου δυσσεβείας ἐστίν)· ἡ μὲν γάρ θεία ἐνέργεια ἐκ τῆς θείας φύσεως ἐστίν καί ἐνθεωρεῖται ταύτη κατά τούς θεολόγους, ἀλλ' οὐκ ἔστι καθ' αὐτήν, ἡ δέ θεία φύσις οὐκ ἐκ τῆς ἐνεργείας ἐστὶ καθ' ἑαυτήν ἐστίν καί τῶν θείων ἐνεργειῶν ἐστίν πηγή. Ἀλλὰ καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον οὐκ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ φαμεν· οὗτος δέ λέγων εἶναι τοῦτο ἐκ τῆς φύσεως, ἡμῖν ἀντιλέγειν οἴεται καί τάναντία ἡμῶν κατασκευάζειν, μηδὲν διαφέρειν, ὡς ἔοικε,

νομίζων τήν φύσιν τῆς ὑποστάσεως, ἥ καί διαφοράν ἀφρόνως εἰσάγων φύσεως ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἐπεὶ διαφοράν ἐστὶν ὑποστάσεων.

Ἐπιγραφὴ ὀγδόη

Εἰς ἀπόδειξιν τοῦ εἶναι τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐκ Πατρός καί Υἱοῦ συνελέγησαν καί αἱ παροῦσαι γραφικαί λύσεις, αἱ δηλοῦσαι εἶναι αὐτό ποιότητα τῆς τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ οὐσίας, ἔτι δέ εὐωδίαν, πνοήν καί ὁσμήν τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ, μεθ' ἧς ἕτεραι χρήσεις, αἵτινες καί τόν (σελ. 360) Πατέρα πηγὴν τοῦ Πνεύματος καί τόν Υἱόν πηγὴν θεολογοῦσι τοῦ Πνεύματος.

Ἀντεπιγραφὴ ὀγδόη

Αἱ συνειλεγμέναι παροῦσαι γραφικαί χρήσεις καί διὰ παραδειγμάτων τό πρὸς τόν Πατέρα καί τόν Υἱόν ὁμοούσιον παριστῶσι τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ τό ἐγχωροῦν· οὐ γάρ ἔστιν εὐρεῖν ἐπὶ Θεοῦ παράδειγμα πάντῃ κατάλληλον. Ἐπεὶ δέ καί ὕδωρ ζῶν καλεῖται τό Πνεῦμα τό ἅγιον κατὰ τὴν χάριν καί τὴν ἐνέργειαν, τούτου τοῦ ὕδατος καλεῖται πηγὴ καί ὁ Υἱός μετὰ Πατρός, ἔστι δ' ὅτε καί αὐτό τό ἅγιον Πνεῦμα, ὁ δέ τὰς ρήσεις ταύτας προενεγκὼν ἐνταῦθα τὰς μὲν παρῆκε τούτων, ταῖς δέ παραχρῆται καί οὕτω δι' αὐτῶν κλέπτειν οἴεται τοὺς ἐντυγχάνοντας πρὸς τὴν οἰκείαν κακόνοιαν.

Ἐπιγραφὴ ἐνάτη.

Αἱ παροῦσαι γραφικαί χρήσεις, ἐν αἷς οἱ πατέρες ἐθεολόγησαν πάντα τὰ τοῦ Πατρός ἴδια φυσικῶς διαβαίνειν ἐπὶ τόν ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντα Υἱόν, κατεστρώθησαν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὑπάρχειν καί προῖεναι καί πηγάζειν τό Πνεῦμα καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καθάπερ ἀμέλει καί ἐκ τοῦ Πατρός, κατὰ τόν ἅγιον Κύριλλον. Εἰ γάρ τὴν πατρότητα καί τό γεννᾶν μόνον ἀφαιροῦνται ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ οἱ προσδιορισμοὶ τῶν χρήσεων, εὐδελον ὡς Υἱός μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἔσται, Πνεῦμα δέ τό ἐκ τῆς πατρικῆς ἀναβλύζον οὐσίας καί ἐκ τῆς μή γεννώσης οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ἀναβλύζον ἔσται καί προχεόμενον.

(σελ. 362) Ἀντεπιγραφὴ ἐνάτη.

Ὅντως ἀσυλλόγιστον ἡ δυσσέβεια· διαβαίνειν γάρ ἀκούων ὁ λατινόφρων οὗτος ἐπὶ τόν Υἱόν τὰ τοῦ Πατρός ἴδια φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς, τὰ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐνόμισεν ἴδια, ἀλλ' οὐ τὰ τῆς φύσεως. Οὐκοῦν κατὰ τὴν αὐτοῦ σύνεσιν, ἣν ἐν ταῖς τῶν θεοφόρων κέκτηται θεολογίαις, τοῦ θείου Κυρίλλου γράφοντος ἐν θησαυροῖς «πῶς οὐκ ἔσται Θεός τό Πνεῦμα, ὅλην ἔχον οὐσιωδῶς τὴν ιδιότητα τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ», τὰ ὑποστατικά τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα ἔξει, γέννημά τε καί γεννήτωρ ἔσται καί Πατήρ τῶν φώτων τό γεννᾶν καί ἐκπορεύειν ἔχον· οὐ τί ἄν ἀκουσθεῖη δυσσεβέστερόν τε καί καινότερον; Τό αὐτό δέ σχεδόν πείσεται πάλιν αὐτός τε καί οἱ κατ' αὐτόν φρονοῦντες καί ὅταν ἀκούσωσι τοῦ μὲν ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ λέγοντος ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν δογματικῶν «πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ

καί τοῦ Πνεύματος ἐστὶ πλήν τῆς ἀγεννησίας» καί τοῦ τῆς θεολογίας ἐπωνύμου Γρηγορίου γράφοντος ἐν τῷ Πρὸς τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου καταπλεύσαντας, «πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος». Πόσης δέ ἀνοίας πάλιν τό ἐκ τῆς οὐσίας ἀκούειν καί ἐκ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως δοξάζειν, ὥσπερ ἂν εἰ μία ἦν, καθάπερ οὐσία, οὕτω καί ὑπόστασις ἐπὶ Θεοῦ· πρὸς δέ καί τό μὴ συννοᾶν ὥς, ἐπεὶ Πατρός καί ἐκ Πατρὸς λέγεται τό Πνεῦμα, οἱ Πατέρες εἶναι τόν Υἱόν ἀπαγορεύοντες συναπαγορεύουσι καί τήν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τόν Πατέρα κοινωνίαν κατὰ τήν ἐκπορευτικὴν ιδιότητα.

Ἐπιγραφή δεκάτη

Αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, ἐν αἷς οἱ πατέρες (σελ. 364) ἐθεολόγησαν ἴδιον τοῦ Πατρὸς τόν Υἱόν εἶναι, ὥς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄντα, καί ἐξ αὐτοῦ εἶναι, ὥς ἴδιον ὄντα τῆς οὐσίας αὐτοῦ, κατεστρώθησαν ἐνταῦθα, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν ὥς καί τό Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἴδιον τοῦ Υἱοῦ λέγεται εἶναι, διὰ τό ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι· καί αὖ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεται, διὰ τό τῆς τοιαύτης οὐσίας ἴδιον ἀγαθόν εἶναι αὐτό, ὅπερ ἐμφαίνει καί τήν πρὸς τόν Υἱόν τοῦ Πνεύματος ὁμοουσιότητα. Εἰ γάρ κατ' ἄλλον τινα λόγον ὁμοουσιότητος, ὁποῖός ἐστιν ὁ περὶ δύο τινῶν ὁμοουσιῶν λεγόμενος, ἐν οἷς οὐκ ἔστι διὰ τοῦ ἑτέρου τό ἕτερον, ἦν τό Πνεῦμα ἴδιον τοῦ Υἱοῦ καί ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, ἦν ἂν καί ὁ Υἱός ἴδιος τοῦ Πνεύματος καί ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος διὰ τό ἀντιστρέφον τῆς τοιαύτης ὁμοουσιότητος, ὅπερ οὔτε ἐρρήθη παρὰ τινος τῶν ἁγίων οὔτε ρηθήσεται ποτε παρὰ τοῦ τῶν ὀρθοδοξῶν αἱρουμένων. Ἡ δέ τοιαύτη ὁμοουσιότης οὐδέ κυρίως ὁμοουσιότης, ἀλλ' ἡ συνάπτουσα τό ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, ὥς δι' αὐτοῦ ἢ ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχον φυσικῶς τε καί οὐσιωδῶς. Καί μαρτυρήσει τοῦτο ἡ ἐνταῦθα κατεστρωμένη τοῦ μεγάλου Βασιλείου χρήσις ἢ λέγουσα «μή τὰ ἀδελφὰ ἀλλήλοις ὁμοούσια λέγεσθαι», προστίθενται δέ καί αἱ δηλοῦσαι χρήσεις διὰ τοῦτο εἶναι τόν Υἱόν ὁμοούσιον τῷ Πατρί, διὰ τό ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶναι, ἵν' εἴη τῷ βουλομένῳ ἐντεῦθεν διαγινώσκειν, ὥς καί τό Πνεῦμα διὰ τοῦτο ἐστὶ τῷ Υἱῷ ὁμοούσιον, ὅτι ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας ἐστί.

Ἀντεπιγραφή δεκάτη

Ἰδιον ἐστὶν ὁ Υἱός τοῦ Πατρὸς, ὥς ἐξ αὐτοῦ γεννηθείς, ὡσαύτως καί τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ὥς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς (σελ. 366) ἐκπορευόμενον, καθ' ἃ καί ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Πρὸς Εὐνομιανούς φησι κεφαλαίοις, γράφων· «τήν πρὸς τόν Πατέρα οἰκειότητα νοῶ τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται». Λέγεται δέ καί τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐπειδὴ ὁ αὐτός ἐν ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῶν Πρὸς Ἀμφιλόχιόν φησιν, «ὥς κατὰ τήν φύσιν ὠκειωμένον αὐτῷ». Ἔστι δέ τῶν ἀδυνάτων τὰ τῇ φύσει ταυτά μή καί ἀλλήλοις οἰκεῖα εἶναι· οὐ λέγεται δέ ὁ Υἱός τοῦ Πνεύματος, ἵνα μή δόξη Πατήρ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἅτε τοῦ Υἱοῦ Πατέρα δεικνύντος τόν οὐπερ ἂν λέγοιτο Υἱός. Ὁ δέ λατινόφωνος οὗτος ἐκ τῶν ὑγιῶς ἐνταῦθα κατεστρωμένων ρήσεων οὐδέν συνάγει ὑγιές. Ἐξελέγχεται μέντοι καί παρ' ἑαυτοῦ λέγων διὰ τό ὁμοούσιον ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγεσθαι τό Πνεῦμα· οὐ γάρ ἔσται διὰ τοῦτο καί ἐκ τῆς ὑποστάσεως συμβήσεται γάρ ἐξ ἀλλήλων εἶναι ταῦτα, διό οὐδεὶς οὐδέποτε τῶν

ἀπάντων τό Πνεῦμα τό ἅγιον εἶρηκεν ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς.

Ἐπιγραφὴ ἑνδεκάτη

Ἐπειδὴ ἀκούοντές τινες τό Πνεῦμα ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ λέγουσιν ἄλλο εἶναι τό ἐκ τῆς οὐσίας καὶ ἄλλο τό ἐκ τῆς ὑποστάσεως, μή δυνάμενοι συνιδεῖν ὡς τό Υἱός ὄνομα ὑποστατικόν ἐστὶ καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ὅλον δηλοῖ τόν Υἱόν, οὐσίαν δηλαδή ἐνυπόστατον, εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν ἐπινοίας συνελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τόν Υἱόν γεννᾶσθαι. Ὁμολογημένου γάρ μίαν εἶναι τὴν ἐκ Πατρὸς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, πῶς ἐστὶ διαφέρειν τό ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τό ἐκ τῆς ὑποστάσεως, εἰ μή τις βλασφημῶν ἐθέλει λέγειν ἄλλην μὲν ἐκ τῆς οὐσίας, ἄλλην δ' ἐκ τῆς ὑποστάσεως Πατρός γέννησιν τοῦ Υἱοῦ; Μεθ' ἧς ἕτεραι χρήσεις αἱ δηλοῦσαι (σελ. 368) τελείαν οὐσίαν καὶ τέλειον Θεόν λέγεσθαι τόν Πατέρα καὶ τελείαν οὐσίαν τόν Υἱόν καὶ τελείαν οὐσίαν τό Πνεῦμα τό ἅγιον.

Ἀντεπιγραφὴ ἑνδεκάτη.

Ὅταν τι μιᾶς οὐσίας ᾗ καὶ ὑποστάσεως, τό ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης φυσικῶς ἔχον ὅπωςδήποτε τὴν ὑπαρξιν καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ταύτην ἔχει καὶ ἀντιστρόφως ὁ γάρ ἂν ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνης ᾗ καὶ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνης ἐστίν. Ὅταν δέ τι μιᾶς μὲν οὐσίας ᾗ, οὐ μιᾶς δέ ὑποστάσεως, ἀλλὰ πλειόνων, τό ἐκ τῆς μιᾶς ἐκείνης οὐσίας οὐκ ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτῆς ὑποστάσεων ἐστίν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ ἀνωτάτω καὶ προσκυνητὴ Τριάς ἡμῖν μία φύσις ἐστίν ἐν ὑποστάσει τρισίν, οὐ πᾶν τό ἐκ τῆς οὐσίας τὴν ὑπόστασιν ἔχον ἐκ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων ἐστίν, ἀλλ' ἐκ μιᾶς τινος αὐτῶν, δηλαδή τῆς πατρικῆς ἐκ ταύτης γάρ μή εἶναι οὐκ ἐνδέχεται. Οὐκοῦν οὐχὶ καὶ ἐξ ἑτέρας, ἀλλ' ἐκ μόνης, εἴπερ ἐκ μιᾶς. Καὶ τοῦτο δηλὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστος γάρ ἡμῶν ἐκ τῆς οὐσίας μὲν ἐστὶ τοῦ Ἀδάμ, οὐκέτι δέ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Ἀδάμ, διότι μία μὲν οὐσία τῶν ἀνθρώπων νῦν, πολλάι δέ ὑποστάσεις ἀνθρωπίνης δέ τὴν ἀρχὴν μιᾶς οὐσης οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως, τῆς τοῦ Ἀδάμ, ἐκ τοῦ οὐσίας τοῦ Ἀδάμ ἢ Εὐὰ οὐσα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκείνου ᾗ. Ἀλλὰ καὶ πρὶν τόν Κάϊν εἶναι, μιᾶς οὐσης ἀνδρικῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως, ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὁ Κάϊν ἀνδρικῆς οὐσίας τε καὶ ὑποστάσεως ὑπῆρχε, τοῦ Ἀδάμ δυοῖν δέ ἀνδρῶν ἤδη καθ' ὑπόστασιν τελούντων, ὁ τῷ Κάϊν γεννηθεὶς υἱός ἐκ τοῦς οὐσίας μὲν ὑπῆρχε τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς τοῦ Κάϊν. (σελ. 370) Ὁ δέ λατινόφωνος οὗτος διατεινόμενος ἐνταῦθα καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως εἶναι τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, εἴπερ εἶναι θεολογεῖται ἐκ τῆς φύσεως, μίαν δείκνυσι φρονῶν ὥσπερ οὐσίαν οὕτω καὶ ὑπόστασιν ἐπὶ Θεοῦ, τόν Υἱόν ἢ τόν Πατέρα τελέως ἀθετῶν ὁ τάλας, πρὸς δέ τούτῳ καὶ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν εἶναι τοῦ θείου Πνεύματος δεικνύς. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ρητῶν, ἃ θεολογοῦσι τελείαν οὐσίαν εἶναι τόν Πατέρα καὶ τελείαν οὐσίαν τόν Υἱόν, ὡσαύτως καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, οὐ τό ἐνιαῖον καὶ ἀπαράλλακτον τῆς

οὐσίας ἐπιγινώσκει τῶν τριῶν, ἀλλ' ἐνθεωρεῖν πειρᾶται πληθυσμόν τινα καί διαφοράν ἐντεῦθεν κατ' αὐτήν ἀφρόνως.

Ἐπιγραφή δωδεκάτη

Ἐπειδή εἰσὶν τινες ἀποτολμῶντες καὶ λέγοντες τό ἀναβλύζειν καὶ προῖέναι καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα μή δηλοῦν τό οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως ὑπάρχειν αὐτό ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλά τήν ἐξ αὐτοῦ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων διανομήν, εἰς ἔλεγχον τῆς τοιαύτης ἀνοίας ἐξελέγησαν αἱ παροῦσαι γραφικαὶ χρήσεις, αἱ δηλοῦσαι ἀναβλύζειν καὶ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέναι τόν Υἱόν ἐκ Πατρός· οὐ γάρ δὴ τις ἐρεῖ ὡς οὐχ ὁ Υἱός ἐστιν ὁ ἀναβλύζων καὶ ἐκλάμπων καὶ πεφηνώς ἐκ Πατρός οὐσιωδῶς καὶ ἐνυποστάτως, ἀλλά τὰ χαρίσματα τοῦ Υἱοῦ.

Ἀντεπιγραφή δωδεκάτη

Τό γεννητῶς ἔκ τινος ἢ ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξιν ἔχον ἐξ αὐτοῦ καὶ προῖέναι λέγεται καὶ ἐκπέμπεσθαι καὶ ἐκλάμπειν, (σελ. 372) εἴπερ φῶς ἐστὶ, καὶ ὅσα παραπλήσια τούτοις. Οὐ μὴ πᾶν τό προῖόν ἢ ἐκπεμπόμενον ἢ ἐκλάμπον ἔκ τινος καὶ ἐξ ἐκείνου γεννητῶς ἢ ἐκπορευτῶς τήν ὑπαρξιν ἔχει καὶ ἐν ἰδίᾳ ὑποστάσει ἐστίν. Οὗτος δέ, ὁ τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας συγγραφάμενος, τόλμαν ἐγκαλεῖ τοῖς εὐσεβῶς καὶ νουνεχῶς φρονοῦσι τολμητίας ὧν αὐτός περὶ τό δυσσεβεῖν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (σελ.398)

ΟΤΙ ΛΑΤΙΝΟΙ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΔΥΟ ΛΕΓΟΥΣΙΝ ΑΡΧΑΣ

ΚΑΙ ΟΤΙ ΤΟΥΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΥΣ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΟΥΣ ΜΑΛΛΟΝ ΔΕΙ ΚΑΛΕΙΝ ὩΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΟΥΣ

Σύ μέν ἡμᾶς ἴσως χρῆν εἶναι λόγον ἀποδοῦναι δοκεῖς, ὅτι μὴ συχνότερον ἐπιστέλλομεν· ἡμεῖς δέ καὶ τοῦ διὰ πλείστου γράφειν ἀπολογήσασθαι δεῖν οἴομεθα. Τίς δέ ἡ ἀπολογία; Τό ἀναγκαῖον, ὅθεν ὡς ἐκ τοῦ γεωμετρικοῦ πορίσματος σχοίης ἄν, ὦ φιλότης, καὶ τῆς πρώην ἀγραφίας τό αἷτιον· καὶ νῦν γάρ ἄκων ἐπὶ τό γράφειν ἦλθον ὑπ' ἀνάγκης ἀπαραιτήτου. Ταῦτ' ἄρα καὶ αὐτός τῆς τε μακρηγορίας καὶ τῆς ἀγροικίας τῶν ρημάτων ἀνάσχου. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τό βιασάμενον; Ἀκηκόαμεν ἐξηγηνέχθαι βιβλίον Κατὰ Λατίνων τῷ καλῷ τά τε ἄλλα καὶ περὶ τούς λόγους καὶ τούτων μάλιστα τό κορυφαῖον εἶδος Καλαβρῶ Βαρλαάμ καὶ δι' ἐφέσεως ἦν ἡμῖν ἐντυχεῖν τῷ βιβλίῳ. Τῆτες τοίνυν κατὰ τήν ἐόρτιον Πεντηκοστήν ἤκει τις ἡμῖν τό ποθούμενον φέρων. Ἐδεξάμεθα τοίνυν ἄσμενοι, διήλθομέν τε καὶ ἀπεδεξάμεθα τὰς ἀντιρρήσεις ἐς τά μάλιστα. Πάνυ δέ ἦν μοι βουλομένῳ προσεντυγχάνειν καὶ τῷ τοῦ Λόγου Πατρί· τούτου δέ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπωκισμένου σύν σοί, διὰ σοῦ δεῖν ἔγνω ἐρέσθαι τι τῶν ἀναγκαιοτάτων.

Ἐγκαλεῖ τοῖς προσδιειλεγμένοις τῶν Λατίνων, ὅτι δύο ἀρχὰς ποιοῦσι τῆς τοῦ Πνεύματος θεότητος, τόν Πατέρα δηλονότι καὶ τόν Υἱόν, ἐξ ἀμφοτέρων

δογματίζοντες αυτό. Οἱ δ' "οὐ", φασιν, "εἷς γάρ Θεός καί ὡς ἐξ ἑνός ἡ πρόοδος", κακῶ τό κακόν φεῦ ἰώμενοι, μᾶλλον δέ καί χειρόνι, ὡς φανερόν ἔσται προϊόντος τοῦ λόγου. Ὁ δέ μεταξύ λέγων ἐπιφέρει, ἴσως ἂν τις ὑπέρ ταύτης ἀπολογούμενος τῆς δόξης, (σελ. 400) τουτέστι τῶν δύο ἀρχάς δοξαζόντων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴποι μηδέν ἄτοπον εἶναι, εἴ τις δύο μὲν ἀρχάς λέγει, τόν Πατέρα δηλονότι καί τόν Υἱόν, μή μέντοιγε ἀντιδιηρημένas μηδέ ἀντιθέτους ἀλλήλαις, ἀλλά τήν ἑτέραν ὑπό τήν ἑτέραν ἢ ἐκ τῆς ἑτέρας. Προϊών δέ ἐπιβεβαιοῖ μηδαμόθεν ἔχειν τό ἄτοπον τήν δόξαν ταύτην, μάρτυρα παράγων τόν ἐν θεολογία πολύν Γρηγόριον λέγοντα περί τοῦ Υἱοῦ· «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή». Καί αὐτός δ' οἴκοθεν ἀποδεικνύς τό τῆς δόξης ταύτης ἀσφαλές, προκατασκευάζει λέγων· «σώζεται γάρ οὕτω γε τό τῆς μοναρχίας δόγμα». Καί ἐπ' ἐκεῖνο δέ τοῦ λόγου γενόμενος, ἐφ' ὃ τῶν παραδεδομένων ἡμῖν περί Θεοῦ τά συντείνοντα τῇ διαλέξει καταλέγει, προϋποθέμενος ὡς μίαν φύσιν ἀνομολοῦμεν ἐπί τοῦ Θεοῦ, τρεῖς δέ ὑποστάσεις, καί ὡς ἕτερα τά φυσικά τῶν ὑποστατικῶν, ἐπιφέρει λέγων καθ' ὑπόθεσιν καί τοῦτο ἀνωμολογημένην ὡς οὐ δύο ἀρχαί οὕτως ὡς μή ἔχειν τήν ὑπαρξιν τήν ἑτέραν ἐκ τῆς ἑτέρας, ὡς ἀσεβές ὄν οὕτω δύο λέγειν ἀρχάς ἐπί Θεοῦ. Καί γάρ καί αὐτός αὐθις προστίθισιν· «ἴσως οὕτω γε οὐδέν κωλύει» ὡς φησιν ὁ Θεολόγος, «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή», καί δείκνυσιν οἰόμενος ἐκ τῶν τοιούτων λόγων καί δι' ἄλλων μεταξύ διαλεγόμενος μή δυσσεβές εἶναι λέγειν ἀρχήν καί τόν Υἱόν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς καί αὐτόν ἐξ ἀρχῆς ὄντα, εἰ καί ἀρχή ἐστι. Καί μήν οὐδέ ἐπί τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν καί ὁ Υἱός φανερώs ἀρχή παρά τῆς Γραφῆς καλεῖται, δύο λέγειν εὐσεβές ἀρχάς· ἀλλ' οὐ ταύτην ἐνταυθοῖ προϋποτίθεται, μηδέν συντελοῦσαν πρὸς τήν προκειμένην σκέψιν. Καί τοῦτο σαφῶς μὲν, ὡς ἐγῶμαι, κἀνταῦθα δείκνυσιν, σαφέστερον δέ ἐν τοῖς μικρόν ἀνωτέρω γεγραμμένοις, ἐν οἷς οὐκ ἐκ τῆς ἀρχῆς αὐτόν μόνον λέγει, ἀλλά καί ὑπό τήν ἀρχήν, τήν ἑτέραν ὑπό τήν ἑτέραν λέγων, ὅπερ οὐκ ἂν εἴη ἐπί τῆς δημιουργικῆς ἀρχῆς· ἡ αὐτή γάρ ἐστὶν ἐκείνη.

(σελ. 402) Ἄλλως τε, τό δημιουργικόν ταύτης σημαίνουσης, οὐ δύο μόνον ἂν εἴποι τις, εἰ καί μή καλῶς, ἀλλά καί πλείους· τρισυπόστατος γάρ αὕτη ἡ ἀρχή· φύσει δέ οὕσα καί κοινή ἐστὶ κοινήν δέ οὕσαν, πῶς οὐκ ἂν ἔχοι καί τό Πνεῦμα ταύτην τήν ἀρχήν; Καί ὁ τῷ Ἰώβ δέ προσδιαλεγόμενος ὑπέρ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης Ἐλιούς, «Πνεῦμα», λέγων «Κυρίου τό ποιῆσάν με», οὐ ποιητικὴν ἀρχήν τό Πνεῦμα λέγει; Καί ὁ θεῖος ῥητορ Δαβίδ, «λόγῳ μὲν Κυρίου τούς οὐρανούς στερεωθῆναι ψάλλων, «Πνεύματι δέ τὰς τῶν οὐρανῶν δυνάμεις», οὐχ ὥσπερ τῷ Υἱῷ, οὕτω καί τῷ Πνεύματι τήν δημιουργικὴν ἀρχήν προσμαρτυρεῖ; Εἰ οὖν διὰ τό γεγραφθαι «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή», δύο εἰπεῖν ἀρχάς οὐδέν κωλύει, καί διὰ τό γεγράφθαι καί τό Πνεῦμα ποιητήν, δύο ποιητάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει· ἢ διὰ τό λόγῳ Θεοῦ καί Πνεύματι τήν κτίσιν στερεοῦσθαι, ταῦτόν δ' εἰπεῖν συνίστασθαι, τρεῖς ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει. Ἄλλ' οὐδαμοῦ τῶν θεολόγων εἶπέ τις οὔτε δύο οὔτε τρεῖς· ὥσπερ γάρ Θεόν ἐκάστην τῶν προσκυνητῶν ἐκείνων ὑποστάσεών φαμεν καί Θεόν ἐκατέραν ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο τρεῖς ἢ δύο ποτέ θεούς, οὕτω καί ἀρχήν ἐξ ἀρχῆς φαμεν, ἀλλ' οὐ δύο ποτέ ἀρχάς· δευτέραν γάρ ἀρχήν οὐδέπω καί τήμερον ὑπό τῶν εὐσεβῶν ἀκηκόαμεν, ὥσπερ οὐδέ Θεόν δεύτερον. Ἄλλ' εἷς ἡμῖν Θεός καί μοναρχία τό προσκυνούμενον, οὐκ ἐκ δύο θεῶν, οὐδ' ἐκ δύο ἀρχῶν συνιόντα, καί ἕν, ἐπεὶ μηδέ κατά ταῦτα μεριστόν, ἡμῖν τό σεβόμενον· καί μήν οὐδέ κατά τό αὐτό μερίζεται τε καί συνάγεται· διαρεῖται μὲν γάρ ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι, τοῖς δέ κατά τήν φύσιν ἐνοῦται. Εἰ γοῦν δύο ἀρχάς εἰπεῖν οὐδέν κωλύει, λοιπόν αὐταί εἰσι καθ' ἃς μερίζεται ἐνωθῆναι τοίνυν αὐθις κατ' αὐτάς ἀδύνατον· οὐκ ἄρ' αἱ δύο μία. Ὁ τοίνυν λέγων δύο ἀρχάς ἐπί

Θεοῦ, ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχὴ ἐστίν, εἰ μὲν κατὰ τὸ δημιουργικόν φησι, πρὸς τῷ καί (σελ. 404) ἄλλως μὴ συμβαίνειν τῇ καθ' ἡμᾶς ὁμολογίᾳ, καί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκβάλλει τῆς δημιουργικῆς δυνάμεως, ταῦτό δέ εἰπεῖν καί τῆς θεότητος· τὸ γὰρ μὴ δημιουργικόν, οὐδέ Θεός· εἰ δέ κατὰ τὸ θεογόνον, ἐκ τοῦ Πατρὸς καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ σαφῶς τὸ Πνεῦμα παραδίδωσιν.

Οὐ μὴ ἀλλὰ τοῦτο μὲν αὐτός ἐν τοῖς Λόγοις εἰρηκώς, σιωπῆσαι τελέως οὐ διέγων. Σύ δέ ἐρωτήσας μετὰ τῆς γιγνομένης ἐπιεικείας τε ὁμοῦ καί παρρησίας, μᾶλλον δέ φιλομαθείας, μάθε καί δίδαξον ἡμᾶς διὰ γραμμάτων τήν τε δόξαν τοῦ ἀνδρός καί τὸν σκοπὸν τῶν γεγραμμένων οὕτω. Τὸν μὲν οὖν εἰσόμεθα καί μέθ' ἡδονῆς δήπου· τί γάρ ποτ' ἂν ἄλλο προσδόκιμον ἡμῖν εἴη παρ' ἀνδρός ἀκριβοῦς εὐσεβείας πόθῳ τήν ἐνεγκοῦσαν ἀπολιπόντος; Ἴσθι δ' ἀκριβῶς καί ἀμετάπειστος ἴσθι περὶ τοῦτο, ὅτι τοῦτο ἐστὶ τὸ τῶν Λατίνων φρόνημα καί ἐν τούτῳ αὐτοῖς σχεδὸν τὸ ἰσχυρόν καί πρὸς τοῦτο ἀντιπαράττεσθαι δεῖ τὸν ἀντιτεταγμένων, εἰ μὴ βούλοιο κενοῦν μὲν ἐν τοῖς ἀκαίροις τήν ἰσχύν, ἥττων δ' ἐν τοῖς καιρίοις εὐρίσκεσθαι. Ὅταν γάρ μὴ ἐκ τῶν ἡμῖν ἀνωμολογημένων ποιῶνται τοὺς συλλογισμούς, μηδὲ ὡς ἀρχαῖς χρῶνται τοῖς θεοπαραδότοις ρήμασί τε καί νοήμασι, μικρόν ἢ οὐδὲν ἡμᾶς ἀπολογεῖσθαι χρή, ὡς ἐθελοκακοῦσι καί πρὸς ἔριν, ἀλλ' οὐ πρὸς ἀλήθειαν ποιούμενοις τήν διάλεξιν, καί μάλισθ' ὅτι μηδὲν οἱ τοιοῦτοι λόγοι ἡμᾶς. Εἰ γάρ τὸν μουσικόν ἢ τὸν γεωμέτρην ἢ τοιοῦτον ἐκάτερον αὐτῶν οὐ προσδιαλεκτέον ἀγεωμερῆτι πάντ' ἀπασι ἢ ἀναρμόστῳ, μὴ ἐξημμένῳ δηλαδὴ τῶν τῆς γεωμετρίας ἢ τῆς μουσικῆς ἀρχῶν, κἂν περὶ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τήν ζητήσιν ποιῆσθον τοὺς μαθηματικούς ἐκείνους μηδὲ ἀποκρίνασθαι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς οὐκ ἀποκριτέον, οὐδέ διαλεκτέον τῷ περὶ Θεοῦ ἰδιοτήτων συλλογιζομένῳ μὴ ἀπὸ τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν· ἐκ ψευδῶν γάρ αὐτῷ συντίθεται (σελ. 406) ὁ λόγος, ἐξ ὧν οὐ πάντως ἀληθὲς συνάγεται, μᾶλλον δέ οὐδόλως. Δι' αὐτὸ γάρ αὐτοῖς καί προάγεται τὸ ψεῦδος, ὥστε τὸ ἐναντίον τῇ θεολογίᾳ κατὰ τῆς ἑαυτῶν φέρειν κεφαλῆς ἀνάγκη, ὃ ἐστὶν ἡ βλασφημία. Ὡς οὖν τήν κατὰ διάθεσιν ἄγνοϊαν νοσοῦντας παραιτεῖσθαι δεῖ. Ἀλλὰ γάρ ὅπως σαθρόν λίαν ἐξελέγχεται τὸ δοκοῦν τοῦτο τοῖς λατινικῶς φρονοῦσιν ἰσχυρόν, ἤδη μὲν καί ἐν τοῖς πρώην Περί τοῦ ἁγίου Πνεύματος σὺν αὐτῷ πεποιημένοις ἡμῖν λόγοις πολλαχοῦ καί διὰ πλειόνων ἀπεδείξαμεν καί νῦν δέ οὐκ ὀκνήσομεν διὰ τοὺς ἐντυγχάνειν μέλλοντας τουτωί τῷ γράμματι. Οὐδέ γάρ ἀνεχόμεθα κακοδόξων ἐπιχείρημα παρ' ἡμῶν ἐγγεγραμμένον ἀνεξέλεκτον προκεῖσθαι τοῖς πολλοῖς, μᾶλλον δέ ἀναλαβόντες καί ἐτέραν δόντες ἀρχὴν τῷ λόγῳ, τὰ τῆς μοναρχικωτάτης ἀρχῆς εἰς δύναμιν διατρανώσωμεν καί ἐπελέγξωμεν τοὺς τοῦ ἐνός Πνεύματος δύο δογματίζοντας ἀρχάς, ὅτι τε τοῦτο δογματίζουσι καί ὅτι οὐ καλῶς.

Ἡ δημιουργικὴ ἀρχὴ μία ἐστίν, ὁ Πατήρ καί ὁ Υἱὸς καί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅταν οὖν ἐκ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος προηγμένα λέγωμεν, τήν τε ἀγαθότητα, δι' ἣν τὸ εἶναι ἔσχον, καί τήν ἐγγεγεννημένην χάριν, ὅθεν ἕκαστον τοῦ εἶναι καταλλήλως μετεσχέκασιν, καί τήν ἐπιγεγεννημένην ὕστερον, δι' ἣν πρὸς τὸ εἶναι τὰ διαπεπτωκότα ἐπανήλθον, ὅταν ταῦτά τε καί περὶ τοιούτων ποιῶμεθα τοὺς λόγους, ἀρχὴν καί πηγὴν καί αἴτιον καί τὸν Υἱὸν ἐν ἁγίῳ Πνεύματί φαμεν, οὐχ ἐτέραν, ἅπαγε, ἀλλὰ τήν αὐτήν, ὡς τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι καί προάγοντος καί ἐπανάγοντος καί συνέχοντος καλῶς τὰ πάντα. Ὁ δέ Πατήρ πρὸς τῷ πηγῇ τῶν πάντων εἶναι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι, καί πηγῇ καί ἀρχὴ ἐστὶ θεότητος, θεογόνος ὧν μονώτατος. Καί τοῦτ' ἐσμέν εἰδότες κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν διὰ τῶν

θεοπνεύστων λογίων τρανῶς ἐκπεφασμένον. Ὅταν οὖν ἀκούσης ὅτι ὁ Υἱὸς «ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή» καί «ὁ καλῶν αὐτόν ἀπὸ γενεῶν ἀρχήν» (σελ. 408) καί «μετά σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου», τῶν δημιουργημάτων νόει, καθάπερ καὶ Ἰωάννης ἀριδιήλως ἐν τῇ Ἀποκαλύψει περὶ αὐτοῦ βοᾷ, «ἡ ἀρχὴ τῶν κτισμάτων τοῦ Θεοῦ», οὐχ ὡς καταρχή, ἅπαγε, Θεὸς γάρ, ἀλλ' ὡς δημιουργὸς αὐτῶν· κοινωνὸς γάρ ἐστὶ τῆς ἐξ ἧς ταῦτα πατρικῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν καὶ τῶν πάντων δεσποτείας αὕτη ἐστὶν ἐπώνυμον. Τοῦ δὲ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης, πῶς ἂν φαίη τις, εἰ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἢ κτιστόν; Ἀλλ' ἐπεὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἀρχὴ αὐτοῦ κατὰ τοῦτο ὁ Υἱός, εἰ μὴ ἄρα ὡς θεοποιητὸς ἀρχή. Εἰ δὲ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θεότητος ὁ Υἱός ἐστὶν ἀρχή, κοινωνεῖν δὲ κατ' αὐτὴν τῷ Πατρὶ ἀμήχανον, «μόνος» γάρ τε θεολόγηται «πηγαία θεότης Πατὴρ», ἑτέρας ἄρα διαφόρου τινος θεότητος ὁ Υἱός ἐστὶν ἀρχὴ καὶ διέσπασε τὸ Πνεῦμα τῆς παραζούσης ἐκ Πατρὸς θεότητος· ἢ διὰ δύο διαφοροὺς θεότητος δώσωμεν τούτῳ τῷ ἐνί, καὶ τοῖς τρισὶ μίαν ἀνομολογοῦντες θεότητα;

Πῶς δὲ καὶ αἱ δύο κατὰ Λατίνους τοῦ ἐνὸς Πνεύματος ἀρχαὶ μία ἐστὶν ἀρχή; Οὐ γάρ ἀξιόσουσιν ἡμᾶς πίστει δέχεσθαι τούτων τὰ προβλήματα, ἀλλὰ μηδὲ σοφιστικῶς ἀποκρινέσθωσαν, ἄλλην ἀντ' ἄλλης ποιοῦμενοι τὴν ἀπόκρισιν. Ἡμῶν γάρ ἐρωτῶντων πῶς δύο κατ' αὐτοὺς τοῦ ἐνὸς Πνεύματος ἀρχαὶ, μίαν ἐκεῖνοι διισχυρίζονται τῶν δύο εἶναι τὴν ἀρχήν. Ἡμεῖς δὲ οὐ περὶ τῶν δύο προσώπων ἐρωτῶμεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐνὸς, καὶ περὶ τούτου μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς ποιοῦμεθα τὸν λόγον ὡς ἐπεὶ τῶν δύο μία ἡ ἀρχὴ καλῶς, πῶς τοῦ ἐνὸς δύο ἔσσονται ἀρχαὶ καὶ πῶς αἱ δύο μία κατ' αὐτούς; Φασὶν οὖν· «διότι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας». Τί οὖν Σήθ; Ἐκ μιᾶς ἄρα γεγέννηται ἀρχῆς ὅτι ἡ Εὐὰ ἦν ἐκ τοῦ Ἀδάμ, καὶ οὐ δύο εἰσὶ τούτου τοῦ ἐνὸς ἀρχαὶ, ὅτι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας; Τί δὲ ἡ Εὐὰ; (σελ. 410) Οὐ δευτέρα ἀρχὴ τῶν ἐξ αὐτῆς, ὅτι καὶ αὕτη τὴν ἀρχὴν ἔσχεν ἐξ Ἀδάμ; Καίτοι ἀμφοῖν τὸ γόνιμον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ διάφορον καὶ ἐν διαφοροῖς ὑποστάσεσι· διόπερ οὐδὲ μία ἐστὶν αὗται αἱ ἀρχαὶ, καίτοι ἡ μία ἐστὶν ἐκ τῆς ἑτέρας. Εἰ γοῦν ἐνταῦθα, οὐ, εἰ καὶ μὴ ἔν, ὅμως ἐστὶ τὸ γόνιμον ἀμφοῖν, οὐκ ἔνι τοῦ ἐνὸς μίαν εἶναι τὴν ἀρχήν, πῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος αἱ δύο τοῦ ἐνὸς ἁγίου Πνεύματος μία εἰσὶν ἀρχαὶ, ἐν ᾗ μηδαμῶς ἐστὶ κατὰ τὸ θεογόνον κοινωνία; μόνος γάρ τε θεολόγηται «θεότης θεογόνος» ὁ Πατήρ. Πάλιν ἡ Εὐὰ, ἐκ μόνου οὐσα τοῦ Ἀδάμ, ἐκ μιᾶς ἐστὶν ἀρχῆς, ὁ δὲ Ἀδάμ ἐκ γῆς ἐστὶν, ἀλλ' οὐ παρά τοῦτο ἡ Εὐὰ ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ Ἀδάμ· ὁ γάρ Ἀδάμ μόνος ἐκ τῆς γῆς. Ἡ τοίνυν καὶ αὐτοὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου λεγέτωσαν τὸ Πνεῦμα, καὶ οὕτως αὐτό ἐκ μιᾶς ἀρχῆς λεγέτωσαν, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς αὐτῆς, ἀφ' ἧς καὶ ὁ Υἱός, κἀντεῦθεν πάλιν δύο εἰσὶν ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχαὶ καὶ οὐκ ἔτ' ἐστὶ μείζων ὁ Πατήρ τῷ αἰτίῳ τοῦ Υἱοῦ, ἐπίσης γάρ καὶ αὐτὸς αἴτιος θεότητος, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς αὐτό λέγοντες, μίαν ἐν τῷ Πνεύματι ὡς καὶ τῷ Υἱῷ εὐσεβῶς διδόντων ἀρχήν. Μέχρι γάρ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ ἐξ ἀμφοτέρων λέγωσιν, ἀλλ' οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἔστι μίαν εἶναι τῆς θεότητος τοῦ ἐνὸς Πνεύματος ἀρχήν. Συνάπτων γάρ τις ἐπὶ τῶν τοιούτων, εἰ καὶ μίαν φαίη τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ὁμωνύμως, ὥστε οὐ μία· εἰ δὲ διαιρῶν κατὰ μίαν ὁρᾷ τὰς θείας ὑποστάσεις, τῆς μιᾶς ἐξ ἀνάγκης δύο φανερῶς γίνονται ἀρχαὶ.

Ἐμοὶ δ' ἔπεισι θαυμάζειν καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἀνοίας τῶν τὰς δύο ταύτας, ὡς φασιν, ἀρχὰς μίαν λεγόντων τε καὶ οἰομένων. Εἰ μὲν γάρ κοινωνεῖ τῷ Πατρὶ κατὰ τὸ θεογόνον ὁ Υἱός, προβαλλόμενος τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐν αὐτοῖς τὸ θεογόνον καὶ ἡ ἐκ τούτων αὕτη πρόοδος, τῆς φύσεως ἄρα τοῦτο καὶ οὐ δύο εἰσὶν ἀρχαὶ, οὐδ' αἱ δύο μία, (σελ. 412) ἀλλ' ἀπλῶς μία, καὶ ἀποξένωται τῆς θείας φύσεως αὐτό τὸ Πνεῦμα, μὴ καὶ

αὐτό κατά τό θεογόνον κοινωνοῦν. Εἰ δέ μή κοινωνεῖ ὁ Υἱός κατά τοῦτο τῷ Πατρί, μηδέ ἔν αὐτοῖς τοῦτο τό προβάλλειν, καθ' ὑπόστασιν τῷ Υἱῷ ἢ πρόοδος τοῦ Πνεύματος. Διάφορος ἄρα αὕτη τῆς ἐκ τοῦ Πατρός τοῦ Πνεύματος προόδου· τά γάρ ὑποστατικά διάφορα. Πῶς οὖν μία αἰ διάφοροι ἀρχαί; Καί μήν τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐν τοῖς Πρός Εὐνομιανούς ἀντιρρητικοῖς αὐτοῦ κεφαλαίοις γράφοντος, «πάντα τά κοινά Πατρί τε καί Υἱῷ κοινά εἶναι καί τῷ Πνεύματι», εἰ μὲν κοινόν ἐστὶ Πατρί τε καί Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, κοινόν ἔσται τοῦτο καί τῷ Πνεύματι καί τετράς ἔσται ἡ Τριάς· καί τό Πνεῦμα γάρ ἐκπορεύσει Πνεῦμα ἕτερον. Εἰ δέ μή κοινόν ἐστὶ κατά Λατίνους τῷ Πατρί καί τῷ Υἱῷ τό ἐκπορεύειν, ὡς τοῦ μὲν Πατρός ἐμμέσως κατ' αὐτούς, τοῦ δέ Υἱοῦ ἀμέσως ἐκπορεύοντος τό Πνεῦμα, οὕτω γάρ καί ὑποστατικῶς ἔχειν τόν Υἱόν τό προβλητικόν φασιν, οὐκοῦν κατ' αὐτούς καί τό δημιουργεῖν καί ἀγιάζειν καί ἀπλῶς ἅπαντα τά φυσικά οὐ κοινά Πατρός τε καί Υἱοῦ; Ἐπειδή ὁ μὲν Πατήρ διὰ τοῦ Υἱοῦ κτίζει τε καί ἀγιάζει καί διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ δημιουργεῖ καί ἀγιάζει, ὁ δέ Υἱός οὐ δι' Υἱοῦ, τοιγαροῦν κατ' αὐτούς ὑποστατικῶς ἔχει τό δημιουργεῖν καί ἀγιάζειν ὁ Υἱός, ἀμέσως γάρ καί οὐχ ὡς ὁ Πατήρ ἐμμέσως, καί οὕτω κατ' αὐτούς τά φυσικά τῶν ὑποστατικῶν διενήνοχεν οὐδέν. Εἰ δ' ἄρα φαίεν διὰ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν δημιουργεῖν καί ἀγιάζειν, ἀλλά πρῶτον μὲν οὐ σύνηθες τοῖς θεολόγοις διὰ τοῦ Πνεύματος τόν Υἱόν ἢ τόν Πατέρα δημιουργόν εἶναι λέγειν τῶν κτισμάτων, ἀλλ' ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, ἔπειτα πρὸς τῷ μηδ' οὕτω τό ἀνωτέρω δεδειγμένον ἄτοπον αὐτούς ἐκφεύγειν, οὐ γάρ δι' Υἱοῦ πάλιν ὁ Υἱός ἀναφαίνεται δημιουργός καθάπερ ὁ Πατήρ, συμβήσεται τούτοις μή κοινόν εἶναι λέγειν καί τῷ Πνεύματι (σελ. 414) τό δημιουργεῖν καί ἀγιάζειν, ὡς μή δι' ἑτέρου, μηδέ ὡς ὁ Πατήρ ἢ καί ὁ Υἱός αὐτοῦ ταῦτα ἐνεργοῦντος. Κατ' αὐτούς οὖν ὑποστατικῶς ἔχει τό Πνεῦμα τό δημιουργεῖν καί ἀγιάζειν, ὡς οὐκ ἐμμέσως καθάπερ ὁ Πατήρ κτίζον τε καί ἀδιάφορα δείκνυται τοῖς ὑποστατικοῖς τά φυσικά· εἰ δέ τοῦτο, καί ἡ φύσις ταῖς ὑποστάσεσι ταύτων τε καί ἀδιάφορον. Ἄρ' οὐ σαφῶς τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἐκπεπτώκασι καί τῆς ἐνότητος τῆς πίστεως καί τῆς κοινωνίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ ταῦθ' οὕτω λέγοντές τε καί φρονοῦντες;

Ταῦτα μὲν δὴ ταύτη. Συλλογίζεσθαι δέ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις ἔργῳ ὑπὸ τῶν πατέρων ἐδιδάχθημεν καί οὐδέ τούς Λατίνους γράψαιτ' ἂν τις τούτου χάριν. Μῆτε δ' ἀποδεικτικῶς τούτους συλλογίζεσθαι, καθάπερ φῆς αὐτός, παρά τό μή τοῖς αὐτοπίστοις λογίοις ὡς ἀρχαῖς καί ἀξιώμασι χρῆσθαι καί τοῖς θεοσόφοις καλῶς ἔπεσθαι πατράσι, μῆτε διαλεκτικῶς, διὰ τό μή ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν λημμάτων ποιεῖσθαι τούς συλλογισμούς, καί πάννυ γ' ἂν φαίην. Μηδεμίαν δέ εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων καί τῶν ἐν τῇ ἀνωτάτω Τριάδι ζητουμένων, ἀλλά πάντα τόν περί αὐτῶν συλλογισμόν διαλεκτικόν οἶεσθαι τε καί καλεῖν, ἀποδεικτικόν δέ οὐδέποτε, πολλοῦ δέω τίθεσθαι. Αἶ τε γάρ ἐπιγραφαί τῶν πατρικῶν φωνῶν οὐκ ἐῷσι τοῦτο παραδέξασθαι, κἂν τις φιλονεικότερον ἐνιστῇται καί τὰς ἐπιγραφάς ὡς παρεγγράπτους παραγράφῃται, ἡμεῖς καί αὐτάς δείξομεν αὐτῷ τοῦτο μαρτυρούσας τὰς φωνάς, «εἰς Πατήρ, εἰς Υἱός, ἐν Πνεῦμα ἅγιον», ὥστε κατά τοσοῦτον τοῦτο ἐκείνοις ἦνῳται, καθόσον ἔχει μονάς πρὸς μονάδα τήν οἰκειότητα· «καί οὐκ ἐντεῦθεν» φησί «μόνον ἢ τῆς κοινωνίας ἀπόδειξις»· καί ποῦ μὲν, μετά τό συναγαγεῖν, ἀποδέδεικται βοώσας, ποῦ δέ μεταξύ κείμενον, τό ἀποδείκνυμεν, ποῦ δέ καί ἐπαγγελλομένης (σελ. 416) ζητεῖς φησί τὰς ἀποδείξεις, ἔτοιμος παρασχεῖν. Καί τί τό μετά τήν ἐπαγγελίαν ταύτην ἐπαγόμενον; Λόγιόν τι τῶν θεοπαραδότων ἢ καί θεοπνεύστων καί πᾶν ὅ,τι ἂν τούτοις ἔποιτο καί ἐκ τούτων συμπεραίνοιτο. Τί μὲν

γάρ ἐστι Θεός, οὐδείς πώποτε τῶν εὖ φρονούντων οὐτ' εἶπεν οὐτ' ἐζήτησεν, οὐτ' ἐνενόησεν. Ὅτι δέ ἔστι καί ὅτι εἷς ἐστι καί ὅτι οὐχ ἓν ἐστι καί ὅτι τήν Τριάδα οὐχ ὑπερβέβηκε καί πολλ' ἕτερα τῶν περί αὐτόν θεωρουμένων, ἔστι ζητησαί τε καί ἀποδείξαι. Εἰ γάρ μή ταῦτα, οὐδέ μαθεῖν ὅλως ἔστι τό περί Θεοῦ. Εἰ δέ μανθάνομεν καί ζητοῦμεν καί τοῦτο παρά τῶν εὖ εἰδόντων καί ἐπισταμένων, τά μὲν ἄρα τοῦ Θεοῦ γινώσκεται, τά δέ ζητεῖται, ἔστι δ' ἃ καί ἀποδείκνυται, ἕτερα δέ εἰσιν ἀπερινόητα πάντη καί ἀνεξερευνήτα· τρόπος γεννήσεως, ἐκπορεύσεως, τελείας ἅμα καί ἀνεκφοιτήτου προελεύσεως, ἀδιαιρέτου τε ἅμα καί τελείας διαιρέσεως, καί τ' ἄλλ' ὧν διά πίστεως ἐπιστημόνως ἔχομεν. «Ὡς γάρ αἴσθησις ἐν τοῖς ὑπ' αἴσθησιν λογικῆς οὐ δεῖται δείξεως, οὕτως οὐδέ πίστις ἐν τοῖς τοιούτοις ἀποδείξεως. Μικροῦ δ' ἴσον καί οὐδέν ἑλαττόν ἐστι κακόν, τά τε ὑπέρ νοῦν οἶεσθαι εἰδέναι καί «τό τοῦ Θεοῦ γνωστόν» μή τοιούτον ἀποφαίνεσθαι, ὡσαύτως καί τό ζητητόν ἢ ἀποδεκτόν. Ἔστι γάρ κοινῶν ἐννοιῶν καί ἀξιωματῶν ἀπορῆσαι οὐκ ὀλίγων, ἃ κρείττω ἢ κατά ἀπόδειξιν παρεχόμενα τήν ἐπιστήμην ἀποδεικτικά τῷ ἐπισταμένῳ χρήσασθαι γίνονται ἀρχαί.

Πᾶσι γάρ ἐστιν ἐγνωσμένον τε καί ἀνωμολογημένον ὅτι ὁ Θεός τέλειός ἐστι καί οὐκ ἄλογος, ἐξ ὧν εἷς καί οὐχ ἓν ἀποδείκνυται. Λεγόντων οὖν ἡμῶν ὅτι ὁ Θεός τέλειος, ὁ τέλειος εἷς, καί τ' ἄλλα συνείρειν διανοουμένων συμφώνως τοῖς πατράσιν, ὅπως εἷς ὁ τέλειος, εἴ τις τῶν ἀνεπιστημόνων τούτων ἀποδεικτικῶν προσίστατο λέγων ἐπὶ τῶν μοναδικῶν ἀπόδειξιν μή εἶναι, παρ' ἡμῶν εὐθύς ἀκούσεται ὡς καθόλου μὲν οὐκ ἔστι πῶς γάρ ἐπὶ τῶν μή καθόλου; (σελ. 418) Ἀψευδῆς δέ οὐδέν ἦττον ἀπόδειξις ἐστι, καί γάρ ἀναγκαία καί ἐπὶ τῶν μοναδικῶν καί ἀνεξαπάτητος μᾶλλον αὕτη ἢ ἀπόδειξις. Ἐπὶ γάρ τῶν καθόλου γένοιτ' ἂν μᾶλλον ἢ ἀπάτη, διά τῆς φαντασίας θηρωμένης τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως, δυσσυμβλήτων τε καί δυσπεριλήπτων ὄντων πάντων τῶν ὑποκειμένων. Οὐ μὴν ἀλλά καί ἐφ' ὧν τό κοινόν ἀνώνυμον, τόν αὐτόν τρόπον γένοιτ' ἂν ἀπόδειξις καί ἐπὶ τινος εἵδους τοῦ καθόλου καί ἐφ' ἐνός ἐκάστου γε τῶν μερικῶν ἀποδείξεις γίνονται, καθόλου μὲν οὐ, πῶς γάρ; ἀψευδεῖς δέ καί ἀναγκαῖαι. Ἑλλησι μὲν οὖν πιθανολογία ἢ θεολογία, διό καί διαλεκτικός ἅπας ὁ δοκῶν αὐτοῖς θεολογικός συλλογισμός, ἐξ ἐνδόξων ἔνδοξος, ταῦτόν δέ εἶπεῖν πιθανός ἐκ πιθανῶν. Οὐδέν γάρ ἴσασι περί Θεοῦ βέβαιον οὐδ' ἀσφαλές, «ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν». Ἡμεῖς δέ οὐκ ἐξ ἐνδόξων ἐπὶ τό θεολογεῖν ὁρμώμεθα ἀρχῶν, ἀλλ' ἀμεταπίστως περί ταύτας ἔχομεν, θεοδιδάκτους οὕσας. Πῶς οὖν οὐκ ἀποδεικτικόν, ἀλλά διαλεκτικόν τόν τοιούτον συλλογισμόν ἐροῦμεν; Καί μὴν εἴ τις τῶν τήν διαλεκτικὴν ἐν τοῖς περί Θεοῦ λεγομένοις εἰσαγόντων, ὃ παρά τῶν θεολόγων ρητῶς ἀπηγόρευται πατέρων, εἴ τις τοίνυν καί τούτων τούς εὖ ἔχοντας ἀναλύσειε συλλογισμούς, ἥκιστ' ἐν τούτοις εὕρησει τό καθόλου· τό τε γάρ προκείμενον μοναδικόν ἐστι καί πᾶν ὅ,τι τῶν αὐτῶν προσόντων μόνῳ κυρίως πρόσσεστιν αὐτῷ. «Οὐδεὶς γάρ» φησὶν «ἀγαθός, εἰ μή εἷς ὁ Θεός», ὁ μόνος σοφός, ὁ μακάριος καί μόνος δυνάστης, «ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον». Οὐδέν οὖν τῶν ἐπομένων ἐπὶ πλέον εἴη ἂν αὐτοῦ, ὥστε καί αὐτῶν ἕκαστον μοναδικόν καί πᾶν ὅ,τι κατηγοροῖτο τούτων οὐ καθόλου. Πῶς οὖν συλλογίσαιντ' ἂν ἄνευ τοῦ καθόλου; Εἰ δέ διά τήν τοῦ προκειμένου ιδιότητα προάγοντες ἐν ὅλῳ τούς (σελ. 410) οἰκείους δέχονται συλλογισμούς, πολλῶ μᾶλλον διά τό μοναδικόν τοῦ προκειμένου τήν ἀπόδειξιν προσήσονται δίκαια ποιοῦντες. Ἄν δ' αὖθις λέγῃ τις «ἢ ἀπόδειξις ἐκ τῶν προτέρων, οὐδέν δέ πρότερον Θεοῦ», «οὐ τά κατ' αὐτόν ἐξετάζομεν, ὡ βέλτιστε», ἐροῦμεν πρὸς αὐτόν, «ἀλλά τί τῶν περί αὐτόν». Τό

γάρ 'εἷς καὶ τρία' καὶ τό 'ἐξ ἐκείνου μόνου', καὶ τό 'εἷς ἐκείνον μόνον', οὐ τήν φύσιν δείκνυσιν, ἀλλὰ περί αὐτήν ἐστι δεικνύμενα. Οὐκοῦν οὐδέ τι τῶν δι' ἃ ταῦτα προϋπάρχειν ἀνάγκη τις τοῦ δεικνυμένου, καθάπερ οὐδ' αὐτά προϋπάρχει τὰ περί Θεόν δεικνύμενα. Κάκεῖνο γάρ, ὅτι ποτ' ἂν ἦ, περί τήν ἀπερινόητον ἐκείνη θεωρεῖται φύσιν, αἱ τε κοινότητες, αἱ τε ἰδιότητες, οἷον ἐκπόρευσις ἢ γέννησις, καὶ ταῦτ' οὐ θέσει, ἀλλὰ φύσει, πλοῦτός τε ἢ κίνησις ἢ τελειότης, ὥπερ καὶ τῶν ἄκρων θεολόγων τίς φησι, «μονάδος μὲν κινήσεως διὰ τό πλούσιον, δυάδος δέ ὑπερβαθείσης διὰ τήν ὕλην καὶ τό εἶδος, ἐξ ὧν τὰ σώματα, Τριάδος δέ ὀρισθείσης διὰ τό τέλειον». «Οὐκ αἰτιολογία τε τοῦτο ἐστὶ θεότητος, ἀλλ' ἀπόδειξις τῆς περὶ αὐτῆς δόξης εὐσεβοῦς».

Ἐπειτα πῶς τό πρότερον, ὃ οὗτος, ἐπὶ τῆς ἀποδείξεως ζητεῖς; Εἰ μὲν χρόνῳ, λοιπόν οὐδέ οὐρανοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτόν σωμάτων καὶ θαυμάτων, οὐδέ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τῶν ἐν αὐταῖς, οὐδ' ἀέρος καὶ τῶν ἀεροπόρων, οὐδ' αἰθέρος καὶ τῶν μετεώρων περιδέξῃ τινά ποτε ἀπόδειξιν. Μετά γάρ ταῦτα πάντα κοιναί τε ἔννοιαί καὶ ἀξιώματα καὶ ὅροι, προτάσεις τε καὶ ἀποδείξεις καὶ συλλογισμοί, διαιρέσεις τε καὶ ἀναλύσεις πᾶσαι διανοίας γάρ ἐστὶ ταῦτα τοῦ ὕστατα κτισθέντος. Εἰ μὲν οὖν οὕτω ζητεῖς τό πρότερον, λύσεις ἐκ μέσου τῶν ὄντων τήν ἐπιστήμην ταύτην ποιησάμενος· εἰ δ' ἑτέρως τό πρότερον ἐκλήψῃ, οὐκ οἶμαί σε λόγου κἂν τοῖς περὶ Θεοῦ δεικνυμένοις ἀπόρῃσιν, (σελ. 422) ἐκείνο προσδιανοούμενον, ὅτι καὶ δι' ὧν εἰσι δεικνύμενα ἐν τοῖς περὶ αὐτῶν εἰσιν, ἀλλ' οὐδέ τό αἷτιον πάντως ἐπιπλέον ἢ πρεσβύτερον οὐ ἐστὶν αἷτιον. Ὡστε κἂν ἐξισάζῃ τοῖς αἷτιατοῖς αὐτά τὰ αἷτια, κἂν μὴ προῦφεστηκότα ἦ, οὐκ ἐμποδίσῃ τήν ἀπόδειξιν. Ἐκ μὲν οὖν τῶν κοινῶν ἐννοιῶν τε καὶ ἀξιωμάτων οὕτως ἔστιν οὐ τῶν θείων ἐνὶ συνίστασθαι τὰς ἀποδείξεις. Τί δέ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἐνός τῆς θεαρχικῆς Τριάδος θεανδρικῶς ἡμῖν ὠμιληκός παραδεδομένα; Τί δέ τὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διὰ τῶν αὐτῶ λαλούντων ἡμῖν ἀποκεκαλυμμένα; Ἄρ' οὐχ ὡς αὐτοπίστους καὶ ἀναποδείκτους δεξόμεθα ἀρχάς, καὶ πᾶν ὅτι ἂν τούτοις ἔποιτο καὶ ἐκ τούτων συμπεραίνοιτο οὐκ ἀποδείξεις θείας προσερούμεν;

Αὐτίκα Διονυσίου τοῦ μεγαλοφυεστάτου θεοφάντος θεολογοῦντος ὅτι «μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ», καὶ ἔστι «πηγαία θεότης ὁ Πατήρ, ὁ δὲ Υἱός καὶ τό Πνεῦμα τῆς θεογόνου θεότητος οἷον ἄνθη καὶ ὑπερούσια φῶτα», εἴ τις τό ὑπερούσιον Πνεῦμα φύσει ἔρεῖ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό δὲ φύσει ὄν ἐκ τοῦ Θεοῦ πηγάζεσθαι ἐκ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐκ τῆς πηγαίας θεότητος τό εἶναι ἔχειν, πηγαία δὲ θεότης μόνος ὁ Πατήρ, εἴτα συμπεραίνει ὡς ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐστὶ τό Πνεῦμα, τίς λόγος μὴ οὐκ εὐσεβῶς ἅμα καὶ ἀποδεικτικῶς καὶ ἀναμφιλέκτως ἔχειν οἶεσθαι τοῦτον τόν συλλογισμόν; Οὐκ ἀληθεῖς εἰσιν αὗται αἱ προτάσεις; Οὐ τὰ ἀντικείμενα αὐταῖς εἰσι ψευδῆ; Οὐκ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχουσιν; Οὐ πρῶται καὶ ἄμεσοι καὶ γνωριμώτεραι; Οὐκ οἰκεῖαί εἰσι τῷ προκειμένῳ; Οὐ τήν αἰτίαν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι τοῦ συμπεράσματος; Οὐκ εἰς αὐτόπιστον καὶ ἀναπόδεικτον καὶ ἀρχοειδεστάτην καταλήγουσιν ἀρχήν; Τί δέ ὅταν τεκμηριώδεις ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡμῖν δὲ προτέρων, τοῦ ὅτι ποιῶμεθα τὰς ἀποδείξεις; Πῶς ἂν πεισθίημεν τῷ λέγοντι ὡς οὐδέ οὕτως ἐνὶ τι τῶν θείων ἀποδείξῃ; (σελ. 424) «Δεῖ γάρ» φησὶν «εἶναι ὁμογενῆ καὶ τεκμήρια ὧν ἐστὶ τεκμήρια, Θεῷ δὲ οὐδέν ὁμογενές». Πῶς οὖν τό μὴ στίλβειν τῇ σελήνῃ ἐστὶν ὁμογενές ἢ τό στίλβειν ταῖς πλειάσι, δι' ὧν τήν μὲν ἐγγύτερον ἡμῖν πλανᾶσθαι, τὰς δὲ πορρωτέρω ἐστηρίχθαι τεκμαιρόμεθα; Τόπου μὲν γάρ ταῦτα, αἱ δὲ εἰσιν οὐσίαι δι' ὧν ἐκεῖνα ταύταις δείκνυται, ταῦτ' δ' αὐθὺς ἐστὶν ἐνέργεια ἢ πάθος, καὶ οὐ τοῦ

ἀστέρος μᾶλλον ἢ τοῦ ἀτενίζοντος. Ἄλλ' οὐδ' ἡ κωνοειδὴς σκιά τῷ φωτίζοντι ὁμογενές, δι' ἧς μεῖζον τοῦ φωτιζομένου δείκνυται, οὐδέ ὁ φωτισμός τῇ σφαίρᾳ ἐστὶν ὁμογενής· εἰ δ' ἕτερον τρόπον εἰσὶν ὁμογενῇ, ὅτι περί τὸ αὐτό θεωρεῖται τὸ πόρρω καὶ τὸ στίλβειν καὶ τὸ μὴ ἐφ' ἑκατέρου καὶ τὰ ἄλλα τούτοις γε παραπλησίως, κάκεῖ θεωροῖτο ἂν περί τὸ αὐτό καλῶς τὸ τε δεικνύμενον καὶ δι' οὗ ἐκεῖνο δείκνυται.

Ἰσασιν οἱ κεκαθαρμένοι τὴν καρδίαν διὰ τεκμηρίου τῆς ἐγγινομένης ἐν ἑαυτοῖς ἱερᾶς φωτοφανείας ὅτι ἔστι Θεός καὶ οἶον φῶς ἐστι, μᾶλλον δέ πηγὴ φωτός νοεροῦ τε καὶ αὐτοῦ. Διό καὶ χάριν ἴσασιν οὐχ ἑαυτοῖς, ἀλλὰ τῷ φωτίζοντι, ὥσπερ οὐδέ τῷ ἀέρι χάρις αἰσθητῶς πεφωτισμένῳ, οὐ γάρ ἡ λαμπρότης ἐστὶν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ φωτίζοντος ἡλίου, τοῦ δ' ἀέρος μόνον τὸ διαφανές ἐπίχαρι, ὡς καὶ τοῖς θεοφόροις τὸ διὰ καθαρότητα καρδίας δεικτικόν τῆς νοερᾶς ἐλλάμψεως. Δύνανται καὶ οἱ μὴ πρὸς τοῦτο θεωρίας ἀναβεβηκότες ἐκ τῆς περὶ πάντα προμηθείας τὸν κοινόν προμηθεά συνοῶν, ἐκ τῶν ἀγαθουμένων τὴν αὐτοαγαθότητα, ἐκ τῶν ζωοποιουμένων τὴν αὐτοζωήν, ἐκ τῶν σοφιζομένων τὴν αὐτοσοφίαν καὶ ἀπλῶς ἐκ πάντων τὸν τὰ πάντα ὄντα καὶ ὑπεξηρημένον καὶ ὑπερανιδρυμένον πάντων, τὴν πολυώνυμον ἐκείνην καὶ ἀκατανόμαστον ὑπερούσιον οὐσίαν. Τί οὖν, οὐ ταῦτα πάντα περὶ ἑν ἐκεῖνο αὐτῶς θεωρεῖται, (σελ. 426) ὅ,τι ποτέ ἐστιν ἐκεῖνο; Τί δέ, οὐ διὰ τούτων οἷα τεκμηρίων ἀψευδὴς γίνεται ἀπόδειξις ὅτι ἔστι τις προαγωγεὺς καὶ προμηθεὺς προάναρχον ἀπάντων, παντοδύναμος, παντεπίσκοπος, πανάγαθος, παναίτιος, ὑπερφυής; Ἐγὼ μὲν οἶμαι καὶ πάννυ γε οἶμαι καὶ οὐδ' ἂν οἶμαι ἔχειν ἀντειπεῖν. Οὕτω τοίνυν καὶ ἡμεῖς ὁμοίως, τεθεολογημένον ἐπὶ τοῦ τῆς πίστεως συμβόλου περὶ τε τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τοῦ μὲν γεγεννηθῆαι ἐκ τοῦ Πατρὸς κηρυττομένου, τοῦ δέ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀμφοτέροις τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐφαρμοζέσθαι συνάγομεν, ἐκ τῶν ὕστερον ὁμοίως τεθεολογημένων τὰ προαιωνίως κατὰ τοῦθ' ὁμοίως ὑπάρχοντα δεικνύντες.

Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τοσαῦτα περὶ τούτου σοι γεγράφαμεν, ἀλλ' οὐ πάννυ διοισόμεθα εἶθ' ἀπλῶς δεῖξιν εἴτε ἀποδείξιν τοὺς τοιούτους λόγους λέγει τις μόνον στεργέτω τὴν δι' αὐτῶν φωτὸς τρανότερον ἐκφαινομένην ἀλήθειαν· σοῦ δ' ἕνεκα συνηγορήσαμεν τῇ ἀποδείξει, οἶον ἀπολογία ὑπὲρ ταύτης ποιησάμενοι· τοὺς γὰρ ἑμούς κατὰ Λατίνων διὰ γραμμάτων λίαν ἐπανοῦντος λόγους, ὑπειδόμενος τὴν εἰ καὶ μὴ κατὰ λόγον ὅμως ὑφέρπουσαν μέμψιν τῇ ἐπιγραφῇ, ὡς ἂν μὴ πρὸς τὸν ἐπαινέτην ἀναφέροιτο ἀπετριψάμην. Ἰν' οὖν καὶ σέ κριτὴν ἀξιόχρεων τούτου τοῦ ὀνόματος ποιήσωμαι παραθήσομαι τὰς διαφορὰς τοῦ τε ἀποδεικτικοῦ καὶ διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ. Σὸν δ' ἔστι σκοπεῖν καὶ ἀδεκάστως κρίνειν τίνι μᾶλλον προσήκουσιν οἱ περὶ θείων δογμάτων συντιθέμενοι, καὶ μάλισθ' ὅταν τὴν ἡμῶν αὐτῶν εὐσεβὴ καὶ ἀκλινὴ περὶ Θεοῦ δόξαν ἐκτιθώμεθα. Ὁ μὲν οὖν περὶ τὸ ἀναγκαῖον καὶ αἰεὶ ὄν καὶ ἀληθές ὄν καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχον, ὁ δέ διαλεκτικός περὶ τὸ ἔνδοξον καὶ πιθανόν καὶ πεφυκός ἄλλοτε ἄλλως ἔχειν καὶ νῦν μὲν ὄν, νῦν δ' οὐκ ὄν, καὶ ποτέ μὲν ἀληθές, ποτέ δέ μὴ. Ποῦ ποτ' ἄρα τὰ θεῖα (σελ. 428) δεχομένη, καὶ ὅτι διαιρεῖται, κἂν μὴ καθ' ἑαυτήν, διό καὶ ἐν τῇ διαιρέσει μένει ἀδιαίρετος, καὶ ὅτι κἂν τῷ διαιρετῷ μίαν καὶ ἀδιαίρετον ἔχει τὴν ἀρχήν, διό κἂν τούτῳ εἷς Θεός, καὶ ὅτι δημιουργός καὶ ὅτι προνοητής καὶ ὅτι συνοχεύς καὶ τ' ἄλλα ὅσα τούτοις ὅμοια, ἔστιν ὡς δέον εἶναι ζητοῦντας τὰς αἰτίας, αἱ καὶ αὗται τῶν περὶ Θεοῦ ἂν εἶεν, ἐφικέσθαι τῆς εὐρέσεως, σὺν Θεῷ δ' ἐφικομένους, οὐ διαπορητικῶς ἔτ' ἔχειν ἥτοι διαλεκτικῶς, ἀλλ' ἀποδεικτικῶς ἐπίστασθαι καὶ πρὸς ἑτέρους τὴν θείαν διὰ λόγου μετοχετεύειν

ἐπιστήμην. Εἰ δέ μή ἐφικοίμεθα, τούς μέν τῇ πίστει ἀσθενοῦντας δυνάμει λόγων ἥκιστ' ἔχομεν ἐπιρρωννύειν, αὐτοί δέ διά τῆς πίστεως ἐπιστημόνως ἔχομεν. Οὐ γάρ ἀποδείξει τό πᾶν πιστεύομεν, οὐδέ τό μυστήριον δεῖν οἴομεθα τεχνογραφεῖσθαι τῆς πίστεως, οὔθ' ἡμεῖς, οὔθ' οἱ πρό ἡμῶν διά λόγου τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας συνηγορήσαντες, ἀλλά κἂν τούτῳ δείκνυμεν τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας τό ἰσχυρόν καί τοῖς κατά τι τούτου χωλεύουσιν ἐπανορθώσεως παρέχομεν ἀφορμήν καί τοῖς ὀρθοτομοῦσι τοῦτον ἀσφαλείας ὑπόθεσιν.

Ὁ δέ διακομίσας ὑμῖν τούς ἐπὶ τούτοις λόγους ἐκείνους, τά πάντα καλός κάγαθός καί τήν πολιτείαν εἵπερ τις θεοφιλῆς καί ἡμῖν διά τοῦτο προσφιλῆς Ἰωσήφ, ἐπὶ τήν ἐπάνοδον σπεύδων, αὐτοσχεδίου σχεδόν ἥρπασε παρ' ἡμῶν, οἷον ἀρτιτόκους παῖδας, μή τυχόντας τῆς προσηκούσης φροντίδος. Ἀλλ' ἐπεὶ πρός ἀληθείας ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐ κάλλους ἐπίδειξιν ἐξενηνόχεται, παρά τοῦτ' οἶμαι καί παρά τῆς σῆς ἐπαινοῦνται σοφίας. Ἐκεῖνό γε μήν ἐπὶ νοῦν σε λαβεῖν, ὡς ἡμεῖς ἐκ πολλοῦ τήν ἀνωτάτω σοφίαν ποθήσαντες, μᾶλλον δέ πρός τόν αὐτῆς πόθον παρά τῆς ἀνωτάτω φιланθρωπίας ἐφελκυσθέντες, παντοίου λόγων εἶδους καί τῆς κατ' αὐτά μελέτης ἀφέμενοι, ταύτην προσανέχομεν διά βίου, (σελ. 432) καί τοῦτ' εἰσὶν οἱ συνίσασιν ἡμῖν καί συμμαρτυρήσουσι παρ' ὑμῖν πολλοί καί σύ δέ αὐτός οὐκ ἀνεπιγνώμων ὅσα ἐμαυτόν ἔχω πείθειν. Παρεῖται δέ ἡμῖν τ' ἄλλ' ἅπαντα ἐξ ἀνάγκης, ἐπειδήπερ ἐν τῇ πάντων ἀποκτήσει καί καί τῇ πάντων ἐπιλήσει τά κατ' ἐκείνην τήν σοφίαν συνίστασθαι πέφυκεν, ὥσπερ κἂν τῇ πάντων ἀφαιρέσει ἐν ὑπεροχῇ τινι τό θεῖον νοεῖται. Ἀλλ' οὐκ ἴσον τούτῳ τῆς σοφίας ἐκείνης τό τέλος ἐντεῦθεν μέν γάρ τά ἀπεμφαίνοντα τῷ Θεῷ διανοεῖται ὁ νοῦς, ἐκεῖ δ' ἔργῳ τάς θείας ἐμφάσεις νοερῶς ὁ νοῦς δέχεται, ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον Θεοῦ καί ὦν καί ἀεὶ γινόμενος. Κἂν ἡμεῖς τῶν μέν περί λόγους ἐπιστημῶν ἐπιλελήσμεθα σχεδόν παντάπασι, εἰ καί χρεῖας ἐπειγούσης οὐχ ἐκόντες εἶναι τινα τούτων ἀναλαμβάνειν ὡς ἐνόν πειρώμεθα, διό καί τάς ἀττικὰς ἐκείνας χάριτας καί τό λίαν ἔντεχνον τῆς ἐξαγγελίας ἀπειπάμεθα, τῆς δέ ἀληθινῆς σοφίας οὐδέν ἢ μικρόν κατειλήφαμεν, ἀλλ' οἷον εἰς ὁσμήν μύρου τρέχομεν, αὐτό τό μύρον οὐκ ἐν χερσίν ἔχοντές πω.

Ὁ δέ τόν πόθον τοῦτον ἡμῖν ὑπερβολῇ φιλανθρωπίας ἐνθεῖς καί τέλος ἀτέλεστον διά τούς οἰκτιρμούς αὐτοῦ παράσχοι τῆς μελλούσης ἀμβροσίας ἀρχήν. Τοῦτο καί αὐτός ἡμῖν σύννευξαι καί ἡμεῖς ἐπευχόμεθά σου τῇ ἀρετῇ καί θεός ἄνωθεν ἐπίκουρος καί ἐπήκουος εἴη.

Β' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (Σελ. 334)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΒΑΡΛΑΑΜ ΕΝ ΤΟΙΣ ΔΟΓΜΑΣΙ ΔΙΑΦΟΡΑΣ

Ὁ μέν τῆς ἑαυτοῦ περί τό κατηγορεῖν ἐτοιμότητός δε καί δεινότητος ἡμᾶς ὑπόθεσιν ἐνστησάμενος, πρός ἡμᾶς τούς λόγους ἀποτεينوμένους ἐκπέμψας καί γραμμάτιον προσεπιστείλας ταύτην ἐπαγγέλον δοῦναι οἱ χάριν, εἴ τις ἡμῖν ὑπολέλειπται λόγος, μή πρός ἕτερον, ἀλλά πρός αὐτόν ἥκειν παρ' ἡμῶν, δυσὶν ἀνθολκαῖς, τῇ τε τοῦ πράγματος αἰτήσῃ, τήν ἀπολογία ἐφ' ἑαυτόν ἐπισπασάμενος διετέλεσεν. Ἐπεὶ δέ καί τῷ σῶ νῦν πρός ἡμᾶς γράμματι τῶν αὐτῶν σχεδόν λόγων δεῖ, κάπὶ τοσοῦτο τούτων ἐρᾶς ὡς καί δι' εὐχῆς ἡμῖν τάς πρός τό γράφειν ἐπιτέμπειν ἀνάγκας, καί ταῦθ' ὡς γε αὐτός ἂν φαίης μηδ' ἄγαν εὐπρεπεῖς οὓσας, ἐπεὶ τοίνυν οὕτω κατ' ἄκρας ἑάλως τῇ δυνάμει τοῦ πόθου καί σοί τόν αὐτόν ἀπολογητικόν

ἔπεμψα. Τοῦτον τοίνυν ἐμμελῶς ἀναγνούς, εἴσῃ μή τοῦμόν αὐτοῦ ζητοῦντά με μόνον, ἀλλά καί τό ὑμέτερον, καί μηδ' ἀμφοτέρων τοῦτο μόνον, ἀλλά καί ὑπέρ τῶν θεοφόρων καί κοινῶν ἡμῖν πατέρων ἐξεργασμένον. Δίελθε τοίνυν οὐχ ἅπαξ, ἀλλά καί πολλάκις, ὡς ἐναποθεῖο τῷ τῆς ψυχῆς σοι ταμείῳ τά λυσιτελεῖ δόγματα, καί τῶν λόγων ἀναμνήσθητι τῶν ἐμῶν, οὓς πολλούς πολλάκις ἐποίησάμην πρὸς σέ συνόντα, καί τήν, καί τήν ἀπό τῆς ἔξω φιλοσοφίας κενήν ἀπάτην ἥ δυνάμεως ἔχεις φυλάττου' μάλλον δέ καί σαυτόν νῦν ἀνακαθάραι σπεῦσον, ἱλαστηρίοις τε εὐχαῖς καί περιρραντηρίοις ὑγιαίνουσι λόγοις χρησάμενος' ἀνιέρου γάρ γνώσεως κεκοινωνηκέναι δοκεῖς τῷ μή ἀντικεῖσθαι λόγῳ, μηδέ (σελ. 436) γοῦν ἀπαρέσκεσθαι γνώμῃ, θαυμάζοντα δέ φαίνεσθαι τόν εἰς τήν τοῦ ἀγαθοῦ Πνεύματος ἐνέργειάν τε καί χάριν τήν τοῦ Βελίαρ παραγνώρισαντα.

Καίτοι τόν ἄνδρα τήν περί λόγους δεινότητα καί αὐτός τῶν ἀρίστων ἡγῆμαι καί πρὸς καλοκαγαθίαν τρόπων εὖ πεφυκέναι πείθομαι καί οὐκ ἔσθ' ὅπως ἔχω μή φιλεῖν, οὐ μήν καί χαρίζεσθαι τι τῶν δεόντων πόρρω, καί ταῦτ' ἐν τοῖς περί Θεοῦ καί τῶν θείων δόγμασι καί ρήμασι' οὐ γάρ πρὸς ἀληθῶς φιλοῦντος ἢ παρέχειν ἢ τόν μή παρέχοντά τι τῶν τοιούτων ἄφιλον ἡγεῖσθαι' ἀλλά πρό τῶν φίλων θετέον τόν φίλιον, καί ταύτην οἶεσθαι φιλίαν μόνην ἢ τῆς αἰτίας ἐκείνης ἐξῆται κάκεῖθεν τε ἀφικνεῖται καί δι' ἀλλήλων τῶν φιλοῦντων οὐρανομιμήτως περινοστοῦσα, κατὰ τήν τῆς θείας μουσικῆς ἀρμονίαν ἐν διπλῇ περιφορᾷ ἀντεπιφερομένης εὐμενῶς, πρὸς Θεόν ἐκατέρωθεν ἐπανέρχεται καί τηρεῖ τήν ἱεράν ταύτην καί οὐρανίαν στροφὴν ἀεικίνητον' τήν δέ ρέουσιν ταύτην καί τό κατώτερον ἀεὶ ζητοῦσαν, (οὕτω γάρ καί ρυθίζεται), καί διὰ τοῦτο πάντα χαριζομένην, φιλίας ἔκπτωσιν μάλλον ἢ φιλίαν ἐμοὶ καλεῖν ἔπεισι.

Ταῦτ' ἄρα καί μακρούς νῦν ἀντεπεξάγω λόγους, ὁ μήτ' ἐκμαθὼν, μήτ' ἀρτίως μανθάνων καί, τό σύμπαν εἰπεῖν, ὁ μηδέν εἰδώς, καί τοῦτ' αὐτό βίον ἐμαυτῷ σχεδόν θέμενος, πρὸς τόν μεμαθηκότα καί μανθάνοντα καί λέγειν ἄκρως εἰδότα καί τοῦτο πεποιημένον ἐμμελές βίου μέλημα. Κατέσχον δ' ὅμως ὡς ἔσχον ἐμαυτόν' ἴσθι γάρ με μή κατὰ σχολήν ἢ σπουδῇ, ἀλλ' ἐκ τοῦ προχείρου τήν ἀπολογίαν πεποιημένον καί τά πλείω τῶν πρὸς ἐμέ τῷ Βαρλαάμ γραμμάτων καί λόγων μειζόνων ἀφορμὰς καί λαβὰς παρέχοντα καταλελοιπότα, τοῦτο μὲν τῇ τῶν θείων αἰδοῖ, τοῦτο δέ τῇ τοῦ διώκοντος ἡμᾶς φειδοῖ καί μὴν ἔστιν ἃ καί σκέψεως ἐδεῖτο (σελ. 438) συντονωτέρας τε καί μακροτέρας ἢ κατὰ τόν ἀπό τοῦ διακομισθέντος γράμματος ἄχρι τοῦ καθ' ὃν ἀντιγεγράφαμεν χρόνον' προσδόκιμος γάρ ἦν εὐθύς μετὰ τήν ἀφ' ὑμῶν ὡς ἡμᾶς ἐπάνοδον τοῦ σοφοῦ καί χρηστοτάτου Θετταλοῦ Νείλου ὁ τήν οἰκονομίαν αὐτοῦ διαδεξόμενος καί παρ' ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐλευσόμενος' νῦν μὲν οὖν πρό σου προθύμως ὃν λόγον ὁ βραχύς Καθ' ἑλληνικῆς ἐποψίας καί τῶν ταύτην σεμνυνόντων ἐσχεδίασε χρόνος' τρίτον δ' ἂν ἐπιστεῖλωμεν, μάλλον δέ ἀντεπιστεῖλωμεν, τοιοῦτος ἔσται, ὡς μηκέτι δεῖσθαι τετάρτου, ἦν καί οἱ παρ' ἡμῖν πατέρες ἐνδῶσι.

Σύ δέ τόν φιλόσοφον ἡμῖν παίδευε μή θρασὺ τι καί παράβολον ἄττειν τίκοντα, τήν συμπεφυκυῖαν τῇ φιλοσοφίᾳ, καθάπερ τινὰ σκευὴν, εὐλάβειαν ἀποδύομενον (αὐτός τε γάρ ἐνασχημονεῖ καί τοῖς τόκοις λυμαίνεται καί ἡμᾶς πρὸς τοὺς ἀπὸ γνώμης εὖ ἴσθι τραχυτέρους ἐκβιάζεται λόγους), διὰ μακροῦ δέ νῦν ἐπαινέτην τε καί ζηλωτὴν ἀναφανέντα πάντων τῶν πάλαι καθ' Ἑλλήνας σοφῶν καί σοφιστῶν, οὐ θαυμαστόν εἶναί τι καί αὐτόν καινόν καί κοινόν συμφόρημα τῶν ἐκατέροις καί ἐν ἐκατέροις διαφόρων' ὧ δὴ κάκεῖνων ὑπ' ἀλλήλων ἀνατρεπομένων, αὐτός ὑφ' ἑαυτοῦ τοῦτο πάσχω ἐξεληλεγμένος ἦττον ἴσως ἀχθεσθεῖν ἂν.

Εἰ μὲν γάρ ἐφίεμένος τε καὶ ἀγωνιζόμενος μὴ μέγα δεῖξαι ὄν ἀμάρτημα τὴν τῆς ἀρχῆς διπλόην, εἴτ' οὐκ ἔχων τῶν κατ' ἐπιθυμίαν ἀπορεῖν, καθ' ἡμῶν ἐγείροι τόν θυμόν καὶ τοὺς ὁμογενεῖς ὑποκρινόμενος ἀντιλέγειν τοῖς ἡμετέροις ἐγχειροίῃ καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς ἀπόδειξιν δεινῶς καὶ διὰ μακρῶν κακίζοι λόγων καὶ ἑαυτὸν ἐξαίροι λίαν, ὡς ἐξευρόμενον καὶ ἐξειπόντα τό κατ' Ἀριστοτέλην ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἐπὶ Θεοῦ, μηδέπω καὶ τήμερον ἐκπεφασμένον, εἰ μέχρι τούτων ἐξέβαινεν αὐτῷ ὁ λόγος, οὐκ ἂν ἡξιώθη παρ' ἡμῶν ἀπολογίας· νῦν δ' οὐκ οἶδ' ὅ,τι παθῶν, τοὺς τε (σελ. 440) θεοφόρους πατέρας λεληθότως διασύρει καὶ τοὺς κατὰ Σωκράτην τε καὶ Πλάτωνα θεότας καὶ πεφωτισμένους ἀναγράφει, προβαλλόμενος καὶ ρητὰ ἄττα τούτων, δι' ὧν οὔτοι τοιοῦτοι μαρτυροῦνται. Τοῦτο τοίνυν πάντων μᾶλλον οὐκ ἀφῆκέ με πεδῆσαι τὴν γλῶτταν σιωπῇ καὶ καταπροδοῦναι τοὺς κοινούς προστάτας καὶ ἀντεισοικίσασθαι τοὺς ἐκ παλαιοῦ ἐκβεβλημένους ὡς βεβηλωμένους· ἐπεὶ δ' ἐπὶν ἀντειπεῖν ἀνάγκη, προαπολύσασθαι τῶν ἀκολούθων ἦν καὶ τὰ δι' ἀπόδειξιν ἐγκλήματα καὶ πρό τούτων δεῖξαι ὡς οὐδέν προσεκρούσαμεν τῷ συκαοφαντικῶς ἐπιθεμένῳ, πρὸς δέ τούτοις καὶ τὰ νῦν αὐθις ἐν τοῖς ἐκείνου λόγοις ἡκιστα συμβαίνοντα τῇ τῆς εὐσεβείας ἀκριβεῖα πεπαρρησιασμένως ἐπελέγξαι· φιλίας γάρ ἡ δέους ἔνεκα τὰ τοιαῦτα σιωπᾶν οὐκ ἄμεινον.

Ἀλλὰ καὶ τὰ Λατίνων ἐν τῷ ὑποκρινομένῳ τὰ κείνων ἀνελεῖν τῶν ἀναγκαιοτάτων ὃν εὐφυῶς ἐνήρμοσται τοῖς λόγοις· οὕτω γάρ καὶ τὰμὰ πρὸς ἐκείνους πρότερα διαδείκνυται ἀνώτερα τοῦ ἐπηρεάζειν ἐγχειροῦντος· οὐδέ γάρ τοὺς Λατίνους αὐτοὺς ἡλίκαμεν τὰ παρ' ἡμῶν οἴσιν σιωπῇ, ἀλλὰ προσδόκιμοι μὲν ἡμῖν ἦσαν ἀντιλέγοντες, εὐπερίτρεπτα δ' ὅμως, οἷα καὶ ὁ τούτους ὑποκρινόμενος αὐτός ἀρτίως, ᾧ δὴ καὶ χάριν ἴσμεν, ἃ δὴ ποτ' ἔμελλον ἐκεῖνοι λέξειν, ἀφορμὴν ἐν τούτῳ σχόντες ἀνατρέψαι νῦν. Ὡς μὲν οὖν ἕκαστα ἐξείργασται, ὁ λόγος σε διδάξει.

Προκείσθω δέ μὴ πᾶσιν, εἰ μὴ καὶ τὰ κείνου (κατ' ἐκείνου γάρ φερόμενος, εἰ καὶ ἀναγκαίως· ἀλλὰ πίστευσον ὡς οὐ μετρίως παρὰ τοῦτο μ' ἀνιᾶ), τοῖς φιλοῦσι δ' ὅμως, καὶ μάλιστα ὅσοι κρίνουν διανοίας ἱκανῶς γε ἔχουσιν, ὡς οὐκ ἂν ὁ λόγος πάνυ τοι μεμπτέος εἴη, τάχα δέ οὐδέ πρὸς ὃν ἐστὶ κοινὰ γάρ σχεδόν ταῦτα τοῖς περὶ λόγους ἄγαν φιλοτιμουμένοις τὰ προσκόμματα· δεῖ μέντοι πρὸς ἐπανόρθωσιν (σελ. 442) αἰεὶ συμβάλλεσθαι τι τοὺς τὴν περὶ αὐτῶν φιλοτιμίαν καταλύσαντας. Τοῖς οὖν ταῦτα κρίνουν ἱκανοῖς πᾶσι πίστευσον τό σύγγραμμα· πολυειδοὺς γάρ πλάνης ἔλεγχός ἐστι σαφὴς καὶ κοινὴ τις εἰ χρή λέγειν ἀνακάθαρσις ἢ προφυλακὴ, τοῖς μὲν ἔτι περὶ λόγους φιλοτίμως διατρίβουσι τῆς ἐκ λόγων παραλόγου δόξης προσγινομένης τῇ ψυχῇ, τοῖς δέ πρὸς τὴν τοῦ λόγου κρείττω σπουδὴν δι' ἡσυχίας ἀποδυσασμένοις προτροπὴ τε καὶ ὀχύρωμα καὶ δεῖγμα τῆς ἀπατηλῆς εἰσόδου τοῦ πλανᾶν αἰεὶ ἐπιχειροῦντος. Πρὸς δέ τούτῳ, καὶ ὅθεν ἂν ἐγγένοιτο τό ἀπλανές δι' ὀλίγων διαρκῶς ἐνδείκνυται καὶ μικροῦ διὰ βραχέων τοὺς ἐλληνικοὺς καὶ σατανικοὺς ὄγκους κατασπᾶ, τὴν τε καθ' Ἑλληνας ἀπόδειξιν καὶ τό κατ' αὐτὴν ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἡχρειωμένον ἐξελέγχει καὶ ἀνακαλύπτει τό βαρὺ καὶ βαθύ σκότος τῶν νοερῶν κατ' εἰκείνους φωτισμῶν.

Α' ΠΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜ (σελ. 444)

ΠΕΡΙ ΔΥΟ ΑΡΧΩΝ Η ΚΑΘ' ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΟΨΙΑΣ

Ὡς θρέμμα τῆς ἀνωτάτω περί λόγους παιδείας καί τῆς φύσει σοφίας δῶρον παρὰ Θεοῦ δι' αὐτῆς κεχαρισμένον ἡμῖν, ἐπίχαρι καί θυμῆρες κῶμμα ἐπιστήμης καί νοῦ, διδακτοῦ καί ἀδιδάκτου φωτός· σέ τῶν ἑτεροδόξων ἡμεῖς οὐκ ἔφθημεν εἰπόντες, ὡς αὐτός ἰσχυρίζη, καί μάρτυς ἡμῖν ὁ παρ' ὑμῖν ἡμέτερος λόγος, δι' ὃν εἰς ταύτην ἡκείνη διατείνῃ τήν δόξαν· ἐν αὐτῷ γάρ φαμεν ἐπὶ λέξεως ὡς «ἀπεδεξάμεθά σου τὰς πρὸς τοὺς κακοδόξους ἐκείνους ἀντιρρήσεις» καί ὡς διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς «κακῶ τό κακόν ἰωμένους» τοὺς Λατίνους ἔδειξας. Τί δ' ὅταν αὐθις ἐρωτῶντες προσεπάγωμεν ὅτι «τό ζητούμενον ἀκούσομεν καί μεθ' ἡδονῆς δῆπου, τί γάρ ποτ' ἂν ἄλλο προσδόκιμον ἡμῖν εἴη παρ' ἀνδρός ἀκριβοῦς εὐσεβείας πόθῳ τήν ἐνέγκουσιν ἀπολιπόντος», οὐ μετ' ἐγκωμίων ἀναφερομένων εἰς τήν σὴν εὐσέβειαν ἔδειξαμεν, μηδ' ἐν ἐλπίσιν ἀποτρόπαιόν τι περὶ τῆς σῆς ἀνεχόμενοι σοφίας; Τό δέ πρὸς τόν παρὰ τοῦ πευσόμενον παρ' ἡμῶν γραφόμενον ὡς «μετά τῆς γινομένης ἐπιεικείας τε καί παρρησίας, μᾶλλον δέ φιλομαθείας ἐρωτήσας, μάθε καί δίδαξον ἡμᾶς», μαθητιῶντος μᾶλλον ἐπιδείκνυται διάνοιαν ἢ μεμφομένου. Καίτοιγε ὡς ἐνῆν καταφορικῶς ἐθέλοντί μοι χρήσασθαι τῷ λόγῳ μή σμικρά τις ἀφορμή τήν σὴν ἀγχίνοιαν ἡκιστα διαλέληθεν.

Ἐν δέ τοῖς περὶ ἀποδείξεως οὐ τό ἐμόν μόνον, ἀλλά καί τό σόν ὑγιῶς ἔχειν ἔδωκε νοεῖν τοῖς προσέχουσι τοῖς εἰρημένοις τόν νοῦν, εἰ καί αὐτός οὐκ οἶδ' ὅπως, καθάπερ (σελ. 446) κηρῷ τὰ ὦτα φραττόμενος, ἀνήκοος ταῦτα παραλλάττεις. Ἐγὼ μὲν οὖν οὕτω τὰ πρὸς σέ· σύ δέ με τίσι τε καί ὅσοις ἐγκλήμασι περιβαλεῖν ἐσπούδακας οἶσθα, μηδέ δείξας ὅλως οἰόμενος μετρίως γοῦν ἡμᾶς πρὸς τὰς καθ' ἡμῶν ἐπαγωγάς, ἀπαγωγάς δ' εἰπεῖν οἰκειότερον, ἀπολογήσασθαι δύνασθαι, καί πολεμουμένοις ἀνέβην ἤδη, καί σὺν ἡμῖν ἑτέροις ἡμῶν γε ἔνεκα, μηδ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπαμύνειν ἔχειν.

Ἐγὼ δέ νικᾶν ἐν τοῖς τοιούτοις αἰσχύνομαι καί οὐκ ἂν ἀπελογησάμην, οὐδαμῶς γέ πως κατηγορούμενος, εἰ μή τήν ἐμφαινομένην ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς σοῦ γράμματι μεταποιῆσαι διενεοῦμένην ἀπέχθειαν. Ἀλλά γάρ τί πάθω; Ἄλογον καταλλαγὴν πρὸς οὕτως ἐλλογιμώτατον, οἷος εἶ σύ, πῶς ἀνέξομαι, καί συνεπηρεαζόμενοις μοι τοῖς ὑπὲρ Θεοῦ λογικοῖς τῶν πατέρων ἀγῶσι πῶς οὐχ ἢ δυνάμεως ἔχω συλλήψομαι, καί σέ γε αὐτόν συγκινδυνεύοντά μοι, πρὸς ὃν ὁ λόγος, ὡς ὁ λόγος δείξει προῖών, πῶς σιωπῇ τόν φίλον καταπροήσομαι; Πεπαρρησιασμένος ἔλεγχος εἰρήνης βραβευτής. Θέλεις οὐκοῦν σέ τοῖς σοῖς ἐπιστήσω γράμμασι κριτήν; Καί τί ποτ' ἄρ' ἥδιον φαίης ἂν δῆπου, τόν ἐξενηνοχότα καί τῆς ψήφου καθῆσθαι κύριον;

Δύο τοίνυν ἀπό τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ αὐτοῦ κατὰ τό αὐτός δεικομίσθη μοι γράμματα, ἐναντίως ἔχοντα πρὸς ἄλληλα· τό μὲν γάρ τοῖς μή καλῶς ἔχειν δόξασιν ἄριστα γέ φησιν ἀντιτετάχθαι με καί ὡς ἂν τις ἔχοι κρίνειν ἀνεπιφθόνως, τό δ' ἕτερον τοῖς αὐτοῖς αὐθις κάκιστα· διαβάλλει γάρ ἅπαντας τοὺς πρὸς ἐκείνᾳ μοι λόγους. Οὕτως οὖν τῶν πρὸς ἡμᾶς σου γραμμάτων ἀντικειμένων καί δι' ἀλήλων ἀναιρουμένων, ὃ ταῦτα συγγεγραφώς τίνα δόξαν τοῖς ἐντυγχάνουσι τοῦ ἥθους ἑαυτοῦ παράσχοιτ' ἂν χάριν; Ἀλλά τοῦτ' ἐατέον μή καί βλασφημίας γραφήν αὐθις ἀποφερώμεθα.

Τὰ γοῦν ὑπ' ἀλλήλων συντριβέντα τί φῆς, ὡς ἀχρεῖα (σελ. 448) σκεύη κεραμεοῦντα ρίψωμεν ἄμφω; Καί πῶς ἂν τοῦτο σύ γ' ἀποφῆναι οὐκ ἐπιθυμῇς; Διὰ τὴν δεικνύμενην ἀντιθέσιν, ἀλλ' οὐχὶ βίασιν τὰς ψήφους θάτερον γοῦν περισώσασθαι σοι τοῖν γραμματίων ποθῶν, μᾶλλον δ' ἵνα μή τι πάλιν τῶν οὐ καλῶν σοῦ πέρι φωραθῶμεν εἰπόντες, οὐ τό δίκαιον ἐκκλίνων καί παραλογιζόμενος, ἀλλ' οἶά τις

λογικός ἀετός ὑψιπετής τήν διάνοιαν θάτερον περιποιήσῃ τῶν γεννημάτων; Τί γάρ, εἰ μή καί λογική σοι φήνη παρείη, τοῦ περιφρονηθέντος ἐπίκουρος ἔτοιμος, οὐδέ τοῖς ἀετοῖς τούτου μέλει; Ποῖον δ' ἄρά σοι τῶν γραμμάτων οἰκειώσῃ σαυτῶ; Τό γενναῖον δῆπουθεν καί μέγα καί μάλιστ' ἔχον ἀντιβλέπειν ἡμῖν ὧ τά κάκιστα σύνεστι. Τοῦτο δὴ σοι συνεπικρίνειν ἀναγκαιότατον, ὥς ἐπεὶ τῷ παρερριμένῳ τῶν ἐναντίων ἀνεπιφθόνως, ὥς ἔφης, κρίνονται τά ἄριστα ἡμῖν μεμαρτύρηται, τό συνεστηκός ἔτι σοι τοῦτο πρὸς φθόνον ἅπαν συντεταγμένον ἐστίν.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καί τοῦ ἀντιταγμένου διεζευγμένον καθ' ἑαυτό τοῦτ' αὐτῷ δικάζοντος δεῖται, μή συμβαῖνον ἑαυτῷ, μηδ' ἀκολουθῶς ἑαυτῷ προσαγόμενον, ἀλλὰ πρὸς ἑαυτό παλλαχοῦ τε καί πολυτρόπως καί ὑπέρ τῶν μεγίστων μαχόμενον. Ὁ γάρ ἐν αὐτῷ λέγων «μηδέν ἄν ἑαυτῷ διαφέρειν εἴ τις ἀπεκάλει τοὺς ἐπὶ Λατίνους οἰκείους λόγους ἅπαντας λῆρον», πρὸς τόν μηδέν μὲν ἕτερον τῶν λαβὴν ἐχόντων προαγαγεῖν εἰς τοῦμφανές ἐθελήσαντα καί τ' ἄλλ' ἅπαντα προσεπηνεκότα, πρὸς ἕν δέ καί τοῦτο μορίων σχεδόν τοῦλάχιστον οὐκ ἀντιτεταγμένον, ἀλλ' ἡπορηκότα καί ἡρωτηκότα (τάς γάρ ἀντιθέσεις ἐτέροις ἀνεθέμεθα προσώποις) πρὸς τόν οὖν οὕτω μεθ' ὅσης τῆς ἐπιεικείας αἰτοῦντα τήν λύσιν τῆς ἀπορίας, μακροὺς καί πικροὺς ἀντεπεξήγαγες λόγους, καί ταῦθ' ὥς αὐτός ἀνωμολογηκῶς τυγχάνεις, ἀποξέσας σοι (σελ. 450) τῶν λόγων τό παρ' ἡμῖν ἐν ἐκείνοις ἀμφισβητήσιμον ὥς ἀναμφισβητήτως οὐκ ἀγαθόν.

Εἰ γάρ οὐδέν σοι διαφέρει, ὧ χρηστέ, εἴ τις λῆρον ἀποκαλεῖ σου τοὺς λόγους καί πρὸς τήν παρ' ἀνθρώπων δόξαν δεινῶς οὕτως ἔχεις ἀνεπιστρόφως, τίνος ἔνεκεν, ὥς αὐτός φῆς, ἐκβέβληκάς σου τῶν λόγων ἐκεῖνο, εἰ μή τήν χεῖρω καί αὐτός περὶ αὐτοῦ δόξαν εἴληφας; Τί δ' εἰ καί “σκανδάλου”, καθάπερ αὐτός εἶναι φῆς, “αἴτιον”; Ἄρα τοῦτο μικρόν; Οὐκ ἄρ' ἐκβεβλήσθαι δίκαιον μόνον, ἀλλὰ καί «εἰς κύμα ριφῆναι πολυφλοίσβοιο θαλάσσης», μᾶλλον δ' ἵν' ὥς «μόλυβδος καταδύση» μωσαϊκῶς εἰπεῖν «ἐν ὕδατι σφοδρῶ», εὐμεγέθει λίθῳ προσδεθέν πρότερον, ἔπειτα δοθῆναι τοῖς κύμασιν. Ἀλλ' ὧ τήν σοφίαν εἵπερ τις περιττέ σύ, εἰ τοῦθ' ὅπως οὕτως ἀφήρηκάς σου τῶν λόγων ἐκείνων, τίς σοι χρεῖα τῆς ὑπέρ αὐτοῦ τοσαύτης ἔπειτα μακρηγορίας, ἀφ' ἧς σοι συμβέβηκεν οὐκ ἔξω μόνον σκοποῦ κατὰ τήν παροιμίαν τοξεύειν, ἀλλ' ἀσκόπως παντάπασιν; Ἦρθη γάρ, ὥς τοὺς πολυστίχους σοι λόγους τελευτῶν ἐξεκάλυψας μετὰ τά σκώμματα τῶν σκανδαλιζομένων καί τήν σὴν διαπεπονημένην σκέψιν, πρὸς ὃ τείνουσιν ἐκ τοῦ μέσου παντάπασιν, ὥς ἀπερισκέπτως ἄρα πρότερον, οὕτως ὁ ἀσκόπως λογογραφῶν ματαιολογήσει.

Σύ δ' οὐκ εἰς μάταια, μικρόν γάρ ἤδη σοι τοῦτο, ἀλλὰ καί πρὸς τὰναντία περιετράπης, οὐ μόνον ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν λόγοις, ἀλλὰ καί περὶ τῶν κρειττόνων διαλεγόμενος· τοῦτο δ' ἔπαθες ἐκ τῆς ἀκαίρου πολυρρημοσύνης· οἶονεῖ γάρ τινι πολυταράχῳ πνεύματι ταύτη σεαυτὸν παραδούς καί πολυκινήτως ὑπ' αὐτῆς ἐκὼν ἄκων σαλευόμενος, πολλά φεῦ προσκόμματα καί συντρίμματα διακενῆς ἔπαθες. Ἀλλ' ἵνα μή καί αὐτός τοῦτο πάθῃ (πρὸς γάρ ἕκαστα διαρκῶς ἀποκρινόμενος, οὐκ ἔσθ' ὅπως τό πολύρρημον ἐκφύγοιμ' ἄν (σελ. 452) «ἐκ δέ πολυλογίας» κατὰ τό γεγραμμένον «οὐκ ἐκφεύζεται ἁμαρτία») ἵν' οὖν μή τοῦθ' ὅπερ ἐγκαλῶ μᾶλλον αὐτός κινδυνεύσω παθεῖν, ταῦτα πάντα ἀφείς, τάς πεποιημένας σοι καθ' ἡμῶν αἰτίας ἀπολύσομαι μόνον, καί τοῦθ' ὥς ἄν οἷός τε ὧ διὰ βραχέων ποιήσομαι μηκύνειν ἥκιστα ἐθέλων. Ἀλλωστε, καί τοῦ ποιοῦντος τό σκάνδαλον ἐκ τοῦ μέσου γεγεννημένου, περιττόν ἄν εἴη περὶ τούτου διαλέγεσθαι πάλιν· εἰ δ' ἄρα τι συμπεσεῖται τοῖς καθ' ἡμῶν εἰρημένοις τῶν μή καλῶς, ὥς γε ἡμεῖς ἄν νομίσαιμεν

αὐθις, περί τῶν θείων ἐκπεφασμένων σοι, σύγγνωθι σημάναι καί περί τούτου δεῖν οἰηθεῖσιν· ἴσως κάκεῖνα δι' ἡμᾶς τοὺς περί τό ὕψος σοι τῆς θεηγορίας φθάνειν οὐχ ἱκανοὺς ἀπαλείψεις, ἐπισκευάσας αὐθις καί τόν πρός ἡμᾶς σου τουτονί λόγον. Εἰ δέ μετά τό ἀπαλείψαι καθ' ἡμῶν μακρά γράφεις, χαριῇ τά μέγιστα· τοῦτο δ' ἡμεῖς μέν ὅμως οὐτ' ἐπιτρέπομεν οὔτε κωλύομεν· σύ δ' ὡς προπαρασκευασθείης μή χολᾶν εἴ τί σοι περιτραπείη τῶν σῶν, καί γάρ σόν.

Ἀλλά τίς ἡ πρώτη καί μέση καί τελευταία καθ' ἡμῶν σοι λαβή; «Σύ σαυτόν» φησιν «ἐξαίρεις, ὡς τοῖς ὑπέρ ἡμᾶς ἐντυχόν». Πόθεν τοῦτ' ἔχεις δεῖξαι; «Παρά τῶν σῶν» φησι «λόγων, ἐξ ὧν ὑπεσημηνάμην εἰληφθαί μοι τό προοίμιον ἅπαν». Ἀνάγνωθι τό σον ἐκ τῶν ἡμετέρων μετεिल्μμένον καί ἡμᾶς, ὡς αὐτός φῆς, ἐξελέγχον προοίμιον, ἵν' εἰδῶμεν· κἄν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὑπάρχη τις μεγαληγορία, δικαίαν εἶναι τήν καθ' ἡμῶν σου ταύτην κατηγορίαν ὁμολογήσομεν, εἰ δέ μή, σύ σαύτου καταψηφιῇ, πολυπλασίῳ περιτρέψας σαυτῷ τήν νέμεσιν. «Σύ μέν τήν ἀνωτάτω ποθήσας φιλοσοφίαν, μᾶλλον δέ παρά τῆς ἀνωτάτω φιλανθρωπίας ἐφελκυσθεῖς καί λόγων εἵδους παντοίου καί τῆς κατ' αὐτά μελέτης ἀφόμενος καί τοῖς παραδείγμασιν ἤδη ἐντυχόν, ἐπίσχες». Τό γάρ τοῖς παραδείγμασιν ἤδη (σελ. 454) ἐντυχεῖν οὐχ ἐπιγινώσκω, βέλτιστε, τῶν ἡμετέρων ὑπάρχον· ἐν τούτῳ δέ ἐστί τά τῆς καυχήσεως, ἣν διά παντός ἡμῖν σύ τοῦ λόγου προφέρεις· οὐ μόνον δ' ἀπλῶς ἕτερον τοῦτο τῶν λόγων τῶν ἐμῶν, ἀλλά καί τῶν ἐπιεικῶς ὑπερεναντιουμένων ἐκείνοις.

Εἰ γάρ τοῦτο παράδειγμα ἐνταῦθα λέγεις, ὃ μύρον ἡμεῖς ἐκεῖ τροπικώτερον εἴπομεν, ἄκουσον νῦν γοῦν συνετῶς. «Ἡμεῖς τῶν μέν περί λόγους ἐπιστημῶν ἐπιελήσμεθα σχεδόν παντάπασιν, τῆς δέ ἀληθινῆς σοφίας οὐδέν ἢ μικρόν κατεिल्ήφαμεν, ἀλλ' οἷον εἰς ὁσμήν μύρου τρέχομεν, αὐτό τό μύρον οὐκ ἐν χερσὶν ἔχοντές πω». Ἄρ' οὐ ταῦτ' ἐπὶ λέξεως ἐκεῖ κείται; Σαφῶς οὖν ἡμῶν καταψεύδη τῶν μήπω λεγόντων ἐντυχεῖν ὡς ἐντυχεῖν εἰπόντων. Εἰ δ' ὡς ἐποθήσαμεν· εἰποῦσι ταύτην ἐπιτρίβεις τήν μέμψιν, ὁμοίον τι ποιεῖ, ὥσπερ ἄν εἴ τις μέγα φρονεῖν ἐπὶ σοφίᾳ λέγῃ τόν ἐς διδασκάλου φάμενον φοιτῆσαι καί συχνόν τούτῳ χρόνον παρακαθίσαι διδάσκοντι, τῇ δ' οἰκείᾳ δυσμαθείᾳ μηδέν σχεῖν παρακατασχεῖν τῶν διδαγμάτων ἐκείνων. Ἄ τοίνυν καθ' ἡμῶν ἐκ τῆς σαυτοῦ προσθήκης συνήγαγες, τοῦτ' ἐφ' ὃν ἀρτίως μεταχωρήσει σοί σκοπεῖν ἀφίημι.

Καί τῆς τελευταίας δέ ἡμῶν οὐκ ἐπαίεις εὐχῆς ὁ πᾶν ὃ τι τῶν ἀπευκτῶν ἐθελήσας καθ' ἡμῶν εἶπεῖν, «ὁ τόν πόθον τοῦτον ἡμῖν ὑπερβολῇ φαλανθρωπίας ἐνθείς καί τέλος διά τοὺς οἰκτιρμούς αὐτοῦ παράσχοι»; Τέλος τοίνυν αἰτοῦντες πῶς οὐκ ἀτελεῖς ἑαυτοὺς ὄντας ἴσμεν κατ' ἐκεῖνο οὗ τό τέλος αἰτοῦμεν; Τοὺς δ' ἀτελεῖς ἡμᾶς αὐτοὺς εἶναι λέγοντας πῶς αὐτός ὡς ὑπερτελεῖς εἶναι λέγοντας ὀνειδίζεις; Ἡμεῖς δ' , ὦγαθέ, τοσοῦτον ἀπέσχομεν τελείους ἑαυτοὺς ἢ νομίσαι ἢ προσεῖπεῖν, (σελ. 456) ὡς καί τό τήν ἀρχήν ὅλως προθυμηθῆναι τῆς πρός τό μυστικόν διδασκαλεῖον ἄψεσθαι φερούσης οὐχ ἡμῶν αὐτῶν φάναι, πρός δέ τήν ἄνω φιλανθρωπίαν ἅπαν ἀνενεγκεῖν· εἰ δ' ἐκ τῆς ἄνω φιλανθρωπίας, οὐκ ἔτ' ἔργον ἡμέτερον οὐδέ τοῦτο.

Τῶν οὖν προθυμηθέντων ἄρξασθαι μόνον καί μηδέ τήν ἀρχήν ταύτην οἴκοθεν οἰομένων, ὡς τό τέλειον ἑαυτοῖς προσμαρτυρούντων ἐσπουδασμένως οὕτω καταλογογραφεῖν, ἄρ' οὐ συκοφαντίας περιφανοῦς; Τίς δέ σοι πιστεύσειεν ἔτι τῆς ἀληθείας φροντίζειν, περί τῶν κρειττόνων καί δυσθεωρήτων διεξιόντι, καταψευδομένῳ σαφῶς τῶν οὕτω σαφῶς ἀναγεγραμμένων; Πῶς δ' ἄν καί τῆς

ἀληθείας ἐφίκοιτο περί τῆς ὄντως ἀληθείας διαλεγόμενος ὁ μή τῆς ἀληθείας πολὺν ποιούμενος λόγον; Ἀλλά γάρ δεκάκις τοῦτ' ἐν ἐνὶ λόγῳ καθ' ἡμῶν ψευδῶς προβαλόμενος, τοσαυτάκις δῆλος ἐγένου τοῖς πᾶσιν ὅθεν λαλεῖς, πρὸς δέ τό ἄληπτον τοῖς ἡμετέροις λόγοις καινῶ τρόπῳ προσεμαρτύρησας· εἰ γάρ εἶχες ἀληθῆ μέμψιν, ἅπαξ εἰς τοὺς κατηγοροὺς καταστήσας σαυτόν, τίς ἄρά σοι χρεῖα τῆς ψευδοῦς ταύτης ἦν καὶ τῆς ἀπὸ ταύτης ἐπιθέσεως πρώτης;

Ὁ δ' μ' ἔπειτα κακίζεις ὡς τῷ τέλει τοῦ παντός σοι λόγου φανερῶ τυγχάνοντι τὴν ἐναντίαν αὐτός δόξαν περί σοῦ προσηκάμην, τοῦτο φανερῶς ἀδιεκκεῖς· εἰ γάρ τοῦτ' ἦν, οὐκ ἂν ἡρώτων, οὐκ ἂν ἠπόρουν, ἀλλὰ κατεψηφιζόμεν ὡς ἐτερόφρονος. Ἀπορεῖν δέ τότ' ἔπεισι πᾶσιν, ὅταν τοῖς φανεροῖς καὶ ἀνωμολογημένοις ἢ τι τό μή συνᾶδον· τό τοίνυν ἀπορεῖν δεῖγμα τοῦ μηδέν σοῦ πέρι φρονεῖν ἐθέλιν ἀπώμοτον. Τό δέ «τὴν ἐτέραν ὑπὸ τὴν ἐτέραν» σε σαφῶς εἰπεῖν καὶ «ἡ διπλὴ τῆς ἀρχῆς», τοῦθ' ἡμᾶς πρὸς τοῖς ἄλλοις ἠνάγκασε πυνθάνεσθαι καὶ διαπορεῖν, τί ποτέ σοι βούλεται (σελ. 458) «ἡ ἐξ ἀρχῆς ἀρχή», ἦν δὴ καὶ νῦν αὖθις θατέρω θεραπείαν ἐπινοεῖς· τά γάρ ἄλλα παρατρέχειν ὑπέστην τὴν ἀρχήν.

Ὁ τοίνυν ἐφεξῆς ἄρτι τῷ προτεθειμένῳ γέγραφας, ὅτι «κἂν τὴν ἐτέραν καὶ ἐκ τῆς ἐτέρας καὶ ὑπὸ τὴν ἐτέραν λέγω, ἀλλ' ὡς ἡγούμενος ἕκαστον ἐξ ἧς ἐστίν ὅπως ποτέ ἀρχῆς, ὑπὸ ταύτην καὶ ἀναφέρεσθαι», εἰ μὲν ἕκαστον ἀπάντων λέγεις τῶν ἀφ' ἡστινοσοῦν ἀρχῆς, τοῖς πᾶσι συντάττεις τά ὑπὲρ ἅπαντα καὶ ἀπὸ τῶν κτιστῶν περί τῶν ἀκτίστων ἀξιοῖς ἡμᾶς πείθειν, ὃ πολὺς ρέων καθ' ἡμῶν ἔμπροσθεν ἀπαγορεύεις παντάπασι· εἰ δέ τό ἕκαστον τοῦτο πρὸς τὴν ἐξ ἐτέρας ἐτέραν δημιουργικὴν ἀρχὴν ἐπιφέρει, πλεῖν ἢ δύο τά ἐξ ἐκείνης ἡμῖν σημαίνει· τό γάρ “ἐκάτερον” ἐπὶ τῶν μὴ ὑπερβαινόντων τὴν δυάδα λεγόμενον ἴσμεν, τριῶν δ' “ἕκαστον” τοῦλάχιστον λέγομεν. Ἐπάφες δὴ σοι καὶ τούτῳ τὴν πολυχεύμονα γλῶτταν, ἀλλὰ καὶ τό “ὑπὸ” τὴν ἀρχὴν ἀναφέρεσθαι τί τό γάρ “εἰς” αὐτὴν καὶ “πρὸς” αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἐκατέραν τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἀναφέρεσθαι καὶ παρελάβομεν καὶ κατέχομεν, τό δέ “ὑπὸ” τοῦτο τὴν ἀναφοράν, ἴν' οὕτως, εἴπω, καταφοράν ἀπεργάζεται καὶ τούναντίον παρίστησι τοῦ βουλήματος· οὐδέ γάρ τάς ἐν φιλοσόφοις μοι πάλιν διαιρέσεις προάξεις καὶ τά κατ' ἐκείνας λεγόμενα, καίτοι κἂν ταύταις ἔχει τινά τοῦτο σημασίαν ὑφέσεως. Ἀλλ' οὐ τοῦτο λέγω μόνον, ἀλλ' ὅτι μάλισθ' ὅτι πόρρω ταῦτα τῆς θεοπρεποῦς ἐκείνης ἀναφορᾶς τε καὶ προελεύσεως.

Ἐρεῖς κἀπὶ τούτων ἴσως «εἰς μόνην σοι τὴν λέξιν τό ἁμαρτημα παρίστασθαι» καὶ παραιτήσεως ἤκιστα δεῖν. Ἀλλὰ τό τῆς λέξεως ἡμαρτημένον ἐν τοῖς τοιούτοις, ὧ σοφώτατ' ἀνδρῶν, εἰς ἡμαρτημένην ἀπάγει τοὺς ἀκροωμένους διάνοιαν· ὡς οὖν ὁ γνούς καὶ μὴ σαφῶς διδάξας ἐν ἴσῳ καὶ (σελ. 460) εἰ μὴ ἐνεθυμήθη τοῖς ἀκούουσιν, οὕτως ὁ γνοὺς ὀρθῶς καὶ διημαρτημένως διδάξας ἐν ἴσῳ καὶ εἰ διημαρτημένως ἔγνωκεν. Εἰ δέ κἀνταῦθ' αὖ σοι τό ἁμαρτημα περί τὴν λέξιν ἐστίν, ἀλλ' οὐ κἀκεῖ περί λέξιν, περί δέ λόγους καὶ λόγους πολλούς, οὓς σύ καλῶς ποιήσας ἐξελὼν κατέλεξον τοὺς ἀπαληλειμμένους, καὶ συνήσεις ὁπόσους. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴπερ ἄρα καὶ εἰς λέξιν σοι περιίστατο, καθάπερ αὐτός φῆς, τό ἁμαρτημα, πόσῃν εἰδέναι σε χάριν ἡμῖν ἐχρῆν, οἱ διὰ τό πρὸς σέ σέβας καὶ τὴν γιγνομένην ἡμῖν εὐλάβειαν οὐχί σέ ἁμαρτάνειν ἀπεφηνάμεθα, προβαλλόμενοι δέ ἀπορίαν σέ διδάσκαλον ἡμῖν αὐτοῖς ἐπεστήσαμεν, τό γε εἰς ἡμᾶς ἦκον; Σὺ δ' ἀντὶ τοῦ διδάσκειν ἐπεξέρχη καὶ χάριν ὀφείλων τῆς πρὸς σέ εὐλαβείας, ἀναΐδειαν καὶ διαβολὴν καὶ λοιδορίαν ἡμῖν ἀνταπέδωκας.

“Ὡν δ’ ἀπολογία προτείνει, καίτοι ψυχράν οὔσαν καί τὰ πολλαχοῦ καί παρ’ ἡμῶν αὐτῶν ἐξεληλεγμένα τῶν Λατίνων ὡς ἐξεληλέγχθαι ἀδυνάτως ἔχοντα προβαλλομένην, ὅμως δεχόμεθα τήν γάρ ἔλλειψιν αὐτῆς τό δι’ ὃ γέγονεν ἐκβεβλημένον ἀναπληροῦν διαγέγονεν. Ἄ δέ κατηγορεῖς ἡμῶν ὡς τοὺς ὁμογενεῖς σοι διαβαλλόντων ἐπὶ τῶν δύο ἀρχῶν, σὴν χάριν καί τοῦθ’ ἡμῖν γέγονε τὸν ἀγνωμόνως διατεθέντα· τό γάρ ἡμαρτημένον, ἔστω δέ περί τήν λέξιν ὡς αὐτός φῆς, θέλων ἐξελέγξαι σαφῶς (σιωπᾶν γάρ οὐκ ἦν, περί Θεοῦ γάρ ἦν) ἵνα μὴ σοι προσάπτηται μέμψις, εἰς ἐκείνους δεῖν ἔγνω περὶ τρέψαι τοὺς λόγους. Ὅτι γάρ ἐκεῖνοι μὴ δύο ἀρχάς αὐτόθεν λέγουσιν εἰδέναι με, μαρτυρήσει παρ’ ὑμῖν ὧν ὁ πρῶτος πρὸς αὐτοὺς ἡμέτερος λόγος ἀπαντῶν πρὸς ἐκείνους οὕτως· «Ὑμεῖς δέ τί φατε οἱ τὰς δύο λέγοντες ἐπὶ τῆς θεότητος ἀρχάς; Τί γάρ, εἰ μὴ φανερώς τοῦτο λέγετε, ἀλλ’ ἐξ ὧν λέγετε τοῦτο συνάγεται»; Λέγων οὖν ἐκεῖ μὴ φανερώς τοῦτο λέγειν αὐτούς, πῶς ἂν νῦν (σελ. 462) ὑπὲρ τούτου πρὸς αὐτοὺς ἐποιούμην τὸν λόγον, εἰ μὴ τό σὸν βλάβος ὑπολογιζόμενος ὡς ἐνὸν συσκιᾶσαι διενεύουμην;

Ἀλλὰ μὲν οὖν οὐδ’ ἔξω μοι λόγου παντελῶς οὗτος ὁ λόγος, οὐδέ διαβολὴ τελεία, ὡς γε ὠήθης, εἰ καὶ αὐτόθεν πρὸς ἐκείνους ἐλέγετο· μὴ γάρ, ὡς ἀπὸ Λατίνων ὧν, ἀνεπιγνώμονας ἡμᾶς οἴου τῶν ἐκείνοις ἐσφαλμένων ρημάτων τε καὶ δογμάτων· ἀλλ’ εἰσὶ μὲν οἱ καὶ νῦν τοῦτο λέγουσι σαφῶς αἱ δύο μία, ὅσοι τῶν πρὸς αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ἀμελέτητοι συγγραμμάτων· πρὸς δέ χρόνον ἱκανῶν καὶ τοῖς ἐλλογιμωτάτοις αὐτῶν ἐπεχωρίαζε τοῦτο, καὶ μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ παρ’ ἡμῖν ἐκείνων συγγράμματα δευτέραν λεγόντων ἀρχὴν τὸν Υἱόν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ὁ τοῖνυν λέγων τὸν Υἱόν οὐκ ἀρχὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ δευτέραν, ἅρ’ οὐ δύο λέγει φανερώς ἀρχάς; Εἰ δέ νῦν τοῦτ’ ἀφῆκαν, χάρις τοῖς κατασιγάσασιν αὐτοὺς ἀντιρρητικοῖς τῶν ἡμετέρων λόγοις, ὥσπερ καὶ τῷ κατ’ ἐπωνυμίαν Νικηφόρῳ πρὸς αὐτοὺς πεφηνότι· μετὰ γάρ τοὺς ἐκείνου πρὸς αὐτοὺς λόγους, οὐκέτι τολμῶσιν οἷς αὐτῶν μέτεστί πως συνέσεως τῆς ἀπωλείας λέγειν ἡμᾶς, ὥσπερ ἡμεῖς ἐκείνους.

Τό δέ ἀπὸ τῶν ἐκείνοις συγχωρουμένων δεῖν ἡμᾶς πρὸς αὐτοὺς διαλέγεσθαι, σύμφημι καὶ αὐτός· μέχρι δ’ ἂν μίαν πηγὴν ἀκούω, μίαν ἀρχὴν, μίαν θεογόνον θεότητα, καὶ τοὺς λέγοντας ταῦτα καὶ παρὰ Λατίνοις σεπτούς, ἀπὸ τῶν συγκεχωρημένων Λατίνοις πρὸς αὐτοὺς διαλέγομαι· παρ’ ἑαυτοῖς γάρ ἔχουσι καὶ τιμῶσι ὡς θεηγόρους τοὺς ταῦτα λέγοντας περί τοῦ τῶν φώτων Πατρός. Εἰ δέ καὶ τὸν Υἱόν θεογόνον ἐφ’ ἡμῶν ἐροῦσιν, ἡμεῖς ἐροῦμεν ἐκείνοις μὴ κατὰ τὰ συγκεχωρημένα σφίσι προάγειν τὸν λόγον· ἡμῖν δ’ ἀπὸ τούτου κατασκευάζουσιν οὐκ ἔξω τῶν κἀκείνοις συγκεχωρημένων ὁ λόγος ἔσται. Ἄ δέ σύ φῆς, ἐκείνους (σελ. 464) ὑποκρινόμενος κἀκείνους ὑπὲρ ἡμᾶς δικαιῶσαι φιλονικῶν, ὡς ὁ Υἱός, εἰ καὶ πηγὴ, ἀλλ’ ἐκ πηγῆς, καὶ ὡς ἦττον πηγὴ καὶ ὡς πρὸς θάτερον μόνον πηγὴ, ταῦθ’ ἡμεῖς οὔτε σοὶ οὐτ’ ἐκείνοις συγχωρήσομεν ἀκολούθως ἑαυτοῖς οἰομένοις λέγειν, μέχρις ἂν διδασκάλῳ χρῶνται τῷ εἰπόντι «μόνη πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ»· οὐδέ γάρ εἶπε «μόνη πηγὴ οὐκ “ἐκ πηγῆς”, οὐδέ “μία μᾶλλον πηγὴ”, οὐδέ “μόνη ἀπλῶς πάσης θεότητος πηγὴ”. Ὡστε ἐκεῖνοι μὲν τοῖς παρ’ ἑαυτῶν συγκεχωρημένοις οὐχ ἔπονται, ἡμεῖς δ’ ἀπὸ τῶν αὐτοῖς συγκεχωρημένων πρὸς αὐτοὺς τοὺς λόγους ποιοῦμεθα, μὴ συκοφαντικῶς, ὡς γε αὐτός οἶει, μηδὲ παρὰ θύρας ἀπαντῶντες αὐτοῖς.

Τῷ δ’ ἡμῶν παραδείγματι συνεπιλαμβάνη πάντα τὰ τῶν πατέρων παραδειγματικῶς εἰρημένα περί Θεοῦ· τί γάρ πρὸς τὴν ἀνείκαστον φύσιν ἐκείνην ἀφωμοιωμένον ἐξευρεθήσεται; Εἰ δ’ ἦν καὶ τυχεῖν, οὐδ’ οὕτως ἂν ἦν ἐκεῖνο

παράδειγμα πάντα ἐξισάζον τῷ προκειμένῳ· ἄλλο μὲν οὖν ἐστὶ τό παράδειγμα καὶ τό δι' ὃ παράδειγμα γέγονεν, ἀλλ' οὐχ ὅτι ἄλλο, οὐδέ παράδειγμα, ἀλλ' εἰ μὴ ἄλλο οὐδέ παράδειγμα. Σὺ δ' ἀπὸ τῶν ἑτεροτήτων κρίνεις ἡμῖν τό παράδειγμα καὶ τοὺς Λατίνους αὐθις ὑποκρίνη πρὸς ἀπορίαν, ὡς γε αὐτός δοκεῖς, τὴν μεγίστην καθιστώντας ἡμᾶς, ὡς ἂν εἰ παρά τὴν στροφὴν σοι τῆς γλώττης ἦν, κακῶς ἢ μὴ κακῶς ἐκείνους θεολογεῖν· ἀλλὰ μὴ οὕτω νόμιζε· πολλοὶ γάρ καὶ πρό σοῦ καὶ ἐπὶ σοῦ καὶ σοῦ οἰαδήποτε λέγοντος κακοδόξους αὐτοὺς ἀπελέγξουσι.

Τί δ' ὅταν ἡμεῖς μὲν λέγωμεν ὡς, εἰ καὶ χωρὶς ἐκάστη τῶν θαρραλικῶν ὑποστάσεων αἰτία καὶ ἀρχὴ λέγεται τῶν ὄντων, ἀλλ' οὐδέν ἦττον μία ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ ἀρχὴ τῶν ὄντων, σὺ δέ φῆς ἀληθές μὲν εἶναι τοῦτο, τοῖς δέ Λατίνοις βοηθεῖν· ἄρ' οὐχὶ τό ἀπερίτρεπτον τοῖς ἐκείνων (σελ. 466) δόγμασι λαθὼν ἐμαρτύρησας; Εἰ γάρ τό ἀληθές ἐκείνοις βοηθεῖ, τίς ὁ περιτρέψων τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀληθοῦς βοηθουμένους; Εἰ μὲν γάρ, δοκεῖ βοηθεῖν, ἔλεγες, εἶχεν ἂν τινα θεραπείαν ὁ λόγος· νῦν δέ σαφῶς οὕτως γράφεις, ὅτι καὶ ἀληθές ἐστὶ καὶ τῷ ἐκείνῳ δόγματι βοηθεῖ. Τί δ' ὅτε πάλιν ἡμῶν λεγόντων ὡς «τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι προάγοντος τὰ πάντα μία πάντων ἡ ἀρχὴ ἐστίν», αὐτός αὐθις ἐπιφέρει ὡς καὶ Λατῖνοι γ' ἂν οὕτω φαῖεν, ὡς τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύοντος τό Πνεῦμα, μία λοιπόν ἐστίν ἡ ἀρχὴ τῆς θεότητος; Ἄρα τό σαθρόν τῶν κατ' ἐκείνους δογμάτων ὅσον κατέλιπας; Ἀλλὰ κατάθου τό φρόνημα καὶ μεταδιδασχθήσῃ τό ἀσφαλές, μᾶλλον δέ καὶ σύ παρά σου τοῦ τοῦτ' εἶση καλῶς· ἐπαινῶ γάρ τόν εἰπόντα τὴν ταπείνωσιν ἀληθείας εἶναι ἐπίγνωνσιν.

Ἀλλὰ πῶς οἱ μὲν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὰ πάντα λέγοντες γενέσθαι, μίαν διὰ τοῦτο καλῶς δοξάζουσιν ἀρχὴν τῶν πάντων, τοῖς δ' ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγουσι τό Πνεῦμα, μίαν ἀρχὴν ἥκιστα συγχωροῦμεν διὰ τοῦτο λέγειν; Ὅτι ἐκεῖ μὲν ἡ δημιουργικὴ δύναμις κοινὴ, ἐνταῦθα δέ οὐ κοινόν τό θεογόνον. Εἰ δ' οἱ Λατῖνοι καὶ τοῦτ' ἐροῦσι τῶν κοινῶς ἐπὶ τῆς ἀνωτάτῳ Τριάδος λεγομένων, ἀλλ' ἡμεῖς ἀπελέγξομεν αὐτοὺς, τὰς τε θεοπνεύστους προβαλλόμενοι Γραφάς καὶ προσέτι δύο Πνεύματα δεικνύντες ἐντεῦθεν δοξάζοντας αὐτοὺς, ἐν ᾧ τε καὶ ὁ, καὶ τετράδα ποιοῦντας τὴν ἄκτιστον Τριάδα· αἱ μὲν γάρ προηγμένοι τῶν ὑποστάσεων ἐκεῖ κτισταί, ἐνταῦθα δ' ἐξ ἀνάγκης ἔσται καὶ τετάρτη ἄκτιστος ὑπόστασις· εἰ δέ μὴ, κτιστὴ πάλιν ἔσται ἡ τοῦ Πνεύματος, ὃ καὶ συγγενέστερον τοῖς τούτων λόγοις· ἐπὶ γάρ τὴν κτίσιν ἦλθε διὰ μέσης ὁ Θεὸς θεότητος, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος. Ὁ δέ φῆς πάντων ἀτοπώτατον, λίαν ἐκτόπως ἐνόησας· παρηνέχθη δέ σου ἡ στερρότης τῷ τῆς μοναρχίας ὁμωνύμῳ· τρόπῳ γάρ ἕτερος δημιουργικῆς ἐστὶν ἀρχῆς καὶ τῆς κατ' αὐτὴν μοναρχίας (σελ. 468) καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ μοναρχίας ἐκείνης ἕτερος, ἢ τῆς θεογονίας ἐστὶν ἐπώνυμον, ὅς καὶ σώζεται τῷ τόν Υἱόν καὶ τό Πνεῦμα τὴν ὑπαρξιν ἔχειν ἐκ Πατρὸς, ὡς περ ἐκεῖνος τῷ δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι δημιουργόν εἶναι τόν Πατέρα, ὡς καὶ τῷ θεοσόφῳ Μαξίμῳ καὶ τοῖς ἄλλοις πατράσι συνδοκεῖ, οἷς αὐτός σὺν ἡμῖν ἀπηρυθριασμένως ἀντιλέγων ἐγκαλύφθητι· καὶ γοῦν κατ' οὐδέν ἄτερος θατέρῳ τρόπῳ λυμαίνεσθαι πέφυκεν.

Ὅτι δ' οὐ σὸν ἐστὶ περὶ Θεοῦ λέγειν ὡς «οἷον φῶς ἐστὶ, μᾶλλον δέ πηγὴ φωτός νοεροῦ τε καὶ αὔλου», τοῦτο ἀληθές εἴρηκας· ἀκούσεις δέ πῶς, συνήσεις δέ πῶς, πιστεύσεις δέ πῶς, ὅς γε τοὺς μὲν ἔξω σοφούς θαυμασίους καὶ θεόπτας καὶ πεφωτισμένους ὀνομάζεις ἐν τῷ πρὸς ἡμᾶς σου λόγῳ καὶ τοὺς αὐτοῖς πιστεύοντας θαυμαστούς καὶ ζηλωτοὺς καὶ αἰδήμονας, διό οὐδ' ἔξω, ἀλλὰ παλαιούς σοφούς ἀποκαλεῖς σεμνύνων, τοὺς δ' ἐν ἡμῖν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν θείων ἐντολῶν καὶ τῆς

καθ' ἡσυχίαν ἀκριβοῦς σχολῆς μακαριστῶς κεκαθαρμένους τήν καρδίαν διασύρεις, ἐμοί κατ' ἐξουσίαν οἴκοθεν αὐτούς συντάττων, οὔτε ἀκρατῶς κατηγορεῖς; Καί οὐ τοὺς περιόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸς οὐρανὸν ἐκ παλαιοῦ μεταχωρήσαντας καὶ ζῶντας τῷ Θεῷ, οὓς ὁ μέγας ἀγάλλει Διονύσιος, ὡς καὶ τὰς νοεράς ἐπὶ γῆς ἔτ' ὄντας ὑπερاناβεβηκότας ἐνεργείας, μετ' ἐμοῦ σύ καὶ τάττεις καὶ σκώπτεις, τοῦ κατὰ σέ πλημμελοῦς καὶ ἄφρονος καὶ τὸν ἀληθῆ λόγον οὐκ ὀρθοτομοῦντος.

«Διδάσκει γάρ με» φῆς, «ὁ μέγας Διονύσιος περί ὑμῶν τῶν θεωρητικῶν τά καὶ τά». Τίνος κατειρωνεύη, ὦ ἄνθρωπε; Φαίης ἂν ἐμοῦ; Ἀλλ' οὐ περί ἐμοῦ Διονυσίῳ τῷ μεγάλῳ λόγος, ἀλλὰ περί τῶν καθ' ἑαυτῶν ἀρίστων. Ἄλλως τε, εἰ μὲν αὐτὸς ἐμαυτὸν ἐκείνοις συνέταττον, ἦν ἂν ἴσως εὐπρόσωπος ἢ σκῆψις· νῦν δ' οὐκ ἂν εὖροις, οὐδ' ἂν τοῦτο πῶποτ' ἀληθῶς δείξαις, οὐδ' ἂν ἰσαριθμούς τοις (σελ. 470) στίχοις τοῦ πολυστίχου σοι τοῦδε λόγους συγγράψης καθ' ἡμῶν βίβλους. Τίς οὖν γένοιτ' ἂν εὐπρεπῆς ἀπολογία τῷ τοῖς διαβαλλομένοις ἡμῖν τοὺς ἀξιειπαινεωτάτους συνδιαβάλλοντι; Τί τοῦτο πέπονθας, ἀδελφέ; Ποῦ κρημνῶν ἐκὼν ἀφῆκας σαυτόν; Πῶς δ' ἐκτραχηλισθεῖς καὶ τῶν θείων οὕτω κεφαλῶν ἀποσεσαλευμένος ὅσον ἤκει πρὸς τοὺς σούς λόγους, οὐκ αἰσθάνῃ τῆς περιωδυνίας, οὐδέ μέγα θρηνεῖς; Πῶς δ' ἂν ἄλλως μετεχειρίσω τὸν λόγον, εἰ Διονύσιος ὁ μέγας οὐκ ἐξαίρειν, ἀλλὰ καθαιρεῖν αὐτούς ἐνόμιζεν;

«Ἐν δέ τοις περί ἀποδείξεως κινδυνεύομεν, ὦ φιλότης, καὶ ἀμφοτέροι ὀρθῶς λέγειν»· οὗτος σὸς ἐστὶν ὁ λόγος. Ἀμφοτέρων οὖν ἡμῶν ὀρθῶς λεγόντων κατὰ σέ, κινδυνεύεις σύ σαυτόν αὐθις ἀποφάινεσθαι λέγειν οὐκ ὀρθῶς· ἡνίκ' ἂν ἔπειτα τὸν ὀρθόν τοῦτον λόγον διαβάλλῃς ἡμῶν, καὶ ἀπλῶς ὁ τοῖς τυφωνικοῖς ἐκείνοις πνεύμασι ἀναμίξ ραгдаῖος καὶ λαῦρος ὑετός ἅπας, ὃν ἔφθης καθ' ἡμῶν ἀπὸ τῆς γλώττης ἀφείς, οὐδέν ἦττον ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον σέ, τήν πηγὴν τῆς καταγιγδοῦς, κατέκλυσεν. Ἐμοί δέ (καὶ γάρ ἤκιστ' ἐπὶ νοῦν ἔδοξε θέσθαι τίσιν ἐπόμενον ταῦτα λέγεις, οὓς νῦν αὐτὸς ἐξέφηνας ὕστερον), ἐμοί τοίνυν τοῦ μή τά σά διαλέξεώς τε πέρι καὶ ἀποδείξεως εἰρημένα πρὸς Λατίνους κακίζειν, πολλά τά μαρτύρια κἂν πολλοῖς ἐστὶν ἑτέροις ἡμετέροις συγγράμμασι, καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἀπὸ Θεσσαλονίκης πέρυσι τοῦτ' ἠρωτηκότας αὐτό, πρὸς οὓς ἀντιγράφοντες ὁμολογεῖν ἀμφοτέροις ἀπεφηνάμεθα, καὶ δεῖγμα τοῦτ' ἔφημεν εἶναι τῆς ὁμολογίας, τό προσεῖναι τοῖς παρ' ἀμφοτέρων λόγοις τό εὐσεβές, τό κυρίως δ' ἢ μὴ κυρίως, εἴπερ ἄρ' ἀμφισβητήσιμον, ἔχειν· ἀλλὰ σὺν νῦν ἀγωνίαν οὗ τοι σμικρὰν ἡγωνισμένος διετέλεσας δεῖξαι κατὰ τοῦτο ψευδομένους ἡμᾶς.

Τί τοίνυν, ἂν καὶ ἡμεῖς ἕκαστον τῶν διαλεκτικῶν σοι τουτωνί συλλογισμῶν, οὓς εὖχῃ κάλλιστά τε καὶ ὀρθότατα (σελ. 472) πεποιηκέναι, διακωδωνίσαντες, ἀπηχῇ τινα ἡχὴν ἀναδιδόντας δείξωμεν, κακοτεχνίας ἔμπλεως, μᾶλλον δ' ἀντὶ τέχνης ἢν αὐχεῖς, ἀτεχνίας ἀναπεφηνότας πλήρεις, καὶ τοσοῦτο δέοντας εἶναι διαλεκτικούς, ὡς μηδὲ συλλογισμούς εἶναι, μηδὲ γοῦν σοφιστικούς, μηδὲ σχῆμα ὅλως σώζοντας συλλογισμοῦ; Ἀλλὰ γάρ, ἐπεὶ περί τῶν θείων σοι πεποίηται, τῆς πρὸς ταῦτ' ὀφειλομένης εὐλαβείας ἔνεκεν, οὐκ ἀναιδῶς καὶ ἀκρατῶς, ὡς αὐτὸς καθ' ἡμῶν πεποίηκας, καίτοι πρότερον ἡμῖν τό ὀρθόν προσμαρτυρήσας, ἀλλὰ μετριώτερον καὶ κοινότερον καὶ ἐπιτομώτερον συνελὼν καὶ ὑποτεμών, ὡς οἶόν τε, τῷ περί τούτων χρήσομαι λόγῳ καὶ κατὰ τὰς ὑπὸ σοῦ σχεδὸν δεδομένας ἀφορμάς, ὅπως σοι λογίζεται καὶ τουτωνί τῶν λόγων τό αἴτιον.

Ὡς ἂν δέ καὶ πρὸ τῶν λόγων τούτων ταῦτα δοξάζοντας ἡμᾶς εἰδείης, ἐκεῖνο προθήσω τῶν ἐμῶν, ὃ καὶ αὐτὸς οὐκ οἶδ' ὅτι παθὼν ἐπήνεσας, ὥστ' οὐδέ τοῦτο

ἀπλῶς ἐμόν· «Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός, ὁ μόνος δίκαιος, ὁ μόνος σοφός, ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν, φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον· οὐδέν οὖν τῶν ἐπομένων τῷ Θεῷ ἐπὶ πλεόν εἴη ἂν αὐτοῦ, καὶ αὐτῶν δ' ἕκαστον μοναδικόν, καὶ ὅ,τι ἂν κατηγοροῖτο τούτων, οὐ καθόλου». Τό γάρ ὑπερούσιον καὶ ὑπεράγαθον καὶ ὑπέρσοφον καὶ ὑπέρφωτον τίνος γε ἄλλου ἢ τῆς ὑπερθέου οὐσίας καὶ σοφίας καὶ ἀγαθότητος καὶ τοῦ φωτός ἐκείνου; Πῶς οὖν ἐκ μοναδικῶν γένοιτ' ἂν συλλογισμός, ἄνευ τοῦ καθόλου; Εἰ δέ συλλογισμός οὐκ ἂν γένοιτ' διαλεκτικός, ὧ βέλτιστε, πῶς ἂν γένοιτο; Σοφιστικός δ' ὅμως ἔσται, σχῆμα μόνον ἔχων καὶ φαινόμενος, ἀλλ' οὐκ ὢν. Καὶ ἡ διαλεκτικὴ σοι τοίνυν, ὡς χνοώδης διεκπεφύσεται, καὶ οἱ σοὶ ἅπαντες συλλογισμοί, εἰ ἄρα καὶ μὴ ἀφίενται τοῦ τῶν συλλογισμῶν (σελ. 474) ὀνόματος, σοφιστικοὶ εἰσιν, οὐκ ὄντες, ἀλλὰ φαινόμενοι, μᾶλλον δέ οὐδέ τοῦτο, δεδοσθω δ' ὅμως· αἱ δ' ἐκ τῶν ἡμῖν ἐνυπαρχόντων λόγων προστιθέμεναι προτάσεις, μὴ οὔσαι αἴτιοι τοῦ συμπεράσματος, πῶς ἂν εἶεν αἴτιοι τῆς πίστεως αὐτοῦ; Εἰ δέ συγχωρεῖ, τίς ὁ λόγος καθ' ὃν διαλεκτικόν μὲν θέλων ὀνομάζειν τὸν αὐτοῦ συλλογισμόν, τὰ τε μὴ καθόλου λαμβάνει ὡς καθόλου καὶ τὰς ἐν ἡμῖν ἐννοίας πίστιν παρέχειν τοῖς λογίοις τίθεται καὶ τὸν συλλογισμόν πίστεως, ἀλλ' οὐχὶ γνώσεως, αἴτιον ἡγεῖται καὶ ἀπλῶς πάντα συγχωρεῖ τὰ καὶ τῷ λόγῳ τῆς τέχνης μὴ συμβαίνοντα, τοῖς δέ ἀποδεικτικὸν καλοῦσιν, οὐδέν οἶεται συγχωρητέον;

Ἔτι, ἐπεὶ ἐν οἷς δοκεῖς ἡμᾶς ἐλέγχειν, τό μοναδικόν φῆς διττόν καὶ ὁμώνυμον παρ' οὐδέν ἄλλο ἢ ὅτι ἄλλως ἐφ' ἑκάστου τῶν παρ' ἡμῖν αἰσθητῶν ἔχει καὶ ἄλλως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, μάθε ὡς πάντα τὰ ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενα τοῦτον τὸν τρόπον διττά καὶ ὁμώνυμα· οὐδέν γάρ τῶν ἐπ' αὐτοῦ λεγομένων οὕτως ἔχει ὥσπερ ἐφ' ἑκάστου τῶν παρ' ἡμῖν, οὐχ ὅπως τῶν αἰσθητῶν ἀλλ' οὐδέ τῶν νοητῶν, ὥστ' ἐν ἅπασί σου τοῖς συλλογισμοῖς παρὰ τό διττόν τοῦτο τοὺς ἀκροωμένους ἐπιχειρεῖς παρακρούεσθαι· σοφιστικοὶ σοι ἄρ' εἰσὶν ἅπαντες, ἀλλ' οὐ διαλεκτικοί. Ἔτι, εἰ μοναδικόν ἐστὶν ὁ Θεός, καὶ τοιοῦτο μοναδικόν ὡς μὴ ἐκ πολλῶν ἔν, ἐπὶ δέ τούτου τοῦ ἑνός οὐκ ἔστι τόδε τι εἶναι καὶ ὑποκείμενον, τούτων δ' ἄνευ πρότασις οὐκ ἔστι· προτάσεως μὴ οὔσης, οὐδέ συλλογισμός ἔσται, μὴ ὅτι διαλεκτικός, ἀλλ' οὐδέ σοφιστικός. Τοὺς σοὺς τοίνυν διαλεκτικούς, οὓς αὐτός φῆς, συλλογισμούς, μήτε διαλεκτικούς, μήτε σοφιστικούς ἀναφανέντας, τί γε ὀνομάσωμεν; Ἀρρήτους, ἢ καὶ ἀδιανοήτους.

Αὐτίκα ὃν φῆς ἀκριβῆ σοι ἐς τὰ μάλιστα συλλογισμόν, «Πατρός καὶ Υἱοῦ μία ἐνέργεια, ὦν μία ἐνέργεια, μία δύναμις, ὦν μία δύναμις, οὐσία καὶ φύσης ἡ αὐτή, (σελ. 476) Πατρός ἄρα καὶ Υἱοῦ, οὐσία καὶ φύσις ἡ αὐτή» τοῦτον δὴ προβαλλομένοις ἀπόκρισις πυνθανομένοις· ἄλλος μὲν γάρ τις τοῦτον οὕτως ἐκτιθέμενος, οὐκ ἂν εὐθύνοιο παρ' ἡμῶν· ὡς δέ σόν, ἀπὸ τῶν σῶν ἐτάσομεν. Ὡν γάρ, τίνων λέγεις; Εἰ μὲν γάρ ἀπάντων, μὴ καὶ λῖαν πλημμελές; Τὰ γάρ ὑπεξηρημένα πάσης πληθύος ταύτη δι' αὐτοῦ συντάττεις καὶ ἀπὸ τῶν κτιστῶν περὶ τῆς ἀκτίστου φύσεως διδάσκειν ἀξιοῖς. Ἔτι δέ καὶ διὰ τοῦ διττοῦ τῆς ἐνεργείας τρόπου σοφιστικῶς ἡμᾶς ἐπιχειρεῖς παρακρούεσθαι· καὶ γάρ οὐδ' αὐτός ἂν φαίης οὕτως εἶναι μίαν δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν Υἱοῦ τε καὶ Πατρός, ὡς ἐμοῦ τε καὶ σοῦ μία ἐστὶν ἐνέργειά τε καὶ δύναμις. Εἰ δ' οὐ πάντων, πῶς οὐκ ἀσυλλόγιστος ὁ ἀκριβέστατος αὐτός σου συλλογισμός, ἐστερημένος τοῦ καθόλου; Πρὸς δέ τούτῳ καὶ τό ἐν ἀρχῇ αἰτεῖται διὰ ταυτολογίας δυνάμει προαγόμενος.

Θέλεις ἔτι διαβασάνισωμεν τὸν διαφερόντως τοῦτον ἡκριβωμένον σοι συλλογισμόν; Ἀλλ' ὁκνῶ εἰ ἴσθι μακρηγορεῖν πρὸς οὐδέν κέρδος ἡκιστα ἐθέλων·

ἀλλ' εἴπερ ὁ πρὸς ἀκρίβειαν οὗτος λίαν ἐκπεπονημένος σοι συλλογισμός, καίτοι πρὸς ὀλίγον βεβασανισμένος ἐριστικός ἀναπέφηνε καὶ ἀσυλλόγιστος, τί γ' ἂν ὑποσταῖεν οἱ μὴ πρὸς τοῦτο σοι ἀκριβείας ἦκοντες, ἀκριβεῖ βασάνῳ παραδεδομένοι; Σὴν δ' ὅπως χάριν τό νῦν ἔχον ἀνεξέταστοι κείσθωσαν. Ὅρᾳς ὅσα σοι πάλιν ἐγὼ τῷ ἀχαρίστῳ χαρίζομαι; Τό δέ συμπέρασμά σοι τοῦ παντός μᾶλλον ἡκριβωμένου τουτουῖ μικρόν ἔτι προσθεωρήσωμεν, ἵν' ἐξελέγξω σε κατὰ σέ καί εἰς ἔργον ἐκβῇ τό σολομώντειον ἔπος· «ὁ ὀρύσων βόθρον τῷ πλησίον ἐμπεσεῖται εἰς αὐτόν». Τί δὴ τό ἐκ τοῦ ἀκριβεστάτου τῶν συλλογισμῶν ἀκριβεστάτον συμπέρασμα; «Πατρός καὶ Υἱοῦ μία φύσις καὶ οὐσία ἐστὶ»· τούτῳ δέ ταυτόν (σελ. 478) εἰπεῖν· «εἷς Θεός ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός». Τοῦτο δέ τίς οὐκ οἶδεν, ὡς ἀπόφανσις ἐστὶν ὑπὸ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῖν ἀποφανθεῖσα; Καί τοίνυν ἄκουσον τῶν σαυτοῦ κατὰ σαυτοῦ λόγων· «ὅπερ ἐστὶ τοῖς γεωμέτραις ἀρχὴ καὶ κοινὴ ἔννοια καὶ ἀξίωμα, τοῦθ' ἡμῖν ὑπάρχει ἐκάστη τῶν ἀποφάνσεων, ὅσαι ἡμῖν τῶν θείων ὑπὸ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀπεφάνθησαν· οὐδεμίαν ἄρα χρή ἐκ συλλογισμοῦ λαβεῖν». Ἰού, ἰού, καὶ ὁ μαθηματικώτατος ὡς ἀμαθής· ὁ γάρ ταῦτα λέγων σύ καὶ ἡμᾶς ὀνομάζων ἀφ' ὧν ἀρτίως ἐκούεις τόν Πατέρα μόνον προβολέα Πνεύματος διὰ συλλογισμοῦ δεικνύντας, ὅτι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός εἷς ἐστὶ Θεός, ὁ παντός μᾶλλον αὐτόθεν ἐστὶ πιστόν καὶ οἱ πατέρες ἀπεφάνησαν, διὰ συλλογισμοῦ δεῖξαι ἐπειράθης καὶ τόν ἀκριβεστάτον ἀπάντων τοῦτον σοι φῆς συλλογισμόν, καίτοι οὐδ' ὑπὸ τῶν πατέρων πρώτων ἀπεφάνθη τοῦτο, ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐνός τῆς θεαρχικῆς Τριάδος καὶ Θεοῦ τῶν πατέρων Ἰησοῦ, ὅς φησιν, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν» καὶ «ὁ ἑωρακὴς ἐμέ ἑώρακε τόν Πατέρα»· καὶ «εἰ ἐμέ ἐγνώκειτε, καὶ τόν Πατέρα μου ἐγνώκειτε ἅν» καὶ «ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί». Εἰ δ' αἱ τῶν πατέρων ἀποφάνσεις αὐτόπιστοι, πόσω μᾶλλον αἱ τοῦ Κυρίου τῶν πατέρων· κατὰ τοσοῦτο τοίνυν, μᾶλλον διὰ συλλογισμοῦ πειρώμενος δεικνύνει ἀπαίδευτος, εἰ μὴ τι καὶ τῶν ἀπαιδευτῶν πλέον.

Ἀλλὰ μὴ χαλέπαινε τὰς σαυτοῦ γνωρίζων φωνάς οὐ παρ' ἡμῶν ἀντιπροσαγομένης ἀνταποδιδόντων, ἀλλ' ἐκ τῶν σῶν λόγων ἐκβαινούσας· ὁ γάρ τήν ἀρχὴν εἶπον, κατ' αὐτός σαυτοῦ γέγραφας, διὰ τοιούτων πειραθεὶς ἀνατρέπειν τὰ ἐμά, δι' ὧν οὐδέν ἂν ἦττον καὶ τὰ σά τις ἀνατρέψειε πάντα, καὶ οὐ τὰ σά μόνον, ἵνα σοι καὶ τινα ψυχαγωγίαν (σελ. 480) ἐπινοήσωμεν, ἀλλὰ καὶ πάνθ' ἀπλῶς ἅ ἂν δόξαι τὰ περί Θεοῦ καὶ τῶν θείων λογικῶς δεικνύμενα, καὶ πάντας τοὺς εἰπόντας καὶ τοὺς μέλλοντας ἐρεῖν. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς σχεδόν παρασκευῆς καὶ οἱ ἔξω κατὰ τῶν ἡμετέρων ἐχώρησαν, οὐδαμῇ δ' ὅμως ἴσχυσαν, ἀλλ' «ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν», θνητούς, ἵν' οὕτως εἴπω, κανόνας τοῖς περί τοῦ ἀθανάτου λόγοις προσάγοντες, ὧν σύ τοὺς προστάτας τῶν κατ' ἐκείνους δογμάτων ὡς «τὴν θείαν «ὑπεροχὴν κατανενοηκότας» ἄγασαι, τὴν καὶ αὐτοῖς τοῖς διὰ τό περιόν τῆς νοήσεως πολυομμάτοις χερουβὶμ ἀκατανόητον οὖσαν. Διὰ τοῦτο μοι καὶ νῦν ἀντιγράψαι τῶν ἀπαραιτήτων ἐφάνη καὶ λυσιτελεστάτων, ὡς ἂν καὶ σύ σεαυτοῦ γένοιτο σοφώτερος ἐξ ἡμῶν τῶν ἀσόφων ἀφορμὴν λαβὼν, καὶ τὰ σά συγκινδυνεύοντα τοῖς ἐμοῖς, εἴπερ ἄρα δυναίμην, ἐξέλωμαι τοῦ κινδύνου καὶ σέ πείσω τῇ τῶν πατέρων ιδιωτεῖα μᾶλλον ἢ Πλάτωνι καὶ τῷ Νικομάχῳ τόν νοῦν προσέχειν.

Ἐκεῖνοι μετὰ τῆς μωρίας τοῦ εὐαγγελίου τοῦ διδασκαλείου τῆς θεολογίας ἀσφαλεῖς προστάται, τοῦ τῆς ἀληθοῦς σοφίας Πνεύματος τοῖς πνεύμασι τούτων ἐφιζάνοντος καὶ «διδασκτικούς Θεοῦ» ποιοῦντος τοὺς αὐτοῖς φοιτῶντας, οἱ κἂν τῶν θύραθεν οὐκ ἀπηχῆς ἢ καὶ τοῦτ' εἰσποιοῦνται καὶ ἐναρμόζονται τῇ ἐμμελείᾳ τοῦ Πνεύματος. Ὡν εἰ θέλεις ἀκοῦσαι τίνα λέγουσιν ἀπόδειξιν θείαν, καὶ οὐχ ἀπλῶς

ἀπόδειξιν ἀλλά συλλογιστικήν ἀπόδειξιν, ἀνά χειρας λάβε τήν Δογματικήν πανοπλίαν· ἐκεῖ γάρ ὄψει ταύτην ἐπιγεγραμμένην πολλαχοῦ καί τόν λόγον ὑπαναγνούς ὅς ἐνέχει τουτί τοῦπίγραμμα συλλογισμόν εὐρήσεις ἀπανταχοῦ ἐκεῖ καί συλλογιστικήν ἀποδείξιν ὅτι εἷς ἐστι Θεός ἀκούση καί παύση καταιτιώμενος ἡμᾶς εἰπόντας, εἰ μή ἄρα σὺν αὐτοῖς, καίτοι τό «εἷς ἐστι Θεός» παντός (σελ. 482) μᾶλλον θεοπαράδοτός ἐστιν ἀπόφανσις, «Κύριος γάρ», ὁ Θεός σου, Κύριος εἷς ἐστιν»· εἰ γοῦν βουλομένοις ἦν αὐτοῖς τὰς ἀποφάνσεις ἀπλῶς λέγειν ἀποδείξεις, τούτῳ ἂν τήν ἀπόδειξιν ἐπέγραφον, οὐ τοῖς ἐξ ὧν αὐτό συλλογιστικῶς συνήγαγον.

Ἐκεῖ τοίνυν μηδέ γάρ ἐπιτίθεσθαι σοι προθυμούμενος, καίτοι πολλαῖς ἀνάγκαις ἐκκαλεσαμένῳ νῦν εἰς τοῦτο πρὸς τό παιδαγωγεῖον τῶν πατέρων ἀναβιβάσαι σε διενοήθην· ἐκεῖ τοιγαροῦν εἴση καί πῶς καί τίνα τὰ περί Θεόν καί τίνι τρόπῳ μὴ πάντα λέγειν θείας οὐσίας βιασθήσῃ, ὃ νῦν ἔπαθες, συβεβηκός ἐπὶ Θεοῦ ἐκφεύγειν λέγειν προαιρούμενος καί τήν τῆς ἀποφυγῆς ὁδόν μὴ ἐπιστάμενος· ἐκεῖ καί πίστιν εὐρήσεις διαφέρουσιν ἐπιστήμης καί γνῶσιν πίστεως ἕτερον τρόπον· ἐκεῖ καί γνωστόν γνώσῃ Θεοῦ ἥκιστ' ἐπὶ πίστεως ἐκλαμβανόμενον, ὡς καί Παῦλος ὁ μέγας καί τοῖς ἐκτός πίστεως πεφανερῶσθαι λέγει «τό γνωστόν τοῦ Θεοῦ», ὃ λεγόντων ἡμῶν, σὺ τό πιστεύειν λέγειν ὡήθης ἐπίστασθαι. Ταῖς οὖν ἐκεῖ συνειλεγμέναις τῶν προτέρων φωναῖς οὐκ ἀνήσω καί φρονῶν καί λέγων συνωδᾷ· λέγουσι δ' αὐταὶ λίαν ἐνεργῶς ἐν τοῖς ἐπιγράμμασιν, ὡς ἔφημεν, εἰ μή ἄρα μετὰ προσδιορισμοῦ τινος οὐ τήν ἀπόφανσιν ὡς αὐτόπιστον ἀπόδειξιν, ἀλλά τόν συλλελογισμένως προαγόμενον λόγον, ὡς ἔχοντός τι τοῦ συλλογισμοῦ καί πρὸς τήν ἀπόδειξιν οἰκειότερον· εἰ γάρ μὴ τοῦτ' ἦν, καί πᾶσαν ἀπόφανσιν ἀπόδειξιν ἂν ἐπέγραφον· ἀμεταπείστως γάρ καί πρὸς αὐτάς ἔχομεν οἱ τοῖς πατράσιν ἐπόμενοι.

Τό γοῦν θεῖον, ὃ θαυμάσιε, κρεῖττον παντός ὑπάρχον νοῦ καί λόγου, καί ὑπὲρ τήν διαλεκτικήν ἐστιν, ὑπεροχικῶς γάρ ἐξήρηται φαντασίας τε καί δόξης, καί ὑπὲρ τήν ἀποδεικτικήν· ἐπαφή γάρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν οὔτε ἐπιστήμη, καί ὅλως ὑπὲρ τήν συλλογιστικήν πᾶσαν ἔφοδόν ἐστιν· ἀλλά συλλογίζεσθαι περί τῶν θείων ἔργῳ ὑπὸ τῶν πατέρων (σελ. 484) ἐδιδάχθημεν. Πῶς οὖν τούτους τοὺς συλλογισμοὺς προσαγορεύσωμεν; Ὡς οἱ διδάξαντες πάντως, εἰ μὴ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις· ἀλλά θειωδῶς τὰ θεῖα μέτιμεν ἐκ τῆς πνευματοκινήτου τῶν θεολόγων δυνάμεως· ἀποδεικτικούς δ' ὠνόμασαν ἐκεῖνοι, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται. Τί τοιγαροῦν ἔκτοπον ἐργάζομαι, φίλος, εἰ τὰ φίλα τοῖς πατράσι προαιρούμενος πράττειν τόν βοηθοῦντα πανταχόθεν ὡς ἐνόν ἐρανίζομαι λόγον, οὐκ ἀγνοῶν ὡς Ἀριστοτέλει καί τῷ τοῦ Ἀρίστωνος οὐ συνδοκεῖ, ἀλλά προτιθεῖς τὰ τοῖς πατράσι δόξαντα τῆς ἐκείνων λογολεσχίας καί εἰδῶς ὡς ἡ ἐν ἐκείνοις γνῶσις περί τῶν θείων οὐκ ἀσφαλής, εἰ καί σοί κακῶς εὖ ἴσθι μὴ τοῦτο συνδοκεῖ, καίτοι μεθ' ἡμῶν τεταγμένῳ καί τῆς αὐτῆς ἀντεχομένῳ πίστεως;

Ἐν γάρ τοῖς πρὸς ἡμᾶς σου τουτοισί λόγοις ταῦτά σοι περί αὐτῶν διεξελεῖν ἐπῆλθε· θαυμάσας γάρ αὐτούς ὡς «ἀπαγορεύσαντας τήν ἀπόδειξιν ἐπὶ τῶν θείων» καί ὡς «τήν θείαν ὑπεροχήν κατανενοηκότας» καί ὑπερναβιβάσας αὐτοῦς «τῆς μεριστῆς καί μεταβατικῆς πάσης ἐπιστήμης καί παντός τοῦ λογιζομένου τῆς ψυχῆς» καί τῶν κατ' ἐκεῖνο συνεστώτων, ταῦτόν δ' εἶπεῖν παντοίου λόγων εἰδους καί φιλοσοφίας πάσης, καί ὑψοῦ που θέμενος αὐτούς ἐν τοῖς ὑπὲρ πᾶσαν αἴσθησιν καί νοῦν καί λόγον, ἐφεξῆς συνείρεις τοὺς ἐκείνων λόγους ἔχοντας οὕτως· «ἐπὶ δέ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς θεῶν δεῖν ἄνωθεν παραγενέσθαι καί φῶς ἀναλάμψαι νοερόν, δι' οὗ ἔστι τοῖς θεοῖς συζυγεῖν, καί κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν τὰς συνεπτυγμένας καί ἀπλᾶς

καί ἀμερεῖς ἐκείνας ἔχειν θεωρίας· τούς δέ παρά τοιούτων ἀκηκοότας καί πιστεύσαντας, ἐπιστήμονας μὲν οὐκ εἶναι, θαυμαστούς δέ καί ζηλωτοὺς ὑπάρχειν τῆς τε προαιρέσεως καί εὐπειθείας καί αἰδοῦς τῆς πρὸς τὰ θεῖα καί τούς θεῖους ἄνδρας τούτους· κἀπὶ τούτοις τήνσῃν περί αὐτῶν ἔχεις (σελ. 486) γνώμην ἐκδιδάσκεις λέγων· «ὅταν τοῦτα ἀκούσω αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύναμαι ὑπολαβεῖν μή καί αὐτούς ὑπὸ Θεοῦ πεφωτισθαι καί ὑπὲρ τούς πολλούς γεγονέναι».

Τί τοῦθ' ὃ λέγεις, ὦ ἄνθρωπε; Νοεροῦ καί θείου φωτός ἐν μετουσίᾳ γεγόνασιν ἐκεῖνοι; Λαμπρότητα Θεοῦ κεί εἶδον καί ἔπαθον; Ὑπὲρ σοφίαν, ὑπὲρ λόγον, ὑπὲρ νοῦν ὠμίλησαν Θεῷ; Μᾶλλον δ' ἵνα ἀπὸ τῶν αὐτῶν σοι τὴν ἀρχὴν ποιήσωμαι τῶν λόγων, καθαιρῶν οὓς αὐτός μάτην ἐξαίρειν ἐπεχείρησας ἢ, τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν, ἐκ παλαιοῦ καθηρημένους ὄντας ἐμφανίζων, οὓς ὡς ὑπεξηρημένους ἐξυμνεῖς οὐκ εἰς καιρόν αὐτός, οἱ λέγοντες «Θεὸν εἰδέναι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δέ ἀδύνατον», ἄρα κατενόησαν τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχὴν, οἳ μὴδ' ὅτι τὴν ἀνθρωπίνην ὑπεροχὴν νόησιν λέγουσιν, ὥστε καί ὁ φασιν ὑπὲρ ἀπόδειξιν, διὰ τό τῆς φράσεως οὐχ ἱκανόν φασι, κατὰ δέ τὴν ἐν ἑαυτοῖς θέαν ἐπιστήμονας τῶν θείων ἑαυτούς, ὡς καί αὐτός ἔφη, λέγουσιν; Ὡςθ' ἡ λεγομένη παρ' ἡμῶν ἀπόδειξις ἐπὶ τῶν θείων ἀσυγκρίτως ὑπερέχει τοῦ ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἐκείνων.

Εἰ δ' ἦγον σχολὴν, ἔδειξα ἄν σοι καί θέας αὐτῶν ἐκείνας, δι' ὧν φασι «τοῖς θεοῖς συζυγεῖν», τῶν ὄντως θείων ἀποβουκολούσας καί τὰς ἀνατακτάς αὐτῶν ἐκείνας ἐποψίας, ἐκβαινούσας μὲν τῶν μέσων τῆς ψυχῆς λόγων καί παρῶν τῶν φυσικῶν ἀκροτήτων, ἐμπιπτούσας δ' οὗ «βυθὸς αἰέν' ἄπιστος ὑπεστόρεσται, ἀμφικνεφὴς ρυπὼν ἀνόητος» καί τό ἀναλάμψαν νοερόν ἐκείνοις φῶς οὐκ εἰς ἀμφιφαῖ χῶρον ἀνασπῶν αὐτούς, ἀλλ' ὑπὸ ζόφον αἰώνιον καταδικάζον καί δέλεαρ καί λόχον δεινόν ἐξευρημένον τῷ τοῦ σκότους ἄρχοντι, τοσοῦτο παριέργως κατ' ἐπὶ κρυψίν ἐσκευασμένον ὡς καί δι' ἀκοῆς παράγειν ἔχειν τούς μή πάνυ πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καί κακοῦ γεγυμνασμένους ὄντας· διὰ γάρ μιᾶς (σελ. 488) ταύτης ἀμηχάνως κακομηχάνου μηχανῆς τούς τε θεωροὺς ἐκείνους πάσῃ περιέπειρεν ἀπάτη καί τούς ἀκρωμένους ἐκείνων ὡς πεφωτισμένων τῶν οἰκείων πολυπλόκων ἀρκύων ἐντός πεποίηται καί πρὸς τούς ἔπειτ' ἐσομένους φθάνει τῷ τῆς κακουργίας περιόντι διὰ τῶν ἐκείνων συγγραμμάτων.

Εἰ γάρ αὐτός, αὐτόχρομα σκότος ὧν, ἄγγελον φωτός ὑποκρίνεται κατὰ τὸν ἀπόστολον, τί θαυμαστόν εἰ καί τούς ἐκείνου κατασεσοφισμένους τῷ ἐνυποκρίτῳ φωτὶ καί σφάσιν αὐτοῖς ὅλον εἰσοικίσαντας αὐτόν καί δι' αὐτοῦ λαλοῦντας τὰς φωνὰς ὑποκρίνεσθαι τῶν διακόνων τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, δηλονότι τῶν ἐν τῷ Θεῷ πεφωτισμένων, ὡς ἄν «τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς αὐτῶν» ἐκτελῶσι καί αὐτοί, τῷ τῶν λόγων εὐπρεπεῖ τούς πολλούς παράγοντες; «Καί οἱ διάκονοι γάρ αὐτοῦ», φησὶν, ὑποκρίνονται «ὡς διάκονοι δικαιοσύνης».

Πῶς δέ καί «ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν», εἰ θεογνωσίας τὸ ἀκρότατον θεοπτία, ταύτη δέ προσέβησαν Σωκράτεις καί Πλάτωνες καί οἱ κατ' ἐκείνους σοφοί καί οἱ παρά τούτων ἀκηκοότες καί πιστεύσαντες, ἀξιάγαστοι τῆς προαιρέσεως καί αἰδοῦς ἔνεκα τῆς πρὸς τὰ θεῖα; Πῶς δέ καί σοφοί ὄντες ἐμωράνθησαν, εἴπερ ἐφωτίσθησαν, καί οὐκ αὐτοί μὲν ἐμωράνθησαν, τῇ δέ σοφίᾳ τούτων μέτεστι συνέσεως; Ἀλλ' «ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου», διό καί νῦν εἴ τις οὕτω ταύτη προσέχει τὸν νοῦν ὡς δι' αὐτῆς πρὸς θεογνωσίαν ὁδηγεῖσθαι μέλλων, τοῦτ' αὐτό πάσχει καί μωραίνεται, σοφός ὧν.

Τί δέ ἡ κενή δόξα καί ὁ ταύτης οἵαπερ ὑπεζευγμένος ἔφιππος τύφος ὃν ἐγκαλοῦσιν οἱ πατέρες ἡμῶν αὐτοῖς; Ἐνι τοὺς τετυφωμένους εἶναι πεφωτισμένους; Οὐχ ὁ ἀπόστολος ἰδιαίτατόν τι κρίμα τοῦτον τοῦ διαβόλου φησίν; Οὐχ «ὁ Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται»; Πῶς οὖν (σελ. 490) οἷς ἀντιτάσσεται διὰ φωτός ἐπιφαίνεται; Πῶς ἡ διδομένη χάρις τοῖς ταπεινοῖς εἰς τοὺς ὑπεναντίους τούτοις εἰσοικισθήσεται; Καί οὐχ οἱ πατέρες μὲν ἡμῶν ἐκείνων τόν τύφον καί τό κενόδοξον ἴσασι, ἀλλήλοις δ' οὐ συμμαρτυροῦσιν ἐκεῖνοι τοῦτο; «Τί τοῦτο Διόγενες; Καταπατῶ, φησίν ὁ Διογένης, τόν τύφον τοῦ Πλάτωνος. Ἐτέρω τύφῳ, Διόγενες», ὁ Πλάτων ἀντεγκαλῶν ἀπεφήνατο. Εἶδες πῶς τόν τύφον ἀλλήλοις προσεμαρτύρησαν; Πλάτωνι δέ ἄρα καί τοσοῦτο καλόν ἡ κενοδοξία δοκεῖ, ὥστε καί ταύτην αἰτίαν φάναι τῶν ἀρίστων ἔργων ἡμῖν καί συνεπιλαμβάνειν ἡμᾶς ταύτη τ' ἄριστον.

Εἶδες μεμωραμένην σοφίαν καί οἶρα σκότος ἢ ψευδές φῶς, ἀκτινομοθετοῦσαν τῷ ἀληθινῷ φωτί λέγοντι, «μή ποιεῖτε πρός τό θεαθεῖναι τοῖς ἀνθρώποις»; Ἄρ' ἔσχον διὰ φωτός ἐκεῖνοι «τόν βλέποντα ἐν τῷ κρυπτῷ» καί πρός τήν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοσοῦτον ἐπτόνεται καί πρός αὐτήν αὐτοί τε πάντα καί λέγειν καί πράττειν ἀνέχονται καί τοὺς ἄλλους πείθουσιν; Ἀκουσον Παύλου, τοῦ ἀληθινοῦ θεόπτου καί θεωρητή, ἐφ' ὃν ὡς ἀληθῶς θεῖα «θέα παραγέγονεν ἄνωθεν», ᾧ καί «φῶς» ἀληθινόν «ἐπέλαμψε νοερόν», ὑπερφυές οἶον, ἐν ᾧ καί καθάπερ ἐν ἐστίᾳ λίαν ἐπαναπέπαυται, διό καί «σκεῦος ἐκλογῆς» ἀκούει, δι' οὗ καί τὰ θεῖα μεμύηται. Τί φησιν ἐκεῖνος; «Πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε». Περί δέ ἑαυτοῦ τί; «Εἰ ἀνθρώποις ἤρεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην». Ἐπιγινώσκεις τῷ καρπῷ τό δένδρον; Τό τοῖνυν τάναντία καρποφοροῦν ἄρ' οὐχί καί τῆς ἐναντίας ρίζης ἐναργῶς ἀναπέφηνε; Τῷ δέ φωτί τί γε ἄλλο τούναντίον ἢ τό σκότος ἐστί, κἂν τό φῶς ὑποκρίνηται καί τοὺς τῷ ἀληθινῷ φωτί μήποτε πελάσαντας διαλέληθεν;

(σελ. 492) Οὐκοῦν ἀσφαλές ὁμιλεῖν περί Θεοῦ τοὺς μή ὁμιλεῖν εἰδότας Θεῶ, καί περί φωτός μή προσύλου κρίνειν τοὺς οὐχ ὑπέρ τό φῶς εἰδότας τουτί τό τυγχάνον ὑπ' αἴσθησιν, μηδέ τό νοερόν τῆς ψυχῆς νοεῶ καί ἀληθεῖ τετελεσμένους φωτί καί «τὴν ἐν Χριστῷ κεκρυμμένην ζωὴν» ὡς ἀληθῶς εὐρομένους καί ἀναστάντας τὴν πρώτην ἀνάστασιν. Οἱ δέ ταύτης εὐμοιρηκότες καί τὴν καρδίαν οἷα λυδίαν ἔχουσιν, ἀπειλικρινημένην καί κριτικωτάτην οὔσαν, αἷς οὐκ ἂν λήσας χαλκόν διηνησμένον ἄνθει περιτακέντι χρυσοῦ προσάγων ὦν καί τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα πρός διάκρισιν καλοῦ τε καί κακοῦ, καί τὴν ἀκοήν οὐκ ἂν θέλξαις οὐδ' ἂν κλέψαις οὐ' ἂν πείσαις, κἂν πρός τό λίαν ἐπαγωγόν εὐπρεπῶς καί πιθανῶς εὖ μάλα συμφορήσης καί διαθῆς τὰ ὀνόματα· καί γάρ δεινοί καί διὰ τούτων φωράσαι τό ἀηδές καί ἀπρεπές καί φευκτόν τῆς ἐνδομυχούσης ἀπάτης, οἱ καὶ καλῶς ἂν φαῖεν τό συζυγεῖν ἐνηρμόσθαι τοῖς ἐν ἀβλεψίᾳ τοὺς ὁρῶντας ὑποκρινόμενοις ἐκεῖ καί γάρ ἔλαθον ἑαυτοὺς τὴν σφετέραν ἀπάτην παραγυμνώσαντες.

Συνδεῖται γάρ, οὐχ ἐνοῦται τό πονηρόν πενῦμα ταῖς κακοδαίμοσιν ἐκείναις ψυχαῖς· διόπερ, ὥσπερ ἔξωθεν διὰ τέλους τό τῆς πλάνης παρυφιστάμενον ὁράται φῶς, οὐ κατὰ τὴν εἰς ἑαυτόν συνέλιξιν τε καί ἐπιστροφὴν τοῦ νοῦ (χειραγωγεῖ γάρ αὕτη πρός τό θεῖον ἀπλανῶς ἀεὶ), οὐκουν κατ' αὐτήν, ἀλλὰ κατὰ τὴν διὰ τῶν λογισμῶν ἥτοι νοημάτων διεξοδικὴν ἐνέργειαν τὰ τῆς πλάνης ἐπιγίνεται, ὅταν τις ἄνευ νοητῆς σιγῆς ἐφίηται τοῦ τῆς ἐποψίας μυστηρίου. Συμμίκτους γάρ τάς ἐνεργείας ἐχούσης τότε τῆς ψυχῆς, καιρόν ἐν τοῖς μή προσεκτικωτάτοις καί τῇ ταπεινοφροσύνῃ μή κατησφαλισμένοις ἔχει παρεισδύεσθαι καί συναναμίγνυσθαι ταύταις τό τῆς πλάνης πνεῦμα, καί τὴν εἴσοδον οὕτω κλέψαν, (σελ. 494) ἦν καί μετὰ

ταύτην λάθῃ, παραμένει τῇ ψυχῇ, τὰγαθόν ἔστιν, ἐφ' ὧν ὑποκρινόμενον καὶ δι' αὐτῶν αὐτῇ συνδούμενον, ἀλλ' οὐχ ἐνούμενον. Τοῦ γὰρ ἀγαθοῦ Πνεύματος μόνου δι' ὅλων τε καὶ πάντων χωρεῖν «πνευμάτων νοερῶν καθαρῶν λεπτοτάτων», ὡς Σολομώντι καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ.

Καὶ ἴσασιν οἱ μεμυημένοι καὶ λέγουσιν οὐ συζυγίαν ὀλίγοις μέρεσι τισιν ἢ δυνάμεσι τὴν ἀλληλουχίαν παρεχομένην, ἀλλ' οἷον ἀνάκραςιν εἶναι πρὸς ψυχὴν τοῦ φωτός τῆς χάριτος τὴν ἐνοίκησιν, θαυμαστήν οἶαν, ἄρρητον σχεδὸν καὶ ἀνήκουστον. Τίς γὰρ ἂν παραστήσαι λόγος πῶς καὶ διαφοιτᾷ πρὸς πᾶσαν καὶ καθ' ἑαυτό ἀνεκφοιτήτως μένει καὶ τό πᾶν περιέχει κἂν τῷ μέρει ἀμερῶς χωρεῖται καὶ μεθεκτόν γίνεται καὶ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τό μετέχον συμμιγῇ κοινωνίαν καὶ ἄκρατόν ἐστι καὶ ἀναφές καὶ ἔν ἐν θεωρίᾳ Πνεῦμα μετὰ τῶν διὰ καθαρᾶς προσευχῆς ἐντυγχανόντων γίνεται κατὰ τὴν πρὸς τὸν ἴδιον πατέρα τοῦ κοινοῦ Πατρός ὑπὲρ ἡμῶν εὐχὴν «δὸς γὰρ αὐτοῖς» φησιν «ἵνα καθάπερ ἐγώ, Πάτερ, ἐν σοὶ καὶ σύ ἐν ἐμοί, καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὧσιν ἐν ἀληθείᾳ».

Καὶ τό ὑπερβάλλον δέ μέγεθος τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἀνακράσεως ταύτης ἐναργές ὅτι μάλιστα παρίσταται. Τό γὰρ ἐν ποιεῖν τὰ πλείω τῆς ἀγάπης τό ἰδιαίτατον· διαφοροῖς δέ τοῖς τρόποις συναγωγός γίνεται τῶν διεστώτων, ὧν οἱ πλείους δι' ὁμοιότητος δοκοῦσι τὴν ἔνωσιν ποιεῖσθαι, διό καὶ λόγος παλαιός ἐστιν ὁ καθωμιλημένος καὶ διατεθρυλλημένος οὗτος· «ὁμοιότης φιλότης». Ἡ δέ τοῦ γαμηλίου συναλλάγματος ἔχειν τι δοκεῖ τῶν ἄλλων πλεόν, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνο σύμφυσις οὐδ' ἀνάκραςίς ἐστιν, ἀλλ' ὁμιλία τινί καὶ προσκολληθεῖ κατὰ τὴν γραφὴν ἐν τὰ πλείω γίνεται· «καταλείψει» γὰρ φησιν «ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναικί (σελ. 496) αὐτοῦ καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν»· καὶ σάρκα μόνην, ἀλλ' οὐχί καὶ πνεῦμα ἓν. Ἡ δέ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς ἡξιωμένους ἔνωσις, ἐνώσεως πάντα τρόπον ὑπερβάλλουσα τῷ παντελὲς εἶναι, καὶ τοῦ χωροῦντος κρεῖττον ἢ λόγος δι' ὅλων τῶν καθαρῶν πνευμάτων Πνεύματος, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην ὑπερβάλλουσαν καὶ μόνην ὄντως ταύτην ἀγάπην εἶναι παρίστησι· μόνῃ γὰρ ὑπερκοσμίως συμπτύσσει καὶ εἰς ἓν ἀραρότως συνάγει τοὺς ἐραστάς. Τίνι δέ τρόπῳ καὶ πρὸς τό συνημμένον σῶμα τῇ καθαρᾷ ταύτῃ καὶ κεχαριτωμένη ψυχῇ ταύτῃ δι' αὐτῆς διαπορθμεύει τὴν χάριν, νῦν λέγειν οὐ καιρός. Ἀλλ' οὐχί καὶ τό δαιμόνιον πνεῦμα δύναται ἂν ποτε δι' ὅλης χωρῆσαι τῆς ψυχῆς οὕτως, ἀλλ' ἐκπεσόν τῆς ἄνω συνοδίας ἀνακτᾶσθαι ταύτην, κακῶς μὲν ἀλλ' ὅμως δι' ἐφέσεως καταλλήλου τῆς ἐκπτώσεως, ὡς ἐνόν αὐτῷ, πειρᾶται τῇ τῶν ὑπ' αὐτοῦ φενακιζομένων πρὸς αὐτό ἀφομοιώσει· τό δέ ποθοῦν ἐκτρέψαν τῆς ψυχῆς, ἐτέρας μὲν πρὸς ἕτερον, πρὸς ἓν δ' ὅμως, εἰς ἃ πάντ' ἐκεῖνο παρετράπη, διὰ τούτου πρὸς αὐτοὺς εἰσοδόν τε καὶ ἀνάπαυσιν εὐρόμενον τοῖς ὑπ' αὐτοῦ παρατετραμμένοις συζυγεῖ, οἷονεὶ ζυγόν ἓνα τὸν πρὸς τό αὐτό φέροντα τέλος πόθον ὑπερχόμενον καὶ ὡς κράτος ἔχον αὐτό τῆς ἀπωλείας καὶ οὐχ ἐκόντας εἶναι τοὺς ἀθλίους ἔστιν ὅτε διὰ τῆς συζυγίας ἐπισπώμενον πρὸς ταύτην· οὕτω τοῦτο συναγελάζεται τε καὶ συνδιάζεται, τοιαύταις ἐπαφαῖς, τοιαύταις ἐπιπλοκαῖς ἢ ἐγγύς αὐτῶν· ἐπὶ τοῦ τοιοῦτου τοίνυν κατάλληλον τό συζυγεῖν.

Ἡ δ' ἀληθὴς θεωρία πῶς ἂν εἴῃ συζυγία; Πῶς δέ καὶ τό φῶς τῆς ἐκείνων θεωρίας εἴῃ ἂν ἀληθῶς συνεπτυγμένον καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀμερές, ὃ τῶν πολλῶν καὶ πονηρῶν δοξασμάτων οὔμενον ἀπήλλαξεν αὐτούς, οὐδ' εἰς μονοειδή καὶ ἀληθῆ συνήγαγε γνῶσιν τοὺς ὁρώνας; Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπεὶ πολυσχιδές τό κακόν καὶ τό ἀπὸ τῆς πονηρᾶς ρίζης (σελ. 498) δένδρον πολυφορώτατον, ἡμεῖς δ' οὐκ ἔχομεν διορατικὴ δύναμις τῆς

πιότητος διαρκῶς ἐφικέσθαι τῆς ρίζης, φέρ' ἴδωμεν ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐθις, δηλονότι τῶν ἔργων, τὸν Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ τῶν κατ' αὐτούς φωτισμόν. Πόθεν οὖν τοῦτον ἀκριβῶς ἐπιγνώμεν; Ἄρ' ἐκ τῶν νόμων τῆς ἀθεμιτογαμίας ἢ τῶν ἔργων τῆς παιδευαστίας ἢ τῶν περὶ θεοῦ καὶ δαίμονας καὶ ἥρως δογμάτων ἢ τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν κατακεχυμένης τερατολογίας ἐκείνης, ἢ προχεῖ ταύτας οὐρανόθεν καὶ μετεγχεῖ, πλαζομένας ἐν γῆς ἀπὸ σωμάτων εἰς σώματα μή κατάλληλα πρὶν καταδύναι ἢ ἀναδύναι, ὡς ἐκάστη τούτων ροπῆς ἐδυστύχησεν ἢ εὐμοίρησεν;

Οὐδέ τό συμπαρομαρτοῦν τῷ Σωκράτει δαιμόνιον, ᾧ καὶ διετέλει διὰ βίου πειθόμενος, ὑπέφηνέ σοι τῷ καθ' ἡμᾶς φιλοσόφῳ τίς ἐκείνων ὁ φωτισμός; Οὐδ' ὑπὸ τοῦ φανέντος δράκοντος, τοῦ πλατωνικοῦ θνήσκοντος Πλωτίνου, συνιδεῖν ἐδυνήθης τίς ἐκείνων ὁ φωτισμός καὶ τί τό συνόν ἐκείνοις δαιμόνιον, ὃ θεῖον ἐκεῖνος καλῶν τό ἐν αὐτῷ καθάπερ αὐτός λέγει, θεῖον ἀνάγειν ἔσπευδε πρὸς ἐκεῖνο καὶ διὰ βίου καὶ τελευτῶν; Ἀλλ' ἄκουσον Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθοῖ καὶ μαθήσῃ πόθεν ἐκείνοις ὁ φωτισμός ἐρομένου γάρ Ἀμελίου τοῦ Πλωτίνου ἐταίρου, ποῦ κενώρηκεν ἀποβεβιωκότος ἢ τούτου ψυχῇ, Ἀπόλλων αὐτός «ἀμφ' ἀγανοῖο φίλοιο μελίχρους ὕφηνε φωνάς», καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπεστραμμένος τὴν Πλωτίνου ψυχὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις ἦσε καὶ ταῦτα· «πολλάκις σοῖο νόοιο βολὰς λοξοῖσιν ἀταρποῖς ἰεμένας φορέεσθαι ἐρωῇσι σφετέρησιν, ὀρθοπόρου ἀνά κύκλους, ἄμβροτον τ' οἶμον ἄπειραν ἀθάνατοι θαμινὴν φαέων ἀκτῖνα πορόντες· νῦν (σελ. 500) δ' ὅτε σκῆνος μὲν λύσαο, σῆμα δ' ἔλειψας ψυχῆς δαιμονίης, μαθ' ὁμήγουριν ἔρχεται ἡδὴ δαιμονίην».

Εἶδες πόθεν ἐκείνων τό φῶς καὶ τίσι συντάττει τὰς ἐκείνων ψυχάς; Τί δέ θαυμαστόν εἰ παρὰ τῷ τοῦ ψεύδους πατρί τό μὲν σκότος πρὸς ἀπάτην δείκνυται φῶς, μεταβάλλει δ' ἐψευσμένως εἰς ἄλληλα μετὰ τῶν πραγμάτων καὶ τὰ ὀνόματα, τό λοξόν τε καὶ τό ὀρθόν; Σύ δ' ὁ μετὰ τοῦ Ἀπόλλωνος πεφωτισμένους ἐκείνους ἀνακαλῶν, τάχα καὶ πλατώνεια καὶ σωκράτεια πείσαις ἄγειν ἡμᾶς, ἐπεὶ Πρόκλου τοῦ Λυκείου ταῦτ' ἐπετείως ἄγοντος φῶς ὠράθη ποτέ τοῖς συμμύσταις τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ περιθέον· ἀλλὰ τοῦτ' ἔδειξεν ἡμῖν τό φῶς αὐθις ὅθεν ὁ περὶ τὴν αὐτὴν αὐτοῦ κεφαλὴν φανεῖς ἔρπων δράκων, ἡδὴ τελευτῶντος αὐτοῦ, καὶ αὐτός δέ οὐκ ἀπηξίωσεν ἔτι περιῶν ἐξειπεῖν ὅθεν τό φῶς ἀνέλαμψεν ἐπ' αὐτόν ἐκεῖνο. Καθαρμοῖς γάρ χαλδαῖκοις, ὡς αὐτός φησι, χρώμενος «ἐκατικοῖς φάσμασι φωτοειδέσιν αὐτοπτουμένοις ὠμίλησε»· «τῆς δέ Ἑκάτης σκοτεινά» φησιν ὁ ἀληθὴς θεολόγος «τὰ φάσματα». Ὁρᾷ τρανῶς, ὅπως τό φῶς ἐκεῖνο σκότος ἐστὶν αὐτόχρομα;

Τοῦτ' ἄρα τοῦ προτέρου σκανδάλου μεῖζον καὶ ἐναργέστερον. Εἰ γάρ θεόπτας καὶ θεοδιδάκτους καὶ ὑπὸ Θεοῦ πεφωτισμένους εἶναι Σωκράτεις καὶ Πλάτωνος καταδεξαίμεθα, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός, καὶ τοὺς παρὰ τούτων ἀκηκοότας τὰς θείας ἀποφάνσεις καὶ πιστεύσαντας θαυμαστοὺς καὶ ζηλωτοὺς τῆς προαιρέσεως ἔνεκα καὶ πειθοῦς καὶ αἰδοῦς τῆς πρὸς ἐκείνους, ζηλοῦν καὶ ἡμᾶς ἀνάγκη τούτους καὶ πιστεύειν ἐκείνοις ὡς εἰ μὴ τῶν ἐπιστημόνων, τῶν γοῦν θαυμασίων καὶ μακαριστῶν γενοίμεθα. Ταῦτ' ἄρα μαντεῖαν μὲν τοῖς ἀρίστοις ἐγκρινοῦμεν τῶν ἐπιτηδευομένων ἐν ἀνθρώποις, ἀρεστοί δ' ἀποφανθείμεν τῷ μαντικωτάτῳ (σελ. 502) Φοῖβῳ, τὴν ἀνάρρησιν τῆς καθ' ἡμᾶς σοφίας καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν πολλῶν ἢ πάντων διαφέρειν ἐκεῖθεν ἀναδεδομένην ἔχοντες βεβαίαν.

Καὶ τίς ἂν ἔτ' ἰσχύσαι καταλέξει λόγος τὰ ἄλλα τῆς ἀπάτης εἶδη καὶ τὸν ὁρμαθὸν τῶν κακοδόξων δογμάτων καὶ τὸν συρφετόν τῶν αἰσchrῶν καὶ πονηρῶν παθημάτων καὶ τὰς ἀποματτομένας ἐκ τούτων ἀνιέρους κηλίδας τοῖς πεφωτισμένους ἐκείνους ἀξιούσι λαλεῖν; Οὐκ ἀκούεις τοῦ λέγοντος, «βάλλε μοι Πλάτωνος τὰς ιδέας»,

ἀνατυπώσεις δὴ τινὰς καὶ μελέτας πρό τῶν ἔργων ἐν διανοίᾳ, οὔτε ἄνευ πάθους οὔσας καὶ πρεπούσας ἀνθρώποις μᾶλλον οἰκοδομοῦσι, δεδιόσι τὴν ἐξ ἀπερισκέπτου τούτοις ἔσθ' ὅτε προσγινομένην ἀποτυχίαν, ἢ τῷ Θεῷ, οὔπερ ἔργον καὶ τό ἐννόημα; Εἰ δ' ἔργον καὶ τό ἐννόημα, καὶ πρό τούτου δεήσει παραδειγμάτων τε καὶ ἀνατυπώσεων ἄλλων, οὐκοῦν καὶ τῶν ἰδεῶν ἔσονται ἰδέαι, καὶ τοῦτο ἐπ' ἄπειρον, εἰ μή τι καὶ πλέον ἐκεῖνος νέμει ταῖς εἰρημέναις ἰδέαις, καὶ πλέον κακῶς.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφῶμεν· ἐγὼ δ' ἂν σοι προσθεῖην εἰπὼν ὡς 'βάλλε μή τὰς ἰδέας μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς θεωρίας καὶ τὰ ψευδώνυμα τούτου φῶτα, δι' ὧν ἐκεῖνος τοῖς ἀπατηλοῖς δαίμοσι συνεζύγη καὶ δι' ὧν ἐμυήθη, μή ὅτι κακοῦς ἀλλὰ καὶ ἀγαθοῦς εἶναι δαίμονας, καὶ ψυχὴν αἰθέρος καὶ ψυχῶν περιόδους καὶ τοὺς ἐπ' αὐτάς διὰ τῶν καλῶν σωμάτων οὐ καλοῦς ἔρωτας'. Τί δ' οἱ πρῶτοι θεοὶ καὶ δεύτεροι καὶ τούτων ἔτι μείους τὴν φύσιν τε καὶ τὴν δύναμιν, ὧν οἱ μὲν τό κυρτόν τῆς οὐρανίου σφαίρας ἐπιπορεύονται, οἱ δ' ὑπὸ τό κοῖλον περινοστοῦσιν, οἱ δ' ἔγγειοι καὶ ὑπόγειοι, μηκέθ' οὔτοι θνητῶν, ἀλλὰ τεθνηκότων αὐτοκράτορες ὄντες; Τριχθὰ γάρ πάντα δέδασται κατ' αὐτοὺς φάναι, τοὺς καὶ ποιητάς καὶ κληροδότας τῶν οἰκείων θεῶν. Τί δ' αἱ (σελ. 504) περίεργοι θυσίαι, ψυχαγωγίαι τε καὶ θεαγωγίαι καὶ θεουργίαι καὶ ὁ τῶν μαινομένων ἔπαινος καί, τό σύμπαν εἰπεῖν, ὁ περί τὰ τοιαῦτα πλατὺς λῆρος καὶ σαφὴς μᾶλλον ἢ μυστικός; Ταῦτ' ἄρα περί τῶν διαπεπτωκότων ἄνωθεν καὶ τῶν ἀπὸ τούτων ἐλλαμπομένων, τουτέστι σκοτιζομένων τό τῆς ψυχῆς νοερόν, καὶ ἀπὸ τῆς κάτωθεν θεᾶς παραγεγεννημένης, ἢ περί τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ ἀπὸ τῆς ἄνωθεν.

Τί δ' ἵνα πάλιν ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς καὶ φερωνύμου καὶ ἱερᾶς καὶ γνησίας τῇ θεολογίᾳ φωνῆς τὰ ψευδώνυμα καὶ νόθα φαυλίσωμεν, «τί τοίνυν Ἀριστοτέλους ἢ μικρόλογος πρόνοια καὶ οἱ θνητοὶ περί ψυχῆς λόγοι καὶ τὰνθρωπικόν τῶν δογμάτων;». Ἄρα 'κατανενοηκότος τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ' καὶ τὴν ἀξίαν ἐξευρηκότος παντός μᾶλλον τῇ θεῇ φύσει φωνήν τό ὑπὲρ ἀπόδειξιν τοῦτο; Ἡ καὶ τοῦτο πλάνη σαφὴς ἀνθρωπίνης διανοίας τυγχάνον, καὶ ταύτης ἐσκοτισμένης καὶ ἀντιθέου καὶ θηρωμένης μὲν δόξαν ὡς ἐφικνουμένης, πειρωμένης δέ διαφυγεῖν τοῦ ψεύδους τὸν ἔλεγχον, ὡς ἀποδειξαι μὴ δυναμένης καὶ τοῖς ἄλλοις μεταδιδόναι τῆς ὑπερφυοῦς καὶ θαυμαστῆς ἐπιστήμης καὶ τῷ δοκεῖν ἐξαίρειν κατασπώσης τό ἀπερινόητον ὕψος ἐκεῖνο καὶ ἀταπείνωτον; Εἰ δέ τῷ διδασκάλῳ τοῦθ' ὑποκριναμένῳ μὴ συμβαίνειν τοῦτον τὴν γνώμην δοίημεν, καίτοι τινὰ ἂν ἔχοι τουτί τόν λόγον, δεδόσθω δ' ὅμως· ἀλλὰ θεῶν πλήθος σαφῶς καὶ αὐτός πρεσβεύει καὶ τῷ τῶν θεῶν, ὡς αὐτός φησι, πρῶτῳ τῆς κυρείας ἡκιστα τό πᾶν δίδωσι, καὶ τὰς δυνάμεις ἐπιχειρεῖ καταλέγειν, αἱ κινουσι τὰ θεῖα δοκοῦντά οἱ σώματα, καὶ τό δαιμόνιον φύλον ὑπὲρ ἡμᾶς ἅπαν τίθεται, καὶ τό ὑπέρσεμνον καὶ θεοπρεπές μόνον, τό ὑπὲρ ἀπόδειξιν τοῦτο, τοῖς τοιούτοις θεοῖς δωρεῖται, καὶ παρά τοῦτο ταῦθ' ὑπὲρ ἡμᾶς λογίζεται.

Μέγα μὲντ' ἂν εἴημεν πεποιηκότες καὶ τοῖς ἡμετέρας μοίρας ὡς κοινόν τε καὶ χάριεν, εἰ κατ' Ἀριστοτέλην (σελ. 506) καὶ τόν τούτου διδασκαλόν ὑπὲρ ἀπόδειξιν τό θεῖον νομίσαιμεν, ὅπερ ἢ κατ' αὐτοὺς ἐπιστήμη τε καὶ θεωρία καὶ τοῖς δαίμοσιν ἀποδίδωσι· καὶ σέ γε αὐτός οὐκ ἂν ἄλλως φαίης, ὥσπερ οὐδ' ἡμεῖς, ἕως ἂν ὑπὸ διδασκάλοις Ἀριστοτέλεσι τε καὶ Πλάτῳσι προαιροίμεθα ζῆν. Ἀλλ' ἢ καθ' ἡμᾶς ἀπόδειξις καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς διδασκάλων οὐ μόνον ἔκπτωτόν τε καὶ ἔσχατον καὶ πονηρόν τό δαιμόνιον ἅπαν ἀποδείκνυσι γένος, πονηρόν μὲν διὰ τὴν ἐκ τάγαθοῦ φυγὴν καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς συνεργίαν πρὸς ἔλλειψίν τε καὶ ἀπολίσθησιν τὴν ἀπ' αὐτοῦ, ἔσχατον δέ διὰ τό πορρωτάτω εἶναι τοῦ ἀνωτάτω, ἔκπτωτον δέ ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς ὄν

πρότερον, εἴτ' ἐπὶ τοσοῦτο τῆς ἀξίας ταύτης ἀπωσμένον καὶ οὕτω πρόσυλον μᾶλλον γεγονός ἡμῶν ὡς ἀνέλπιδα τὴν εἰς ὑπερκόσμιον καὶ ἰσαγγελον τάξιν ἐπάνοδον παντάπασιν ἴσχειν, ἥτις ἡμῖν ἐπηγγελμένη καθέστηκεν, οὐ ταῦτα μόνον τουτί τό γένος δείκνυσιν ὄν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ποσὶν ἡμῶν ἐγκαλινδούμενον εἰς τό καταπατεῖσθαι παρ' ἡμῶν ἢ δ' ἐπὶ τῶν ἐσχάτων καὶ κατωτάτω λογικῶν οὐσιῶν τὴν ἀληθῆ θηρωμένη δόξαν, καὶ περὶ τῶν ἀνωτάτω καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ἀψευδῆς διδάσκαλος ἔσται· τῶν γάρ ἐναντίων τὴν αὐτὴν ἐπιστήμην εἶναι, καὶ ἡ αἴσθησις αὐτὴν διδάξειεν.

Εἶδες πόσον ἀπέχει τοῦ ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἐκείνου ἢ ἀπόδειξις αὕτη; Σχεδόν ὅσον ψεύδους ἀλήθεια καὶ γνῶσις ἀγνοίας καὶ τοῦ σκότους τό φῶς, εἴπερ ψευδοῦς μὲν καὶ ἀνοήτου καὶ σκοτεινῆς διανοίας ὑπὲρ ἡμᾶς τοὺς δαίμονας λέγειν τε καὶ λογίζεσθαι, γνῶσεως δ' ἀληθοῦς καὶ πεφωτισμένης εἰδέναι τὴν δεδομένην ἡμῖν ἀξίαν «πατεῖν ἐπάνω ὄψεων καὶ σκορπίων καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ». Τί δ' ὅταν καὶ πρὸς τὴν ἀσφαλῆ καὶ τρανὴν καὶ ἀληθῆ δίδαν, τὴν περὶ αὐτῆς τῆς αὐτοαληθείας, ἀναβιβάζῃ, τοῦ πρώτου καὶ μόνου καὶ ἀπολελυμένου τοῦ παντός καὶ ἀπλῶς καὶ ἀπεριορίστως καὶ αὐθυπερουσίως ὄντος; (σελ. 508) Τί τοίνυν ἢ ἀπόδειξις ἡμῖν αὕτη, ὅτε καὶ τὴν ἀπλανῆ περὶ τούτου χαρίζεται δόξαν; Τίς αὐτῆς προτιμῶν ἢ καὶ εἰς ἴσον ταύτῃ τιθεῖς τό κατ' Ἀριστοτέλην, ὡς αὐτός φησ, ὑπὲρ ἀπόδειξιν, οὐ τόν οὐρανόν εἰς γῆν κλίνει καὶ τὰ ἅγια συντάττει τοῖς ἐναγέσιν;

Ὑπὲρ ἀπόδειξιν μὲν γάρ λέγειν σε τό θεῖον καὶ ἡμεῖς συγχωρήσομεν, οὐχ ἕως μέντοι κατ' Ἀριστοτέλην τοῦτο λέγεις, ὡς νῦν τοῦτο φησ λέγειν· χαμερπῆς γάρ, ὦ τάν, ἢ περὶ τῶν θείων τοῦ ἀνδρός δόξα καὶ ὡς εἰπεῖν ἄδοξος· πῶς γάρ οὐ, ὅς ἴνα κατὰ τό ἀποστολικόν εἴπω, γνούς τόν Θεόν, οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξασεν ἢ ἐσεβάσθη, ματαιωθείς δ' ἐν τοῖς οἰκείοις διαλογισμοῖς, δαίμοσι μὲν ἐπεφήμισε τό θεῖον, κτίσμασι δ' ἔστιν οἷς προσεμαρτύρησε τό ἀγέννητον, ψυχῶν δέ τῶν ἡμετέρων, τό γε εἰς αὐτόν ἦκον, ἀπεσύλησε τό ἀθάνατον; Ὁ γάρ θύραθεν νοῦς οὐδέν πρὸς ἡμᾶς· ὁ δέ δυνάμει τούτου χωρίς καὶ κατ' ἐκείνον αὐθις οὐδέν.

Συνήκας ἢ κακοῦ φέρει φιλότης, τό μή πάντα στοιχεῖν ταῖς θεοπνεύσταις Γραφαῖς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπ' αὐτάς αὐταῖς χρωμένους ἐξελέγχειν ἐθέλειν αὐτόν δέ ζητεῖν τὴν ὑπὲρ τοὺς πατέρας εὐσέβειαν; Ἐντεῦθεν γάρ τοὺς μεμωραμένους σοφοὺς δεῖν οἶεσθαι πεφωτισμένους ἀναγράφην ἐπήρτης, οἱ καὶ τόν Θεόν ὑπὸ τὴν σφῶν αὐτῶν πεποίησιν νόησιν, χαλεπόν εἶναι λέγοντες, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατον, νοῆσαι Θεόν· ταῦτ' ἐμυήθησαν τὰ ἀπόρρητα ὑπὸ τοῦ διὰ φωτός ἐπιφανέντος αὐτοῖς. Ἀλλὰ γάρ ἔλαθον ὑπὸ τοῦ ζήλου καὶ τοῦ λόγου συναρπασθεῖς πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν μακροὺς λόγους παρά τὴν ἡμετέραν ἀρτίως πρόθεσιν. Ἐπάνειμι τοίνυν, καὶ πολλὰ καὶ περὶ πολλῶν ἔτ' ἔχων λέγειν καταλείψω τὰ πλείω· μικρά δέ προσειπὼν, ἔπειτα τῷ καλῷ τῆς ἀγάπης προσρήματι τόν λόγον ἐπισφραγίσομαι (σελ. 512) (ταύτη γάρ οἶδα καὶ σέ μετὰ μέλλον ἐσόμενον ἔξω), τοῦ λήγειν ἔτ' ἐπὶ δυσφήμων ἀφέμενον.

Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, οὓς ἔξω σοφοὺς τῇ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίᾳ νενομισμένον καλεῖν, ὡς ἔξω δηλαδὴ καθεστῶτας τῆς ἱερᾶς περὶ Θεοῦ γνῶσεως, ἐκεῖνοι τοίνυν, οὐδ' ὅτι τοῖς ἀνθρώποις ἀκατάληπτος ὁ Θεός ἐνενόησαν, δυσκατάληπτον εἰπόντες αὐτόν· ἡμεῖς δέ, μή ὅτι τῷ καθ' ἡμᾶς νῶ, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς ἀπεξηρημένης πάσης περιπεζίας ὑφέσεως καὶ διὰ τό ὑπερναβηβηκός τῶν ἐγγιζόντων καὶ λειτουργούντων τῇ θείᾳ μεγαλειότητι κτισμάτων νοῖς, θρόνοις ὀνομαζομένοις, ἀκατάληπτον ἴσμεν τόν Θεόν. Οὐ μή τῷ πάντων ὑπεξηρηθῆσθαι τὰ θεῖα καὶ ἀποδείξεως τελέως ὑπεξηρηθῆσθαι λέγομεν, μᾶλλον μὲν οὖν λέγομεν μὲν, ἀλλ' οὐ ταύτης ἦν σύ, καίτοι θέλων ἐς τὰ μάλιστα ἀποσεμνύνειν, ὅμως ἐπὶ τοσοῦτο λέγεις

εὐπερίτρεπτον ὡς ὑφ' ἑνός καὶ τοῦ τυχόντος ἀντιλεγομένην ἀνίστασθαι καὶ μηκέτ' ἀπόδειξιν εἶναι δύνασθαι.

Ὁ γὰρ ἀποδεικτικός, καθάπερ αὐτός φης, συλλογισμός «πᾶσιν ἀπλῶς δοκεῖ εἶναι ἀληθής καὶ ἀμφισβήτησις περὶ αὐτοῦ οὐδεμία συνίσταται». Καὶ οὐδ' ἐκεῖνο ἐνεθυμήθης, ὡς, εἰ μὴδὲν ἄλλο, διὰ γοῦν τὰς πυρωνείους ἐποχάς, ἀπόδειξις λοιπὸν τοιαύτη παντάπασιν οὐκ ἔσται, καὶ δι' ὧν καταδησάμενος τὴν λογιστικὴν ἀρμονικὴν καὶ ἀστρώαν ἐπιστήμην φέρεις, αἱ γεωμετρικαὶ ἀνάγκαι δηλαδὴ τῶν ἀραχνίων νημάτων ἀδρανέστεραι γενήσονται καὶ διαπεσοῦνταί σου λυθεῖσαι τῆς σῆς ἀποδεικτικωτάτης διανοίας· πῶς γὰρ ἂν καὶ φύσει γνωρίμους σχοίης τὰς προτάσεις, ἐπεὶ καὶ Σέξτω καὶ Πύρωνα καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους οὐκ ἔνι συνδοκεῖν;

Οὐ ταύτης οὖν ὑπερτέρα τὰ θεῖα, (οὐδέ γάρ τόν ἥλιον ἐρεῖ τις φανότερον πυγολαμπίδος), ἀλλὰ καὶ τῆς πατροπαράδοτου, καὶ οὐδέ τοῦτ' ἀπὸ τῆς ἐκείνων γνώμης, (σελ. 512) προσάγομεν δ' ὅμως χρεῖας καλούσης τὴν δυνατὴν, καὶ ταύτης ἀρχὴν ἔχοντες τὴν πνευματοκίνητον δύναμιν, καθ' ἣν ὑπὲρ νοῦν τοῖς ὑπὲρ νοῦν ὠμιληκότες οἱ θεόσοφοι θεολόγοι θεοχαρίστως τε ἐδιδάχθησαν καὶ θεομιμήτως ἡμᾶς ἐδίδαξαν. Ὡς γάρ, εἰ καὶ πάντων ὑπεξήρηται τὰ θεῖα καὶ λόγου παντός, ὕμνου τε καὶ δόξης ἡστινοσοῦν, ἀλλὰ καὶ λόγον λαλοῦμεν περὶ Θεοῦ καὶ ὑμνοῦμεν καὶ δοξάζομεν κατὰ τὸ ἐγχωροῦν αὐτόν ἔργοις τε καὶ λόγοις καὶ πάθεσι, καὶ δόξαν Θεοῦ καλοῦμεν, καὶ ὕμνον Θεοῦ τὴν παρ' ἡμῶν αὐτῶν δοξολογίαν ἀναφερομένην λέγομεν, οὕτω καὶ συλλογιζόμεθα καὶ ἀποδείκνυμεν καὶ τόν ἐπὶ τὰ θεῖα συλλογισμόν ἀπόδειξιν καλοῦμεν, κἂν εἰς ὧτα ἀκουόντων λέγωμεν κἂν μὴ, ἐπεὶ μὴδὲ πᾶσα διάλεξις καὶ διαλεκτική· καὶ τοῦ σεμνοτέρου δεῖν οἴομεθα καλεῖν αὐτόν, οὐ τοὺς οἰκείους λόγους, ὡς ἂν τις οἰηθείη, σεμνύνοντες, ἀλλ' ὅτι περὶ Θεοῦ σεμνοτέρως προσαγορεύοντες καὶ ταῖς τῶν πατέρων συνωδᾷ φωναῖς καὶ κατ' οὐδὲν ἀπὸ τρόπου τῶν θεοπαράδοτων λογίων.

Εἶεν· ἐκεῖνό γε μὴν ἀρτίως καταξίωσον ἐπὶ νοῦν λαβεῖν ὡς ἀπὸ τῶν αὐτῶν καὶ κατὰ σέ διελεξάμην πρὸς σέ, κἂν τι μὴ λίαν εὐφημον ἀγαπᾶν ὡς σόν· «έόν γάρ» φασι «κακόν, ἀγαπητόν». Μὴ δὴ πρὸς ἡμᾶς ἀπαχθῶς σχοίης, μὴδ' ἀνῆς φιλῶν ἢ πρότερον, καθάπερ δὴ καὶ ἡμεῖς· οὕτω γάρ, εἰ καὶ τὰ τῶν λόγων ἡμῖν οὕτω συμβάν ἀντιτέτακται, ἀλλ' ἐν τῷ φιλοῦντι τῆς ψυχῆς ἀδιαλώβητον ἔχομεν τὸ τῆς εἰρήνης καλόν· εἴη σοφώτατε ἀνδρῶν, οὐκ ὀκνήσαιμι δ' ἂν εἰπεῖν καὶ φιλοῦντων τε καὶ φιλουμένων ἄριστε, καὶ ἰδεῖν ἡμᾶς ἀλλήλους καὶ περιχυθῆναι ἀλλήλοις καὶ δι' ἀλλήλων ἀσπασμόν ἡμῖν γενέσθαι τόν αὐτόν ἐν ἀγίῳ φιλήματι.

Β' ΠΡΟΣ ΒΑΡΛΑΑΜ (Σελ. 514)

ΟΤΙ ΕΣΤΙΝ ΕΦ' ΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΚΑΙ ΟΤΙ ΚΥΡΙΩΣ ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΑΥΤΗ

Τὰ μὲν τῆς дуαρχίας ἐκ μέσου γέγονεν· ἐξεκόπη γάρ τῶν λόγων τοῦ φιλοσόφου καὶ καρπὸν ἤνεγκεν ὁ ἡμέτερος λόγος τῷ τῆς μοναρχίας εὐσεβεῖ κηρύγματι συνιστάμενος· τὸ δὲ κατ' Ἀριστοτέλην ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἐπὶ τῶν θείων οὐκ ἐθέλει πω γενέσθω τῷ λόγῳ καταπειθές. Ὑπόθεσις οὐκοῦν ἡμῖν αὐθις λόγου τοῦτο γενέσθαι τόν φιλόσοφον. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δεικτέον ὡς μάτην ἔγκειται τοῖς Πρὸς Λατίνους αὐτῷ λόγοις ὡς οὐκ ἔστιν ἀπόδειξις ἐπ' οὐδενός τῶν θείων, καὶ ὁ πᾶς

Φησὶ τοίνυν αὐτός ἐν τῇ προθεωρίᾳ κἀν τοῖς πρὸς ἡμᾶς λόγοις ὥς, «δεῖ νῦν εἰπεῖν πρὸς τί μοι τείνουσιν οἱ περὶ τούτων λόγοι· ἔσκεψάμην πῶς ἂν εἴη ἐνὶ λόγῳ ἅπαντας ἀνασκευάσαι καὶ δεῖξαι σοφίσματα τοὺς ὑπὸ Λατίνων γινομένους συλλογισμούς. Ἐώρων οὖν δυνατόν ὄν τούτου τυχεῖν εἴ τις οἷος τ' εἴη δεῖξαι τούτους μήτε διαλεκτικούς ὄντας μήτε ἀποδεικτικούς· ἀλλὰ τό μὲν μή εἶναι αὐτοὺς διαλεκτικούς προχειρότατον ἦν μοι δεῖξαι, δηλώσαντι μόνον ὥς ἅ λαμβάνουσιν ἐπίσης ἡμῖν ἀμφισβητεῖται τῷ συμπεράσματι· τό δέ μή εἶναι ἀποδεικτικούς ἀδύνατον ὅλως ἦν δεῖξαι (σελ. 518) συγχωρήσαντι δυνατόν εἶναι ἀποδεικτικῶς ἐπὶ τῶν θείων συλλογίσασθαι». Σκέψαι τί λέγεις, ᾧ φιλόσοφε· προχειρότατον ἦν σοι δεῖξαι πάντα τοὺς ὑπὸ Λατίνων ὑπὲρ τοῦ οἰκείου δόγματος συλλογιστικῶς προτεινομένους λόγους τὰς προτάσεις ἔχοντας ἐπίσης ἀμφισβητουμένας τῷ συμπεράσματι καὶ ἀγωνιᾶς μή τοὺς συλλογισμούς τούτους ἀφέμενοι τοῦ διαλεκτικούς καλεῖν ἀποδεικτικούς προσαγορεύσωσι καὶ εἰς ἀπορίαν τήν ἐσχάτην περιστήσωσί σε; Καί ἔστι ἀποδεικτικόν ἢ εἶναι ἢ δοκεῖν συλλογισμόν τόν τὰς προτάσεις ἀμφισβητουμένας ἔχοντα, καὶ ταῦτα ἐπίσης τῷ συμπεράσματι;

Τοῦτο τοίνυν πρὸς αὐτοὺς εἰπόντα σε χρὴν ἀπηλλάχθαι πραγμάτων· σύ δ' ἐκ τῶν οὐχ ἦττον ἀσαφῶν, μᾶλλον δὲ σαφῶς ψευδῶν, τὰ ψευδῇ συναγαγόντας ἀπελέγξας, εἴτα φοβηθεῖς μή ἐκ ψευδῶν ἀποδεικτικῶς δόξωσι συναγαγεῖν, (σελ. 518) εἰς τό μηδεμίαν ἀπόδειξιν ἐπὶ τῶν θείων εἶναι λέγειν εἰς ἀνάγκην ἦλθες καὶ ἡμῖν ἀντιλέγειν ἀκρατῶς λέγουσιν ὡς τὰ μὲν τῶν θείων οὕτως ἐστὶν ἐμφανῆ κατὰ τὰς τῶν πατέρων παραδόσεις, ὡς καὶ ἐπαφήν εἶναι τούτων καὶ ἀπόδειξιν καὶ ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸν νοερῶς ὁρῶντα νοῦν καὶ ὑπὲρ τὸν καὶ αὐτὰς τὰς νοεράς ἐνεργείας ὑπεραναβάντα καὶ κατὰ ἀπόπαυσιν πάσης ἀντιληπτικῆς δυνάμεως χάριτι ἀρρήτῳ ὑπερηνωμένον τοῖς ἀπερινοήτοις.

104

καί ἀνιώμενος ὅτι τό κάλλος ἀμαυροῖ καί λωβᾶται «τῇ δυνάμει τῶν λόγων ἐκείνων, ὡς ἐκποδῶν γένοιτο καί τοῦτο τό σκῶλον τόν περί τούτου λόγον ἐποιησαίμην. Ὁ δέ, κατά τοῦ καθαίροντος ὡς καθαιροῦντος ὀργισθεῖς, προσκόπτων ἐπέδωκεν. Οὐκουν ἐκ τῆς τῶν ἀντιτεγμένων βιασθέντα δυνάμεως τοῦτο παθεῖν αὐτόν οἶομαι, κἄν αὐτός τοῦτο λέγῃ, ἀλλ' ὡς τά θεῖα μή μεμυημένον ἀκριβῶς καί τῷ δοκεῖν ἔχειν ἐθέλειν τήν περί λόγους κατά παντός προεδρεῖαν ἀπό τοῦ διδασκαλείου τῆς ματαιότητος θεολογοῦντα καί τῶν Ἀριστοτέλους τεχνῶν τήν κακοτεχνίαν ἐν τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐπιδεικνύμενον.

Ἐντεῦθεν Ἀριστοτέλην τε καί Πλάτωνα, Σωκράτην τε καί Πυθαγόραν καί ὅσοι κατ' αὐτούς διά θαύματος ποιεῖται ὡς «τὴν θεῖαν κατανενοηκότας ὑπεροχήν» καί προαγαγόν αὐτούς εἰς μέσον διηγουμένους περί νοεροῦ φωτός (σελ. 520) καί θεάς οὐρανίου καί θεωριῶν ἀπλῶν καί ἀμερῶν, αὐτός περί αὐτῶν ἃ οὐδεὶς που ἕτερος τῶν ἡμετέρων ἐπιψηφίζεται· «ταῦτα» γάρ, φησίν, «ἀκούων αὐτῶν λεγόντων, οὐ δύναμαι μή καί αὐτούς ὑπό Θεοῦ πεφωτίσθαι λέγειν»· ὧν ἕκαστον ἐν τῷ πρὸς αὐτόν μοι προτέρῳ Καθ' ἑλληνικῆς νοεῖας ἐποψίας διακρῶς ἐξελέληγμαι λόγῳ. Ἐντεῦθεν τοὺς Λατίνους οὐκ ἄλλως ἐξελέγχει ἢ ἀπὸ τοῦ λέγειν ὅτι οἱ συλλογισμοὶ αὐτῶν οὔτε διαλεκτικοὶ εἰσι κατά τὰς Ἀριστοτέλους παραδόσεις οὔτε ἀποδεικτικοί, μή εἰδώς, ὡς ἔοικεν, ὅτι πάντες ἢ οἱ πλεῖστοι συλλογισμοὶ ἐπὶ τῶν θείων οὔτε διαλεκτικοὶ εἰσιν οὔτε ἀποδεικτικοί· πῶς γάρ οἱ γε οὐδέ συλλογισμοὶ εἰσι κατά τὰς Ἀριστοτέλους παραδόσεις, ὡς ἐδείξαμεν ἐν τῷ προτέρῳ λόγῳ καί νῦν αὖθις, τοῦ λόγους προϊόντος καί τοῦ Θεοῦ διδόντος, δείξομεν;

Ἐντεῦθεν τοὺς ἡμετέρους κατά Λατίνων λόγους παντὶ τρόπῳ πειρᾶται ἀκυροῦν, ὡς μή μόνον δοκοῖ θεολόγος, ἀλλὰ καί μόνος ἀρτίως ἐπὶ γῆς. Περί μὲν γάρ ἀποδείξεως ἴσως ἀφορμῆς ἐλάβετό τινος, περί δέ τῶν ἄλλων τίς αὐτῷ λόγος τοῖς τῷ εὐσεβεῖ συνηγοροῦσιν ἀντικείμεναι λόγοις; Ἀκούων γάρ ὁ σοφός οὗτος ἡμῶν λεγόντων, ὡς οὐ διὰ μέσης θεότητος ἐπὶ θεότητα ἦλθεν ὁ Θεός τὴν φύσει, ἀλλὰ τὴν θέσει τε καί χάριτι, καί ὡς, εἰ πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν ὥσπερ τὰ τοῦ μονογενοῦς οὕτω καί τὰ τοῦ Πνεύματος ἀναφέρεται, τοιγαροῦν τό Πνεῦμα ἀμέσως ἀναφέρεται πρὸς τόν Πατέρα, εἰ δέ ἀμέσως ἀναφέρεται καί ἀμέσως ἐκπορεύεται, καί ὡς, εἰ γεννᾶται ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός, καί τό Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορεύεται, καί γάρ ὁμοίως ταῦτ' ἐκ τοῦ Πατρός, πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, πρὸς δέ κακ τῶν ὕστερον ὁμοίως τεθεολογημένων τὰ προαιωνίως κατά τοῦθ' ὁμοίως ὑπάρχοντα δεικνύντων καί προαγαγόντων τοὺς εἰπόντας, ὅτι, «ὡς ὁ Υἱός ἐστίν ἐκ τοῦ Πατρός οὕτω καί τό Πνεῦμα ἐκ (σελ. 522) Πατρός, πλήν τοῦ τόν μὲν εἶναι γεννητῶς, τό δέ ἐκπορευτῶς», καί αὖθις, «τί μή προσαγορεύεται τό Πνεῦμα ὧν ὁ Υἱός, πλήν γεννήσεως, καί πάντα ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καί τοῦ Πνεύματος, πλήν τῆς υἰότητος, καί πάντα ὅσα ὁ Υἱός, καί τό Πνεῦμα, πλήν γεννήσεως», καί τοῦτο τηρητέον ἐν ἅπασιν τοῖς ἐπ' αὐτόν λεγομένοις, προσέτι, καί διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς ἐξελεγχόντων τοὺς μή ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον τό Πνεῦμα δογματίζοντας καί δεικνύντων ὡς οὐδέ ὁ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός ἄν εἴη, εἰ μή καί τό Πνεῦμα, ταῦθ' ἅπαντα καί πλεῖσθ' ἕτερα τῷ λόγῳ παντὶ περιηχούμενα παρ' οὐδέν ἐκεῖνος θέμενος «τό ζητούμενόν» φησιν «ἀξιοῖς».

Πῶς ἀξιούμεν τό ζητούμενον διὰ πολλῶν καί πολλούς ἡμῖν δείξαντες συμμαρτυροῦντας ὅτι πλήν τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, δηλαδή ἐκπορεύεσθός τε καί γεννήσεως, ὡς ὁ Υἱός ἐστίν ἐκ τοῦ Πατρός οὕτω καί τό Πνεῦμα ἐκ Πατρός, καί οὕτω σαφές καί ἀνεξέλεγκτον προθέντες αἴτιον τοῦ συμπεράσματος; «Ἄλλ' ἔδει», φησί,

«δείξαι ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ». Παρίημι τοίνυν δι' ὅσων ὁ λόγος τοῦτο προΐων ἀπέδειξεν· ἀλλὰ τό «οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ» οὐ ταυτόν τῷ «ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς»; Εἰ γάρ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα, ἐκ μόνου τοῦ τοῦ Πατρὸς, καί εἰ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καί τοσοῦτον ἰσορρόπως ἔχουσι πρὸς ἄλληλα ὡς ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις δι' ὧν συνάγεται μὴ εἶναι καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, εἴ τις ἀντί τούτου τό ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς εἶναι συμπέρασμα τιθείη, μηδέν ἂν διαφέρειν. Εἰ τοίνυν τοῦθ' οὕτως ἔχει, ὥσπερ οὖν ἔχει, τοῦτ' αὐτό ἐδείξαμεν ὅτι οὐχί καί ἐκ τοῦ Υἱοῦ τό Πνεῦμα τό ἅγιον, ἐκ μόνου δεδειχότες τοῦτο τοῦ Πατρὸς ἐκπροευόμενον· εἰ δ' ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ συννοεῖται εὐθύς τό «οὐκ ἐξ ἄλλου» διὰ τό σύνεγγες, ὡς καί αὐτός λέγεις, κἀπὶ τοῦ Πνεύματος (σελ. 524) οὖν ὁμοίως συννοεῖται, καί τό ζητούμενον ἔχομεν καί σέ ὑπὸ τῶν οἰκείων κἀνταῦθα ἐξεληλεγμένον λόγων καί τοῖς ἡμετέροις ἄκοντα συνηγοροῦντα λόγοις. Εἰ δέ καί αὐτόθεν εὖρηται τό δεῖγμα, θαυμάσαι ἔδει τῆς ἀληθείας τό ἐμφανές καί τοῦ συνηγόρου λόγου τὴν δύναμιν.

Ὁ δέ μηδέν ἔχων ἐγκαλεῖν ὑπὸ τῆς ἐπὶ τῷ μόνος εἶναι τει δοκεῖν ἀκαίρου φιλοτιμίας τοῖς ἐκ τοῦ διδασκαλείου τῆς ματαιότητος καί καθ' ἡμῶν ὥσπερ κατὰ τῶν ἑτεροδόξων χρῆται· (διαστέλλειν γάρ τῶν δυσσεβῶν τοὺς εὐσεβεῖς ὁ φθόνος οὐκ εἴωθε), διό καί τό φανερόν τάληθοῦς συσκιάζειν πειρᾶται καί λαθεῖν οἶεται, τῆς τέχνης, μᾶλλον δέ τῆς κακοτεχνίας, τό μέλαν περιχεάμενος. Ἐντεῦθεν μὴδ' εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων ἄρτι πρῶτος τῶν ἐκ τοῦ παντός αἰῶνος θεολόγων καί ἐξεῦρε καί ἀπεφήνατο. Διατί, ὦ φιλόσοφε; Ἀλλ' εἶπεν ἄν, εἰ παρὴν, ἐπισκώψας ἡμᾶς πρότερον τῆς ἀμαθίας ἔνεκεν, ὥσπερ εἴωθε, μᾶλλον δέ τῆς δυσμαθείας, ὡς «ἐπεὶ τό θεῖον ὑπὲρ ἐπιστήμην τέ ἐστι καί νοῦν καί δόξαν, αἴσθησίν τε πᾶσαν καί διάνοιαν καί ἐπαφήν καί γνῶσιν, καί τοῦτο δεικνύς ἔναγχος, κατὰ ποταμούς τῷ λόγῳ ρέων τοὺς μὴ οὕτω κατέκλυσα φρονοῦντας».

Εὐγε· ἀλλ' ἀνάσχου προσερωτώμενος ὑπὸ τῶν δυσμαθῶν ἡμῶν, καί τοῦτο γάρ οὐκ ἀπό φιλοσοφίας· «οὗ τοίνυν ἐπιστήμη τέ ἐστι καί νόησις καί δόξα, φαντασία τε καί αἴσθησις, τούτου ἔστιν εἶναι ἀπόδειξις»; Πάνυ γε ἄν εἶπεν, ἐπεὶ καί τοῦτ' ἔνεστι κἀν τοῖς ἐκείνου λόγοις. Ἐπειδὴ ταῦθ' οὕτω προδιωμολόγηται, ἄκουσον, ὦ φιλόσοφε, τοῦ ὑπερανωκισμένου τῶν σῶν κατακλυσμῶν, Διονυσίου τοῦ μεγάλου λέγω, τοῦ τῶν θείων ὀνομάτων ὑμνωδοῦ, ὃς φησι τὴν αὐτοσοφίαν ἐξυμνῶν ὡς «ὁ Θεός καί διὰ γνώσεως (σελ. 526) γινώσκεται καί δι' ἀγνωσίας, καί ἔστιν αὐτοῦ καί νόησις καί λόγος καί ἐπιστήμη καί ἐπαφή καί αἴσθησις καί δόξα καί φαντασία καί ὄνομα καί τᾶλλα πάντα». Οὐκοῦν καί ἀπόδειξις ἐστιν αὐτοῦ, τοῦτο μὲν καί κατὰ τὰ σοί προδιωμολογημένα, ἔχει γάρ καί τὰ τῶν ἀποδεικτῶν ἅπαντα, τοῦτο δέ καί διὰ τὸν ὕστερον ἐπενηνεγμένον τῷ ἁγίῳ συμπεριληπτικώτατον λόγον· «ἔστι γάρ φησι «τοῦ Θεοῦ καί τᾶλλα πάντα», ἔν δέ τῶν πάντων καί ἡ ἀπόδειξις, ὥστε καί ἀπόδειξις ἐστιν αὐτοῦ.

Πρὸς δέ τούτοις καί αἱ ἐναντίαι θέσεις τῶν ὄντων ἐπὶ Θεοῦ λεγόμεναι ἀλλήλαις οὐκ ἐναντιοῦνται καί αἱ ἀφαιρέσεις οὐκ ἀνατρέπουσι τὰς θέσεις· τὰ γάρ ἀντικείμενα κατὰ μίαν καί ἐνικὴν ταυτότητος αἰτίαν ἅμα προέχει καί περιέχει, καί κατὰ τουτονὶ τοιγαροῦν τὸν λόγον, εἰ μὴ ἔστιν ἐπὶ τῶν θείων ἀπόδειξις καί ἔστιν, ἐπ' οὐδενός ἄρ' εἶναι φάναι τῶν θείων ἀπόδειξιν ἢ παντός οὐκ ἀληθές, ἀλλ' εἶναι μὲν ἐπὶ τινων, οὐκ εἶναι δ' ἐφ' ἑτέρων. Τί γάρ ἐφεξῆς καί ὁ θεωρητῶν οὗτος λέγει προΐων; «Οὔτε νοεῖται τό θεῖον, οὔτε λέγεται, οὔτε ὀνομάζεται, καί οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, οὐδέ ἔν τινι τῶν ὄντων γινώσκεται; Τί οὖν; Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἔστι τε νόησις αὐτοῦ καί «ἄλλα, καί οὔτε νοεῖται, οὔτε ἔν τινι τῶν ὄντων γινέσκειται». Πάντως καθ' ἕτερον·

τοῦτο οὖν ἐστίν, ὃ ἡμεῖς φαμεν, ὅτι τὰ μὲν τῶν θείων γνωστά ἐστί καὶ ἀποδεικτά, τὰ δ' ἄγνωστά τε καὶ ἀναπόδεικτα.

Σύ δ' ἥκιστα μεμνημένος ταῦθ' ὡς ἔοικεν οὐδενός φῆς εἶναι τῶν θείων γνῶσιν οὐδέ ἀπόδειξιν, ἀλλὰ πίστιν μόνην, καὶ οὐδέ τοῦ μεγάλου Παύλου ἀκούεις, ὅς τοῖς ἀπίστοις Ἑλλησι λέγει «φανερὸν εἶναι τό γνωστόν τοῦ Θεοῦ» καὶ ὅτι «γνόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεόν ἐδόξασαν ἢ ἐσεβάσθησαν», οὐδέ τὴν τοῖς πιστοῖς καὶ ἔργῳ τὴν πίστιν ἐπιδεικνυμένοις ἐγγινομένην ἀληθῆ Θεοῦ θεωρίαν, ἣν ἐν (σελ. 528) εὐαγγελίοις μακαρίζει ὁ Κύριος, ἢ πέπονθας ἢ πεπίστευκας, ὅς τῇ πίστει μεγαλυνῶν, καίτοι τῆς πίστεως οὖσαν τέλος ἢ βραβεῖον ἢ βραβεῖον ἀρραβῶνα διὰ τῆς ἀγάπης ἐνεργούμενον· εἰ γάρ πίστις ἐπὶ τῶν θείων μόνη, οὐδ' ἡ θεωρία αὕτη ἀληθής. Εἰ δ' ἀληθής, ὥσπερ οὖν ἐστίν, ἀληθές δέ κακεῖνο, ὅτι «Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε», τοῦτ' ἔστιν ὑπὲρ ἔφημεν ἡμῖς, ὅτι τὰ μὲν τῶν θείων θεωρητά ἐστί, τὰ δ' οὐ.

Σύ δέ οὐδέ τό θελογικόν ἐκεῖνό ποτ' ἀναγνούς ἐπέγνων, «εἷς Θεός, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι», τό μὲν ἄρτι καταλαμβανόμενος, τό δέ ζητούμενος, ποτέ δέ ὅσον ἐστί τυχόν καταληφθισόμενος· «ἔθετο μὲν γάρ σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ», καθά φησιν ὁ ψαλμωδός, ἀλλὰ καὶ «ἔφαναν αἱ ἀστραπαὶ αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ», καὶ οὐδεὶς ἀνεπιγνώμων ἐστί τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ τινες ἐθελοκακοῦντες μὴ εἰδέναι προσποιοῦνται. Καί γάρ «ἡλὶός ἐστι δικαιοσύνης» πᾶσι δαψιλῶς ἐπιλάμπων «πονηροῖς τε καὶ ἀγαθοῖς»· ἀλλ' οἱ μὲν διαίροντες τὰ βλέφαρα, τῆς ζωαρχικῆς ἀκτῖνος ἐμφοροῦνται, οἱ δέ πονηροὶ μύοντες τὰς ὄψεις, μὴδ' ἀμωσγέπως εἰδέναι προσποιοῦνται καὶ τῇ ἐπὶ πλεῖστον ἀνομιλησίᾳ τοῦ φωτός εἰς τὴν κατὰ διάνοιαν πῆρῳσιν ἐκπίπτουσιν, ὃ ἀπὶ τῶν σωματικῶν ὄψεων συμβαίνειν πέφυκεν. Ἐκεῖνος μὲντοι τῇ περιουσίᾳ τῆς λαμπρότητος οὔτε προσιδεῖν ὅλως συγχωρεῖ τινα, διό καὶ ὑπὲρ ἔννοιάν ἐστί, καὶ ταύτη αὖθις τῇ περιουσίᾳ καὶ μέχρι τῶν ἀμυδρῶς ὁρώντων φθάνει καὶ τοῖς ζητοῦσιν ἐπιφαίνεται καὶ αὐτοῖς τοῖς τῶν λογικῶν ἐσχάτοις, ὥσπερ καὶ ὁ αἰσθητός ἡλῖος ἀπὶ τὰς ἀμβλείας ὄψεις ἐνεργεῖ, καίτοι διὰ τό ὑπερβάλλον τῆς λαμπρότητος μὴδὲ προσατενίζειν ὅλως συγχωρῶν τὴν αἴσθησιν.

Καὶ μήν εἰ μὲν καταφατικῶς μόνον ἦν ἀποδεικνύειν, εἶχεν ἂν τινα λόγον ἴσως ἐπ' οὐδενός τῶν θείων εἶναι (σελ. 530) ἀπόδειξιν· ἐκεῖ δέ καὶ ἀποφατικῶς ἀποδεικνύειν ἔνι, τί φῆς; Οὐκ ἀποδείξομεν τὸν πάντων κτίστην μὴδὲν εἶναι τῶν κτιστῶν; Οὐκ ἀποδείξομεν τό ἀγαθὸν μὴδενός αἴτιον κακοῦ; Πρὸς δέ, εἰ μὲν μὴδὲν ἦν τῶν κτισμάτων ὑπὲρ ἀπόδειξιν, καλῶς ἂν εἰπὼν πάντα τὰ θεῖα ὑπὲρ ἀπόδειξιν, μέγα τι φρονεῖς ὡς ὑπὲρ τοὺς ἄλλους μεγαλύνων τὸν Θεόν· ἐπεὶ δέ πολλά καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων καὶ ἡμῖν ἐφικτῶν ὑπὲρ ἀπόδειξιν ὄντα φαίνεται, πῶς ἐντεῦθεν ἔκφανσις ἔσται τῆς θείας ὑπεροχῆς; Τῆς γάρ ἀποδείξεως ἴσμεν βεβαιότεραν φύσει τὴν ἐμπειρίαν οὖσαν, ὥστε καὶ αὕτη ὑπὲρ ἀπόδειξιν, καίτοι πᾶσα καὶ τέχνη καὶ ἐπιστήμη παρ' αὐτῆς ἔχει τὰς ἀρχάς· συνηθροισμένη μὲν ἀπὸ τῶν ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πραγμάτων ἢ τέχνη, ἐπιστήμη δέ παρὰ τῶν ἀεί λεγομένων ὡσαύτως ἔχειν. Ἐπεὶ τοίνυν τοσαῦτα τῶν ὄντων ὑπὲρ ἀπόδειξιν πῶς γοῦν ὑπὲρ ἂν ὃν μεγαλύνεις ὠήθης ὑπὲρ τοὺς ἄλλους καὶ ὑπὲρ ἀπόδειξιν ἀποφηνάμενος τοῦτο; Τίς γάρ μεγαλειότης τοῖς ὑπερκοσμίοις ἀγγέλοις ὑπὲρ τοὺς λέοντας δεδεῖχθαι τὴν φύσιν καὶ τοὺς ἐλέφαντας; Καὶ ἡμεῖς γάρ τὴν φύσιν ὑπὲρ αὐτοὺς οἱ ἐγκόσμιοι καὶ τοσοῦτον ἀποδέοντες τῶν ἀγγέλων ἐκείνων· οὕτω τοίνυν οὐδέ μεγαλειότητα ἂν τις δεῖξαι Θεοῦ τῷ δεῖξαι τοῦτον ὑπὲρ ἀπόδειξιν.

Νῶ γάρ ἄληπτον τό θεῖον καί ὑπέρ τά νῶ ληπτά· πολλά δέ τῶν ὄντων καί νῶ ληπτῶν ἔστιν ὑπέρ ἀπόδειξιν, ὥστε τό θεῖον καί τοῦ ὑπέρ ἀπόδειξιν, οὐ σύ φής, ὑπερβάλλει ἀπαραβλήτοις καί ἀξυμλήτοις ὑπεροχαῖς, καί ὁ μεγαλύνειν ἄγαν οἰόμενος τῷ ὑπέρ τήν ἀριστοτελικήν ἀπόδειξιν τά θεῖα λέγειν ἔλαθεν ἑαυτόν πρός τάναντία χωρῶν. Διόπερ ἡμεῖς διά τῆς τῶν πατέρων ποδηγίας ἀπόδειξιν τοῦ ὑπέρ ἀπόδειξιν εὐρόμενοι τούτου κρείττοντα, ταύτη τε μή πάνθ' ἀπλῶς, ἀλλ' ἔστιν ἅ τῶν θείων θηρώμενοι καί ὑπέρ ταύτην (σελ. 532) τᾶλλο δοξάζοντες, πολλαπλασίως τοῦ κατ' Ἀριστοτέλην ὑπό τῆς σῆς σοφίας λεγομένου ὑπέρ ἀπόδειξιν τό θεῖον ὑπερτιθέαμεν. Ὅρᾳς ὅσῳ τῶν σῶν θεοπρεπέστερα τά ἡμέτερα;

Τί δ' ἡ σή διαλεκτική ἦν μόνην ἐπιβάλλειν οἷει τοῖς θείοις; Οὐ τήν ἐν συλλογισμοῖς μείζω πρότασιν ἀεί καθόλου ἔχει; Ἡ δέ τῶν καθόλου γνῶσις οὐ δι' αἰσθημάτων ἡμῖν ἐγγίνεται; Πῶς οὖν ἐπὶ τῶν ὑπέρ αἰσθησιν εἴη ἄν διαλεκτικός συλλογισμός; Εἰ δέ τις ἐνδοίη δι' ἐπαφῶ νοητῶν συνάγεσθαι τήν γνῶσιν, ἀλλά τά θεῖα καί ὑπέρ νοῦν ἔστι· πῶς οὖν τῶν ὑπέρ νοῦν εἴη ἄν διαλεκτικός συλλογισμός; «Ἀλλά τῷ διαλεκτικῷ», φησί, «συλλογισμῷ ἀδιορίστως πάντα ὑπόκειται, περί πάντα καταγινομένων»· τοῦτο ἔστι δι' ὃ διαλεκτικούς ἡμᾶς ἀντί πιστῶν καταστῆναι ἀξιοῖ, καίτοι τοῦ τῆς ἀποδείξεως ὀνόματος φυγὰς διά τοῦτ' αὐθις γεγωνώς. Ἀλλά ποῖα πάντα, ὦ βέλτιστε; Τά ὄντα πάντως πάντα· τό δ' ὑπέρ τό ὄν πῶς ἄν ἔχοι ὑποκείμενον; Πρός μέν γάρ πάσας τάς μεθόδους ὁδόν ἔχειν τοῦτόν φησιν Ἀριστοτέλης· μέθοδος δέ τῶν ἀκαταλήπτων πῶς, εἴπερ ἡ μέθοδος σύστημα ἐκ καταλήψεων; Οὐ τό ὑποκείμενον δέ μόνον ἀόριστον ἔχει, ἀλλά καί τό ζητούμενον ἐφ' ἐκάστου προβλήματος καί αὐτάς γε τάς προτάσεις ἢ γε κυρίως, ὥς ἄν αὐτός φαίης, διαλεκτική, ὁ δέ ἀληθής θεολόγος, ὠρισμένα ἅπαντα σχεδόν, τό μέν ζητούμενον ἀεί καί ἅπαν, προτάσεων δέ τάς πλείστας, εἰ μή πάσας, ἀμφοτέρω δέ ἐκ τῶν θεοπνεύστων ἢ καί θεοπαραδότων, ὑπέρ ὧν καί ἐνίσταται, δι' ἃ καί τήν οἰκείαν υπόληψιν βεβαιωτάτην ἔχει καί ἀμετάπειστον.

Ἔτι, εἰ διά μέν τοῦ διαλεκτικοῦ συλλογισμοῦ καί τήν τῶν θείων γνῶσιν θηρώμεθα, διά δέ τοῦ ἀποδεικτικοῦ μόνην, ὥς σύ λέγεις, τήν τοῦ κόσμου, κρείττων ἄν εἴη (σελ. 534) ὁ διαλεκτικός τοῦ ἀποδεικτικοῦ· τοῦτο δ' ὁ σός Ἀριστοτέλης οὐκ ἄν ποτε συγχωρήσειεν· οὐ γάρ τό ὑποκείμενον κρείττον καί αὐτό κρείττον· εἰ δέ καί προσθήκην τοῦτ' ἔχει, καί ταῦθ' οὕτω μέγα καί ὑπέρ τό μέγα, καί ἡ προσθήκη τῆς βελτιώσεως ὅσον. Καί μέν δή περί τίνα καταγίνεται ἡ διαλεκτική καί τίνα ἃ ζητεῖ; Οὐχ ὥς ἐν κεφαλαίῳ τέτταρα τά πάντα, γένος, ὅρον, εἶδος καί τό συμβεβηκός; Τό μέν οὖν συμβεβηκός οὐδ' αὐτός ἐπὶ τῶν θείων δέχη· ὅρος δέ πᾶν ἄν εἴη, οὐ μηδέ τό τί ἔστι ζητεῖται; Τοῦ δ' ἀνειδέου εἶδος τί; Γένος δέ ποῖον οὐ μή εἶδος, καί μάλισθ' ὅτι ὄντως ὧν καί μόνος οὐδεμιᾶς οὐσιώδους διαφορᾶς δεῖται πρός τό εἶναι; Τῆς γὰρ πληθύος διαστολῆς δεομένων ταῦθ' ἅπαντά ἐστιν, ἀλλ' ὥς οὐδέν τούτων ὑπάρχον δείξει τό θεῖον· ἀλλ' οὐχ ὥς ὑπέρ ὄν, ἀλλ' ὥς μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν· τῆς γάρ τετρακτύος ταύτης ὑπεραίρον οὐτ' οἶδεν οὔτε παραδίδωσιν· εἰ δ' ὅλως συγχωρήσει τις, τῇ ἀποδείξει τοῦτο δώσει, δι' αὐτῆς γάρ λέγεται μόνης υπόληψις ἀμετάπειστος ἐγγίνεσθαι, ἦν ἡμεῖς ἔχομεν ἐπὶ τῶν θείων.

Ἄλλ' «ἡνάγκασμαί» φησι «τοῖς ἀντιλογικωτάτοις Λατίνοις ἀντιλέγων». Ὅτι μέν οὖν οὐδεμία τις ἐπὶ ἀνάγκη, παντάπασιν δέ μάτην τό «μηδαμῶς ἐπ' οὐδενός τῶν θείων εἶναι δύνασθαι ἀπόδειξιν» ἐκεῖ κεῖται, πρότερον ἐδείξαμεν· εἰ δ' ἄρα καί ἀνάγκη τις ἐπὶ, σιωπᾶν μᾶλλον ἔδει καί ζητεῖν καί παρ' αὐτῶν τῶν ἐν ἡμῖν ἰδιωτῶν, εἰ καί μή τήν γνῶσιν, ἀλλά μή κακοῖς ἀπερισκέπτως ἰᾶσθαι τά κακά, καί

κινεῖν μὲν ἀπὸ τοῦ καμπύλου, ἀλλ' ἐπὶ τό κεκλασμένον αὐθις ἄγειν, καὶ διορθοῦν τοῖς ἐνδιαστροφῶσι τὰ ἐνδιάστροφα, νῦν μὲν δύο λέγοντα ἀρχάς, νῦν δὲ τὴν ἐπὶ Θεοῦ ἐνδεχομένην ἀναιροῦντα γινώσιν, νῦν δέ, ἀλλὰ μηδὲν γε περαιτέρω. Σὺ δὲ τῶν δύο τούτων θάτερον μὲν ἐκκόψας σου τῶν λόγων, (σελ. 536) μετὰ τὰ παρ' ἄλλων σκώμματα καὶ τὴν σὴν διαπεπονημένην σκέψιν ὡς αὐτός λέγεις, οὐδ' οὕτως παραιτῇ μαχόμενος δ' ὑπὲρ ἀμφοτέρων ἐν ὑποκρίσει τῶν ἑτεροφρόνων, χωρεῖς κατὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ τὰς πατρικὰς φωνὰς παρ' ἡμῶν προτεινομένας, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀναιρεῖν ἐπιχειρεῖς καὶ πολλοῖς ἄν' δοίης δεδιέναι μὴ καὶ τὰ πρὸς Λατίνους ὑποκρινόμενος ἡμᾶς προτείνεις. Ἀλλ' ἀναλαβόντες σαφέστερον προεκθώμεθα, τί λεγόντων ἡμῶν τὸν φιλόσοφον πρῶως ἐνεγκεῖν τῶν ἀπεικότων ἦν.

Τῶν θείων τὰ μὲν γινώσκεται, τὰ δὲ ζητεῖται, ἔστι δ' ἃ καὶ ἀποδείκνυται, ἕτερα δὲ ἔστιν ἀνεξερευνήτα πάντῃ καὶ ἀνεξιχνίαστα, μηδαμῶς ἐμφαινομένου τινός ἱχνους τῶν ἐπὶ τό κρύφιον ἐκεῖνο διαβεβηκότων. Ταῦτα βαρέως ἤνεγκεν ὁ φιλόσοφος, καὶ συναγαγὼν ἑαυτὸν ὡς οἶόν τε καθ' ἡμῶν χρῆται τῇ δυνάμει τῶν λόγων, οὐδὲν γνωστόν οὐδὲ ἀποδεικτόν τῶν θείων ἀποφαινόμενος· ἀλλ' ὡς μὲν καὶ τοῖς πατρᾷσιν συνδοκεῖ τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα καὶ τὰ προειρημένα ἱκανὰ δηλῶσαι, τό δὲ καὶ τῶν ἐκείνων θεολογιῶν ἔστιν ἅς ἐπίγραμμα φέρειν τὴν ἀπόδειξιν, τοῦτ' οὐκ οἶμαί τινα τῶν ταύτας στεργόντων ἀγνοεῖν, ὥσθ' ὁ λέγων μὴ εἶναι ἀπόδειξιν ἐπ' οὐδενός τῶν θείων τοῖς πατρᾷσι μᾶλλον ἢ ἡμῖν ἀντιλέγειν ἐγχειρεῖν. Μεταξὺ γάρ τό τῆς ἀποδείξεως τοῦτο κείμενον ἐνὶ δηλοῦν ἑτέραν δεῖξιν· ἐπιγεγραμμένον δὲ πῶς ἂν εἴη, εἰ μὴ κυρίως ἀπόδειξις εἴη τό ὑπογεγραμμένον;

Εἰ δὲ καὶ τὴν τελείαν καὶ βεβαίαν δεῖξιν ἀπόδειξις δηλοῖ, μεθ' ἣν οὐκ ἔστιν ἀληθείας εὔρεσις τελεωτέρα, καθάπερ ἐπὶ τῶν δικαστηρίων ἢ ἀπόφασις, τί τελεώτερον καὶ βεβαιότερον τῶν πατρικῶν ἀποδείξεων ἡμῖν, ὥστε τοῦθ' ἡμῖν κυρίως ἀπόδειξις, διό καὶ ὁ ἱερός καὶ θεῖος φερώνυμος Ἱερόθεος ὑπὲρ τούτους πολλοὺς μαρτυρεῖται τῶν ἱερῶν (σελ. 538) διδασκάλων οὐ «καθαρότητι νοῦ μόνον καὶ ταῖς ἄλλαις ἱερολογίαις, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀποδείξεων ἀκριβείᾳ» καὶ αὐτός δὲ ὁ τὰ τοιαῦτα τούτῳ μαρτυρῶν καὶ τό συνεπτυγμένον καὶ ὑψηλόν τῆς ἐκείνου θεολογίας ὑψηλῶς ἀναπτύξας διττὴν σαφῶς εἶναι διδάσκει τὴν θεολογίαν· «τὴν μὲν μυστικὴν, τελεστικὴν, ἀπόρρητον, ἄρρητον, ἢ δρᾶ καὶ ἐνιδρύει τῷ Θεῷ ταῖς ἀδιδάκτοις μυσταγωγίαις, τὴν δὲ ἐμφανὴ καὶ φιλόσοφον καὶ ἀποδεικτικὴν, ἢ πείθει καὶ καταδεῖται τῶν λεγομένων τὴν ἀλήθειαν». Πῶς οὖν οὐ διαλετικὴν ταύτην, ἀλλ' ἀποδεικτικὴν ὠνόμασεν, ὃ φιλόσοφε, καίτοι μὴ πρὸς τούς πιστοὺς ἀπλῶς οὔσαν, οὐδὲ γάρ πειθοὺς οὗτοι δέονται;

Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ μὴ σαφῶς οὕτω παρ' αὐτῶν ἐγγεγραμμένον τε καὶ ἐπιγεγραμμένον ἦν, τὰ γοῦν τῆς ἀντιρρήσεως καὶ οὕτω πρὸς ἐκείνους ἀναφέρεται σαφῶς. Ὡς γάρ εἰ τις τῷ ταῦτόν καὶ ἕτερον καὶ μέγα καὶ μικρόν εἰπόντων τὸν Θεόν κάπῃ τῶν παραπλησίων εὐσεβῶν ἐκ τῶν ἐναντίων συντιθέντι τὰς θεωνυμίας ἀντιλέγειν ἐγχειροίη, λέγων «ὁ ἐν πᾶσι πάντα διὰ τὴν σωτηρίαν ἐκάστου γινόμενος, καὶ τοῖς πρὸς αὐτόν ἐπιστρέφουσι πολυτρόπως τε καὶ καταλλήλως ἐπιδιδούς ἑαυτόν καὶ πολυειδῶς ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν ὁμοιούμενος, πῶς ὁ αὐτός ἂν εἴη, καὶ αὐθις ὁ ἀπήλικος, ὁ ἐν πᾶσι χωρῶν, ὁ παντός ἐκβεβηκῶς ὄγκου πῶς μέγας;» ὥσπερ οὖν ὁ ταῦτα λέγων οὐχ ἀπλῶς ἐρίζει πρὸς τὸν ταῦτόν ἢ μέγαν τὸν Θεόν εἰπόντα ἀλλὰ τὴν ἱεράν ἀνίστησι Γραφὴν αὐτὴν καθ' ἑαυτῆς (καὶ τό ἕτερον γάρ ἐπὶ Θεοῦ καὶ τό μικρόν παρ' αὐτῆς λεγόμενον πάλιν τὸν αὐτόν ἀνατραπήσεται τρόπον· τό γάρ πάντα ὑπερβάλλον καὶ πάντων ὑπερεκτεινόμενον τῷ λέγοντι ὡς τὰ μὲν τῶν θείων

ἡμῖν ἐκφάναις, ὁ κτὰ πᾶσαν ἐξουσίαν ὅ,τι ἂν ἐθέλοις λέγων, καί μάρτυρα ἡμῖν σοι παρέξεις θαυμαστόν λέγοντα· «Θεόν νοῆσαι μέν χαλεπόν, φράσαι δέ ἀδύνατον». Ἀλλ' εἰ τοῦθ' οὕτω σοι δοκεῖ, τί τε ἐκεῖνο ὅπερ οὐκ οἶδ' ἢ τοι περί σου τοῦ ἢ κατά σου τοῦ προοιμιαζόμενος πρὸς τοὺς Λατίνου γράφεις, ὅτι «πλεῖω λέγεις ἢ νοεῖς»; Ἐγὼ δέ οὐ μόνον ὅτι ἔστι δημιουργὸς κατανοῶ ἐκ τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ καὶ ὅτι εἷς ἐστι καὶ νοῶ καὶ ἀποδείκνυμι· πάντα γάρ ὁρῶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς βουλήσεως καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως δεόμενα γενέσθαι ἐκ μὴ ὄντων· μία δέ βούλησις ἅμα καὶ σοφία καὶ δυνάμις μιᾶς φύσεώς ἐστιν· εἷς ἄρα τῇ φύσει ὁ δημιουργὸς Θεὸς ἡμῶν.

Πάλιν ἀνάλαβέ σου τὰ ἀμυντήρια, προβαλοῦ τοὺς Ἀριστοτέλους τοῦ σοῦ κανόνας, ἐρώτα τὰς πεύσεις τὰς ἀμφικρήνους, μικρόν δ' ὅμως μείνον καὶ ταῦτά σοι προθήσομεν εἰς ἐξέτασιν. Νῦν δ' ἴδωμεν διὰ τίνων κατασκευάζει μηδαμῶς εὐλογον εἶναι τὸν Θεόν ἕνα λέγεσθαι. «Κατὰ μετοχήν» φησιν «οὐκ ἔστι, καθ' ὕπαρξιν οὐκ ἔστι, κατ' αἰτίαν οὐκ ἔστιν ἕν· κατ' οὐδένα ἄρα τρόπον ἔστιν ὁ Θεός ἕν». Τὴν μὲν οὖν μετοχήν καὶ ὕπαρξιν παρεῖναι μοι δοκῶ· τό μὲν γάρ οὐδεὶς ἠγνόησεν ὅτι μὴ κατὰ μετοχήν ἔστι τι Θεῶ, τό δέ οὐδεὶς ἐζήτησε τί ἐστι καθ' ὕπαρξιν Θεός. Κατ' αἰτίαν δέ πῶς οὐκ εὐλογον ἕνα τὸν Θεόν λέγεσθαι οὐκ ἔχω συνιδεῖν, οὐ μόνον ὅπως οὐκ εὐλογον, ἀλλ' οὐδ' ὅπως ἐτόλμησεν εἰπεῖν, σαφῶς τοῦτο τῶν ἀγίων διαγορευόντων. Ἀλλ' εἰ κατ' αἰτίαν τὸν Θεόν ἕν οὐκ εὐλογον εἰπεῖν, οὐδέ τοῦ ἑνός αἴτιος ἔσται, καὶ γάρ ὢν ἐστιν αἴτιος, ἀπὸ τούτων ἔχει τὰς προσηγορίας· εἰ δέ τοῦ ἑνός οὐκ ἔστιν ὁ Θεός αἴτιος, οὐδενός τῶν ὄντων ἐστὶν αἴτιος· τῷ γάρ εἶναι τό (σελ. 546) ἕν, πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα, καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον ἕν ἐστιν ἢ γένει ἢ εἴδει ἢ ἀριθμῷ, καὶ οὐδ' ἂν πολλὰ ἕκαστον αὐθις τούτων εἴη τῇ κατ' αὐτὰ διαφορᾷ, εἰ μὴ τό ἕν εἴη· τό γάρ ἕν ἐστι στοιχειωτικόν καὶ συνεκτικόν καὶ συστατικόν ἀπάντων. Ὡσθ' ὁ τοῦ ἑνός μὴ ὢν αἴτιος οὐδενός ἐστιν αἴτιος.

«Ἀλλ' εἰ ὡς αἰτίος» φησὶ «τοῦ ἑνός ἕν ἐστιν ὁ Θεός, οὐ μᾶλλον ἕν ἢ πολλὰ, καὶ γάρ καὶ τῶν πολλῶν αἴτιος». Παρίημι τοίνυν λέγειν ὡς τοῖς μὲν πολλοῖς οὐ συναιρεῖται τό ἕν, τῷ δέ ἐνὶ τὰ πολλὰ, καὶ ὡς ὁ Θεός ἐν τῷ ἐνὶ μένων καὶ τὰ πολλὰ προάγει, καὶ οὐ προάγει μόνον, ἀλλὰ καὶ γινώσκει, τοῦ ἐνιαίου μὴ πληθυνομένου τὰς ἐν τοῖς πλήθεσι διαφορὰς· ἀλλ' εἰ μὴ μᾶλλον ὁ Θεός ἕν ἢ πολλὰ, διατί εἷς μὲν Θεός λέγομεν, πολλοὶ δέ οὐ λέγομεν; Διατί δέ πολυώνυμον αὐτόν καλοῦμεν, ἀλλ' οὐ τοῖς ὀνόμασι συνδιαίρουμεν; «Ἀλλ' οὐκ εἰπόν» φησιν «οὐ μᾶλλον ἕν ἢ πολλὰ, ἀλλ' οὐ μᾶλλον ἕν ἢ οὐχ ἕν». Εἰ οὖν ἔστιν, οὐχ ἕν δέ ἐστι, πολλὰ ἂν εἴη.

«Πῶς οὖν», φησὶ, «Διονύσιος ὁ μέγας περί τοῦ Θεοῦ φησιν ὡς οὔτε ἕν ἐστιν»; Ἀλλ' οὐκ ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ ἑνός, ὃ βέλτιστε· παράγγελμα γάρ ἐστιν αὐτοῦ μὴ οἶεσθαι τὰς ἀποφάσεις ἀντικειμένους εἶναι ταῖς καταφάσεσιν ἐπὶ Θεοῦ. Σύ δ' ἐπ' ἀναιρέσει τοῦ ἑνός προφέρεις τό οὐχ ἕν, τὴν ἀσυνείκαστον ἐκείνην αἰτίαν προστιθείς ὡς εἰ κατ' αἰτίαν ἔστιν ἕν, καθ' ὕπαρξιν οὐκ ἔσται ἕν, ὥστε φησὶν «οὐ μᾶλλον ἕν ἢ οὐχ ἕν». Τί δὴ σοι βούλεται τό καθ' ὕπαρξιν τοῦτο, ὃ διαλεκτικὸν σύ καὶ ἄφυκτε; Εἰ μὲν γάρ τό ἀπλῶς εἶναι, πῶς τό κατ' αἰτίαν ἕν οὐκ ἔσται αὐθις οὐδαμῶς ἕν; Αὐτῷ γάρ τῷ εἶναι ὁ Θεός ἕν ὑπὲρ τό ἐν τοῖς οὖσιν ἕν καὶ τοῦ ἐν τοῖς οὖσιν ἑνός αἴτιος καθίσταται, ἀκλίτως ἴν' οὕτως εἴπω ἑαυτόν ἐπιδιδούς καὶ τῆς οἰκείας ἐνότητος ἀγαθότητι μεταδιδούς καὶ ἀμεθέκτως μετεχόμενος. Εἰ δέ τό καθ' ὕπαρξιν τοῦτό σοι βούλεται ὅτι οὐκ ἔστιν οὐσία τοῦ Θεοῦ τό (σελ. 548) ἕν καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εὐλογον ἕνα λέγειν τὸν Θεόν, οὐδ' ὁ ἥλιος λοιπὸν εἷς ἐστιν, ἐπεὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ τό ἕν οὐσία· εἰ δέ κατὰ μετοχήν τοῦ αὐτοενός εἷς ἐστιν ὁ ἥλιος, οὐ μᾶλλον εἷς ἢ οὐχ εἷς, ἐπεὶ καθ' ὕπαρξιν οὐκ ἔστιν εἷς.

Τό αὐτό δέ καί ἐπὶ πάντων ὅσα τοῦ ἑνός μετέχει, καί μάλα γε εἰκότως. Εἰ γάρ τό αὐτοέν οὐ μᾶλλον ἔν ἢ οὐχ ἔν κατά τήν σήν σοφίαν, πολλῶ μᾶλλον ὅσα τῷ μετέχειν τούτου ἔν ἐστιν· οὐκ ἐπὶ τοῦ ἑνός δέ μόνον, ἀλλά καπὶ τῶν δύο ἢ τριῶν καί παντός ἀριθμητοῦ· τοῦ γάρ ποσοῦ μηδέποτε οὐσίας ὄντος, τά δύο οὐ μᾶλλον δύο ἢ μή δύο· καί γάρ εἰ κατ' ἀριθμόν δύο, ἀλλά καθ' ὕπαρξιν οὐ δύο πάντως. Ὡστε οὐ τόν Θεόν οὐχ ἔν ἀπέδειξεν ὁ φιλόσοφος, ἀλλά τό ἔν οὐκ ὄν, εἴπερ οὐ μᾶλλον ἔν ἢ οὐχ ἔν, καί ἀπλῶς πάντα ἀριθμόν ἀνείλε. Τοῦτο δέ ἐστίν, ἵνα κατά τήν αὐτοῦ φῶμεν ἐπιστήμην, παραλογισμός, ὁ παρά τήν τοῦ ἐλέγχου ἄγνοιαν, ὧ καί θεολογῶν ὁ γεννάδας χρήται, δι' οὗ καί σοφισάμενος, πάντα ἀριθμόν ἀνείλε (οὐ γάρ κατά τό αὐτό ἔν τε καί οὐχ ἔν), ραδίως δ' ἂν οὕτω τις καί ἕκαστον τῶν ὄντων μή μᾶλλον ὄν ἢ μή ὄν ἐλέγξειεν.

Οὐ μήν ἀλλ' εἰ καί τῶν ἄλλων πάντων κατεψεύσατο, εἰς γάρ ἐπιλάμπει ἡλιος ἡμᾶς, πλείου δέ φωστήρες, πλείστοι δέ ἀστέρες, ἀλλ' ἑαυτοῦ γε ἔνεκα οὐκ ἔψευσται· εἰς γάρ ὢν, οὐχ εἰς ἐστι ταῖς διαλέξεσιν, ἀλλ' ἄλλος καί ἐναντίος ἑαυτῷ. Ὁ γάρ ἐνταῦθα μή καθ' ὕπαρξιν ἔν εἶναι τόν Θεόν ἰσχυριζόμενος, ἀκούσατε τί λέγει ἀνωτέρω· «ἅ ἐστι ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τά καθ' αὐτό αὐταῖς λεγόμενα, ταῦτα καί τῷ Θεῷ τά περί αὐτόν λεγόμενα ὑπάρχει· οὐ γάρ ἐνδέχεται εἶναί τε καί μή· εἴ τις οὖν ἔροίτο σε», φησί, «ταῦτα ἅ φῆς περί Θεόν εἶναι ἀνυπόστατά ἐστιν ἢ μετέχει τινός ὑπάρξεως; καί εἰ τοῦτο, οὐσίαι εἰσὶν (σελ. 550) ἢ συμβεβηκότα; πῶς ἐκφεύξῃ τό καί μή οὐσίαν θείαν ἀποδεικτὴν λέγειν»;

Τί οὖν ἐστίν ὁ φησιν; Ἐπειδὴ πᾶν ἢ οὐσία ἢ συμβεβηκός, τά δέ περί Θεόν συμβεβηκότα οὐκ εἰσιν, οὐσίαι ἄρα τοῦ Θεοῦ εἰσιν· εἰ οὖν τούτων τί τις φαίη γινώσκειν, καί τήν οὐσίαν ἄρα λέγει τοῦ Θεοῦ γνωστήν εἶναι καί ἀποδεκτὴν. Ὁ γοῦν μηδέν εἶναι λέγων τόν Θεόν καθ' ὕπαρξιν, πάντα νῦν αὖθις λέγει τοῦτο εἶναι καθ' ὕπαρξιν τῷ συμπεριληπτικῷ τῆς διαιρέσεως ἀναγκαίως πρὸς τοῦτο συνωθῶν ἡμᾶς ὥς γ' οἶεται. Ἐνῆν μὲν οὖν δεῖξαι ὥς οὐδέ τά ὄντα πάντα τῇ διαιρέσει ταύτῃ συμπερικλείεται· εἰ δέ καί συμπεριβάλλεται, οὐδ' οὕτως ἀνάγκη τό ὑπέρ τό ὄν συμπεριελῆφθαι τῇ τῶν ὄντων διαιρέσει· ὑποστάτης γάρ κατά τόν μέγα Διονύσιον τούτων ἐστίν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐχ ὑπὸ τούτων συνέστηκεν αὐτός, οὐδέ τι συντελοῦσι τά περί Θεόν εἰς τό εἶναι τό Θεόν, οὐδέ γνωστή ἐστίν αὐτοῦ ἡ φύσις, ἵνα καί διαφοράν οὐσιώδη σχοίη, καθά καί Βασίλειος ὁ μέγας λέγει. Κυρίως γάρ ὢν καί προῶν καί μόνος ὢν καί ἀπλῶς καί ἐνιαίως ὢν, διαφορᾶς οὐδεμιᾶς δεῖται εἰς τό εἶναι· τοῖς γάρ μετ' ἐκείνον πολλοῖς οὐσι δεῖ διαστολῆς· οὐκοῦ οὐσίαι Θεοῦ τά περί τόν Θεόν, ἀλλ' αὐτός ἐστίν οὐσία τῶν περί αὐτόν.

Ἡ μὲν ἐστίν αὐτός οὐσία, ἄρρητός τε καί ἀπερινόητος, ἢ δέ ἐστίν οὐσία τῶν ὄντων, καί ζωὴ τῶν ζώντων καί σοφία τῶν σοφιζομένων καί ἀπλῶς πάντων τῶν τοῦ εἶναι καί τοῦ εἶναι μετεχόντων ὀντότης, ἵν' οὕτως εἴπω, καί δύναμις καλλοποιός, καί νοεῖται καί λέγεται καί ἀποδείκνυται, εἰ καί μή ἐφ' ὅσον ἐστίν. Εἰ δέ καί ὑπάρξεως τινος μετέχει τά περί Θεόν, οὐχ ὥς οὐσίαι, οὐδ' ὥς ἀνυπόστατα, καθάπερ δικαιοῖς αὐτός, ἀλλ' ὥς ἐνέργειαι οὔσαι τοῦ Θεοῦ· εἰ δέ τά τῶν ἐνεργειῶν ἀποτελέσματα τις εἴποι, καί τούτων οὐσίαι μὲν ἔστιν ἅ, θεῖαι δ' οὐ μένου. Οὐ μή, (σελ. 552) ἀλλ' ἵνα τό πλῆθος ἀφῶ τῶν παρ' αὐτοῦ θείων οὐσιῶν λεγομένων, ὥς μή καί αὐτός πλήθει περιπέσω λόγων, εἰ τά περί Θεόν λεγόμενα τοῦ Θεοῦ ἐστίν οὐσίαι, περί Θεόν δέ λέγεται καί τά κτίσματα, ὥς πολλαχοῦ τῆς ἱερᾶς εὐροι τις ἂν Γραφῆς, κτιστὴ ἔσται κατ' αὐτόν ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ.

Καί μήν τό σοφόν καί ἀγαθόν καί τό φῶς καί ἡ ζωὴ καί ὅσα σχεδόν λέγεται περί αὐτόν δι' ὀνομάτων προαγόμενα, πῶς ἂν οὐσία εἴη, τῶν ὀνομάτων, εἴ τις ἐξετάσειε,

μηδ' ἐφ' ἡμῶν οὐσιῶν ἀλλ' ἐνεργειῶν δηλωτικῶν γε ὄντων; Πῶς ἂν οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὰ ὀνόματα οὐσίαν φαίη τις, ὅπου γε οὐδ' ἂν λόγος εὐρεθείη σημαντικός τῆς ὑπερουσιότητος ἐκείνης; Ὅσοι γάρ τῆς ὄντως ἀληθείας εἰσὶν ἐρασταί οὐ θεμιτόν οἶονται ὑμνεῖν τὴν ὑπερουσιότητα τὴν θαρραλικὴν οὔτε ὡς λόγον ἢ δύναμιν ἢ ζωὴν ἢ οὐσίαν ἢ ἀγαθότητα, ἀλλ' ὡς παντός ὀνόματός τε καὶ πράγματος ὑπεροχικῶς ἀφειμένην ἀλλ' ἐπεδήπερ αὕτη πάντων ἐστὶν αἰτία, ἐκ πάντων τῶν αἰτιατῶν αὐτὴν ὑμνητέον, ἐπεὶ καὶ περὶ αὐτὴν πάντα καὶ αὐτῆς ἔνεκεν, ὡς Διονυσίῳ τε τῷ μεγάλῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ αἰῶνος ὑμνολόγοις αὐτῆς. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ αὐτὴν πάντα τὴν θαρραλικὴν ὑπερουσιότητα, τὰ δὲ περὶ αὐτὴν οὐσίαι θεῖαι κατὰ σέ, πάντα ἄρα θεῖαι οὐσίαι κατὰ σέ εἰσιν.

Ἔτι, ἐπεὶ μὴ μόνον αἱ θέσεις, ἀλλὰ καὶ ἀφαιρέσεις τῶν περὶ Θεόν εἰσιν, ἔσονται καὶ αὗται θεῖαι οὐσίαι κατὰ σέ, καίτοι μὴ πεφυκυῖαι δηλοῦν ὃ ἐστίν, ἀλλ' ὃ μὴ ἐστίν. Ἀλλ' εἰ μὴ αὗται, καίτοι μᾶλλον τῶν περὶ Θεόν θέσεων ἀρμόττουσαι Θεῷ, πῶς ἄρ' αἱ θέσεις εἶεν ἂν οὐσίαι θεῖαι; Πῶς δὲ καὶ ἅ ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τὰ καθ' αὐτό, ταῦτα Θεῷ τὰ περὶ αὐτόν ἐστιν; Ἐπεὶ φησὶ «μὴ ἔστιν εἶναί τε καὶ μὴ». Τίς ἡ νέα αὕτη καὶ παράδοξος θεογνωσία; Τό γάρ καθ' αὐτό τινι ὑπάρχον οὐκ ἔνι (σελ. 554) κατ' ἔνι κατ' οὐδένα τρόπον μὴ εἶναι τοῦτο ἐκεῖνο. Οἶον τί λέγω; Καθ' αὐτό ὑπάρχει τῷ ἀνθρώπῳ τό εἶναι λογικόν· οὐκ ἔνι γοῦν τόν ἄνθρωπον μὴ εἶναι λογικόν. Τῶν δὲ περὶ Θεόν λεγομένων, ζωὴ τε καὶ οὐσία καὶ δύναμις, ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων ὑπερεξηρημένος ὑπάρχει ὁ Θεός καθ' ὑπεροχὴν μὴ εἶναι ταῦτα λέγεται, καὶ τοῦ εἶναι ταῦτα τό μὴ εἶναι θεοπρεστέστερόν τε καὶ ἀληθέστερον· οὐκ ἄρα τῷ Θεῷ τὰ περὶ αὐτόν ἅ ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τὰ καθ' αὐτό. Οὐ μόνον δὲ τὰ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα λέγεται ἅμα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ καὶ τάναντία· «φῶς γάρ ὡς ἱμάτιον» λέγεται περιβληθῆναι καὶ «φῶς οἰκεῖν ἀπρόσιτον», ἀλλὰ καὶ «ἔθετο σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ» καὶ «γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ»· ταῖς δὲ ἄλλαις οὐσίαις οὐκ ἔνι καθ' αὐτό τὰ ἐναντία εἶναι τῶν ἀδυνάτων ἄρ' εἶναι τῷ Θεῷ τὰ περὶ αὐτόν ἅ τὰ καθ' αὐτό τοῖς ἄλλοις.

Ἔτι τῶν περὶ τόν Θεόν τὰ μὲν μᾶλλον λέγεται, τὰ δ' ἥττον, καὶ ἐπὶ τῶν θέσεων, μᾶλλον γάρ ζωὴ ἢ αὖρα, καὶ ἐπὶ τῶν ἀφαιρέσεων, εἰ καὶ ἀντεστραμμένως, μᾶλλον γάρ οὐκ αὖρα ἢ οὐχὶ ζωὴ· καὶ αἱ ἀφαιρέσεις δὲ πᾶσαι τῶν θέσεων πασῶν μᾶλλον προσήκουσι Θεῷ. Τῶν δὲ καθ' αὐτό ταῖς ἄλλαις οὐσίαις οὐδὲν μᾶλλον καὶ ἥττον πρόσεστιν αὐταῖς, οὐδέ γάρ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος ζῶον ἢ λογικόν· ἐπεὶ γάρ οὐδ' οὐσία μᾶλλον οὐσίας οὐδ' οὐσιῶδες ἕτερον ἑτέρου μᾶλλον. Καὶ μὲν δὴ τετραχῶς τοῦ καθ' αὐτό λεγομένου, καὶ οὐδένα τρόπον τὰ περὶ Θεόν ἂν εἴη καθ' αὐτό· οὔτε γάρ δι' αὐτὰ τό θεῖον, καὶ γάρ ἀναίτιον, οὔτε ἐν τῷ λόγῳ ταῦτα τῷ τί ἐστι Θεός, δεικνύντι, καὶ γάρ οὐδ' ἐφεῖται ζητεῖν ὅλως τί ἐστι Θεός, ἀλλ' οὐδέ τό θεῖον ἐν τῷ λόγῳ ἂν αὐτῶν ληφθείη, καὶ γάρ ὑπὲρ ἔννοιαν τό θεῖον. (σελ. 556) Αὐθυπόστατα δὲ πῶς ἂν εἴη, μέχρις ἂν καθ' ὑποκειμένου πως λέγοιτο καὶ τό εἶναι περὶ τι μὴ ἀποβάλλοι; Διατί δὲ καὶ μὴ καθ' αὐτό αὐτὰ φαμεν Θεῷ ἀλλὰ περὶ Θεόν; Ἐπεὶ δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν φησι γινώσκειν τόν Θεόν ἡμᾶς, συμβήσεται κατὰ τόν τοῦ φιλοσόφου λόγον οὕτω γινώσκειν ἡμᾶς τόν Θεόν, ὡς καὶ τὰς ἄλλας οὐσίας γινώσκομεν· ἐκ γάρ τῶν καθ' αὐτό αὐταῖς ὑπαρχόντων γινώσκομεν αὐτάς, ταῦτα δὲ Θεῷ τὰ περὶ αὐτόν ἐστι λεγόμενα ἐξ ὧν αὐτόν γινώσκομεν.

Ἔτι, εἰ ὁ Θεός γινώσκει ἑαυτόν ἢ ἐστι, τὰ δὲ περὶ Θεόν αὐτῷ ἐστίν ἅ ταῖς ἄλλαις οὐσίαις τό καθ' αὐτό, ἡμεῖς δ' ἐκ τῶν περὶ αὐτόν γινώσκομεν αὐτόν ἢ ἐστι, καὶ ἡμεῖς

θεολογικῶς καί αἱ ἀρχαί τῆς θεολογίας δεικνυνται, εἰ μή ἄρα πρὸς Ἑλληνας ἡμῖν ὁ λόγος εἴη.

Καπὶ τούτων δέ ἐπ' ὀλίγον τὰ εἰκότα καταλλήλως αὐτοῖς προχειρισάμενοι, τὰς τῶν θαυμάτων ἔπειτα προδείξομεν ἀνάγκας, ἀφ' ὧν ὅτι ἄν συμπερανθεῖ θεολογικῶς ἔσται ἀποδεδειγμένον. Ἄ δὴ σύ περὶ τῶν θείων διατελεῖς συλλογιστικῶς δεικνύων, εἰ μὲν ἐκ τῶν θεολογικῶν ἀρχῶν, ἀπόδειξις ἄρα τό δειχθέν, ἐκ γάρ ἀποδεικτικῶν καί κατὰ σέ δέδεικται ἀρχῶν, εἰ δέ μή ἐκ τῶν τοῖς πατράσιν εἰρημένων, οὐδαμόθεν ἔξει τό πιστόν. Ὡστ' οὐχ ὅπως οὐκ ἀποδεικτικῶς δεικνύεις, ἀλλ' οὐδέ διαλεκτικῶς· σοφιστικῶς οὖν εἶπερ συλλογιστικῶς· οὕτω κατ' αὐτός σαυτοῦ ἡγωνισμένος ἔχεις.

Ἄ δὴ τούντεῦθεν αὐχεῖς σαυτόν ἐξαίρων ταῖς μαγαληγορίαις ὡς τό ἐν λόγοις κράτος ἔχοντα, παρεῖναί μοι δοκῶ. Καί γάρ ὥσπερ ἀνωτέρω τάναντία τῆς οἰκείας (σελ. 562) θέσεως ἔλαθεν παθών, οὕτω δὴ κάνταῦθα ἀποδεικτικώτατον ἅμα καί θεολογικώτατον θέλων δεῖξαι σεαυτόν, τῶν περὶ τὰ τοιαῦτ' ἀμυήτων εἰς ἐφάνης· τήν τε γάρ ἀντιστροφὴν, ἣν ἐξ ἀνάγκης αἱ πλείους προτάσεις ἔχουσι τῶν θεολογικῶν συλλογισμῶν, ἔστιν ὧν ἐξισαζόντων ὅρων διὰ τό μοναδικώτατον τοῦ προκειμένου, καί αὐθις τῶν ἐν ταῖς ἀποδείξεσιν αἰτίων ὅσα ἅμα, εἰ καί τρόπον ἕτερον, ἀγνοῶν παντάπασιν ἐδείχθη, καί ὅτι τὰ ἐλάττω τῶν αἰτημάτων οὐκ ἐλάττω, ὅταν μή καί δυνάμει ἢ ἐλάττω, καί ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἢ ἐξ ἐλαττόνων αἰτημάτων ἀπόδειξις φέρεται τό κρεῖττον, ἀλλὰ βελτίων αὐτῆς ἢ ἐκ πλειόνων, ὅταν γνωριμωτέρας ἔχη τὰς προτάσεις. Ταῦτα μὲν οὖν καί ὅσα μεταξύ τούτων ἐν οὐ παικτοῖς παίξεις κατὰ σεαυτοῦ παρήσω· κλέψειεν γάρ ἄν οὐδεμίαν, ὡς οἶμαι, ἀκοήν, κἂν κλέψωσιν, οὐδεὶς μοι λόγος.

Δι' ὅδε τί δόξειας ἄν λέγειν; «Διὰ μέσου δείκνυσιν ὁ ἀποδεικτικός, καί τούτου αἰτίου· πλημμελές δέ λίαν αἴτιον εἶναι οἶεσθαί τι, δι' ὃ τό Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· πῶς οὖν σύ τό φύσει ἐξ αὐτοῦ εἶναι ὡς αἴτιον ἄν θείης»; Οὗτος μὲν οὖν ὁ λόγος οὐ τὴν ἀπόδειξιν μόνον, ἀλλὰ καί τούς σου, ὦ φιλόσοφε, καί πάντας ἀπλῶς τούς τε ὄντας τούς τε ἐσομένους περὶ Θεοῦ συλλογισμούς ἀσυλλογίστους δείκνυσι καί πλεμμελεῖς· χωρὶς γάρ μέσου, καί τούτου τοῦ συμπεράσματος αἰτίου, συλλογισμός οὐκ ἔστιν ἀσφαλής· ἄν δέ τό μέσον φερωνύμως ἔχη μέσον, κατὰ σέ λίαν ἔσται περὶ τό θεῖον πλημμελής.

Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀφῶμεν. Ἐρωτῶ δέ σε τόν μόνον ἀσφαλῆ θεωρήμονα· ἐκ Θεοῦ καί ἡμεῖς («τὰ γάρ πάντα» φησιν «ἐκ Θεοῦ»), ἐκ Θεοῦ καί ὁ μονογενής· υἱοῖ Θεοῦ καί ἡμεῖς («εἶπα γάρ» φησι «θεοὶ ἐστε καί υἱοὶ ὑψίστου πάντες») Υἱός Θεοῦ καί ὁ μονογενής· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἐκ (σελ. 564) Θεοῦ τε καί υἱοῖ Θεοῦ Πατρός, Υἱοῦ καί Πνεύματος· ἐν γάρ τοῖς τρισὶ τούτοις ὁ ὑψίστος ἡμῖν ἐγνώσθη· καί τοίνυν ἐκ τούτων μὲν ἡμεῖς, ὁ δέ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός· ἔστι δὴ τι αἴτιον δι' ὃ ἡμεῖς μὲν ἐκ τῆς τρισυποστάτου θεότητος, ὁ δέ Υἱός ἐκ μόνου τοῦ Πατρός; Εἰ μὲν οὐκ ἔστι, καί ἡμεῖς λοιπόν ἀναιτίως ἐκ Θεοῦ, εἰ δέ δι' αἰτίαν, τὴν ἀγαθότητα τὴν θείαν δι' ἣν ἡ κτίσις καί ἡ ἐν τοῖς κτίσμασι χάρις· ταῦτα δέ κοινὰ Πατρός, Υἱοῦ καί Πνεύματος· τό τε γάρ εἶναι καί τό εἶναι πᾶσιν ἐκ Πατρός δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι· εἰ τοίνυν χάριτι Θεοῦ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό μή κατὰ χάριν, ὃν δέ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ, τό μή κατὰ χάριν, ὃν δέ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς ἄλλως γε ἢ φύσει; Τό δέ φύσει τοῦτο οὐδέν ἕτερόν τι δείκνυσιν ἢ τόν Πατέρα μόνον αἴτιον τῶν ἀχρόνως ἐξ αὐτοῦ προβαλλομένων· πῶς οὖν τοῦτο λέγειν πλημμελές; Ἀλλ' εἰ καί τό φύσει τοῦτο αἰτίον τις εἴποι, οὐδέ τοῦτο πλημμελές· τῷ τε γάρ Πατρί συναπτόμενον, ἐκεῖνον αὐτόν δείκνυσι τό αἴτιον, τῷ τε

Υἱὼ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ταῦτ' αὐτά αἰτιατά· οἷον “διατί ὁ Πατήρ, Πατήρ κυρίως τοῦ Υἱοῦ; διότι φύσει ἐστὶ Πατήρ ἐκείνου”. Ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὁμοίως.

Ἐπειτα οὐδ' ὁ τρόπος τῆς ὑπάρξεως, ἀλλ' ὁ τῆς οἰκειότητος ἐντεῦθεν δεικνύμενός ἐστιν. Οὐκ οὐν πλημελές ἐνταῦθ' αἷτιον «τό τὴν οἰκειότητα δηλοῦν» εἰπεῖν, «τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως ἀρρήτου φυλαττομένου», καθάπερ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος πρὸς Σεραπίωνα τὸν θεῖον γράφει, διευκρινῶν αὐτῷ πῶς ἐκ Θεοῦ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οὕτω τοῖς ἐν Πνεύματι λαλοῦσι περὶ Πνεύματος ἀκριβῶς ὁμολογεῖ τὰ ἡμέτερα. Ταύτη μὲν οὖν ταῦτ' ἐχέτω.

Περὶ δὲ ἀφῆς καὶ ἐπιστήμης, ὅπως ἐπὶ τῶν θείων γίνεται, εἰρήκαμεν ἀρχόμενοι· τοῦ δὲ μεγάλου Διονυσίου καταψεύδεται σαφῶς λέγων αὐτόν λέγειν «μηδὲ τῇ σκιᾷ τῆς τοῦ Θεοῦ σκιᾶς ἐντυχεῖν» (σελ. 566) ἐντυχεῖν τοὺς θεόπτας τῶν πατέρων, τούτοις τε κἀκείνῳ οἶα τις ψευδομάρτυς ἀναιδῶς ἐπανιστάμενος καὶ δι' ἐκείνων πολεμῶν ἡμῖν, μᾶλλον δ' ἵν' ἀληθέστερον εἴπων, σὺν ἐκείνοις· αὐτός γάρ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ τὸ πῦρ καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὸ ὕδωρ καὶ τὴν γῆν ἐμφανεῖς τύπους ἔχειν λέγει τῆς θεαρχικῆς ιδιότητος, καὶ ὁ μὲν μείζων τῶν μεγάλων τούτων Παῦλος «τὰ ἀόρατά» φησι «τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης». Εἰ δὲ μὴ χαρακτηρὰ τινα τοῦθ' ἐκεῖθεν ἴσχει, πῶς ἂν ὀρῶτο τοῖς ποιήμασιν ἐκεῖνα; Καὶ αὐτά μὲν οὖν τὰ τῶν κτισμάτων ἄψυχα ἐμφανεῖς τύπους ἔχει τοῦ Θεοῦ· τῶν δ' ἐν αὐτοῖς λογικὴν ψυχὴν νοερὰν ἐχόντων οἱ τοὺς ὁμοφυεῖς πάντας τῇ θεωρίᾳ ὑπερακοντίσαντες οὐδέ 'σκιάν σκιᾶς' ἔχουσι Θεοῦ;

Καὶ ὁ μὲν νόμος σκιάν εἶχε τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅτε δ' ἡ χάρις ἐπέφανε καὶ ἡ ἀλήθεια ἦλθε, τῶν εὐδοκιμησάντων κατ' αὐτὴν ἡ θεοπτία οὐδέ σκιά σκιᾶς ἐστι; Καὶ ὁ μὲν ἀπόστολος κοινῇ πᾶσιν «ἢ οὐκ ἐπιγινώσκετέ» φησιν «ὅτι Χριστὸς οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, εἰ μὴ τι ἄρα ἀδόκιμοί ἐστε;», σὺ δὲ φῆς ὡς οἱ τῇ θεωρίᾳ ὑπεραναβεβηκότες οὐδέ σκιά σκιᾶς ἐντυχάνουσι; Καὶ τὸ μὲν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κράζει ἐν ταῖς καρδίαις τῶν διὰ καθαρότητα ἡξιωμένων «ἀββᾶ ὁ Πατήρ», σὺ δὲ ταύτην τὴν «ἐπίγνωσιν» καὶ τὴν ἐνοίκησιν καὶ τὴν οἰκείωσιν οὐδέ γοῦν σκιάν σκιᾶς εἶναι δίδως; Καὶ ὁ μὲν Κύριος μακαρίζει τοὺς καθαρούς τῇ καρδίᾳ ὡς τὸν Θεόν ὁψομένους· πότε; ὅτε καὶ ἡ κάθαρσις. Καὶ αὐτός περὶ ἑαυτοῦ φησιν ὅτι «ἐγὼ ἐμφανίσω αὐτῷ ἑμαυτόν», καὶ αὐτῷ «ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου πληρώσει, καὶ ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ» (σελ. 568) ποιήσομεν». Τοιαῦτα μὲν οὖν τοσαῦτα καὶ πλείω τούτων ἡ τῶν λογίων φησὶν ἀλήθεια, σὺ δ' οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχειν οἶει τοὺς καὶ τὰς νοεράς ἐνεργείας ὑπεραναβεβηκότας καὶ ταῖς παμφαέσιν ἐνωθέντας ἀκτίσι, καίτοι τὸ μὴ σκιάν σκιᾶς ἔχον τοῦ Θεοῦ, οὐδέ θεῖον εἶναι δύναται; Πῶς οὖν οὐ τοιοῦτοι οἱ γε θεοειδεῖς καὶ μὴ γνόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ παθόντες τὰ θεῖα;

Καὶ τί λέγω ὡς οὐδέ θεῖον τὸ μηδὲ σκιάν σκιᾶς ἔχον τοῦ Θεοῦ; Καὶ γάρ οὐδ' ἐν τοῖς οὐσιν ὅλως εἶναι δυνατόν· ἔστι γάρ ὃν οὐδέν ὃ τῆς τοῦ καλοῦ παντάπασιν μετουσίᾳ ἐστέρηται· τὸ δὲ μηδὲ σκιάν σκιᾶς ἔχον, πῶς οὐκ ἂν τ' ἀγαθοῦ παντάπασιν ἐστερημένον εἴη; Τί οὖν; Ὁ μὲν καὶ τῆς χειρίστης ἐφιέμενος ζωῆς, ἐμπαθοῦς τε ὁρμῆς, ἀπερισκέπτου τε καὶ προσύλου προσπαθείας ἀνάπλεως, κατ' αὐτόν τόν ὑπὸ τῆς σῆς φιλοσοφίας συκοφαντούμενον, μετέχει τ' ἀγαθοῦ κατ' ἀμυδρόν ἀπήχημα, οἱ δὲ τῆς ἀρίστης πολιτείας μὴ μόνον ἐπιθυμήσαντες, ἀλλὰ καὶ εὐμοιρήσαντες καὶ πρὸς τὴν ἀπαθῆ θεωρίαν ἀναδραμόντες διὰ τῆς πρὸς τὸ ὄντως ἀγαθὸν ὀλικῆς ἀνατάσεως, οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχουσι τοῦ ἀγαθοῦ;

Καὶ πᾶς μὲν ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἴσως καὶ ὁμοίωσιν· οἱ δὲ τῷ προσανέχειν διὰ βίου τῷ Θεῷ τῇ αὐτῷ καὶ ἀπειλικρινημένη καὶ ἀδιαλείπτω

προσευχῇ καί διὰ τῆς ἀνεπιστροφῆς πρὸς Θεὸν ἀνανεύσεως πρὸς ἀγγελικὴν ἤδη μετασκευασθέντες ἀξίαν οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχουσι Θεοῦ; Καλῶς ἄρα διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννης ἀπεκάλυψεν ἡμῖν ὅτι «τά ἐν τῇ ψήφῳ τῇ λευκῇ οὐδεὶς δύναται γνῶναι, εἰ μὴ ὁ λαβὼν» μὴ ὅτι γὰρ οὐ γνῶναι δύναται, ἀλλ' εἰ μὴ πιστόν ὑπέχει οὗς, οὐδ' εἶναι ὅλως οἴεται τι, τὴν ὄντως οὖσαν θεωρίαν ἀβλεψίαν λογιζόμενος, οὐχ ὡς ὑπὲρ αἴσθησιν καί γνῶσιν, οἷόν τινα γνόφον ἱερόν, ἀλλ' ὡς μηδαμῇ οὖσαν μηδαμῶς.

(σελ. 570) Ταῦτα ἄρα καί ὁ φιλόσοφος, ψυχικός ἀντικρυς ὢν καί μὴ δεχόμενος τὰ τοῦ Πνεύματος, τοὺς τε δι' αἰῶνος θεόπτας ἀναπεφηνότας οὐδέ σκιάν γοῦν σκιᾶς ἰδεῖν ἀπεφήνατο Θεοῦ, καί τῶν περιόντων ἔστιν ὢν μαθητὴς γενόμενος, διὰ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως καί τῆς ἀπεδεδοκιμασμένης σοφίας ὡς μὴ γνώσης τόν Θεόν ἐπεστράτευσε τοῖς διδασκάλοις. Ἐπεὶ γάρ πρὸς αὐτόν ἔλεγον ἐκεῖνοι κατὰ πατροπαράδοτον ὑφήγησιν τοῖς ἀρχομένοις τόν νοῦν εἰς ἑαυτόν, ἅτε δυσχερῶς ἀπαλλαττόμενον τῶν ἔξω, μηχαναῖς τισιν ἐπιστρέφειν βιάζεσθαι τῶν εἰθισμένων εἶναι καί οὕτω πρὸς ἑαυτοὺς βλέπειν καί κατὰ τόν ἔξω ἄνθρωπον, αὐτός διὰ τοῦτο κατὰ τῶν διδασκόντων ἐχώρησεν. Ἀλλὰ τί λέγω τούς ἄρτι πρὸς τόν ἀγῶνα τοῦτον ἀποδυσασμένους πρὸς ἑαυτοὺς καί κατὰ τόν ἔξω ἄνθρωπον στρέφειν; Καί τῶν τελεωτέρων γάρ εἰσιν οἱ τούτῳ χρησάμενοι τῷ σχήματι κατὰ τὴν προσευχήν, εὐήκοον τό θεῖον ἔσχον. Καί αὐτός ὁ τὴν θεοπτίαν τελεώτατος Ἥλιος, τὴν κεφαλὴν τοῖς γόνασιν ἐρείσας καί οὕτω τόν νοῦν εἰς ἑαυτόν καί τόν Θεόν φιλοπονώτερον συναγαγών, τόν πολυειδῆ ἐκεῖνον ἔλυσεν αὐχμόν.

Ἄλλ' ἐπεὶ καί τῷ γεννάδᾳ τούτῳ τόν τοῦ Κάιν τρόπον ὑφισταμένῳ κατὰ νοῦν, τὴν τε ἀναπνοὴν μικρόν ἐπέχειν συνεβούλευον οἱ καθ' ἡμᾶς, ὡς καί τὴν διάνοιαν πρὸς βραχὺ γοῦν συνεπισχοίη, τόν τε ὀφθαλμόν μὴ ὥδε κάκεῖσε περιάγειν, ἀλλ' οἷον ἐρείσματί τινι τῷ οἰκείῳ στήθει ἢ τῷ ὀμφαλῷ τοῦτον προσερείδειν καί τὴν δι' ὧσεως ἔξω χεομένην δύναμιν τοῦ νοῦ τῆς καρδίας εἴσω πέμπειν αὐθις διὰ τοῦ τοιούτου σχήματος τοῦ σώματος (ὡς γάρ τῶν μεγάλων περί ταῦτά τίς φησι «τοῖς ἔξω σχήμασιν εἴωθεν ὁ ἔσω ἄνθρωπος συνεξομοιοῦσθαι μετὰ τὴν παράβασιν»)· ἐπεὶ ταῦτ' ἐκεῖνοι τούτῳ ὑπετίθεντο, μετὰ βραχὺ λίαν ἀφηνιάσας, οὐ μέχρι τοῦ λειποταξίου ἔστη, ἀλλὰ καί πικρὸς αὐτοῖς ἐπὶ συνόδου κατέστη κατήγορος, ὀμφαλοψύχους' (σελ. 572) ὀνόμαζων αὐτούς. Τάχα καί τόν εἰπόντα πρὸς Θεόν «ἡ κοιλία μου ἠχήσει ὡς κιθάρα καί τὰ ἐντός μου ὡσεὶ τεῖχος χαλκοῦν ὃ ἐνεκαίνισας» καί τόν εἰπόντα ὡς «ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου» 'κοιλιοψύχους' ἂν οὗτος ἢ 'κοιλιονόμους' προσαγορεύσειε καί τόν γράφοντα «μνήμη Θεοῦ κολληθήτω τῇ πνοῇ σου» παραπλησίαν ἐπιθεῖη τὴν ἐπωνυμίαν καί διαβαλεῖ πάντας τοὺς διὰ σωματικῶν συμβόλων τὰ νοερά καί θεῖα καί πνευματικά καί τυποῦντας καί ὀνομάζοντας καί ἀνιχνεύοντας. Ἀλλ' ἐκείνους μὲν παρά τοῦτο βλάψει γε οὐδέν, αὐτός δέ καί τῶν ἱερῶν παραπετασμάτων ἔξω μενεῖ καί οὐδέ καί πρὸς τὰς σκιᾶς ἀτενίζειν ἔξει τῆς ἀληθείας.

Καί οὐ δυσχερανεῖς πάντως ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκούων· ἐγγυτέρῳ γάρ σε Θεοῦ ποιοῦμεν ἢ σύ τοὺς ἠνωμένους Θεῷ· τῶν γάρ σκιῶν ἡμεῖς σε ἐκβάλλομεν, σύ δ' ἐκείνους καί τῆς σκιᾶς τῶν σκιῶν. «Ἀλλὰ νῦν», φησὶν, «ἐν ἐσόπτρῳ βλέπομεν» ὁ μέγας Παῦλος φησι. Τί οὖν τό ἔσοπτρον; Οὐδέ σκιάν σκιᾶς ἔχει τὴν ἐμφαινομένην, κἂν ἦττον διειδέξ καί λεῖον ᾗ; Καί πῶς ἂν δεικνύοι τι καί πῶς ἂν ἔσοπτρον εἴη καί πῶς βλέπομεν ἐν αὐτῷ τι μὴδέ γοῦν σκιάν σκιᾶς ἔχοντι; Ὅταν δέ καί αὐτός τις ἑαυτόν ἔσοπτρον ἀκραιφνές κατασκευάσῃ Θεοῦ καί τοῦ Θεοῦ τυχόν ἴλεω τοῦτον ἐν

ἑαυτῷ ἔχη καὶ τούτῳ νοερῶς ἐντυγχάνη, φῶς ὑπὲρ φῶς ὑπερφυῶς ἐν φωτὶ θεώμενος, τὸν ὁρῶντα μηδαμῶς ὀρίζον ὀφθαλμόν, πῶς κἄν οὐδέ σκιάν ἔχοι τῆς τοῦ Θεοῦ σκιάς; Ὅταν καὶ νοῦς ἢ τὸ ἔσοπτρον, καὶ νοῦς κεκαθαρμένος καὶ ἀκηλίδωτος, φύσις ἄυλος, φῶς συγγενές, εἰ χρή λέγειν, τῷ ἀνωτάτῳ καὶ πρώτῳ φωτὶ, πῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου καταλαμπόμενος φωτός οὐκ αὐτό φαίνοιτ' ἂν μέθεξιν ὃ τὸ ἀρχέτυπον κατ' αἰτίαν ἐστί; (σελ. 574) Πῶς δ' οὐκ δι' ἑαυτοῦ φαίνοι τοῦ κρυφίου κάλλους ἐκείνου τὴν ὠραιότητα, καθά καὶ ὁ προφήτης λέγει ὅτι «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐφ' ἡμᾶς»; Πῶς δέ τοιοῦτος ὢν τε καὶ φαινόμενος, εὐωδία Χριστοῦ, τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ ἄγγελος, οὐδέ σκιάν σκιάς σχοίη τοῦ Θεοῦ; Πόθεν εἰς τούτους τούς ὄντως ἀφωτίστους καὶ πολυσκίους λόγους ἐλήλυθας, ὦ φιλόσοφε; Τῶν γάρ σκιῶν τούτων πόρρω τά Διονυσίου τοῦ μεγάλου συγγράμματα' τοσοῦτο δέ αὐτός μέγα τι χρῆμα δείκνυσιν οἰόμενος τὴν τῶν θεοφόρων ἀληθῆ καὶ μυστικὴν ἐποψίαν, ὡς καὶ τῆς κατὰ νοῦν αὐτῶν θεωρητικῆς ἀποπληρώσεως ἀπεικονίσματα λέγειν τὰς τῶν ἱερῶν Γραφῶν διεξοδικὰς μαθητείας. Πόθεν οὖν τοῦτο προπετῶς φαντασθεὶς ἐξεῖπεν, ἐροῦμεν ἡμεῖς.

Ἄλλος τις τῶν ἀληθινῶν θεολόγων, τούς θρασεῖς θεολόγους ἐπιστομίζων, σκιάν μὲν λέγει τὴν ἐμφαινομένην τῷ κόσμῳ τοῦ Θεοῦ γνῶσιν, καὶ τὴν σκιάν ἔχειν ταύτης τῆς σκιάς τούς ἐν τοῖς ὁρωμένοις φιλοσοφοῦντας τῷ μηδέ τῆς κτίσεως τὴν ἀκριβῆ κατάληψιν ἔχειν. Οὗτος δέ ὁ μὴ πνευματικός καὶ τούς πνευματικούς ἀνακρίνων, μὴ εἰδὼς ὅτι διαφέρει θεοπτία θεολογίας, καὶ τῆς ἀπὸ ὁρωμένων ἐς τὰ μάλιστα, μετήνεγκεν ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ ταύτην τῆς σκιάς τὴν διπλόην, μᾶλλον δέ οὐδέ ταύτην τοῖς τῶν ἀοράτων θεωροῖς συγχωρεῖ τούτους δέ διὰ τούτων ἀγεράστους δείξας τῶν λόγων, τούς ἔξω σοφούς «οὐκ ἔχει» φησὶν, «ὅπως μὴ θαυμασίους ἡγήσεται, γενναίως», ὡς αὐτός περὶ αὐτῶν λέγει, «τὴν θείαν κατανενοηκότας ὑπεροχὴν καὶ δεῖν ἰσχυριζομένους ἐπὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς θεῶν ἄνωθεν παραγενέσθαι καὶ φῶς ἀναλάμψαι νοερόν, δι' οὗ ἐστὶ τοῖς θεοῖς συζυγεῖν καὶ κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν τὰς ἀπλᾶς ἔχειν θεωρίας. Ταῦτα δέ ἀκούων λεγόντων, μὴ δύνασθαι» φησι «μὴ καὶ αὐτούς ὑπὸ Θεοῦ πεφωτισθαι λέγειν». Τίνα τὸν φωτισμόν; Ὅν πάντως ὑφηγοῦνται. Τοῦτο τοίνυν ἀντικρὺς (σελ. 576) φησιν, ὡς οὐ δύναται μὴ θεοσεβεῖς τε καὶ θεόπτας διαφέροντας τῶν ἄλλων ἡγεῖσθαι καὶ προσαγορεύειν. Ἄλλ' ὡς μὲν τὸ ὑπ' ἐκείνων φῶς λεγόμενον βαθύ καὶ δεινόν σκότος ἐστί, καὶ ἡ ἄνωθεν θεὰ κάτωθεν καὶ δαιμόνιος τρανῶς ἐν τῷ προτέρῳ πρὸς αὐτόν ἀποδέδεικται λόγῳ, καὶ τὴν προσευχὴν ἣν δίδόται τῷ Θεῷ καὶ ταύτην εἰς μέσον παραγαγόντες ἄθεον γνώμην ἀπεδείξαμεν οὕσαν· οὐ χειρόν δ' ἴσως κἀνταῦθα φάναι βραχύ τι περὶ αὐτῆς τοῖς προτέροις ἐκείνοις σύμφωνον καὶ ὁμόλογον.

Ὁ μὲν οὖν Δαυὶδ εἶπεν ὅτι «θεοὶ οἱ τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν ἀπολέσθωσαν»· ἐγὼ δ' ἂν φαίην προσθεῖς ὡς συναπόλοιτο τοῖς θεοῖς τούτοις ὑπεροχὴ Θεοῦ, ἡ μηδέ τῆς ἀνειδέου κατ' ἐκείνους ὕλης προτέρα μηδ' ἐκ μὴ ὄντων προαγαγοῦσα τὰ ὄντα μηδὲ τῶν ἐν ἡμῖν ὁπωσδηποτοῦν φαινομένων ἀσυγκρίτως ὑπερανέχουσα μηδὲ τῇδε καὶ καθ' ἡμᾶς πρόνοιαν ποιουμένη. Ταῦτα γάρ τὰ δόγματα Σωκράτους καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, οὓς οὗτος ὁ μαθητὴς ἐκείνων ὡς τὴν θείαν ὑπεροχὴν κατανενοηκότας ἐθαύμασεν. Ὁ δέ Πυθαγόρας ἐν τοῖς ἀχρήστοις πλεον ἢ χρυσοῖς ἔπεσι ποιοῦτό φησιν εἶναι διηνεκῶς τὸ θεῖον, οἷος γένοιτ' ἂν ποτ' ἄνθρωπος σχολάσας· οὕτω κατενόησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὴ εἰ καὶ τὴν ὑπεροχὴν κατανενοηκότες ἦσαν, οὐδ' οὕτως ἂν ἦσαν πεφωτισμένοι· καὶ γὰρ οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ὃν ὡς Θεὸν κατενόησαν, εἴ γε καὶ κατενόησαν· καὶ οἱ δαίμονες γάρ

Θεόν ὑψιστον ἴσασι τόν Χριστόν, ὡς τό πνεῦμα τοῦ Πύθωνος ἔλεγε περί Σίλα καί Παύλου, «οὗτοι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσίν», ἀλλ' οὐ διά τοῦτο πεφωτισμένους ὑπό Θεοῦ ἐροῦμεν τούς δαίμονας, καίτοι τοῦ ὑψίστου ὑψηλότερον οὐδέν οὐδ' ἴσον.

Τοῦ δέ ὑπέρ ἀπόδειξιν, ὅπερ Ἑλλήνων οἱ σοφοί καί ὁ τούτοις ἐπόμενος οὗτος οἶονταί τι μέγα, τά τε φύσει (σελ. 578) νοητά πάντα καί τῶν μή φύσει νοητῶν, ὑφ' ἡμῶν δέ καί τῆς ἡμετέρας διανοίας γενομένων, ὑπερανέχει πολλά, καθάπερ καί πρότερον ἐδείξαμεν· εἰ δέ καί ἡ κατ' ἐκείνους ἀπόδειξις τῶν μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντων ἐξελεγχθεῖη, καί τό ὑπέρ ἀπόδειξιν τοῦτο τήν κυνήν πάντως Ἄδου περιβαλλόμενον οἰχίσεται. Τί οὖν τό τέλος τῆς ἀποδείξεως; Ἡ τῆς ἀλθείας εὗρεσις. Τί τό μέσον; Τό αἴτιον ὃ οὕτως ἔχει καί οὐκ ἄλλως. Τίς ἡ ἀρχή; Κοιναί ἔννοιαι καί ἀξιώματα τά φύσει γνῶριμα καί πᾶσιν ἀνωμολογημένα.

Ἀρξώμεθα δὴ ἀπό τῆς ἀρχῆς. Οὐδέν εὐρίσκεται πᾶσιν συνωμολογημένον τε καί ἀνωμολογημένον· εἰσὶ δ' ἐφεκτικοί τινες οἱ καί κοινῇ πᾶσιν ἀντιλέγουσι. Καί μὴν ἐκ μηδαμῇ μηδαμῶς γίνεσθαι τι κοινῇ πᾶσιν ἔννοια τῷ Ἀριστοτέλει δέδοκται καί τό ὑλικόν αἴτιον αἰεὶ τοῦ εἰδικοῦ προεῖναι καί πλεῖσθ' ἕτερα τοιαῦτα τοῦτον ἔχοντα τόν τρόπον· ἀλλ' ἡμῖν οὐ συνδοκεῖ πᾶν δέ τούναντίον περί αὐτῶν δοξάζομεν σοφοί τε καί ἰδιῶται, γεγενῆσθαι μὲν γάρ ἐκ μὴ ὄντων ἅπανθ' ὑπό τοῦ Θεοῦ, προϋποστῆναι δέ τό φῶς ἀστέρων, εἶδος ὃν αὐτῶν. Εἰ τοίνυν τά μὴ πᾶσι συνομολογούμενα μηδέ φύσει γνῶριμα, πᾶσι δέ συνομολογούμενον οὐδέν, κατά σέ τε καί ἐκείνους οὐδέν τῇ φύσει γνῶριμον· τῶν δέ φύσει γνωρίμων ὑμᾶς ἐπιλιπόντων συνεπιλείψει πάντως καί ἡ ἀπόδειξις· πᾶσαν γάρ ἀποδεικτικὴν ἀρχὴν καί πρότασιν φύσει γνῶριμον εἶναι δεῖν καί αὐτός ἐν τοῖς πρὸς ἡμᾶς σου γράμμασι διαγορεύεις.

Ἀρξώμεθα δὴ ἀπό τῆς ἀρχῆς. Οὐδέν εὐρίσκεται πᾶσιν συνωμολογημένον τε καί ἀνωμολογημένον· εἰσὶ δ' ἐφεκτικοί τινες οἱ καί κοινῇ πᾶσιν ἀντιλέγουσι. Καί μὴν ἐκ μηδαμῇ μηδαμῶς γίνεσθαι τι κοινῇ πᾶσιν ἔννοια τῷ Ἀριστοτέλει δέδοκται καί τό ὑλικόν αἴτιον αἰεὶ τοῦ εἰδικοῦ προεῖναι καί πλεῖσθ' ἕτερα τοιαῦτα τοῦτον ἔχοντα τόν τρόπον· ἀλλ' ἡμῖν οὐ συνδοκεῖ πᾶν δέ τούναντίον περί αὐτῶν δοξάζομεν σοφοί τε καί ἰδιῶται, γεγενῆσθαι μὲν γάρ ἐκ μὴ ὄντων ἅπανθ' ὑπό τοῦ Θεοῦ, προϋποστῆναι δέ τό φῶς ἀστέρων, εἶδος ὃν αὐτῶν. Εἰ τοίνυν τά μὴ πᾶσι συνομολογούμενα μηδέ φύσει γνῶριμα, πᾶσι δέ συνομολογούμενον οὐδέν, κατά σέ τε καί ἐκείνους οὐδέν τῇ φύσει γνῶριμον· τῶν δέ φύσει γνωρίμων ὑμᾶς ἐπιλιπόντων συνεπιλείψει πάντως καί ἡ ἀπόδειξις· πᾶσαν γάρ ἀποδεικτικὴν ἀρχὴν καί πρότασιν φύσει γνῶριμον εἶναι δεῖν καί αὐτός ἐν τοῖς πρὸς ἡμᾶς σου γράμμασι διαγορεύεις.

Ἔτι, τό ἀναγκαῖον δεῖ ἔχειν τὰς προτάσεις, ἐπεὶ καί ἡ κυρίως ἀπόδειξις κατ' Ἀριστοτέλην ἐπὶ τῶν ἀναγκαίων τε καί αἰδίων, τουτέστι τῶν αἰεὶ ὄντων, ἃ δὴ καὶ τῶν αἰεὶ ὄντων λαμβάνουσι τὰς ἀποδείξεις· τοιαῦτα γάρ τὰ ὄντως ἀναγκαῖα· τό δ' αἰεὶ ὄν ἀναρχόν ἐστι (σελ. 580) καί ἀτελεύτητον· ὃ γάρ ἦν τότε οὐκ ἦν καί ἔσται ὅτι οὐκ ἔσται, πῶς αἰεὶ ὄν; πῶς δ' ἀναγκαῖον εἶναι; Τοιοῦτον δέ τῶν ὄντων καί κτιστῶν οὐδέν. Οὐδέ ἀπόδειξις ἄρ' ἐπ' οὐδενός ἐστιν, ἐπεὶ καί Ἀριστοτέλης ἐπὶ λέξεως φησι, «τῶν φθαρτῶν ἀπόδειξις οὐκ ἔστι», καί τό συμπέρασμα τῆς ἀποδείξεως δεῖ εἶναι ἄφθαρτον καί αἰδίων.

Ἔτι, ἐπεὶ τῆς ἀμέσου καί πρώτης προτάσεως οὐδέν ἀρχοειδέστερον, πόθεν αὐτῆς ἔχει τήν ἐπιστήμην ὁ ἀποδεικτικός; Οὐκ ἀπό τῆς ἐμπειρίας; παντί που δήλον. Ἀλλ' ἡ πεῖρα σφαλερά. Εἰ τοίνυν κρείττων ἀποδείξεως ἐπιστήμη, καί γάρ ἡ τῶν ἀρχῶν κρείττων, σφαλερά δ' αὕτη, πῶς ἡ ἀπόδειξις οὐ σφαλερά; Μᾶλλον δέ πῶς ἀπόδειξις

ήν ὑμεῖς ἀπόδειξιν φατε; Εἰ γάρ ἡ κατ' Ἀριστοτέλην ἀπόδειξις ὑπόληψις βεβαία, ταύτης δέ τυχεῖν ἀμήχανον, ἡ κατ' Ἀριστοτέλην ἄρ' ἀπόδειξις οὐκ ἐν τοῖς οὖσιν.

Ἔτι, τὰ καθόλου, ἃ εἰσιν ἀρχαί τῆς ἀποδείξεως, δι' ἐπαγωγῆς ἔχουσι τήν πίστιν· ἐπαγωγή δέ ἐστίν ἐν τῷ πάντα τὰ μερικά ἐπαγαγεῖν καὶ μηδὲν ἀφείναι· τὰ δέ μερικά ἀδιεξίτητα τῶν ἀδυνάτων ἄρ' ἐπαγωγὴν γενέσθαι καὶ τὰ καθόλου ἄρα ἄπιστα καὶ ἀνεπίσητα καὶ ὅτι γε καθόλου. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐπιστάμεθα αὐτὰ κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν, ἀλλ' οὐδέ δόξαν βεβαίαν ἔχομεν περὶ αὐτῶν· ἐκ δέ τῶν τοιούτων ἀρχῶν πῶς ἂν γένοιτο ἀπόδειξις, ἥτις ἐστὶν ὑπόληψις ἀμετάπειστος;

Φέρε δὴ προϋμέν τινα τῶν τοῖς φιλοσόφοις οὕτω πως συναγομένων καὶ ἀποδεικνυμένων. Ὁ ἥλιος ἀεικίνητος, ἡ γάρ κύκλῳ τῶν οὐρανίων σωμάτων κίνησις συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος. Ὁ ἥλιος ὑπὸ τῆς οὐρανίου περιφορᾶς ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμᾶς αἰετὶ φέρεται, καὶ γάρ ταύτη συμπεριφέρεται. Ὁ ἥλιος ἐν τῷ ὑπὲρ ἡμᾶς ἡμισφαιρίῳ φερόμενος (σελ. 582) αἰθρίας οὕσης, εἰ ἐλλιπὴς τὸν κύκλον φαίνοιτο, τό τῆς σελήνης ὑποτρέχον ἔχει σῶμα κατὰ κάθετον οὕσης· καὶ γάρ ὑπ' ἄλλου σώματος αἰθρίας οὕσης οὐδέ ποτε διατειχίζεται. Ταῦτα καὶ περὶ σελήνης μικρὸν ὑπαλλάξαντες ἐροῦσιν. “Ἀλλὰ πόθεν τοῦτο τό αἰετὶ ἐπίστασθε καὶ τό καθόλου;” Πρὸς αὐτοὺς ἡμεῖς ἐροῦμεν. “Ἐξ ἐπαγωγῆς” φησιν “ἡ γνῶσις αὕτη ταῖς ψυχαῖς ἐντεθησαυρισμένη, τῶν ἀποδείξεων γίνεται ἀρχή”. “Πῶς ἐξ ἐπαγωγῆς, σαφέστερον εἰπέ”. “Εἶδον” φησι “τήν τοῦ ἡλίου ἔκλειψιν ἐν συνόδῳ γενομένην καὶ τήν μετ' ἐκείνην καὶ μάλα ἄλλην καὶ ἄλλην, καὶ διὰ τῆς ἐν ἐμοὶ δυνάμεως, ἥτις αἰετὶ πέφυκε τὰ ὅμοια ἐπισυνάπτειν, τήν καθόλου γνῶσιν ἔλαβον· πάλιν ἐκ τῆς ὁσημέραι συνεχοῦς τοῦ οὐρανοῦ κινήσεως, ἐκ πολλῶν τῶν αἰσθημάτων τό καθόλου μοι συνήκται”.

Τί οὖν, ὦ φιλόσοφε; καὶ τῶν πρό τοῦ γεννηθῆναι σε ἡμερῶν καὶ περιόδων καὶ ἐκλείψεων γεγεννημένων ἦσθου καὶ τῶν μετὰ σέ γενησομένων ἀπασῶν; Πάντως οὐ· πλείους δέ τίνες, ὧν ἦσθου ἢ ὧν οὐπω; Πάντως οὐδ' ἀριθμῶ περιλαβεῖν ἐστὶ τό πλεονάζον τῆς ἀναισθησίας. Πῶς οὖν ἐπισυνῆψας τό καθόλου ἐξ ἐπαγωγῆς, μή πάντα συμπεριλαβὼν τὰ μερικά; Λόγος γάρ οὗτος ὑμέτερος καὶ ἀληθὴς ὥς, εἰ μέλλει τις τήν δι' ἐπαγωγῆς γνῶσιν ἀκριβῆ λαβεῖν, πάντων ἐπαφὴν σχεῖν τῶν μερικῶν ἀνάγκη τῷ ἐν ἡμῖν πρὸς ἕκαστον καταλλήλῳ κριτηρίῳ, καὶ τῶν μὲν ἀκουστῶν ἀκοῦσαι ἕκαστον, τὰ δέ ὁρατὰ ἰδεῖν. Σὺ δέ τὰς πλείστας μὴ ἑωρακῶς ἡμέρας καὶ περιόδους καὶ ἐκλείψεις, περὶ πασῶν ἀποφαινόμενος, οἶε κρεῖττον ἢ κατὰ ἀπόδειξιν ἐπίστασθαι καὶ, διὰ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐπὶ τήν ἀπόδειξιν ἐρχόμενος, ὑπόληψιν ἀληθὴ τε καὶ βεβαίαν ἔχειν τήν λίαν οὖσαν ψευδῇ καὶ σφαλεράν;

Διεκόπη μὲν γάρ ἐπὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ συνεχὴς ἡλίου κίνησις, ἐπὶ τοῦ Ἐζεκίου δέ εἰς τοῦμπάλιν ἐχώρησε (σελ. 584) καὶ τήν ἐντεθησαυρισμένην τοῦ καθόλου γνῶσιν ἐξεφόρησέ σου τῆς ψυχῆς. Τό δέ τήν Αἴγυπτον κολάσαν σκότος τί, καὶ ταῦτα πολυήμερον; Ἄρ' ἐστὶ τρεῖς ἐφεξῆς ἡμέρας συνελθεῖν ἡλίῳ τήν σελήνην; Ἡ δ' ἐπὶ τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦ Κυρίου ἔκλειψις γεγεννημένη, οὐ τεσσαρεσκαίδεκαταίας οὕσης τῆς σελήνης γέγονεν, ἡνίκα τῷ ἡλίῳ τήν σελήνην καὶ κάθετον εἶναι τῶν πάντη ἀδυνάτων ἦν; Ἰνα δέ σοι καὶ περὶ μελλόντων εἴπωμεν, πῶς πεσοῦνται τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, εἰ ἀδιάκοπος ἡ κύκλῳ κίνησις; Πῶς ὁ οὐρανός ὥς βίβλος εἰλιθήσεται; Πῶς εἰς αἶμα τοῦ ἡλίου μεταστρεφόμενου ἡ σελήνη οὐ δώσει τό φέγγος αὐτῆς; Εἶδες ἔκλειψιν σελήνην ἄνευ διαφράξεως τῆς γῆς;

Εἰ γοῦν ἐπισυνηγμένον μὲν τό καθόλου ἀπὸ τῶν περὶ γένεσιν ἀρχὴ τέχνης γίνεται, τῶν δ' αἰετὶ ὡσαύτως ἐχόντων ἀρχὴ τῆς ἀποδείξεως καὶ ἐπιστήμη

ἀποδεικτική ἐκ ταύτης, αἰεὶ δ' ὡσαύτως ἔχον τῶν ὄντων οὐδέν, οὐ γάρ ἀδιάκοπον, καὶ ἡ ἀρχὴ ἄρα τῆς ἀποδείξεως οὐκ ἔστι τῆς ἀρχῆς δὲ μὴ οὐσης καὶ τό τέλος οἴχεται. Τῆς οὖν ἀριστοτελικῆς ἀποδείξεως μὴ ὄν φανείσης, πῶς ὑπὲρ αὐτὴν λέγοντες τό θεῖον συμνυνοῦμεν; Ἄλλ' Ἀριστοτέλης οὐ πιστεύει τοῖς περὶ τῶν οὐρανίων γεγραμμένοις, γεγεννημένοις τε καὶ μέλλουσιν; Ἀλλά σύ πιστεύειν φῆς· πίστιν δ' ὅμως κάκεῖνος τίνα ἂν παράσχοι, ἐφ' ᾧ γεγεννημένων οὐπω ἦν γεγεννημένος; Ἡμεῖς οὖν τοῖς ἑωρακόσι πιστεύοντες τά ἐκείνου καταργοῦμεν. Τίνα δέ τὴν ἀλήθειαν Ἀριστοτέλης δι' ὀργάνου τῆς ἀποδείξεως ἐξεῦρε καὶ πῶς τοῦ μέσου καὶ αἰτίου κατατυγχάνει, τουτέστιν οὐδαμῶς, ἐνῆν μὲν εἰπεῖν, παρεῖναι δέ μοι νῦν δοκῶ. Τοῦ δὲ φιλοσόφου βοηθεῖν ἐπιχειρήσαντος τῷ διδασκάλῳ καὶ ταῦτα προσερούμεν· ἐν δὲ προσειπόντες ἐπὶ πολλὰ τόν λόγον ὠρμημένον στήσομεν.

(σελ. 586) «Ἡ ἀπόδειξις», φησὶν, «οὐκ ἀντιλέγεται, καὶ τό ἀντιλεγόμενον ἀπόδειξις οὐκ ἔστιν». Ἐπεὶ τοίνυν ἀντιλέγουσι τοῖς ἡμετέροις οἱ κακόδοξοι, τῶν ἀδυνάτων ἀπόδειξιν εἶναι τά ἡμέτερα. Τί οὖν; οὐ «λόγῳ παλαίει πᾶς λόγος», δηλαδή καὶ ἀντιπαλαίεται, λόγος δὲ ἡ ἀπόδειξις; Σὺ τοίνυν τὴν σὴν ἦν φῆς ἀπόδειξιν ἢ ἀλογίαν εἶναι δέξαι ἢ λόγον καὶ μὴ ἀπόδειξιν· καὶ γάρ πᾶς λόγος ἀντιλέγεται. Τό μὴ ὄν οὐκοῦν τοῖς οὐσι μὴ παράβαλλε, τῇ καθ' ἡμᾶς ἐπὶ τῶν θείων ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας λογίων ἀποδείξει τὴν κατ' Ἀριστοτέλην ἀπόδειξιν καὶ τό ὑπὲρ αὐτὴν.

Γ' ΠΡΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟΝ (Σελ. 588)

Τό διθεῖτας ἡμᾶς τόν κακόφρονα Βαρλαάμ λέγειν σύντομός ἐστιν ἀπόδειξις τῆς ἡμῶν εὐσεβείας καὶ τῆς ἐκείνου κακοδοξίας, ἐπεὶ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος τριθεΐτης ἤκουσε παρὰ τῶν βλασφημούντων εἰς τόν Υἱόν καὶ τό Πνεῦμα τό ἅγιον. Ἄρ' οὖν οὐ μέγα τοῦτο δεῖγμα τῆς ἀσφαλοῦς τοῦ μεγάλου θεολογίας ὅτι τρία ταῖς ὑποστάσεσιν ἔλεγε τόν ἕνα Θεόν; Τί δ' ἂν εἴη μείζον τῆς κακοδοξίας τεκμήριον τῶν διὰ τοῦτο ἐκείνον τριθεΐτην λεγόντων; Ἐπὶ δέ τόν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Γρηγόριον οἱ τῆς Ἀπολιναρίου συμμορίας καὶ λίθους ἔβαλον καὶ πρὸς τό δικαστήριον εἵλκον διθεῖτην ἀποκαλοῦντες αὐτόν, ὡς τέλειον καὶ κατ' ἄμφω φρονούντα τόν θεάνθρωπον λόγον. Μαξίμου δὲ τοῦ τὰ θεῖα σοφοῦ καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν γλῶτταν οἱ κατὰ Σέργιον καὶ Πύρρον ἀφειδῶς ἀπέτεμον, διθεΐας ἔγκλημα τούτῳ καὶ πολυθεΐας προσάπτοντες ὡς διττάς ἐπὶ Χριστοῦ κηρύττοντι θελήσεις καὶ ἐνεργείας, κτιστάς δηλαδή καὶ ἀκτίστους, καταλλήλως ταῖς φύσεσιν, ἀκτίστου κατ' αὐτόν οὐσης οὐ τῆς θείας φύσεως φυσικῶν ἐνεργειῶν, αἱ φύσεις οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ κινήσεις θεοπρεπεῖς, ὡς πολλαχοῦ τῶν λόγων αὐτός παρίστησι. Τοῦτό ἐστι καθ' ὃ καὶ ἡμεῖς διαβαλλόμεθα νῦν.

Ἄλλ' ὅπερ ἔφην, μέγα μὲν τό κατηγορήμα τοῦτο γνώρισμα τῆς ἀσφαλοῦς τῶν ἁγίων θεολογίας, οὐδέν δ' ἦττον τῆς κακοδοξίας ἐναργῆς παράστασις τῶν διὰ τοῦτο (σελ. 590) ἐκείνους πολυθέους λεγόντων. Οὕτω τοίνυν καὶ πρὸς τοὺς ἀρτίως κατατεμόντας ἀθέσμως εἰς κτιστά καὶ ἄκτιστα τὴν μίαν θεότητα καὶ τὴν μὲν θείαν μόνην οὐσίαν ἄκτιστον εἶναι λέγοντας θεότητα καὶ πᾶν ἄκτιστον τῆς θείας οὐσίας παντάπασιν ἀδιάφορον, κτιστὴν δὲ πᾶσαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἢ ταύτης ὅπωςδὴποτε διενήνοχε, ἄκτιστον ἡμῶν καὶ κατ' αὐτάς εἰρηκότων καὶ πολλὰ ταῖς ἐνεργείαις ὡς παντοδύναμον τόν ἕνα κατ' οὐσίαν Θεόν· (“πληθύνεσθαι” γάρ ὁ Θεός λέγεται κατὰ τόν θεῖον Μάξιμον, τῷ καθ' ἕκαστον εἰς παραγωγὴν τῶν ὄντων βουλήματι προνοητικαῖς προόδοις πολλαπλασιαζόμενος καὶ κατ' οὐσίαν μὲν

ἄγνωστον παντάπασι, κατ' ἐκείνας δέ γνωστόν, αἶ εἰσιν ἡ ἀγαθότης, ἡ σοφία, ἡ δύναμις, ἡ θειότης ἤτοι μεγαλειότης καὶ ἀπλῶς πάντα τὰ περί τήν οὐσίαν, ὡς καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ λέξεώς φησι πατήρ)· οὕτω τοίνυν ταῦτα πρὸς τοὺς τοιούτους ἡμῶν λεγόντων, ὁ διθεῖαν κατηγορῶν δῆλός ἐστιν αὐτός οὐ τὸν πάντων ποιητὴν προσκυνῶν, ἀλλὰ Θεὸν τινα ἀνενέργητον. Οὐ γάρ ἔτι δύναται ἂν αὐτὸν εἰπεῖν δημιουργόν ἢ θεουργόν ἢ ὅλως ἐνεργόν, σαφῶς ἀποφηνάμενου τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου ὡς οὐκ ἔστιν ἐνεργεῖν χωρὶς ἐνεργείας καταλλήλου δήπουθεν, ὥσπερ οὐδὲ ὑπάρχειν χωρὶς ὑπάρξεως. Ἀλλ' οὐδὲ ἄκτιστον ἐρεῖ τοῦτον ὃν φησιν ὁ Βαρλαάμ Θεόν· ἐκ γάρ τῆς ἀκτίστου ἐνεργείας, κατὰ τὸν αὐτὸν πάλιν θεολόγον, ἡ ἄκτιστος φύσις χαρακτηρίζεται· τὸ δὲ χαρακτηρίζον τοῦ χαρακτηριζομένου διενήνοχεν.

Εἰ τοίνυν μὴ ἔχει δαφέρουσαν ἑαυτῆς ἡ θεία φύσις ἐνέργειαν, ἄκτιστον καὶ ταύτην οὖσαν καὶ γνωστήν ἡμῖν ἐκ τῶν ἐνεργημάτων, ἐκείνη πάσης καταλήψεως ὑπερανιδρυμένη, πῶς εἴσεται τις τῶν ἀπάντων ὡς ἔστι τις φύσις ἄκτιστος, ἀπερινόητος οὖσα καθ' ἑαυτήν ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὴν γινωσκομένη, ὣν ἐστι κατὰ μέγαν Ἀθανάσιον καὶ ἡ ταύτης δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια; Τί δ' ὅμως ταῦτα (σελ. 592) μηκύνω λέγων, καὶ ταῦτα τῶν ἀγίων διδασκόντων ἐπὶ λέξεως ὅτι φύσις Θεοῦ καὶ ἐνέργεια οὐ ταῦτόν; Τῆς μὲν γάρ φύσεώς ἐστι τὸ γεννᾶν, τῆς δὲ ἐνεργείας τὸ ποιεῖν· καὶ ἄλλο ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἕτερον ἢ οὐσιώδης τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια· καὶ ἄλλο μὲν ἢ οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἑτέρα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων ἡ σημασία. Τί τοίνυν ταῦτα μηκύνω λέγων; Ὁ γάρ Βαρλαάμ, δι' ὧν φησιν, ἀνύπαρκτον ἡμῖν εἰσάγει Θεόν. Τό γάρ μηδεμίαν ἔχον δύναμιν ἢ ἐνέργειαν φυσικὴν οὔτε ἔστιν οὔτε τί ἐστιν οὔτε ἔστι παντελῶς αὐτοῦ θέσις οὐδὲ ἀφαίρεσις κατὰ τοὺς θεολόγους.

Εἶπεν οὖν ὁ ἄφρων οὗτος τῆς ἡμῶν εὐσεβείας κατήγορος ὅτι οὐκ ἔστι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, εἰ καὶ τοῖς χεῖλεσιν εἶναι δῆθεν Θεὸν ἰσχυρίζεται. «Ἀλλ' ἔχει», φησίν, «ἐνεργείας ὁ Θεός κτιστάς δέ· πᾶσα γάρ ἐνέργεια Θεοῦ χωρὶς τῆς τὰ πάντα ἐνεργούσης οὐσίας κτιστή, καὶ ἔν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον ἡ θεία φύσις, καὶ αὕτη ἐστὶ τὸ μόνον ἄκτιστον φῶς καὶ ἡ ἄκτιστος δόξα τοῦ Θεοῦ». Τῆς δυσσεβείας, οἰκειότερον δ' εἰπεῖν τῆς ἀθεΐας καὶ τελεωτάτης ἀσεβείας. Ἦ γάρ οὐκ ἔχει φυσικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐνεργείας ὁ Θεός, καὶ ἄθεός ἐστιν ὁ τοῦτο λέγων (τοῦτο γάρ πάλιν ἄντικρύς φησιν ὅτι οὐκ ἔστι Θεός· οἱ γάρ ἅγιοι φανερώς λέγουσιν ὅτι φυσικῆς καὶ οὐσιώδους ἐνεργείας μὴ οὐσης οὔτε Θεός ἔσται οὔτε ἄνθρωπος ὁ ἐν δυσὶ ταῖς τοιαύταις ἐνεργείαις καὶ δυσὶ ταῖς φύσεσι προσκυνούμενος Χριστός) ἢ, εἴπερ εἰσὶν ἐνέργειαι Θεοῦ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις, κτισταὶ δὲ εἰσιν αὗται, κτιστὴ ἔσται καὶ ἡ ταύτας ἔχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ· ἥς γάρ οὐσίας τε καὶ φύσεως αἱ φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις ἐνέργειαι κτισταί, ἄκτιστος αὕτη οὐκ ἔστιν. Ἀλλὰ καὶ ἡ θεία πρόνοια καὶ ἡ θεατικὴ δύναμις καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης, ἡ καὶ κατὰ τὸ Θαβώριον ἐπιφανεῖσα Μωσεῖ καὶ Ἡλιοῦ καὶ τοῖς συναναβᾶσιν ἐπὶ τὸ ὄρος τῷ Χριστῷ, τὴν οἰκείαν ἐκφαίνοντι θεότητα καὶ βασιλείαν, καὶ αὗται τοίνυν κτίσματα εἰσιν, εἴπερ ἡ φύσις μόνη (σελ. 594) ἄναρχός ἐστι καὶ ἀτελεύτητος καὶ αὕτη μόνη ἐστὶ τὸ ἄκτιστον φῶς καὶ ἡ ἄκτιστος δόξα τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω μία ἄκτιστος θεότης ὡς μόνης ἀκτίστου τῆς θείας οὐσίας ὑπαρχούσης.

Ἦ τε γάρ πρόνοια σχέσις ἐστὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ τῆς παρ' αὐτοῦ προμηθείας ἀπολαύοντα καὶ ἡ θεατικὴ δύναμις πρὸς τὰ ὀρώμενα καὶ ἡ λαμπρότης πρὸς τὰ θείως λαμπρυνόμενα· ἡ δὲ θεία φύσις σχέσις οὐκ ἔστι, πάντη πάντων ἀπολελυμένη τε καὶ ὑπερανιδρυμένη. Καὶ τῆς μὲν θεατικῆς ἐνεργείας τὸ δημιουργεῖν οὐκ ἔστιν· ἐθεᾶτο γάρ τὰ πάντα ὁ Θεός καὶ πρό γενέσεως, οὐκ ἐδημιούργει δὲ αὐτὰ καὶ πρό γενέσεως.

Μή οὐσα τοιγαροῦν ἢ πάντα ἐνεργοῦσα φύσις αὕτη, κτιστή ἔσται κἀντεῦθεν κατὰ τὸν Βαρλαάμ ἢ θεατική ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ θεία πρόνοια μετέχεται παρὰ τῶν ἐπιτυγχανόντων ταύτης· «πάντα γάρ», φησί, «τά ὄντα μετέχει προνοίας, παρὰ τῆς παναιτίου θεότητος ἐκβλυζομένης»· κατ' οὐσίαν δὲ ὁ Θεός ἀμέθεκτός ἐστι κατὰ τὸν θεῖον Μάξιμον καθ' ἣν μόνην ἄκτιστός ἐστι κατὰ τὸν Βαρλαάμ. Οὐκοῦν κατ' αὐτόν κἀντεῦθεν καὶ ἡ θεία πρόνοια κτιστή. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ λαμπρότης καὶ μετέχεται καὶ μερίζεται· «ἀμυδρά» γάρ, φησίν, «αὐτὴν παρεγύμνωσεν ὁ Κύριος ἐπ' ὄρους» οἱ τε μύσται ταύτην εἶδον οὐχ ὀλόκληρον· «ἵνα μή σύν τῇ ὁράσει καὶ τό ζῆν ἀπολέσωσιν». Τό δὲ μερίζεσθαι τῆς ἐνεργείας ἄλλ' οὐ τῆς οὐσίας ὁ Χρυσόστομος ἀποφαίνεται πατήρ. Ἀλλά καὶ «ἡ λαμπρότης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἔστω ἐφ' ἡμᾶς», φησίν ὁ ψαλψωδός προφήτης· καὶ «εἰς τοῦτό με φέρει τό μέτριον ἐνταῦθα φέγγος, λαμπρότητα Θεοῦ ἰδεῖν καὶ παθεῖν, φησίν ὁ θεολόγος Γρηγόριος· καὶ ὁ ἀπαστράπτων τό ἀληθινόν καὶ ἀδιάδοχον φῶς, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, τοὺς αὐτοῦ μετέχοντας ἄλλους (σελ. 596) ἡλίους ἀπεργάζεται θείους· «λάμπουσι γάρ καὶ οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος». Ἡ δὲ θεία φύσις ὑπὲρ πᾶσαν μέθεξιν ἐστίν, ἣν μόνην ἄκτιστον φῶς ὁ Βαρλαάμ ἀπεφίνατο. Κατ' αὐτόν οὖν κτιστόν ἐστι καὶ τό θεϊότατον φῶς, ἐπεὶ καὶ ὀνομάζεται πως τοῦτο· ἡ δὲ θεία φύσις παντάπασιν ἀνώνυμός ἐστιν ὡς ὑπερώνυμος.

Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα λεγόντων ἡμῶν πρὸς τὰ τοῦ Βαρλαάμ δυσσεβῆ συγγράμματά τε καὶ κηρύγματα, δέον ἐντεῦθεν ἐκείνους ἀληθῆς καταμαθόντας τὴν δυσσεβῆ γνώμην ἀποθέσθαι. Μεθ' ἰλαρότητος γάρ πόσης, ἅν εἴπῃς! Καὶ πρὸ τῶν ἐλέγχων πολὺν ὑπεμείναμεν εὖ ἴσθι χρόνον, τοῦτον ἐνάγοντες πρὸς τὴν εὐσέβειαν. Ὁ δὲ μηδὲ τοῖς ἐλέγχοις εἷξας, καθάπερ οὐδὲ πρότερον τοῖς προτρετικοῖς καὶ παρακλητικοῖς τῶν λόγων, ἔτι μᾶλλον, ὡς ᾤετο, κτιστόν ἀποφαίνων τό θεϊότατον φῶς καὶ πᾶσαν θεϊαν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν προτεινομένων ὑπὲρ τούτων πατερικῶν ρημάτων συνήγαγε καὶ συνέθηκε καθ' ἡμῶν, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν τῶν ἱερῶν πατέρων, τὴν «ὑπερκειμένην καὶ ὑφειμένην θεότητα, καὶ ταύτην περιαγγέλλων, ἅμα τε τοὺς ἀνεξετάστως ἀκούοντας ἡμῶν ἐπεγείρει καὶ τό δῆθεν ἄτοπον φεύγοντας πείθει κτιστόν λέγειν ἐκεῖνο τό φῶς καὶ πᾶσαν δύναμιν Θεοῦ καὶ ἐνέργειαν τῆς θείας οὐσίας ὅπωςδῆποτε διαφέρουσιν, ἵνα μή τῇ τοιαύτῃ διθεΐα καὶ αὐτοῖ περιπέσωσιν. «Εἰ γάρ καὶ τό φῶς», φησίν, «ἄκτιστον, τό αἰτιατόν καὶ μεθεκτόν καὶ ὁρατόν ἐπ' ὄρους γεγονός, ὅπωςδῆποτε θεότης προσαγορευόμενον, καὶ ἡ ὑπὲρ πᾶσαν αἰτίαν καὶ μέθεξιν, ὅρασιν τε καὶ κατάληψιν, ἐπωνυμίαν τε καὶ ἔκφανσιν φύσις τοῦ Θεοῦ, πῶς μία ἔσται, ἀλλ' οὐχὶ δύο ἄκτιστοι θεότητες, ὑπερκειμένη καὶ ὑφειμένη»; Μὴ συνορῶν ὁ τάλας ὡς εἶπερ εἴη τό θεῖον φῶς κτίσμα καὶ πᾶσα θεία ἐνέργεια ἢ τῆς θείας διενήνοχεν οὐσίας, καθά φησιν αὐτός, οὕτω μᾶλλον ἀδύνατον μίαν εἶναι θεότητα. Οὐδεμία γάρ (σελ. 598) ἔσται ἄκτιστος θεότης· κτιστή γάρ ἐστι καὶ ἡ φύσις ἥς ἡ ἐνέργεια κτιστή.

Ἄλλ' οὐδὲ δυνατόν συνελθεῖν εἰς μίαν θεότητα τό ἄκτιστον καὶ τὰ κτιστά. Ἐξ ὧν οὖν αὐτός φησι, δύο τοῦ Θεοῦ κυρίως γίνονται θεότητες, ἡ μὲν ὑπερκειμένη κατὰ πάντα τρόπον καὶ αἰεί, ὡς ἄκτιστος ὑπάρχουσα θεότης, ἡ δὲ ὑφειμένη καὶ διηρημένη κατὰ πάντα τρόπον καὶ αἰεί ὡς κτιστή ὑπάρχουσα θεότης. Ἐν ἀκτίστῳ δὲ οὐσίᾳ καὶ φυσικῇ δυνάμει καὶ θελήσει καὶ λαμπρότητι καὶ ἐνεργείᾳ μία ἐστὶ θεότης, αὐτόθεν τῶν φυσικῶν πρὸς τὴν κατάλληλον φύσιν τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν ἐχόντων καὶ κατὰ τό ἄκτιστον ἔν ὄντων καὶ ἴσον καὶ ἀπλοῦν. Τό γάρ μή φυσικὴν ἔχον δύναμιν καὶ ἐνέργειαν οὐχ ἀπλοῦν ἐστίν, ἀλλὰ μὴ ὄν· καὶ τό κατὰ τό αἷτιον καὶ αἰτιατόν, μεθεκτόν τε καὶ ἀμέθεκτον, χαρακτηρίζον τε καὶ χαρακτηριζόμενον καὶ τὰ τοιαῦτα

υπερκείμενον καί υποβεβηκός, οὐδέν ἐμποδίζει πρὸς τό ἓνα εἶναι καί ἀπλοῦν τόν Θεόν, μίαν ἔχοντα καί ἴσην καί ἀπλῆν θεότητα.

Καί ὁ Πατήρ γάρ τοῦ Υἱοῦ μείζων τῷ αἰτίῳ καί διά τό τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπινον, καί κατά τόν μέγαν Βασίλειον καί τόν θεῖον Κύριλλον τό Πνεῦμα τῇ τάξει καί τῷ κατ' αὐτήν ἀξιώματι τόν Υἱόν υποβέβηκεν, ὡς δι' αὐτοῦ χορηγούμενον, φύσει δέ οὐ δεύτερόν ἐστιν, ὡς ὁ Εὐνόμιος πρῶτος ἐλήρησεν, ἀλλ' ἴσον· ὥσπερ γάρ ὁ Υἱός Κύριος, οὕτω καί τό Πνεῦμα Κύριον, ἀλλά ταῦτα εἰς Θεός ἐν μιᾷ θεότητα ἀπλῆ καί ἴση. Οὐδ' ἐπὶ τῆς οὐσίας τοίνυν καί δυνάμεως καί ἐνεργείας καί θελήσεως καί τῶν τοιούτων, ἀκτίστων ἀпасῶν οὐσιῶν, τό κατά τήν τάξιν καί τό αἷτιον καί τά τοιαῦτα ὑπερέχον πρὸς τό μίαν εἶναι προσίσταται θεότητα. Ταῦτα γάρ ἐστιν ἡ μία θεότης τῶν τριῶν προσκυνητῶν προσώπων, ἡ οὐσία, ἡ θέλησις, ἡ δύναμις, ἡ ἐνέργεια καί τά τοιαῦτα, οὐχ ὡς ἓν ὄντα καί παντάπασιν ἀδιάφορα πρὸς ἄλληλα καί οὐσίαν μόνον πάντα (τοῦτο γάρ τῆς τοῦ Βαρλαάμ ἐστι παραφροσύνης), (σελ. 600) ἀλλ' ὡς ἐνιαίως ἀπαραλλάκτως ἐν Πατρί καί Υἱῷ καί ἀγίῳ Πνεύματι θεωρούμενα.

Διό καί ὁ μέγας Ἀθανάσιος τά περί τήν οὐσίαν πάντα συλλαβῶν καί ἀπαριθμησάμενος «οὐχ ἕκαστον τούτων», φησίν, «οὐσία λέγεται, ἀλλά περί τήν οὐσίαν, ἧ καί ἄθροισμα καί πλήρωμα λέγεται θεότητος κατά τήν Γραφήν, καθ' ἑκάστην τῶν ἀγίων ὑποστάσεων ἐπίσης θεωρούμενα καί θεολογούμενα». Ταῦτά ἐστιν ἡ παρά τῶν εὐσεβῶν πρεσβευομένη μία καί ἀπλῆ καί μόνη ἄκτιστος θεότης. Ὁ δέ λέγων μόνην ἄκτιστον θεότητα τήν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ἀκρωτηριάζει τήν θεότητα, μᾶλλον δ' ὡς προαποδέδεικται καί ἀναιρεῖ τελέως. Ὁ δέ ἀδιάφορα παντάπασι διατελεῖν οὐσίαν καί δύναμιν καί θέλησιν καί ἐνέργειαν ἄκτιστον ἰσχυριζόμενος τοῦ ἀκρωτηριάζοντος καί ἀναιροῦντος διενήνοχεν οὐδέν διά τῆς ἀσεβοῦς συναλοιφῆς αὐτό τοῦτ' ἀπεργαζόμενος· εἰς ἄλληλα γάρ μεταχωροῦντα δι' ἀλλήλων πάντα τά τοιαῦτα χωρεῖ πρὸς τό μή ὄν. Ὁ δέ τήν οὐσίαν ἄκτιστον εἶναι μόνην διαβεβαιούμενος, τήν δέ ταύτης οὕτω διενηνοχυῖαν δύναμιν καί θέλησιν καί ἐνέργειαν κτιστήν, εἰς κτιστά καί ἄκτιστα διχοτομεῖ τήν μίαν θεότητα, διχοτομούμενος αὐτός καί ἀποτεμνόμενος τῆς θείας χάριτος καί τελέως ἀπορρηγνύμενος τῶν εὐσεβῶν, Ἀρείου καί Εὐνομίου καί Μακεδονίου μηδέν ἤττον, ὅτι μή καί μᾶλλον. Δεῖ τοιγαροῦν τοῖς ὀρθοτομεῖν αἰρουμένοις τόν λόγον τῆς ἀληθείας μετά συνέσεως καί τήν ὑπεροχήν στέργειν τῆς θείας οὐσίας πρὸς τὰς θείας ἐνεργείας, ὡς ἐντεῦθεν δεικνυμένης τῆς πρὸς ἄλληλα διαφορᾶς, καί τό ἄκτιστον τῶν θείων ἐνεργειῶν, εἰ καί τῆς οὐσίας διενηνόχασιν, ὡς ἐντεῦθεν δεικνυμένου τοῦ ἐνιαίου τῆς θεότητος· ἐκτός γάρ τοῦ ἐνός Θεοῦ ἄκτιστον οὐδέν.

Δεῖ δέ προθεῖναι νῦν ἐκ πολλῶν ὀλίγας τῶν ἀγίων φωνάς, παρ' ὧν ἡ τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρὸς τήν ἄκτιστον ἐνέργειαν ὑπεροχή λίαν εὐσεβῶς διαδείκνυται, καί μάλιστα τῶν τοῦ μεγάλου Διονυσίου, παρ' οὗ σχεδόν πρῶτου καί (σελ. 592) αὐτά τά στοιχεῖα τῆς θεολογίας ἡ ἐκκλησία μεμύηται. Τήν δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἐκφαντορικὴν οὐσιωνυμίαν ἐξυμνεῖν ὁ μέγας ἐπιβαλλόμενος, «τοσοῦτον», φησίν, «ὑπομνήσωμεν ὅτι τῷ λόγῳ σκοπός οὐ τήν ὑπερούσιον οὐσίαν ἢ ὑπερούσιος ἐκφαίνειν (ἄρρητον γάρ τοῦτο καί ἄγνωστόν ἐστι καί παντελῶς ἀνέκφαντον καί αὐτήν ὑπεραίρον τήν ἔνωσιν), ἀλλά τήν οὐσιοποιόν εἰς τὰ ὄντα πάντα τῆς θεαρχικῆς οὐσιάρχιας πρόοδον ὑμνήσαι». Ἡ μὲν οὖν ἔνωσις, ἧς μετά θαύματος ἐμνήσθη νῦν ὁ θεοφάντωρ, θέωσις ἐστι καθ' ἣν, ὡς αὐτός φησιν ἀρχόμενος τῆς Περί τῶν θείων ὀνομάτων πραγματείας, «τοῖς ἀφθέκτοις καί ἀγνώστοις ἀφθέγκτως καί ἀγνώστως συναπτόμεθα κατά τήν κρείττονα τῆς καθ' ἡμᾶς οὐσίας τε καί ἐνεργείας ἔνωσιν».

Περί ταύτης τοίνυν δηλον ἔσται προϊόντος τοῦ λόγου. Ἐνταῦθα δέ κατάδηλον ὡς οὐ μόνον ἢ μετὰ τῶν ἄλλων πάντων καί τῆς οὐσιοποιῶ προόδου ὑπερέχουσα οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί ἡ ὑπερεχομένη πρόοδος αὕτη τοῦ Θεοῦ, οὐσιοποιός οὖσα, ἄκτιστός ἐστι· τό γάρ ποιητικόν τε καί δημιουργικόν καί ταῦτα πάντων ἀπαξαιπλῶς τῶν ὄντων, πῶς ἂν εἴη δεδημιουργημένον καί πεποιημένον καί τῶν οὕτως ὄντων ἔν;

Μετ' ὀλίγα δέ πάλιν ὁ αὐτός φησιν, «οὐκ ἐκφράσαι τήν αὐτοὑπερούσιον ἀγαθότητα καί οὐσίαν καί ζωήν καί σοφίαν τῆς αὐτοὑπερουσίου θεότητος ὁ λόγος ἐπαγγέλλεται, τήν ὑπέρ πᾶσαν ἀγαθότητα καί θεότητα καί οὐσίαν καί σοφίαν καί ζωήν ἐν ἀποκρύφοις, ὡς τά λόγια φησιν, ὑπεριδρυμένην, ἀλλά τήν ἐκπεφασμένην ἀγαθοποιόν πρόνοιαν»· εἰς ταύτην δέ τήν πρόνοιαν κἀνταῦθα θεοπρεπεστάτους ὕμνους ἀνατίθῃσιν. Ἐν δέ τῷ ἐνδεκάτῳ κεφαλαίῳ καί θεότητα ταύτην ὀνομάζει γράφων· «θεότητά φαμεν ἀρχικῶς μὲν καί θεϊκῶς καί αἰτιατῶς τήν μίαν πάντων ὑπεράρχιον καί ὑπερούσιον ἀρχήν καί αἰτίαν· μεθεκτῶς δέ τήν ἐκδιδομένην ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀμεθέκτου προνοητικῆν δύναμιν, τήν αὐτοθέωσιν, ἧς τά μετέχοντα ἔνθεά ἐστί τε καί λέγεται». (σελ. 604) Ἄρ' οὖν ἡ ἀνέκφραστος καί ὑπεράρχιος οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἡ κατὰ τό ἄφραστον καί ἀμέθεκτον καί ἀνέκφαντον καί ἀναίτιον ὑπερέχουσα ταύτης τῆς προνοίας, μόνη ἄκτιστός ἐστιν; Ἡ καί ἡ ὑπερεχομένη παρά τῆς οὐσίας ἐκείνης ὡς αἰτίας πρόνοια, θεότης καί αὕτη ὀνομαζομένη ὡς οὐκ ἐκτός οὖσα τοῦ πληρώματος τῆς μιᾶς θεότητος, ἄκτιστός ἐστιν; Τῶν ἀριδηλοτάτων ὅτι καί αὕτη ἄκτιστός ἐστιν· ἔνθεα γάρ ποιεῖ τά δεκτικά θεώσεως, ὡς αὕτη μή ἐκτός οὖσα τοῦ ἐνός Θεοῦ, καί τῷ μετέχειν αὐτά ταύτης ἔνθεα τελεῖται, ὡς μή μετοχῇ ταύτης ἐχούσης τό τελεῖν θείας, ἐπεὶ καί αὐτοθέωσίς ἐστιν.

Ἀλλά καί ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ, «θεότης ἐστίν» εἰπὼν «ἡ πάντα θεωμένη πρόνοια» καί ταύτην κἀνταῦθα θείως ἐξυμνήσας, εἰτά φησιν «ἐκ τῆς ὑπερεχούσης καί ὑπερκειμένης καί ἀπλουστάτης ἀγιότητος καί κυριότητος καί βασιλείας καί θεότητος εἶναι πᾶσαν ἀγαθὴν πρόνοιαν, θεωρόν καί συνοχικήν τῶν προνοουμένων, ἑαυτήν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιδούσαν πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων». Ἡ τοίνυν ἐκ τῆς ὑπερκειμένης καί ὑπερεχούσης καί ἀπλουστάτης ἀγιότητος καί κυριότητος καί βασιλείας καί θεότητος (δηλαδή τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ· ἐκείνη γάρ ἀπλουστάτη τέ ἐστιν, ὡς παντάπασιν ἀμέριστος, καί διὰ τό καθ' ἑαυτήν ὑπερώνυμος εἶναι καί ἀνώνυμος μεθ' ὑπεροχῆς ἐκ πασῶν καλεῖται τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν), ἡ γοῦν ἐξ ἐκείνης ἀγαθὴ πρόνοια καί θεότης ὀνομαζομένη ὡς πάντων ἔφορος καί πάντων θεωρός, τί ἄλλο ἢ τοῦ Θεοῦ ἐνέργειά ἐστιν, ἀλλ' οὐκ οὐσία, τῷ ἐξ ἐκείνης εἶναι τῆς οὐσίας ἐκείνης διαφέρουσα καί ὑπερεχομένη παρ' ἐκείνης ὡς αἰτίας οὐσης καί ὑπερωνύμου; Πῶς οὖν οὐκ ἄκτιστος ἡ ἐξ ἐκείνης αὕτη πρόνοια, θεωρός οὖσα καί συνοχική τῶν προνοουμένων, καί ταῦτα ἑαυτήν ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιδούσα πρὸς ἐκθέωσιν τῶν ἐπεστραμμένων;

Ἀλλά γάρ δείξας καί μεθεκτὴν ταυτό· εἰπεῖν μετοχήν, οὖσαν ταύτην, ὡς καί αὐτός πολλαχοῦ τῶν λόγων ὀνομάζει ταύτην («ἑαυτήν» γάρ φησιν «ἀγαθοπρεπῶς ἐπιδιδούσαν»), ἐφεξῆς εὐθύς ἐπήγαγεν· ἐπεὶ δέ ὑπερπλήρης ἐστίν ὁ πάντων αἴτιος, κατὰ μίαν τῶν πάντων ὑπερέχουσαν ὑπερβολὴν ἅγιος ἅγιων «ὑμνεῖται, κατὰ ὑπερβλύζουσιν αἰτίαν καί ἐξηρημένην ὑπεροχήν, ὡς ἂν τις φαίη, καθ' ὅσον ὑπερέχουσι τῶν οὐκ ὄντων τά ὄντα ἅγια ἢ κύρια ἢ θεῖα ἢ βασιλικά, καί αὐτῶν μετεχόντων αἰ αὐτομετοχαί, κατὰ τοσοῦτον ὑπερίδρυται πάντων καί τῶν μετεχόντων καί τῶν μετοχῶν ὁ ἀμέθεκτος αἴτιος», κατ' οὐσίαν δηλονότι. Ἄρ' οὖν αἰ

υπερεχόμεναι αὐτομετοχαί αὐταὶ παρά τοῦ ἀμεθέκτου αἰτίου, ὧν ἐστὶ καὶ πᾶσα ἀγαθὴ πρόνοια ὡς συνεκτικὴ καὶ θεωρὸς οὕσα τῶν προνοουμένων καὶ ἐκθεωτικὴ τῶν πρὸς αὐτὴν ἐπεστραμμένων, θεότης ὀνομαζομένη, κτίσματά ἐστι, διότι ὑπερέχονται παρά τοῦ ἀμεθέκτου αἰτίου, καθάπερ ἡμᾶς ἐδίδαξεν ὁ οὐρανόφρων οὗτος, οὐ τῶν μετεχόντων μόνων εἰπών, δηλονότι τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν τεθωμένων, ὑπεριδρῦσθαι τῶν ἀμέθεκτον αἷτιον, ἀλλὰ καὶ τῶν μετοχῶν τουτέστι καὶ αὐτῆς τῆς ἐκθεωτικῆς προνοίας καὶ τῶν παραπλησίων, κατὰ ὑπερβλύζουσαν αἰτίαν καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχήν; Καὶ πῶς ἔσται κτιστά τὰ μή μετοχῇ τό εἶναι ἔχοντα καὶ τῶν μετεχόντων πάντων ὑπερέχοντα;

Ὅτι δέ οὐδεμία τῶν ἀκτίστων καὶ θείων ἐνεργειῶν τούτων οὐσία ἐστίν, ὁ αὐτός θεοφάντωρ ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ φανερώς ὑπέδειξεν εἰπών· «οὐκ οὐσίαν τινὰ θείαν ἢ ἀγγελικὴν εἶναι φαμεν τό αὐτονοεῖναι, ἀλλ' αὐτονοεῖναι καὶ αὐτοζωὴν καὶ αὐτοθεότητά φαμεν καὶ αὐτάς τὰς τοῦ Θεοῦ δυνάμεις, τὴν αὐτουσίαν, αὐτοζώωσιν, αὐτοθέωσιν». Τὴν γε μὴν ἐξηρημένην ταύτην καὶ ὑπερβάλλουσαν κατ' οὐσίαν τοῦ Θεοῦ ὑπεροχήν καὶ πρὸς αὐτάς τὰς ἀκτίστους ἐνεργείας, ὁ τὰ πάντα πολὺς καὶ ὑψηλὸς Διονύσιος καὶ μηδὲν ἥττον ἡκριβωμένος ἢ πολὺς τὰ θεῖα, διὰ πάσης ὕμνει τῆς Περί τῶν θείων (σελ. 608) ὀνομάτων πραγματείας, πρὸς τῇ κατὰ τὰς θείας ἐνεργείας διακρίσεις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτ' αὐτό τῶν λόγων ὑπόθεσιν ποιούμενος. Ἀλλὰ καὶ τῷ θεραπευτῇ Γαίῳ γράφων, ἐρωτήσαντι πῶς ὁ πάντων ἐπέκεινα καὶ ὑπὲρ θαρχίαν ἐστὶ καὶ ὑπὲρ ἀγαθαρχίαν, «εἰ θεότητά» φησιν «καὶ ἀγαθότητα νοήσαις αὐτό τό χρῆμα τοῦ ἀγαθοποιοῦ καὶ θεοποιοῦ δώρου τῆς οὕτω λεγομένης θεότητος, ὡς θαρχίας καὶ ἀγαθαρχίας ὁ πάσης ἀρχῆς ὑπεράρχιός ἐστιν ἐπέκεινα». Κὰν τῷ περὶ θείας εἰρήνης κεφαλαίῳ τελευτῶν πάντας τοὺς θείους ἡμῶν ἱεροδιδασκάλους τοῦτ' αὐτό προάγει φάσκοντας.

Ἔστιν ἄρα θεότης ὑφειμένη κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους, ὡς κἀνταῦθ' εἶπεν ὁ μέγας Διονύσιος, ἡ θέωσις, δῶρον οὕσα τῆς ὑπερκειμένης οὐσίας τοῦ Θεοῦ. Καὶ μάτην νῦν ὁ Βαρλαάμ τὴν διθεΐαν περιαγγέλλει δῆθεν καθ' ἡμῶν· εἰς γάρ διαβολὴν τῶν ἀλήπτων θεολόγων δῆλός ἐστι τοῦτο διαβόητον ποιούμενος, κτιστόν αὐτός εἶναι διατεινόμενος τό θεῖον τοῦτο δῶρον καὶ οὕτω μίαν ἄκτιστον θεότητα, τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ. Κατατεμών τοίνυν ἐντεῦθεν τὸν Θεόν εἰς κτιστά καὶ ἄκτιστα, εἶτα τοῖς εὐσεβῶς καὶ κατ' ἐνέργειαν ἄκτιστον αὐτόν φρονοῦσι λοιδορεῖται. Τό γάρ τοῦ Θεοῦ θεοποιόν δῶρον ἐνέργεια αὐτοῦ ἐστίν, ἣν θεότητα καὶ ὁ μέγας Διονύσιος καὶ οἱ ἄλλοι πάντες θεολόγοι πολλαχοῦ φασι, τῆς θείας ἐνεργείας μᾶλλον ἢ τῆς θείας οὐσίας εἶναι τοῦνομα τῆς θεότητος ἰσχυριζόμενοι· καὶ τὰς ἐνεργείας γάρ τοῦ Πνεύματος πνεύματα φίλον τῷ Ἡσαΐα καλεῖν κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον. Ὡς οὖν ὁ προφήτης τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος ἑπτὰ πνεύματα καλέσας τῷ ἐνιαίῳ τοῦ Πνεύματος οὐκ ἔλυμνητο, οὕτω καὶ τῇ τῆς θεότητος ἐπωνυμίᾳ, καθάπερ ἀνωτέρω δέδεικται, καὶ ἡ πρόνοια καλεῖται παρά τῶν ἀγίων, ἐνέργεια οὕσα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ θεατικὴ δύναμις καὶ ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ Θεοῦ, δηλαδή ἡ θέωσις, καὶ τό ἐνιαῖον τῆς θεότητος οὐκ ἀναιρεῖται. Αἱ δέ τοῦ Θεοῦ δυνάμεις (σελ. 610) καὶ αἱ ἐνέργειαι, ὡς καὶ τοῦτ' ἀνωτέρω δέδεικται, ἄκτιστοὶ εἰσὶ τοιγαροῦν ἡ θεοποιὸς χάρις τοῦ Θεοῦ οὐ θεότης καλεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄκτιστός ἐστι κατὰ τοὺς θεοσόφους θεολόγους. Εἰ γάρ καὶ σχέσιν αὐτὴν προΐων ὁ μέγας προσηγόρευσε, ἀλλὰ σχέσιν Θεοῦ πρὸς τοὺς τεθεωμένους· τοιαύτη γάρ καὶ ἡ θεία πρόνοια καὶ ἡ θεατικὴ δύναμις ἐστὶ. Μίμημα δέ ταύτην προσειπών, τό ἀμίμητον προέθηκε καὶ ἀρχὴν εἶναι τῶν θεουμένων ταύτην

ἔφη καί θεαρχίαν καί ἀγαθαρχίαν, ὃ ἔστι μόνου τοῦ Θεοῦ, καί θεοποιόν αὐτήν προσείρηκεν, ἀλλ' οὐ θεοπεποιμένην, ἵνα δείξῃ ἄκτιστον διατελοῦσαν.

Ὅτι δέ ἡ θεοποιός χάρις, αὕτη ἡ θέωσις, ἄκτιστός ἐστι, καί ὁ θεῖος παρρησία Μάξιμος ἀπαγγελεῖ γράφων· «τοῦτό ἐστι τό τοῦ Θεοῦ Εὐαγγέλιον πρεσβεία Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους δι' Υἱοῦ σαρκωθέντος καί μισθόν δωρουμένου τοῖς αὐτῷ πειθομένοις τὴν ἀγέννητον θέωσιν». Καί πάλιν, «ἡ θεία χάρις μένει κὰν τῇ μεθέξει τῶν ἀπολαυόντων αὐτῆς ἀκατάληπτος, ὅτι κατὰ φύσιν ὡς ἀγέννητος ἔχει τὴν ἀπειρίαν». Καί πάλιν, «πάσχομεν ὡς ὑπὲρ φύσιν οὕσαν κατὰ χάριν, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὴν θέωσιν». Καί πάλιν, «μόνης τῆς θείας χάριτος ἴδιον τοῦτο πέφυκεν εἶναι τό ἀναλόγως τοῖς οὕσι χαρίζεσθαι θέωσιν, λαμπρυνούσης τὴν φύσιν τῷ ὑπὲρ φύσιν φωτὶ καί τῶν οἰκείων ὅρων αὐτὴν ὑπεράνω κατὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς δόξης ποιουμένης». Διό καί ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος· «Τό Πνεῦμα τό ἅγιον ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Θεός πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξέχεεν, οὐκ ἔκτισεν, ἐχαρίσατο, οὐκ ἐδημιούργησεν, ἔδωκεν, οὐκ ἐποίησεν». Τί οὖν ἐξέχεε καί ἐχαρίσατο καί ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἄρα τὴν οὐσίαν ἢ τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Τὴν θεοποιόν πάντως χάριν, καθάπερ καί ὁ χρυσόστομος θεολόγος Ἰωάννης φησὶν ὅτι «οὐχ ὁ Θεός, (σελ. 812) ἀλλ' ἡ φύσις ἐκχεῖται»· διὰ ταύτης γάρ καί ἡ τοῦ Πνεύματος φύσις ἄκτιστος οὕσα καί γνωρίζεται καί δείκνυται, μηδεμίαν ἔκφανσιν ἔχουσα καθ' ἑαυτήν. Σαφῶς οὖν ἄκτιστος ἡ χάρις αὕτη, καί τοσοῦτο σαφῶς, ὡς καί τό ταύτης ἀποτέλεσμα, τῶν κεχαριτωμένων θείως καί τεθεωμένων ἕκαστον, φημί ἀναρχον, αἶδιον, ἀτελεύτητον, ταῦτό δ' εἰπεῖν ἄκτιστον καλεῖσθαι κατ' αὐτήν. Κατὰ γάρ τό θεῖον πάλιν Μάξιμον «ὁ τοῦ ἀεί εὖ εἶναι λόγος κατὰ χάριν τοῖς ἀξίοις παραγίνεται τόν Θεόν ἐπιφερόμενος τόν πάσης ἀρχῆς καί τέλους κατὰ φύσιν ἀνώτερον, ποιοῦντα τοὺς ἀρχὴν ἔχοντας κατὰ φύσιν καί τέλος ἀνάρχους κατὰ χάριν καί ἀτελευτήτους», ἐπεὶ καί ὁ μέγας Παῦλος, τὴν χρονικὴν μηκέτι ζῶν ζωὴν, ἀλλὰ «τὴν τοῦ ἐνοικήσαντος λόγου θείαν καί αἶδιον», ἀναρχος γέγονε καί ἀτελεύτητος χάριτι, καί Μελχισεδέκ «οὔτε ἀρχὴν ἡμερῶν, οὔτε ζωῆς τέλος ἔσχεν», οὐ διὰ τὴν φύσιν τὴν κτιστὴν, δι' ἣν τοῦ εἶναι ἤρξατο καί ἔληξεν, ἀλλὰ διὰ τὴν χάριν τὴν θείαν καί ἄκτιστον καί ἀεί οὕσαν ὑπὲρ πᾶσαν φύσιν καί χρόνον ἐκ τοῦ ἀεί ὄντος Θεοῦ. Κτιστός οὖν ἦν ὁ Παῦλος μόνον μέχρις ἂν ἔζη τὴν προστάγματι Θεοῦ ἐξ οὐκ ὄντων γεγонуῖαν ζωὴν· ὅτε δέ μὴ ταύτην ἔζη, ἀλλὰ τὴν ἐνοικήσει τοῦ Θεοῦ προσγενομένην, ἄκτιστος γέγονε τῇ χάριτι, καθὰ καί ὁ Μελχισεδέκ καί πᾶς ὁ ζῶντα καί ἐνεργοῦντα μόνον τόν τοῦ Θεοῦ λόγον ἐν ἑαυτῷ κτησάμενος.

Ταῦτα ἄρα καί ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος ὅτι «τό κινηθέν ὑπὸ Πνεύματος ἁγίου κίνησιν αἶδιον ζῶν ἅγιον ἐγένετο· ἔσχε δέ ἀξίαν ἄνθρωπος, Πνεύματος εἰσοικισθέντος ἐν αὐτῷ, προφήτου, ἀποστόλου, ἀγγέλου, Θεοῦ, ὢν πρότερον γῆ καί σποδός». Καί πάλιν, «διὰ πνεύματος ἁγίου κοινωνόν γενέσθαι τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, τέκνον φωτός χρηματίζειν, δόξης αἰδίου μετέχειν». Ὁ δέ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος «ἐκβαίνει» φησὶ «τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ ἄνθρωπος (σελ. 614) ἀθάνατος ἐκ θνητοῦ καί ἐξ ἐπικήρου ἀκήρατος καί ἐξ ἐφημέρου αἶδιος καί τό ὅλον Θεός ἐξ ἀνθρώπου γινόμενος· ὁ γάρ Θεοῦ Υἱός γενέσθαι καταξιωθεὶς ἔξει πάντως ἐν ἑαυτῷ τοῦ Πατρὸς τό ἀξίωμα». Τοιοῦτοι μὲν οὖν οἱ θεοειδεῖς πάντες κατὰ τὴν χάριν ὥσπερ καί θεοί. Αὕτη δ' ἡ χάρις ἄκτιστος οὐ κατὰ χάριν (ἔσται γάρ χάρις χάριτος καί ταύτης πάλιν ἄλλη καί τοῦτ' ἐπ' ἀπειρον οὐ στήσεται προβαῖνον· ἄκτιστος οὖν ὡς ἀληθῶς ἡ χάρις. Τόν γάρ κενόφρονα ληρεῖν ἔαν, μίμησιν φυσικὴν εἶναι λέγοντα τὴν χάριν ταύτην, ἐπεὶ πολλαί τε καί δειναί καί ἀπὸ τούτου τίκτονται αἱρέσεις καί κατὰ τόν

θεῖον πάλιν Μάξιμον «θεώσεως οὐδέν γενητόν κατά φύσιν ἐστί ποιητικόν, καί τῆς κατά φύσιν δυνάμεως οὐδαμῶς ἢ θέωσις ὑπάρχει κατόρθωμα». Σύ δὴ φύλαττέ μοι τήν καλήν ταύτην τῶν πατέρων παρακαταθήκην ὅτι ἄκτιστος ἢ θεία χάρις ὡς φύσεως ἐνέργεια Θεοῦ καί κατά τόν ἅγιον Ἰσαάκ «ὡς δόξα τῆς φύσεως αὐτοῦ». Μόνον δέ ἄκτιστον εἰπὼν τις τόν Θεόν, καί τὰς αὐτοῦ φυσικάς ἐνεργείας συμπεριείληφεν ἀπάσας. Τί οὖν ἔτι δεῖ ζητεῖν καί διαιρεῖν;

Ἄλλ' ὁ κενόφρων οὗτος, τὰ βαθέα τοῦ Σατανᾶ μεμνημένος καί κτιστάς δυσσεβῶς δοξάζων τὰς θείας ἐνεργείας, μίαν ἄκτιστον δολίως κηρύττει θεότητα μόνην, τήν θεϊαν φύσιν, ὡς εὐπαράδεκτος εἴη τοῖς μή καλῶς εἰδύσι τὰς φραφάς κτιστάς ἀποφαινόμενος τὰς θείας ἐνεργείας, μάλιστα δέ τήν θεοποιόν χάριν τοῦ παναγίου Πνεύματος κακῶς διαιρῶν τῆς ὑπερουσίου φύσεως ἐκείνης. Μὴ ἀγνοήσαντες οὖν ἡμεῖς τήν τοιαύτην πανουργίαν ἥκιστα συνεθέμεθα τοῖς ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένοις, μᾶλλον δέ οὐδέ φάναι τι πρό τῆς ἀκριβοῦς ἐρεῦνης ἠξιώσαμεν' προῦκαλεσάμεθα δέ αὐτός εἰς λόγους, ἵνα φανερά γένηται ἡ εὐσεβὴς διάνοια. Ὁ δέ ὑπέπτηξε καί οὐδέ γρύξαι, πίστευσον, ἐτόλμησε, πολλῶν παρόντων. Εἰ δέ νῦν πονηρά διὰ τοῦτο κηρύττει (σελ. 616) καθ' ἡμῶν αὐτόσε, χαρᾶς ἡμῖν πρόξενος γίνεται καί μισθοῦ πολλοῦ τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Διό καί τῷ ἐπαγγειλαμένῳ ταῦτα λέγομεν 'Κύριε, μὴ στήσης αὐτῷ τήν ἁμαρτίαν ταύτην', εἰ καί διὰ τοὺς βλαπτομένους ὀδυνώμεθα. Τοῦθ' οὕτως ἔχειν σχεδόν πάντες οἱ ἐνταῦθα συμμαρτυρήσουσι.

Μετά μέντοι τήν πρὸς τό ἄγον ὄρος ἡμῶν ἀποδημίαν ἐν ᾧ καί Τόμον ἐν ἑπτὰ κεφαλαίοις πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ κατά τῶν ὀρθοδόξων γεγραμμένα πεποιήκαμεν ὑπογεγραμμένον παρὰ τε τοῦ ὁσιωτάτου πρώτου καί τῶν ἡγουμένων καί τῶν λογάδων γερόντων καί τοῦ ἱερωτάτου ἐπισκόπου Ἱερισσοῦ, συμφωνούτων πάντων ἡμῖν καί ἀποφηναμένων μὴ παραδέξασθαι εἰς κοινωνίαν τόν μὴ συμφωνοῦντα, ὅστις ἂν ᾗ, μετὰ τοῦτο τοίνυν, ἐνῆν ἡμῖν εὐθύ τῆς Κωνσταντίνου χωρεῖν' ἀλλὰ πρῶτον μὲν ἐπὶ νοῦν ἐβαλόμην ὡς ὁ τῶν πατέρων Θεός ἐγερεῖ κάκει τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν λαλήσοντας, ἔπειτα καί τοῦτ' ἔλεγον ἐπ' ἑμαυτοῦ "δῶμεν ἐκείνῳ τῷ τάλαιπῶρῳ ταῖς γοῦν κεναῖς ἐλπίσιν ἀναπνεῦσαι μικρόν, μὴ καί αὐτόχειρ γένηται". Καί γάρ λέγοντος ἤκουσα παρόντος ἐνταυθοῖ διὰ στόματος, ὡς πολλάκις ἐκινδύνευσε διαρραγῆναι τῇ ἀμηχανίᾳ δήπου καί τῷ θυμῷ. Ἦνίκα καί πρὸς αὐτόν, αὐτόν ἐλεήσας, εἶπον μηδέν ἕτερον εἶναι τό βιαζόμενον ἡμᾶς σφοδρῶς ἀντιλέγειν ἢ ὅτι αἰρετικούς λέγει τοὺς μοναχοὺς, κἂν τοῦτο μὲν ἀφῇ καί τὰ ἐπὶ τούτῳ συγγράμματα, φῇ δέ μὴ πληροφορεῖσθαι πρὸς τὰ ἐκείνων, στήσεται τὰ τοῖς ἀντιλογίας' αὐτοῦ γάρ βραχύς ἡμῖν ὁ λόγος. Τοῦτο μὲν ἐγὼ πρὸς αὐτόν εἶπον. Ὁ δ' ἐπήνεσε καί ὑπέσχετο πράξειν. Ἐπὶ δέ τοῦ μεγάλου διοικητοῦ, συνόντος ἐπίτηδες ἡμῖν, καί διετείνато μεταποιῆσαι μὲν τὰ κατά τῶν μοναχῶν συγγράμματα, πρώτῳ δέ πάντων ἐν σχεδίοις ὑποδεικνύειν ἐμοί τὰ μετασκευασμένα, κἂν ἔτι μοι δοκῶσι δεῖσθαι τινος μεταποιήσεως, ὥστε μηδὲνα πλήττειν, (σελ. 618) πείθεσθαι καί μεταπλάττειν. (Οὕπῳ γάρ τότε φανερός ἦν καί κατ' ἐμοῦ μεμηνώς), ἀλλ' ὑπέστη μὲν ταῦτα, γέγραφε δέ οἷα βλέπεις' ἐξ ἐκείνου γάρ ὅλος ἰδίως ἐρρύη κατ' ἐμοῦ ταῦτα δέ καί ἡμεῖς παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἔχομέν τε καί ἀνετάζομεν, καθάπερ ἄλλοφύλων τέκνα ζωγρήσαντες. Ἐπιλείπει δέ με ὁ χρόνος τό μεταξύ διηγούμενον, καί ὅπως τὰς ἐμὰς διαδράναι χεῖρας οὐκ ἴσχυσεν. Ἔργῳ τοίνυν ἀναπέφηνε νῦν ὡς ἐκεῖνος ποιήσει μέγα ἔλεος μετ' αὐτοῦ, ὅς σφοδροτέρᾳ χρησάμενος ἀντιθέσει τὰ πονηρά ταυτί συγγράμματα διασπάσει τελῶς' οὐ γάρ ἡρεμήσει νυττόμενος ὑπ' ἐκείνων καί προσδοκῶν τινὰς διαθήσειν κακῶς.

Κάτεχέ μοι τοίνυν αὐτοῦ τὴν πονηράν δέλτον καὶ τὸν ταύτης πατέρα· πρὸς γάρ φυγὴν χωρήσει πυθόμενος ἥξοντα· ἥξω δ' ἦν ἐθέλη Θεὸς μετὰ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος ὡς ἂν πατάξωμεν τὸν ἄνδρα τοῖς λόγοις καὶ ἰασώμεθα. Παντός μέντοι μᾶλλον ἔπεισέ μοι θαυμάζειν ἀρτίως πῶς ἐξηπάτησεν ὑμᾶς· ὡς καινοῦ τινος νῦν γραφέντος ἢ λεχθέντος αὐτός ἐπιλαβόμενος τό τῆς διθεΐας ἔγκλημα συνεστήσατο· τοῦτο γάρ αὐτό ἐστιν, εὖ ἴσθι, ὅπερ ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὶν ἐντυχεῖν ἡμῖν καὶ μέχρι τέλους λέγει ὡς, «ἐπειδὴ τίνα τῶν νῦν ἢ τῶν πώποτε ἐν φωτὶ φατε Θεὸν ἰδεῖν, ἔστι δέ ὁ Θεὸς ἀόρατος, δύο ἄρα θεοὶ καὶ θεότητες, ὁρατός καὶ ἀόρατος, ὑφειμένος καὶ ὑπερκείμενος». Τότε δ' οἶεται καλῶς ἡμᾶς ἐρεῖν ἡνίκ' ἂν φαῖμεν τό περιαστράψαν ἐν Θαβώρ τοὺς ἀποστόλους φῶς καὶ τὴν τοιαύτην ἔλλαμψιν καὶ χάριν ἢ κτιστὸν φάσμα δι' ἄερος ὀρώμενον ἢ πλάσμα φαντασιωδῶς πλαττόμενον, νοήματός τε χειρόν καὶ ἀλυσιτελές πάντη λογικῇ ψυχῇ, ὡς φαντασίᾳ προσῆκον ἢ αἰσθήσει, σύμβολόν τε, οὐχ οἷον ἂν τις εἴποι καὶ τι τῶν ὑφεστηκότων ἢ τῶν περὶ τι θεωρουμένων, ἀλλ' ἔστι μὲν (σελ. 620) ὅτε φαίνεσθαι δοκοῦν, ὃν δέ οὐδέποτε, ὡς ἀνύπαρκτον τελέως.

Ἡμεῖς δέ οὐχ οὕτως ἐδιδάχθημεν. Τοῦτο δέ φαμεν, ὡς, εἴ τις ἐν τοῖς ἡμετέροις γράμμασιν ἡμᾶς καινοτομοῦντας δείξει καὶ παρὰ τὰ τοῖς πατράσιν εἰρημένα τε καὶ ἐγνώσμενα γράφοντάς τι ἢ φρονοῦντας, τοῦτον ἡμεῖς ὡς διορθωτὴν ἡμῶν ἀκουσίως σφαλλομένων ἀποδεξόμεθα καὶ εἴξομεν αὐτῷ πῶς ἂν εἴποις ἄσμενοι, συμφωνοῦντες δέ τοῖς ἁγίοις, εἴ τις ἐθέλει κακῶς τι λέγειν ἢ κακῶς διατιθέναι, καὶ τοῦτ' οἴσομεν προθύμως ἵνα καὶ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἐν Θεῷ εὐπαθείας τοῖς ἁγίοις κοινωνήσωμεν. Ἀνεῖναι δέ πρὸς τὸν κατήγορον αὐτῶν ἀντιλέγοντες οὐκ ἀνεξόμεθα. Πρὸς τοὺς ἁγίους γάρ ἴσθι καὶ τὸν πόλεμον ἐνεγερμένον καὶ τὴν ὕβριν τῆς διθεΐας ἀναφερομένην· καὶ γάρ ἐκ τῶν παρ' αὐτῶν εἰρημένων ταύτην ἐκβαίνειν ὁ κενόφρων οἶεται· λανθάνειν δέ τοὺς ἀκούοντας βουλόμενος, ποτέ μὲν ἀνωνύμως, ποτέ δ' ἡμῶν ἕνα, ποτέ δέ τίνα τῶν πάλαι ποτέ αἰρετικῶν ἐκείνων προφασίζεται. Μηδεὶς τοίνυν ὑποδειλιάσας ἑαυτὸν ἐκτός ποιείτω τοῦ δοκοῦντος ἐγκλήματος· αὐτός τε γάρ ζημιωθήσεται τῆς συμφωνίας ἐκείνης καὶ τοῦ θείου χοροῦ τῶν ἁγίων περιγράφας ἑαυτὸν, καὶ ζημιώσει τὸν ἀφρόνως διασπᾶν προηρημένον τὸν χορόν ἐκείνον καὶ τὴν θαυμαστήν συμφωνίαν ἀμαυροῦν, θάρσος ἐμποιήσας οὐ μικρόν αὐτῷ.